КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра цивільного права

Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України

ВІДДІЛЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ НАУК НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021)

17 квітня 2026 р.

Івано-Франківськ – 2026

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра цивільного права

Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Відділення цивільно-правових наук Національної Академії правових наук України

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті академіка Національної академії
правових наук України, заслуженого діяча науки і
техніки України, доктора юридичних наук, професора
Володимира Васильовича Луця
(1933-2021)

(м. Івано-Франківськ, 17 квітня 2026 р.).

Івано-Франківськ – 2026

Редакційна колегія:

Кот Олексій – директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Гриняк Андрій – академік-секретар відділення цивільно-правових наук Національної академії правових наук України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Зеліско Алла – завідувач кафедри цивільного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор

Банасевич Ірина – доцент кафедри цивільного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Гришко Уляна – доцент кафедри цивільного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Д28 Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 17 квітня 2026р.). Івано-Франківськ: Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026. 280 с.

У збірнику представлені тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) «Договір як універсальна форма правового регулювання», яка відбулася 17 квітня 2026 року на базі кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

© Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2026

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

«ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ»

Кохановська Олена Велеонінівна

професор кафедри цивільного права
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,
професор, дійсний член (академік) НАПрН
України, Заслужений діяч науки і техніки
України

ЦИВІЛЬНО – ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ПРАВОВОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ

Соціальні відносини, які будуються на основі рівності їх учасників і з урахуванням особистих і економічних інтересів кожного з них, взаємності і особистої вигоди, мають перспективи належного регулювання тільки за умови використання такого універсального правового інструменту як договір, який можна назвати унікальним явищем у праві. Нині його застосовують не лише рівноправні, ініціативні, майново відокремлені у цивілістичному значенні особи, але і суб'єкти підпорядкування різних галузей права, серед яких особливо вирізняються адміністративне, міжнародне, екологічне, сімейне, земельне, трудове право та ряд ін. Втім, практично усі теоретичні конструкції і доктринальні положення про договір запозичуються нині, так само як і раніше, у цивільному праві, якому насправді відомі різні концепції договору, що співіснують, і тою чи іншою мірою використовуються в інших галузевих науках і на практиці. Така спільність особливо характерна для галузей, що мають історично єдине приватно – правове коріння, а саме, сімейне, земельне, житлове і навіть трудове право, хоча їх представники це послідовно заперечують. Власну доволі ґрунтовну концепцію договору розроблено в адміністративному праві, для якої характерні посилання на нормативно – правову сутність договору, або нормативність змісту договірних норм. Суб'єкт публічно – правових відносин за таких обставин виступає однією із сторін договору і має владні повноваження, більш того, саме він є джерелом права, а отже, і суб'єктом правотворчості. Адміністративний договір нині трактується як двосторонній правочин між адміністративним органом і приватною особою або між адміністративними органами, укладений із метою реалізації адміністративним органом публічних функцій (так звані «контракти адміністрації», відомі французському праву). Серед них нині поширені контракти на транспорті, поштові полсуги, постачання води та енергії, де юридичні особи публічного права виступають операторами відповідних мереж, відомі вони також в інших країнах, таких як Німеччина, в якій набули назви публічно – правових договорів у сфері будівництва, екології, освіті, комунальних відносинах, публічної служби тощо. Такі договори вважаються відступом від ряду положень цивільного права і такими, що потребують спеціальних правил, які формуються завдяки судовій практиці. Відомий українському законодавству термін адміністративного договору визначається як дво – або багатостороння угода, зміст якої становлять

права та обов'язки сторін, що випливають із владних управлінських функцій адміністративного органу, який є однією із сторін угоди [1]. Р.О. Куйбіда узагальнює додаткові ознаки адміністративного договору, які на думку спеціалістів, можуть виявлятися в усіх адміністративних договорах або частині з них: 1) адміністративний орган, укладаючи відповідний договір, діє для задоволення публічних інтересів (потреб), а не особистих потреб; 2) адміністративний орган при укладенні такого договору здебільшого зв'язаний вимогами, процедурами, обмеженнями тощо, визначеними законодавством, як у частині вибору контрагенту, так і встановлення суттєвих умов договору; 3) адміністративний орган укладає договір на реалізацію адміністративної правосуб'єктності, а не цивільної; 4) адміністративний орган зазвичай укладає договір на підставі рішення, ухваленого для реалізації владного повноваження; 5) договір може містити умови, які не властиві цивільним договорам і спрямовані на краще забезпечення публічного інтересу. Втім, автор підкреслює, що "у матеріальному законодавстві термін «адміністративний договір» не вживають, однак у ньому передбачено значну кількість договорів, що укладають адміністративні органи під час своєї діяльності. Відсутність законодавчого переліку адміністративних договорів або чіткіших критеріїв, які були б закріплені у законодавстві, зумовлює труднощі в судовій практиці щодо ідентифікації договорів як адміністративні» [2]. Чи не зникає дивовижним чином за таких обставин з договірних відносин їх основна ознака – реальна рівність суб'єктів, зокрема, у питаннях ініціативи, якщо йдеться про унормовані правила? В умовах суттєвих протиріч, які існують між приватними і публічними інтересами в нашому сучасному, принаймні вітчизняному, суспільстві важко уявити, що «особливістю договору у публічній сфері є його здатність впорядковувати відносини всередині складних систем, тобто таких, де одна система є учасником другої, а також між рівноправними системами [3, С. 9]. Як на мене, це цілком ідеалізоване бачення, яке навряд чи відповідає реальному стану речей. Публічним утворенням, які володіють можливостями ініціювати і втілювати свої інтереси в нормах права, немає потреби називати свої обов'язки договірними – достатньо було б ефективно і відповідально виконувати свої функції. Так звані «договори» між публічними суб'єктами, які переважно мають владні повноваження і приватним особами насправді приховують реальний і бажаний для них вплив на суб'єктів з приватними інтересами, які останні не наважуються висловити чи наполягати на включення відповідних корисних для них умов у такий договір. Про гармонійність таких правовідносин можна поки що тільки мріяти і очікувати лише як можливі у майбутньому, коли відносини між такими суб'єктами набудуть справжньої рівноправності, як це можливо є нормою для Німеччини та ін. європейських країн із усталеним розумінням доброчесності договірних відносин і звичаїв ділового обороту. Наразі такі існують в Україні переважно у сфері панування приватного права. Не слід при цьому плутати описані вітчизняні договори у сфері адміністративного права та ін. галузей права, у певних правовідносинах із так званим публічним договором, в якому одна сторона – підприємець – бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання

послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо) [4]. Отже, публічний договір розглядається цивілістами як особлива договірна конструкція, яка може застосовуватися для багатьох видів договірних зобов'язань, що відповідають визначеним ст. 633 ЦК України ознакам, серед яких: 1) спеціальний суб'єктний склад договірних відносин – підприємець, як сторона, що здійснює продаж товарів, виконання робіт або надання послуг, та будь – хто, хто до нього звернеться для отримання товарів, виконання робіт, надання послуг; 2) умови договору мають бути однаковими для всіх споживачів відповідної категорії, за винятком тих, кому за законом надані відповідні пільги; 3) підприємець не може надавати переваги одному споживачеві перед іншими чи відмовитися від укладання договору, якщо мав можливість надати споживачеві товари, виконати роботи чи надати послуги [5, С. 231]. Конструкція публічного договору також певним чином обмежує принцип свободи договору, який включає вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; свободу вибору сторонами форми договору, право сторін укладати як поіменовані, так і непоіменовані договори; право сторін змінювати, розривати або продовжувати чинність укладеного ними договору, визначати способи забезпечення договірних зобов'язань; можливість установлювати форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо [6, С. 146], але ці проблеми не порівняти з тими, про які йшлося вище, які виникають у сфері надання адміністративних послуг чи інших так званих договорів у сфері того ж адміністративного права і які укладаються в процесі виконання управлінських функцій для врегулювання конкретних ситуацій. Справді гармонійні правовідносини можуть існувати тільки між дійсно рівноправними суб'єктами. Ознаки, притаманні цивільно – правовим договорам – переконливе підтвердження реального узгодження інтересів як самих суб'єктів договірного зобов'язання, так і належного врахування суспільного запиту, їх упорядкування із дотриманням рівно значущих і важливих для них норм, що адаптуються ними рівною мірою через власні індивідуальні рішення. Все зазначене в цілому призводить до прийнятного для обох сторін результату – свободи договору, без якої неможливі справді рівноправні правовідносини сторін договору. Отже, саме у приватному праві за нинішніх умов розвитку суспільства договір може виконувати свою саморегулюючу місію і саме за таких умов можна стверджувати «про досягнення балансу між застосуванням принципу свободи договору та його обмеженням» [3, С. 9], а держава має підтримувати баланс інтересів приватних осіб, суспільства в цілому та держави, за допомогою широкого спектру доступних їй (інколи лише їй) – засобів, в тому числі обґрунтовано обмежувати за необхідності державної безпеки, обмеження монополізму, державного замовлення тощо. Для цього державі та іншим публічним утворенням немає потреби вступати у непритаманні їм відносини з позиції публічного утворення з відповідними владними повноваженнями, у сфері ж економічних відносин приватного права такі утворення є юридично рівними і саме це є умовою вільного договірного саморегулювання.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. №2747 - IУ// Відомості Верховної Ради України, 2005, № 35 – 36; № 37. Ст. 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення 05.03.2026 р.);
2. Куйбіда Р.О. Адміністративний договір. // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua (дата звернення: 06.03.2026);
3. Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А.Б. Гриняка, О.О. Кота, М.Д. Пленюк, Київ: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.;
4. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40 – 44. Ст. 633;
5. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 7-ме вид., перероб. і допов. / за ред. О.В.Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Цюри. Київ: Юрінком Інтер, 2025. Т.2., 1424 с.;
6. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. 4-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. Т. ІІ., 1088 с.

Харитонов Євген Олегович

завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України

Харитонова Олена Іванівна

завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України

ДОГОВІР ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ФОРМА ПРИВАТНОГО ПРАВА: СУЧАСНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ВИКЛИКИ ОНОВЛЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СИСТЕМИ

Договір у класичній цивілістичній традиції розглядається як центральний інститут приватного права, що забезпечує реалізацію автономії волі, свободи економічної діяльності та приватної ініціативи. Від римського *contractus* до сучасних європейських моделей договір виступає не лише юридичним фактом,

а й механізмом організації приватноправових відносин, який поєднує нормативний, соціальний та економічний виміри.

У цьому сенсі договір є не просто формою волевиявлення, а інституційною формою приватного права, що забезпечує передбачуваність, стабільність і структурованість цивільного обороту.

У сучасних умовах роль договору значно виходить за межі традиційного розуміння. Праворозуміння договору формується під впливом кількох ключових тенденцій.

По-перше, відбувається зміщення акценту від формальної моделі договору до його функціонального змісту, що проявляється у зростанні значення принципів добросовісності, справедливості, пропорційності та легітимних очікувань. Ці принципи, які мають глибоке коріння в європейській правовій традиції, сьогодні стають ключовими орієнтирами для тлумачення та застосування договірних норм.

По-друге, договір дедалі частіше розглядається як механізм правової визначеності, що забезпечує передбачуваність поведінки сторін, стабільність економічних процесів та ефективність приватноправових інструментів.

По-третє, цифровізація та розвиток платформенної економіки трансформують традиційні договірні моделі, створюючи нові форми взаємодії, які потребують доктринального осмислення та нормативного врегулювання.

Історичний розвиток договірного права демонструє, що договір завжди був чутливим до соціально-економічних змін.

Римське право, яке заклало основи договірної системи, розглядало договір як форму приватної автономії, але водночас визнавало необхідність певних обмежень, пов’язаних із публічним порядком та моральністю.

У середньовічній Європі договір набув рис морального зобов’язання, що відображалося у канонічній доктрині.

У Новий час, під впливом природно-правових концепцій, договір став символом свободи та рівності сторін.

Сучасні європейські моделі - Німецький Цивільний кодекс (BGB), Французький цивільний кодекс (Code civil), Принципи європейського договірного права (PECL), Draft Common Frame of Reference (DCFR) - демонструють еволюцію від формалізму до функціонального підходу, де ключову роль відіграють принципи добросовісності, пропорційності та захисту слабкої сторони.

У цьому контексті особливої ваги набуває питання інституційної єдності договірної системи. Фрагментація договірного регулювання, конкуренція між загальними та спеціальними нормами, а також різноспрямованість судової практики створюють ризики для системності приватного права.

Європейські правопорядки демонструють різні моделі вирішення цієї проблеми: німецька модель - через домінування загальної частини BGB; французька - через реформу договірного права 2016 року, яка спрямована на уніфікацію та модернізацію; модель DCFR - через побудову системи на основі принципів і загальних положень.

Для України актуальним є відновлення внутрішньої логіки договірного регулювання, що передбачає узгодження загальних положень про договір із спеціальними конструкціями, а також формування єдиних підходів до тлумачення договірних норм.

Тут можна згадати Проєкт ЦК і норми про договір. У Книзі 1 у Розділі IV. Договори та інші правочини. Представництво у Главі порушено логіку викладу, оскільки вона має назву Договори та інші правочини, а починається з поняття правочину, а не договору. Крім цього, невиправданим є перенесення норм про договори з Книги 5, де вони є більш логічними. Також недостатньо лишилося норм про правочини, які мають бути саме в цій Книзі, бо вони стосуються не лише договорів, а й представництва, спадкування. Невиправдано прибрані всі норм про недійсність правочинів. Йдеться натомість про недійсність договорів. Залишені без уваги односторонні правочини тощо. Це стосується і наслідків удаваності правочинів. Відповідно до ст. 202 ЦК України: «Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну, зупинення, поновлення, припинення цивільних прав та обов'язків». Договір, у розумінні ст. 626 ЦК України, «є домовленістю двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.» Тобто, договір є видом правочину.

Окремої уваги потребує питання меж свободи договору. У сучасному правопорядку свобода договору не є абсолютною: вона обмежується імперативними нормами, публічними інтересами, стандартами захисту слабкої сторони та вимогами добросовісності [1].

Європейські правопорядки демонструють різні підходи до цього питання: німецька модель - через § 242 BGB (добросовісність) (Досліджуваний принцип відіграє особливу роль у правовому регулюванні договірних правовідносин у Німеччині, що підтверджується безпрецедентним та нетиповим для континентальної системи права наділенням його ознакою конституційності через абз. 1 ст. 2 Конституції Німеччини. З огляду на це парадоксальним є той факт, що положення цивільного законодавства Німеччини, за аналогією із французьким, не містить окремої норми, спеціально присвяченої принципу свободи договору), французька - через концепцію «балансу інтересів» (французький законодавець замість використання буквального текстуального тлумачення досліджуваного принципу із деталізацією правомочностей сторін у процесі його реалізації зробив спробу вкласти у нього набагато глибший зміст, який полягає у такому: а) укладаючи цивільно-правовий договір, сторони добровільно пов'язують себе його умовами, таким чином надаючи договору юридичної сили закону; б) зобов'язання, опосередковувані договором, ґрунтуються виключно на вільному волевиявленні його сторін, у чому знаходить свій прояв автономія волі) [2, с. 9]. Скандинавська - через доктрину «reasonableness» (розсудливість). Водночас надмірне розширення імперативного регулювання може призвести до втрати гнучкості договірної системи та зниження ефективності приватноправових механізмів. Тому актуальним є пошук оптимального балансу між диспозитивністю та імперативністю, що забезпечує як свободу економічної діяльності, так і належний рівень правового захисту.

Суттєвий вплив на розвиток договірного права має судова практика, насамперед практика Верховного Суду. Саме суди формують стандарти тлумачення договорів, визначають межі добросовісності, розвивають доктрину легітимних очікувань та забезпечують єдність правозастосування.

У цьому контексті договір постає не лише як юридична конструкція, а як елемент правової інфраструктури, що функціонує через інтерпретацію та практику. Європейський досвід - практика Суду ЄС, Верховного суду Німеччини (BGH), Касаційного суду Франції - демонструє, що суди відіграють ключову роль у формуванні сучасного договірного права, адаптуючи його до нових соціально-економічних реалій.

Виклики оновлення договірної системи пов'язані також із необхідністю адаптації до цифрових форм взаємодії, включно з електронними договорами, смарт-контрактами, алгоритмічними угодами та платформеними моделями. Ці явища ставлять питання про нові критерії волевиявлення, відповідальності, ризику та контролю, що потребує доктринального осмислення та нормативного врегулювання.

Європейський Союз уже рухається в цьому напрямі - через Digital Services Act, Digital Markets Act, AI Act, а також через рекомендації щодо цифрових договорів. Україна має інтегрувати ці підходи у свою договірну систему, забезпечуючи її сумісність із європейським правовим простором.

Таким чином, договір у сучасному приватному праві постає як багатовимірний інститут, що поєднує юридичну форму, економічну функцію та соціальну роль. Його оновлення вимагає комплексного підходу, який охоплює доктрину, законодавство та судову практику.

Розуміння договору як інституційної форми приватного права дозволяє сформувати цілісну концепцію договірного регулювання, здатну відповідати викликам сучасності та забезпечувати стабільність і передбачуваність цивільного обороту. У цьому контексті оновлення договірної системи є не лише технічним завданням, а й важливим елементом модернізації приватного права України, спрямованої на інтеграцію в європейський правовий простір та зміцнення правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Менджул М. В. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,* 2022. Серія ПРАВО. Випуск 69. С. 114-117.

2. Баженов М.І. Принцип свободи договору за законодавством України, Франції та Німеччини: порівняльно-правовий аспект. *Нове українське право,* Вип. 1, 2022. С. 9 (9-15).

Яроцький Віталій Леонідович

завідувач кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України

Філонова Юлія Михайлівна

асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ В ЦИФРОВОМУ СИГМЕНТІ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ

1. У умовах тотальної цифровізації цивільного обороту проблема встановлення моменту та належного електронного способу договірного узгодження волі та волевиявлення майбутніх сторін у механізмі укладення договору набуває особливої актуальності. Мова йде про стрімке поширення та широке застосування обгорткових договорів (shrink-wrap), клік-договорів (click-wrap), договорів моделі перегляду умов (browse-wrap), договорів моделі входу з підтвердженням умов (sign-in-wrap), а також договорів моделі прокручування з підтвердженням умов (scroll-wrap), договорів подвійного підтвердження умов натисканням (double-click-wrap), модифікованих договорів моделі перегляду умов (modified browse-wrap), гібридних договорів (hybrid-wrap) та інших різновидів стандартизованих електронних договорів приєднання.

Застосування у цих договірних моделях спрощеного механізму електронного акцепту зумовлює необхідність переосмислення класичних уявлень про стадії укладення договору, способи вираження та фіксації волі майбутніх договірних сторін, а також момент та критерії досягнення ними згоди. У цифровому середовищі зовнішня простота приєднання до договірних умов нерідко поєднується з юридично складними питаннями щодо належного повідомлення користувача про зміст договірних умов. Споживче право більшості європейських країн ставить досить жорсткі нормативні вимоги щодо обов'язку надавача цифрової послуги забезпечити прозоре ознайомлення споживача з умовами відповідного договору, що укладається у цифровому середовищі. Актуалізуються також питання визначення достатності його ознайомлення з ними та належності фіксації його волевиявлення, моменту виникнення договірного зв'язку та меж дії презумпції його ознайомленості з умовами договору. Саме тому для визначення належності механізму укладення

договору у цифровому сегменті цивільного обороту, недостатньо обмежуватися лише констатацією наявності погоджених майбутніми сторонами договірних умов. Необхідним є також з'ясування, чи були дотримані всі юридично значущі стадії механізму укладення договору з урахуванням специфіки цифрової взаємодії його майбутніх сторін.

Зазначене узгоджується з приписами ст. 11 ЗУ «Про електронну комерцію». Так, ч. 5 ст. 11 цього Закону передбачає можливість включення до електронного договору умов, що містяться в іншому електронному документі, шляхом перенаправлення (відсилання) до нього, за умови надання особі безперешкодного доступу до такого документа та реальної можливості ознайомитися з його змістом. У свою чергу, ч. 6 ст. 11 ЗУ «Про електронну комерцію» закріплює, що акцепт електронної оферти може бути виражений не лише шляхом надсилання електронного повідомлення або заповнення електронної форми, а й шляхом вчинення дій, які вважаються прийняттям пропозиції, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, а відповідні роз'яснення логічно пов'язані з нею. Саме це положення становить нормативну основу для використання у цифровому середовищі різних моделей електронного договірного приєднання та водночас підтверджує, що для визнання такого акцепту належним вирішальне значення має не лише сам факт учинення дії, а й належне доведення до відома користувача змісту договірних умов і способу вираження згоди на них.

2. Класичний підхід договірного права усталеними стадіями традиційного механізму укладення договору визначає оферту та акцепт. Згідно європейського м'якого права для тривалих та багатостадійних переговорів щодо майбутніх складних та багатоелементних договірних умов, у ході яких сторони багатократно змінюють свій статус, міняючись ролями оферента та акцептанта, як виключення допускається інноваційний підхід. Він передбачає можливість виникнення договірного правовідношення і без формалізованого виокремлення вказаних стадій. Це можливо за умови, якщо із всієї багатоманітності узгоджених актів переддоговірної поведінки майбутніх сторін договору однозначно вбачається їх вільне та всім зрозуміле волевиявлення по досягненню згоди щодо встановлення відповідного договірного зв'язку. Однак абсолютно очевидно, що і в цьому випадку мова йде про співвіднесення волі та волевиявлення майбутніх сторін договору у межах досягнення їх згоди шляхом узгодження оферти і акцепту. Інноваційність та неординарність зазначеного європейського підходу полягає лише у пом'якшенні формалізму у ході виокремлення цих стадій, що завжди були, є і будуть обов'язковими для механізму укладення договору як у традиційному, так і в цифровому сегментах цивільного обороту будь-якої європейської країни.

3. Як загальновідомо, *офертою* (від лат. offero - пропоную) є чітко сформульована, юридично зобов'язуюча для ініціатора укладення договору запропонована ним контрагенту пропозиція укласти договір. Таку пропозицію може висловити будь-яка із майбутніх сторін договору [1, с. 61]. Сторона, яка висловлює таку пропозицію, іменується оферентом [2, с. 147]. Усталений підхід, за яким укладення договору традиційно пов'язується зі стадіями оферти

та акцепту, відображений також у європейських актах уніфікації приватного права. Так, у ст. II.-4:201 DCFR оферта визначається як пропозиція, що має на меті спричинити укладення договору в разі її прийняття та містить достатньо визначені умови договору, а у ст. II.–4:204 DCFR закріплено, що акцептом є будь-яка заява чи інша поведінка адресата оферти, яка свідчить про згоду з нею[3, с. 195]. Аналогічний підхід відтворено у ст. 2:201 PECL, де оферта розглядається як пропозиція, спрямована на укладення договору у разі її прийняття іншою стороною та така, що містить достатньо визначені умови, а у ст. 2:204 PECL акцепт пов'язується з будь-якою заявою або поведінкою, що виражає згоду на оферту[4, с. 159]. Отже, виходячи зі змісту ст. II.-4:201 DCFR та ст. 2:201 PECL, оферта характеризується такими ознаками: вона є пропозицією укласти договір; спрямована на виникнення договору у разі її прийняття; виражає волю оферента бути зв'язаним у разі акцепту; містить достатньо визначені умови майбутнього договору. На рівні чинного ЦК України закріплено підхід до розуміння оферти, який у своїх основних рисах узгоджується з усталеними європейськими моделями договірного права. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 641 ЦК України, пропозиція укласти договір визнається офертою за умови, що вона містить істотні умови договору та виражає вільний намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. На рівні оновлення цивільного законодавства України у межах рекодифікації загальний підхід до визначення оферти пропонується зберегти, водночас надаючи йому більшої нормативної завершеності. Ідеться про те, що, поряд із традиційними для вітчизняного цивільного права ознаками оферти, її доповнюють ознакою достатньої визначеності пропозиції (ч.1 ст. 738 Проекту ЦК України (Кодексу права приватного)). У цьому вбачається прагнення наблизити вітчизняну модель до тих концептуальних засад, які давно усталилися у європейських правопорядках і міжнародних актах уніфікації приватного права, де оферта розглядається не лише як вираження волі оферента бути зв'язаним у разі акцепту, а і як пропозиція, зміст якої є настільки визначеним, щоб уможливити виникнення договору без необхідності подальшого погодження його основи.

4. Другою стадією механізму укладення договору, як загальновідомо, є *акцепт оферти*. Акцепт (від лат. acceptus – прийнятий) – це прийняття пропозиції укласти договір. У ст. II.–4:204 DCFR акцепт визначається як будь-яка заява чи інша поведінка адресата оферти, що свідчить про згоду з нею, а у ст. II.–4:205 DCFR додатково конкретизується, що така згода повинна бути виражена у межах строку, встановленого оферентом або такого, що є розумним за обставинами [3, с. 195]. Аналогічний підхід відтворено у ст. 2:204 PECL, відповідно до якої акцептом є будь-яка заява чи інша поведінка адресата оферти, що виражає згоду на неї, тоді як у ст. 2:205 PECL уточнюється, що акцепт набирає чинності за умови його своєчасного вчинення [4, с. 159]. Отже, акцепт у європейських моделях договірного права характеризується як однозначне, своєчасне та об'єктивоване зовні волевиявлення адресата оферти. Останнє повинне бути виражене у формі заяви або поведінки та спрямоване на прийняття оферти, внаслідок чого завершується порядок укладення договору і

останній вважається укладеним. На рівні українського цивільного законодавства підхід до розуміння акцепту загалом відповідає тим концептуальним засадам, які простежуються у зарубіжних законодавствах та міжнародних уніфікаціях договірного права. Відповідно до ч. 1 ст. 642 ЦК України, акцепт має виражатися у відповіді особи, якій адресовано пропозицію укласти договір, про її прийняття, причому така відповідь повинна бути повною і безумовною.

4. Фундаментальна проблема укладення договорів у мережі Інтернет полягає не стільки у зміні технічного способу комунікації між сторонами, скільки у трансформації самого механізму формування та зовнішнього виявлення волі майбутніх сторін договору у цифровому середовищі. У класичному договірному праві вихідним є уявлення про те, що договір постає як результат усвідомленого, вільного та взаємно спрямованого волевиявлення сторін. При цьому майбутні сторони договору у ході його укладення чітко розуміють зміст та значення своїх дій, усвідомлюючи юридичну природу цього правочину та правові наслідки його вчинення. Саме тому в центрі проблематики укладення договорів у цифровому середовищі перебуває питання не лише про технічну фіксацію згоди, а насамперед про те, чи які саме юридично вагомі дії майбутньої сторони договору можна визнавати належним виявом та достатньою фіксацією внутрішньої волі особи.

Список використаних джерел:

1.Луць В. В., Великанова М. М. Договори в цивільному праві України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 264 с.

2. Цивільне право (частина особлива) : курс лекцій : навч. посіб. / за ред. І. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. 640 с.

3. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR) / Study Group on a European Civil Code; Research Group on EC Private Law; Eds.: C. von Bar, E. Clive, H. Schulte-Nölke. Outline Edition. Sellier European Law Publ., 2009. 642 p.

4. Principles of European Contract Law. Parts I and II / Eds.: O. Lando, H. Beale. Hagu; London; Boston : Kluwer Law Intern., 1999. 612 p.

Гриняк Андрій Богданович

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
Заслужений юрист України, головний
науковий співробітник відділу
приватноправових досліджень Інституту
правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України

ВИКОНАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ОГЛЯД НОВЕЛ ПРОЕКТУ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ

Розпочинаючи огляд закріплених у главах 56 та 57 Розділу X «Загальні приписи про зобов'язання» книги 5 проекту Цивільного кодексу (далі – проект ЦК) новел, насамперед варто наголосити, що оновлення загальних положень про зобов'язання має не лише техніко-юридичне, а й концептуальне значення, оскільки спрямоване на формування цілісної, внутрішньо узгодженої та функціонально придатної системи загальних правил, що застосовуватимуться до різних видів договірних зобов'язань. Відповідно й зміна структури розділу, розширення його змісту та деталізація положень про виконання та забезпечення виконання зобов'язань свідчать про прагнення законодавця перейти від фрагментарного регулювання до більш системної моделі зобов'язального права.

Главу 56 проекту ЦК присвячено особливостям виконання зобов'язань, в межах якої виокремлено вісім параграфів. Перший параграф стосується модусу виконання зобов'язання, визначення суб'єктів та об'єкта виконання, можливостей зупинення виконання, заборон зупинення виконання, строків, місця, способу виконання зобов'язання тощо. Наступний параграф присвячено нормативному врегулюванню процедури прийняття виконання та обов'язкам кредитора щодо прийняття, сприяння прийняттю, підтвердження прийняття виконання. Окремо в межах цього параграфу врегульовано специфіку виконання зобов'язань шляхом використання інформаційних (автоматизованих) систем, а також передбачено правові наслідки прострочення кредитором прийняття виконання. З чого можемо зробити висновок про адаптацію глави «Виконання зобов'язання» проекту ЦК до потреб цифрового обороту.

Параграф 3 цієї глави передбачає специфіку виконання зобов'язань у випадках прострочення кредитора шляхом внесення боржником грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса, нотаріальної контори, чи шляхом передання предмета виконання депозитарію. Окрема увага акцентується на можливості розміщення грошових коштів на рахунку умовного зберігання (ескроу). У наведених випадках зобов'язання вважатиметься виконаним з моменту прийняття предмета виконання депозитарієм чи передання предмета виконання кредиторові згідно з умовами ескроу.

Параграф 4 глави 56 проекту Книги 5 ЦК стосується особливостей виконання негрошових зобов'язань. Положення цього параграфу визначають специфіку передання речей, виконання робіт, надання послуг, утримання від вчинення дій, зокрема шляхом надання доступу, сприяння у вчиненні дій, виконання за зразком, специфікацією або стандартом, закріплення права на виправлення недоліків, часткового та поетапного виконання, обов'язку передання документів, виконання зобов'язання за рахунок боржника. Це, як наголошується у пояснювальній записці до проекту ЦК, «приземлює загальні приписи до реальних виробничих, будівельних і сервісних відносин» [1].

Інша специфіка передбачена для випадків виконання грошових зобов'язань. Зокрема, крім загальних приписів про виконання грошових зобов'язань, що стосуються валюти, форми, способів платежів, параграфом 5 визначено специфіку несення додаткових витрат, пов'язаних з платежем, випадків зміни платіжних реквізитів, порушення функціонування платіжної або розрахункової систем.

Параграфом 6 глави 56 проекту ЦК виокремлено спеціальні режими виконання, до яких віднесено виконання на користь третьої особи, виконання альтернативних та факультативних зобов'язань, виконання при множинності осіб. Наступні параграфи стосуються особливостей підтвердження виконання та випадків усунення ускладнень під час виконання. Зокрема, передбачено випадки покладення обов'язку доказування на сторону, яка посилається на виконання, прострочення кредитора тощо, правових наслідків прийняття виконання без застережень, зміни або припинення зобов'язання у зв'язку зі зміною обставин.

Істотних змін зазнала глава 57 проекту Книги 5 ЦК, присвячена забезпеченню виконання зобов'язань. Зокрема, закріплені в главі 49 діючого ЦК України види забезпечення доповнено такими різновидами, як депонування та відступлення права вимоги. Крім того, переміщено до глави 38 проекту Книги 3 ЦК такі види забезпечення виконання зобов'язання, як застава рухомих і нерухомих речей та притримання речі, а також виключено такий вид забезпечення, як довірча власність.

Щодо депонування як нового виду забезпечення виконання зобов'язання проектом ЦК передбачено можливість боржника або третьої особи передати грошові кошти, цінні папери, документи або інше майно утримувачеві задля забезпечення виконання зобов'язання, який після настання визначених договором депонування умов зобов'язаний передати його кредиторові або ж повернути боржнику.

Щодо відступлення права вимоги як нового виду забезпечення виконання зобов'язання варто наголосити, що таке відступлення не є відчуженням права вимоги та не припиняє юридичного зв'язку особи, яка передає право вимоги, з відступленою вимогою до настання підстав для звернення стягнення. Більше того, відступлення може охоплювати існуючі та майбутні вимоги, визначені родовими ознаками.

Отже, пропонована редакція глави, що стосується видів забезпечення виконання зобов'язань, охоплює сім параграфів, шість з яких закріплюють такі

зобов’язально-правові види забезпечення, як: неустойка, порука, гарантія, завдаток, депонування, відступлення права вимоги. Натомість такі види забезпечення, як застава та притримання переміщено до Книги 3 проекту ЦК.

Підсумовуючи варто наголосити на істотній новелізації загальної частини Книги 5 «Право зобов’язань», що стосуються загальних приписів про зобов’язання. Оновлення загальних приписів про виконання та забезпечення виконання зобов’язань спрямоване на формування цілісної, внутрішньо узгодженої та функціонально придатної системи загальних правил, здатних застосовуватися до різних видів договірних зобов’язань. Зміна структури розділу Х «Загальні приписи про зобов’язання» проекту ЦК, розширення його змісту та деталізація окремих правових конструкцій свідчать про прагнення законодавця перейти від фрагментарного регулювання до більш системної моделі зобов’язального права. Відображені у проекті новели направлені на підвищення передбачуваності цивільного обороту, забезпечення більшої гнучкості договірної практики, покращення якості судового правозастосування та наближення українського зобов’язального права до провідних моделей сучасного європейського приватного права.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Цивільного кодексу України. blob:https://itd.rada.gov.ua/6b9823aa-9be5-4151-a257-4a55c52e1d68 (дата звернення: 17.04.2026).

Беляневич Олена Анатоліївна

професор кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені
Василя Стуса, доктор юридичних наук,
професор

СПІРНІ ПИТАННЯ «ТРАНСФОРМАЦІЇ» ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ’ЯЗАННЯ У НАТУРАЛЬНЕ

Натуральним визнається особливий вид зобов’язання, яке не користується судовим захистом, але надання за яким не може бути витребувано назад і визнається належним виконанням [1, с. 194]. Конструкція натуральних зобов’язань, запозичена з римського права, в Цивільному кодексі України відсутня, що відкриває простір не тільки для наукових дискусій, але й складнощів правозастосовного характеру. В сучасній літературі звертається увага на те, що: 1) натуральне зобов’язання є різновидом юридично незавершених зобов’язань особливого роду, що знаходиться в проміжному стані між сферами позитивного і морального (філософського) права; 2) від позбавлених правового значення фактичних відносин їх відрізняє відсутність права на судовий захист і визнання їх добровільного виконання за правилами цивільних зобов’язань; 3) особливості дефектності юридичної мети

зобов’язання є умовою юридичної кваліфікації зобов’язання як натурального [2, с. 116]. Висловлюється також думка про те, що в натуральне зобов’язання перетворюється всяке цивільно-правове зобов’язання, за яким кредитором пропущений строк позовної давності для пред’явлення вимоги до боржника [3, с. 173]. Правозастосовна практика кваліфікує як натуральні прострочені (задавнені) зобов’язання: «[н]атуральним зобов`язанням (obligatio naturalis) є зобов’язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, оскільки боржник заявив про застосування позовної давності, яку застосував суд, але добровільне виконання якої не є безпідставно набутим майном» (див., зокрема, п. 77 постанови ВП ВС від 11.02. 2026 р. у справі № 754/511/23).

На нашу думку, зобов’язання, які наразі відносять до числа натуральних, складно об’єднати в один вид за певним критерієм (як, наприклад, об’єднуються у відповідних книгах ЦК положення про договірні та позадоговірні зобов’язання). Так, зобов’язання з азартних ігор та парі не захищаються правом в принципі. Натуральні зобов’язання за участю рабів, правовий статус яких ґрунтувався на фундаментальному принципі римського права «Servi res sunt» («раби є речі»), є в наш час цікавою сферою історико-правових досліджень, які мало чого додають до вирішення сучасних проблем зобов’язального права. З іншого боку, прострочені зобов’язання (у зв’язку із пропуском кредитором позовної давності для звернення до суду за захистом свого порушеного права), що ґрунтуються на дійсних договорах, за визначенням не мають юридично дефектної мети. Простроченість характеризує лише темпоральний аспект динаміки дійсного цивільного зобов’язання.

Відповідно до ч. 4 ст. 267 ЦК сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Настання наслідків позовної давності без відповідної заяви боржника неможливо. Однак і після заяви боржника натуральне зобов’язання може не виникнути. Законодавством (ч. 5 ст. 267 ЦК) передбачено: якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту. У випадку подання відповідної заяви боржника (відповідача) про застосування позовної давності «поновлення» позовної давності можливо за умови обґрунтування кредитором (позивачем) причин пропуску. Тобто, виявляється, що одне і те ж зобов’язання може бути одночасно (що з точки зору формальної логіки навряд чи коректно) і натуральним, і «звичайним» цивільно-правовим, якщо на підставі ч. 5 ст. 267 ЦК суд визнає поважними причини пропущення позовної давності і порушене право підлягатиме захисту.

Судовою практикою була породжена інша проблема - чи можна вважати зобов’язання натуральним, коли право кредитора вже захищено судовим рішенням, яке набрало законної сили, проте строк пред’явлення виконавчого листа до виконання пропущений, а в задоволенні клопотання про поновлення цього строку і видачу дубліката виконавчого документа суд відмовив, або у примусовому порядку рішення суду не було виконано, але винесено постанову про закриття виконавчого провадження. Так, розглядаючи питання застосування ст. 625 ЦК у зобов’язаннях після ухвалення судом рішення про

стягнення боргу, в постанові від 11.02. 2026 р. у справі № 754/511/23 ВП ВС відступила від висновку, що міститься у постановах КЦС у складі Верховного Суду від 28.09. 2021 р. у справі № 759/4755/19, від 29.11. 2023 р. у справі № 753/1527/22, за змістом якого, у випадку, якщо кредитор уже скористався судовим захистом та з боржника рішенням суду стягнуто суму основного боргу, то таке зобов'язання *не можна вважати натуральним*, а тому кредитор має право на отримання сум, передбачених статтею 625 ЦК України. Вважаємо, що висновок КЦС ВС був теоретично коректним і ґрунтувався на чинному законодавстві. Визнаючи натуральним зобов'язання, права кредитора за яким було захищено судовим рішенням, але це рішення не було виконано у порядку, встановленому Законом «Про виконавче провадження», ВП ВС все ж мусив зробити застереження, що «у такій ситуації зобов'язання не є задавненим у класичному розумінні, оскільки позовна давність застосовується до звернення з позовом, а тут уже є судове рішення, яке набрало законної сили» і зазначити, що «за загальним правилом невиконання судового рішення, яке набрало законної сили, може суперечити принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності (п. 108, 120 постанови ВП ВС від 11.02. 2026 р. у справі № 754/511/23). Втім, ВП ВС, прагнучи захистити інтереси боржника від потенційних «загроз» пред'явлення до нього вимог щодо відповідальності за невиконання грошових зобов'язань, виходила з того, що це загальне правило обов'язковості судових рішень «не може вважатись доречним», якщо стягувач матиме «можливість постійно пред'являти вимоги до боржника про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на невиконувану вимогу» (п. 127). Не вдаючись до обставин конкретного спору, відзначимо абсолютну неприйнятність правових висновків Верховного Суду стосовно «доречності» чи «недоречності» дотримання основних засад судочинства, в тому числі обов'язковості судового рішення (п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України). В контексті ж забезпечення правового порядку в країні та мінімально необхідного для стабільності цивільного обороту рівня правової свідомості його учасників, важливо наголосити, що судові рішення, зокрема правові висновки Верховного Суду, не можуть прямо чи опосередковано заохочувати недобросовісних боржників до уникнення виконання своїх договірних обов'язків, в тому числі на стадії виконавчого провадження. Адже відповідно до ч. 5, 6 ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду: а) є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, та б) враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

За своєю економічною природою сутність боргу як певної грошової суми, яка на законних підставах мала б бути сплачена іншій особі, залишається незмінною на будь-яких етапах існування зобов'язання. Сутність боргу як такого та, відповідно, права кредитора на борг (вимоги), не залежить від того, чи є динаміка зобов'язання нормальною (воно виконується відповідно до умов договору), чи зобов'язання деформовано неналежним виконанням.

Рішення суду у справі про стягнення боргу не змінює зобов'язання, не «трансформує» його в якесь інше зобов'язання, зокрема, в «зобов'язання, що виникає з рішення суду». Так само рішення суду, яким відмовлено у стягненні боргу у зв'язку з пропуском позовної давності, не є підставою припинення грошового зобов'язання. Права і обов'язки, що є змістом цивільного правовідношення, після рішення суду продовжують існувати до припинення зобов'язання виконанням (ст. 599 ЦК) або на інших підставах, встановлених договором або законом (ст. 598 ЦК). Отже, якщо таке зобов'язання не виконано і не припинилось з інших підстав, кредитор може вимагати його примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством про виконавче провадження. Верховний Суд напрацював з цього питання висновки щодо застосування норм права. Так, чинне законодавство не пов`язує припинення зобов`язання з ухваленням судового рішення щодо нього чи відкриттям виконавчого провадження з його примусового виконання, а наявність актів правосуддя про стягнення заборгованості не припиняє зобов`язань сторін. Вирішення судом спору про стягнення грошових коштів за договором не змінює природи зобов`язання та підстав виникнення відповідного боргу. Ухвалення судового рішення щодо стягнення заборгованості за договором не є підставою заміни зобов`язання за договором - новим зобов`язанням за рішенням суду, а вказує лише на охоронний характер таких правовідносин, яким надано захист судовим рішенням. Таке судове рішення не змінює обсягу прав та обов`язків сторін зобов`язання, а лише підтверджує їх наявність та надає можливість примусового виконання цивільного зобов`язання у процедурах виконавчого провадження (п. 98-99 постанови Великої Палати Верховного Суду від 10 вересня 2025 року у справі № 369/13444/20). Так само не припиняється зобов'язання і у випадку, якщо на виконання судового рішення було видано виконавчий документ, який відповідно до законодавства про виконавче провадження був пред'явлений до виконання, але рішення суду з тих чи інших підстав не було виконано і можливість його виконання в порядку виконавчого провадження втрачена. *Однак таке зобов'язання не може вважатись натуральним зобов'язанням, оскільки право кредитора на звернення до суду з позовом було кредитором реалізовано.* Серед іншого, це означає також можливість застосування в таких випадках норм ст. 625 ЦК, причому передбачені цією статтею заходи відповідальності (сплата інфляційних втрат та процентів річних), які не є акцесорними зобов'язаннями, як про це помилково зазначила ВП ВС у п. 140 постанови від 11.02. 2026 р. у справі № 754/511/23. Норми про додаткові (акцесорні) зобов'язання та норми про відповідальність за порушення грошового зобов'язання розташовані в різних главах Цивільного кодексу, тобто належать до різних правових інститутів. Глава 49 ЦК «Забезпечення виконання зобов'язання» регулює додаткові (акцесорні) зобов'язання: відповідно до ч. 1 ст. 546 ЦК виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності. На відміну від норм щодо стягнення неустойки (пені), право кредитора отримати компенсацію у вигляді трьох відсотків річних та інфляційних втрат встановлено безпосередньо

законом (в силу диспозитивності норми ч. 2 ст. 625 ЦК інший процент може бути передбачено договором або законом). Норми статті 625 ЦК «Відповідальність за порушення зобов'язання» спрямовані на захист майнового права та інтересу кредитора шляхом отримання від боржника компенсації (плати) за користування ним коштами, належними до сплати кредиторові . Відповідно до ч. 1 ст. 625 ЦК боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання, тобто законодавець встановив безумовний обов'язок сплати процентів річних та інфляційних і у випадку припинення зобов'язання.

Отже, концепція натуральних зобов'язань в сучасних умовах має обмежений потенціал, потребує критичного осмислення поширення її на ті договірні зобов'язання, підставами виникнення яких є правомірні дії сторін (договори).

Список використаних джерел:

1. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України: монографія. К: Алерта, 2016. 226 с.

2. Майданик Н. І. Юридична природа натуральних зобов'язань у цивільному праві. Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2014. № 7. С. 115-119. URL http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/3/22.pdf (дата звернення 31.01.2026 р.)

3. Пленюк М. Д. Про деякі напрямки удосконалення загальних положень про зобов'язання у Цивільному кодексі України. Науково-інформаційний вісник Право. 1(13) 2016. С. 169-175.

Великанова Марина Миколаївна

завідувач відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України,доктор юридичних наук, професор

ЗАСАДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: НОВИЙ ПОГЛЯД

Як відомо, зобов'язання становлять значну частину приватних відносин та опосередковують цивільно-правовий обіг майнових благ. Система зобов'язань є доволі великою і охоплює різні групи цивільних відносин, які все ж мають спільні ознаки, об'єкт та предмет і базуються на усталених засадах.

Питання засад зобов'язань, незважаючи на його популярність у наукових дослідженнях, потребує переосмислення та додаткової доктринальної уваги.

Певним чином усталеним у науці цивільного права є підхід, відповідно до якого на зобов'язальні правовідносини поширюють свою дію загальні засади цивільного законодавства, закріплені ст. 3 Цивільного кодексу України (далі –

ЦК України), та спеціальні принципи, які діють виключно в межах зобов'язань, як то принцип належного та реального виконання зобов'язання.

Варто відмітити, що чинна редакція ЦК України у книзі п'ятій окремо не закріплює принципи зобов'язань. Лише у ст. 509, де наводиться поняття зобов'язання та підстави його виникнення, зазначається, що зобов'язання має грунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.

Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [1] вже містить окрему статтю (708), де певним чином окреслені засади зобов'язань. Так, відповідно до цієї статті зміст зобов'язання, його мета та/або спосіб виконання не можуть суперечити публічному порядку, імперативним нормам, доброзвичайності. Сторони у зобов'язанні повинні: 1) діяти добросовісно та відповідно до вимог чесної ділової практики; 2) співпрацювати між собою в обсязі, необхідному для виконання зобов'язання; 3) утримуватися від дій, що можуть завдати шкоди цивільним правам та/або правомірним інтересам іншої сторони, а також суперечать засадам приватного права; 4) надавати іншій стороні інформацію, необхідну для виконання зобов'язання; 5) здійснювати свої права та виконувати обов'язки з урахуванням принципу охорони довкілля та сталого розвитку; 6) зберігати конфіденційність інформації, отриманої на всіх стадіях зобов'язання, якщо іншого не встановлюють договір та/або закон; 7) не допускати дискримінацію у зобов'язаннях, зокрема безпідставно відмовляти іншій стороні у продажу товарів, виконанні робіт, наданні послуг, що їх пропонують невизначеному колу осіб, або встановлювати для неї менш сприятливі умови без достатніх підстав.

Власне, аналіз запропонованих у проекті Цивільного кодексу України засад зобов'язань дає змогу вести мову про закріплення таких принципів: принцип добросовісності (bona fides) та чесної ділової практики; принцип співпраці сторін зобов'язання; принцип неприпустимості зловживання правом; принцип дотримання публічного порядку та імперативних норм; принцип інформаційної прозорості та конфіденційності; принцип сталого розвитку та охорони довкілля (ESG-принцип); принцип недискримінації та рівності.

Принцип добросовісності (bona fides) та чесної ділової практики – це фундаментальний принцип приватного права, відомий ще зі стародавніх часів та закріплений низкою європейських документів, зокрема PECL, DCFR, UNIDROIT тощо. Це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, сумлінністю, повагою до протилежної сторони та недопустимістю суперечливої діяльності. Bona fides виключає шахрайство, нечесну перевагу, використання інформаційної асиметрії і т.п.

Принцип співпраці сторін зобов'язання передбачає конструктивну взаємодію кредитора і боржника, спрямовану на досягнення мети зобов'язання. В основі цього принципу лежить добросовісність, розумність та справедливість, що означає не лише виконання обов'язків сторонами, а й надання допомоги одна одній, обмін інформацією, урахування спільних інтересів, у тому числі при вирішенні суперечок; створення таких умов, за яких виконання зобов'язання якнайкраще врахує інтереси кожної сторони та матиме наслідком досягнення бажаного результату.

Принцип неприпустимості зловживання правом здобув закріплення не лише як принцип зобов'язання, а й як загальна засада приватного права, зокрема, у п. 11 ч. 2 ст. 3 проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), де зафіксована заборона зловживання правом. У доктрині приватного права під зловживанням правом розуміють дії, спрямовані на здійснення суб'єктивного права на порушення або всупереч принципу справедливості, добросовісності та розумності [2, с. 137]. Відтак, виконуючи зобов'язання, сторони мають таким чином поводитися, щоб не завдати шкоди цивільним правам та/або правомірним інтересам іншої сторони, а також не порушувати засади приватного права.

Принцип дотримання публічного порядку та імперативних норм є фундаментальною правовою засадою, яка стоїть на захисті загального інтересу, але обмежує приватну автономію (автономію волі). Як правило, це зумовлено потребою захисту слабшої сторони у зобов'язанні, необхідністю забезпечення національної безпеки, безпеки довкілля, збереження культурної спадщини тощо. І хоча на перший погляд цей принцип видається чужорідним для приватних відносин, все ж він гарантує верховенство права та спрямований на забезпечення захисту базових природних прав і недопущення відмови від них за домовленістю сторін.

Принцип інформаційної прозорості та конфіденційності на перший погляд видається суперечливим, оскільки з одного боку гарантує відкритість інформації та вільний доступ до неї. З іншого боку, конфіденційність передбачає захист приватної інформації. Проте у контексті зобов'язальних відносин цей принцип реалізується через надання іншій стороні усієї необхідної інформації для виконання зобов'язання при наявності у цієї сторони обов'язку не розголошувати відомості, які стали їй відомі на всіх стадіях зобов'язання, якщо іншого не встановлюють договір та/або закон. По суті інформаційна прозорість та конфіденційність збалансовують одна одну і разом із цілісністю інформації складають тріаду інформаційної безпеки.

Принцип сталого розвитку та охорони довкілля (ESG-принцип) – є порівняно новим з точки зору його нормативного закріплення у ЦК України, хоча, безумовно, етичність, стійкість, прозорість та безпечність для довкілля і суспільства бізнесу вже давно сприймається як належна та усталена практика. Базовими для цього принципу є три складові: environmental (довкілля), social (соціальна відповідальність), governance (корпоративне управління). Тобто, виконання зобов'язань має бути екологічно та соціально відповідальним та базуватись на дотриманні етичних стандартів.

Принцип недискримінації та рівності уточнює реалізацію загальної засади юридичної рівності суб'єктів приватних відносин та спрямований на забезпечення прав усіх і кожного при продажі товарів, виконанні робіт, наданні послуг, що пропонуються невизначеному колу осіб. Будь-яка пряма чи непряма дискримінація, утиски чи надання привілеїв є неприйнятним у таких зобов'язаннях і має розглядатися як порушення прав. Виходячи із базового конституційного принципу «всі рівні у своїх правах і обов'язках», вступ у

зобов'язальні відносини, їх зміст та суб'єктний склад не може обумовлюватися жодною дискримінаційною ознакою.

Безумовно, перераховані принципи є засадами зобов'язань, які здобувають систематизованого закріплення у проекті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Проте їх перелік не є вичерпним і в зобов'язальних відносинах у повній мірі реалізуються і ті засади, що закріплені у ст. 3, а також інші принципи, які встановлені в актах цивільного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528 (дата звернення 08.04.2026).

2. Кот О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 133-141.

Заіка Юрій Олександрович

головний науковий співробітник відділу приватного права і процесу НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ І DARK PATTERNS У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ

Принцип добросовісності є загальноправовим принципом, який виступає універсальним регулятором суспільних відносин. У відповідності з ним поведінка учасників правовідносин характеризується дотриманням правових норм, а також загальновизнаних правил поведінки, умов життя, які відповідають як інтересам конкретної особи, так і інтересам суспільства в цілому. Добросовісність віднесено до основних засад цивільного права, вона виступає запорукою суспільної моралі та практичного втілення справедливості в договірних відносинах. Добросовісність (*bona fides*) — це стандарт чесної, відкритої та розсудливої поведінки сторін, вірність даному слову; вона вимагає від учасників враховувати законні інтереси один одного, а не лише власну вигоду. В. В. Луць зазначає, що сутність договору у цивільному праві складає саме *угода* як погоджене волевиявлення двох чи кількох сторін, спрямоване на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [1, с. 299].

Проте у особи під впливом різних чинників може виникати хибна уява про ті чи інші обставини. Волевиявлення особи може бути спотворено внаслідок помилки чи обману. Ще за часів римського праві розрізняли кілька видів істотних помилок, які робили договір недійсним, зокрема, *error: in negotio* (в типі правочину); *in persona* : в особі контрагента; *in corpore* (в предметі

договору); *in substantia* (в якостях речі) [2, с. 377]. Найвідоміший приклад істотної помилки у предметі договору наводить Ульпіан у Дігестах Юстиніана: «Я вважаю, що купляю маєток Корнелія, а ти - що продаєш мені маєток Семпронія (D.18.1.9) [3].

Помилка при укладенні договору тісно межує з обманом, який традиційно поділяють на активну та пасивну форми (що закріплено у ст. 230 ЦК України). Перша проявляється не лише у повідомленні недостовірних відомостей, а й у будь-яких діях, спрямованих на формування у контрагента хибного враження задля підписання правочину. Натомість пасивна форма (обман шляхом умовчання) полягає у навмисному приховуванні обставин, які сторона мала повідомити, керуючись принципом добросовісності. На відміну від звичайної помилки, обман завжди передбачає умисне введення в оману щодо предмета договору, його властивостей чи умов придбання.

Прикладом такої недобросовісної поведінки є замовчування критичної інформації, коли особа розраховує на безкоштовний період (*free trial*), а фактично підписує договір найму чи оплатного надання послуг. У такому разі виникає помилка у виді правочину (*error in negotio*), зумовлена свідомими діями контрагента. Проте часи змінюються. Якщо у минулому недобросовісність у договорах, зокрема кредитних, купівлі-продажу на виплату, застави, іпотечних асоціювалася з прихованими умовами дрібним шрифтом, то сьогодні у недобросовісності нове обличчя: вона перемістилася в площину дизайну вебсайту (інтерфейсу). В умовах цифровізації договірного права принцип добросовісності не може трансформуватися до символічного положення особливо на переддоговірній стадії. Сьогодні нерідко для укладання договору продавець чи надавач послуг будь за яку ціну прагне, щоб покупець чи отримувач послуг був переконаний у необхідності придбанні саме цього товару, цієї послуги, його цінності і корисності проте предмет договору, зазвичай нічого особливого не становить і принципово не відрізняється від іншого товару чи послуг, як пропонують на ринку. З появою інтернету, поширенням цифрових технологій з’явилися і нові способи впливу на волевиявлення потенційного клієнта, зокрема і шляхом обману у різних формах.

При укладенні договорів у мережі Інтернет дедалі більшого поширення набувають психологічні пастки (так звані «темні патерни» - *Dark Patterns*). Цей термін був введений в обіг у середовищі веб-розробників, проте в цивілістичній доктрині це явище традиційно розглядається крізь призму категорії «правочин, укладений внаслідок обману». *Dark Patterns* прямо порушують принцип добросовісності, оскільки шляхом прихованих маніпуляцій людину поза її свідомістю примушують погодитися на невигідні умови договору. Зокрема, це стосується придбання непотрібних або додаткових товарів і послуг.

Візуальні хитрощі часто є пасивною формою обману, коли вебсайт приховує обставини, що мають істотне значення. Наприклад, від споживача замовчують, що натискання кнопки активує автоматичне списання коштів або що пробний період є платним. Інтерфейсні елементи провокують користувача на дії, яких він не мав наміру вчиняти: від прихованих платежів і до

примусових передплат. Нерідко маніпуляція полягає у додаванні додаткових зборів лише на фінальних етапах оформлення замовлення, що вводить в оману щодо реальної вартості покупки. Окремі прийоми, що межують із *Dark Patterns* як-от психологічне ціноутворення, тобто, ціна визначається трохи меншою за кругле число, уже стали нормою, тоді як маніпулятивні заяви про «закриття магазину» чи псевдорозпродажі викликають неоднозначну оцінку.

Для спонукання поспішних рішень, що не завжди відповідають справжній волі особи, часто використовують таймери та лічильники, фальшиву терміновість («до кінця акції залишилося…», «залишилося… одиниць товару», «цю пропозицію зараз переглядають…»). Створення штучного дефіциту підштовхує споживача до негайної згоди, позбавляючи його змоги розсудливо оцінити умови договору. Вебсайти не повинні використовувати подібний психологічний тиск, оскільки маніпулятивні методи обмежують свободу вибору.

На відміну від етичного маркетингу, орієнтованого на користь для клієнта та довгострокові відносини, технологія *Dark Patterns* націлена на миттєвий прибуток за будь-яку ціну. Якщо традиційний підхід лише рекомендує супутні товари, то «темні патерни» примушують до покупок, автоматично додаючи позиції в кошик, без їх попереднього схвалення.

Договір — це не лише усна домовленість чи слова на папері, це і певний рівень довіри. *Dark patterns* цю довіру руйнують. Маніпулятивний дизайн інтерфейсу (заплутана конфігурація, великі яскраві кнопки «Так» і приховані «Ні») є ознакою недобросовісності вебсайту. Разом із функцією покупки в один клік це обмежує свободу вибору користувача та робить оформлення агресивним елементом правочину. Це класичний приклад викривлення волевиявлення через інтерфейс, де дизайн прямо впливає на зміст договору. Свобода договору передбачає не лише право на його укладення, а й вільне формування волі. Якщо вебсайт «підштовхує» до вибору через маніпулятивний інтерфейс, це створює лише видимість згоди споживача. Оскільки дії розробників «темних патернів» є навмисним введенням в оману, вони свідчать про переддоговірну недобросовісність, підприємець зловживає становищем оферента, позбавляючи користувача можливості діяти розсудливо ще на стадії переговорів.

Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу був прийнятий Регламент (ЄС) 2022/2065 або Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA) [4]. Це масштабне законодавство Євросоюзу, регулює діяльність онлайн-платформ, зобов'язуючи їх боротися з незаконним контентом та дезінформацією. Він спрямований на створення безпечного цифрового простору, де захищені основні права споживачів. DSA фактично кодифікує принцип добросовісності для цифрового середовища,

Згідно зі ст. 25 DSA, постачальникам онлайн-платформ заборонено проектувати, організовувати або експлуатувати інтерфейси таким чином, щоб вводити в оману, маніпулювати користувачами або іншим чином суттєво перешкоджати їхній здатності приймати вільні та обґрунтовані рішення.

Стаття 26 Акту регламентує умови розміщення реклами на онлайн-платформах. Зокрема, встановлюється обов’язкове маркування рекламного

контенту із зазначенням рекламодавця та особи, яка оплатила його розповсюдження. Ця вимога є критично важливою для українського ринку онлайн-торгівлі лікарськими засобами, особливо в сучасних умовах нашої країни, коли прозорість джерел інформації є запорукою безпеки споживачів та протидії розповсюдженню фальсифікату в умовах воєнного стану. Необхідно також заборонити фальшиві відгуки про чудо-ліки, які на практиці виявляються простою біодобавкою.

У законодавстві країн ЄС принцип добросовісності із головним змістом: « не обдурюй у договорі» з урахуванням розвитку цифрових технологій трансформувався у «не маніпулюй вільним вибором». Трансформація принципу добросовісності в ЄС свідчить про перехід від формальної доброчесності (недопущення введення контрагента в оману) до забезпечення фактичної справедливості та реальної свободи вибору. Особливість змісту принципу добросовісності у цифровому середовищі полягає у зобов’язанні розробника створювати етично нейтральні веб-сайти, що виключають маніпуляцію. Вітчизняні ІТ–компанії, які працюють на внутрішньому ринку товарів і послуг, повинні дотримуватися стандартів DSA. Впровадження норм DSA в українське законодавство є важливим етапом виконання євроінтеграційних зобов'язань та обов'язковою умовою вступу до ЄС. Повна імплементація вимог Регламенту забезпечить синхронізацію національного ринку з європейським цифровим простором, підтверджуючи готовність держави дотримуватися спільних стандартів безпеки та захисту прав споживачів.

Список використаних джерел:

1. Луць В. В. Служу пером своїй Вітчизні: вибр. пр. до 80-річчя від дня народж. та 50-річчя наук. − пед. і громад. діяльн. К.: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 326 с.

2. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

3. Domini nostri sacratissimi principis Iustinianiiuris enucleati ex omni vetere iure collecti Digestorum seu Pandectarumliber octavus decimus (Based upon the Latin text of Mommsen's edition). URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-18.htm#1

4. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance) URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng

Зозуляк Ольга Ігорівна

головний науковий співробітник відділу
методології євроінтеграції приватного права
НДІ приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ ДОГОВІРНИХ МЕХАНІЗМІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Національні інтереси України відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від від 21.06.2018 р. визначаються як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет, демократичний розвиток, безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян» [1]. Ці інтереси в основному забезпечуються системою публічно-правових інструментів з тенденцією до зростання приватноправових механізмів.

Загалом приватноправові механізми забезпечення національних інтересів України реалізуються через систему правових засобів, які використовує держава з метою захисту економічних інтересів та добробуту суспільства, що проявляються у захисті права власності; інвестицій; інформації та інтелектуальної власності, що впливають на безпеку держави.

Особливе місце серед приватноправових механізмів, безперечно, належить інституту договору, який може містити пункти, спрямовані на захист національних інтересів та стабільності економіки. Піднята проблематика, безумовно, є відкритою і потребує різностороннього наукового аналізу з тим, щоб глибше зрозуміти сутність договору у аспекті його використання в якості механізму забезпечення національних інтересів та максимально ефективно застосовувати з цією метою.

Варто також підкреслити, що навіть, якщо в договорі йдеться про права та інтереси виключно його сторін, негативні наслідки їх потенційного порушення виходять далеко за межі цих відносин – руйнується правова визначеність та в кінцевому результаті – підривається стабільність цивільного обороту як складова економічної безпеки держави. Вважаємо, що договір, будучи спрямованим на захист прав та інтересів передусім його сторін, виступає також основним інструментом забезпечення стабільності цивільного обороту та створює правову визначеність, які є основою для формування економіки держави, захисту права власності та створення сприятливого інвестиційного клімату.

У сучасних умовах питання забезпечення стабільності цивільного обороту перебуває в центрі уваги як науковців, так і знаходить своє місце у правових висновках Верховного Суду, а договірне право містить у своєму арсеналі фундаментальні принципи та ідеї, що сприяють стабільності цивільного

обороту, зокрема, принцип обов'язковості виконання договору, надання переваги збереженню договору, а не його розірванню, принцип добросовісності та заборону суперечливої поведінки, неможливість довільного тлумачення договору, концепцію договірної свободи та її меж й обмежень. Так, Василь Крат, аналізуючи концепцію заборони суперечливої поведінки, слушно вказує на тому, що дестабілізації цивільного обороту сприяють ситуації, коли, наприклад, одна зі сторін договору, що тривалий час його виконувала, на певному етапі може домогтися визнання його недійсним у судовому порядку з формальних підстав. На його думку, це підриває гарантії стабільності для учасників цивільних відносин, породжує значну кількість проблем та потребує запровадження запобіжників для уникнення таких ситуацій, передусім через застосування доктрини заборони суперечливої поведінки, яка базується на правилі, що ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці, що стабілізує цивільний оборот» [2].

Роль договору як інструмент забезпечення національних інтересів варто аналізувати і в ключі розмежування публічного та приватного права. Ця проблема не є новою, але вона з кожним роком набуває все більше різних проявів та контекстів, що яскраво підтверджується судовою практикою [3; 4]. Тут постає проблема як юрисдикції, так і суб'єктів, об'єктів та правочинів на стику приватного та публічного права, та пошуку балансу між приватними та публічними інтересами, які виступають основою національних інтересів, адже безпечна та розвинена економічно держава існує для суспільства загалом.

Зупинимось саме на аспектах договорів у вказаному контексті. Як слушно відзначає професорка І. В. Спасибо-Фатєєва, на законодавчому рівні досі не визначено, які об'єкти можуть бути у приватній власності, а які – в публічній, що негативно впливає на розуміння оборотоздатності того чи іншого об'єкта та відображається і на договорах. Вчена наводить приклад укладення договору поставки військової техніки військовим частинам, адже це необоротоздатний об'єкт, а тому складно дати відповідь на питання щодо можливості її поставки саме на підставі цивільно- правового договору. З кожним роком до правочинів, які укладаються у публічному праві, використовують інші механізми, ніж ті, які пропонує приватне право і такі правочини будуть із елементами публічного права, зокрема податкового чи фінансового права [3].

Авторка також наголошує на проблемі застосування договору з посиланням на договірну свободу з метою обходу певних законодавчо визначених процедур, що мають місце у публічному праві, наприклад, процесу приватизації об'єктів права державної та комунальної власності [3]. Із вказаними аргументами повністю погоджуємось, адже на те договірна свобода і має відповідні межі та обмеження, щоб не дозволити «прикриватись» нею в усіх випадках, коли вона може виявитись недоречною у застосуванні та через таку договірну свободу обходиться певне законодавче регулювання, як у прикладі, який наводиться вище.

Підсумовуючи основні аспекти, які підняті у цих тезах навколо ролі договору як інструмента забезпечення національних інтересів, хочеться наголосити на наступному: по-перше навіть, якщо договір виконує функцію

опосередкування відносини між приватними особами, кожне належне виконання договору несе за собою надзвичайно позитивний ефект у вигляді стабільності цивільного обороту та зростанні економіки. Досягненню цієї мети сприяють такі принципи та фундаментальні ідеї договірного права як обов'язковість виконання договору, надання переваги збереження договору, а не його розірвання, принцип добросовісності та заборони суперечливої поведінки, неможливість довільного тлумачення договору, концепція договірної свободи та її меж й обмежень, а також ряд інших.

По-друге, важливим моментом, який постає у досліджуваному контексті, виступає подальше розмежування застосування договірних та публічно-правових механізмів у певних правовідносинах, які виникають на стику приватного та публічного права. На сьогодні є тенденція щодо вкраплення правових механізмів регулювання, які не характерні для договірного права, адже часто, коли йдеться про публічну сферу і національні інтереси, то звичне розуміння договору як регулятора відносин, наповнюється новим змістом, який виходить за рамки приватноправового. Вказаний зміст та характеристики договору як інструменту забезпечення національних інтересів держави та суспільства потребують подальшого вивчення з тим, щоб роль договірного регулювання у цій сфері посилювалась та проявляла свою ефективність.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

2. Василь Крат. Стабілізувати цивільний оборот може впровадження доктрини заборони суперечливої поведінки (venire contra factum proprium) сторін договору. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/547684/#:~:text=

3. Інна Спасибо-Фатєєва. Правові категорії у приватно-публічному вимірі. Виступ на Всеукраїнському круглому столі на тему «Приватні та публічні правові відносини: доктринальні підходи до визначення та розмежування». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 17 грудня 2025 р. URL.: https://www.facebook.com/share/v/1FPdxcmWPD/?mibextid=wwXIfr

4. Василь Крат. Приватне та публічне: Quo vadis. Правові категорії у приватно-публічному вимірі. Виступ на Всеукраїнському круглому столі на тему «Приватні та публічні правові відносини: доктринальні підходи до визначення та розмежування». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 17 грудня 2025 р. URL.: https://www.facebook.com/share/v/1FPdxcmWPD/?mibextid=wwXIfr

Коссак Володимир Михайлович

завідувач кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені
Івана Франка, доктор юридичних наук,
професор

ФРАУДАТОРНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ (ДОГОВОРІВ) ВЧИНЕНИХ (УКЛАДЕНИХ) ОРГАНАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

Здійснення суб'єктивних цивільних прав не повинно порушувати права інших осіб, перешкоджати реалізації повноважень, що складають їхній зміст. Такий підхід окреслюється в Цивільному кодексі України [1] (далі - ЦК України) поняттям «межі здійснення цивільних прав», наданих особі договором або актами цивільного законодавства.

Розуміння меж здійснення своїх прав особи зводиться до дій, внаслідок вчинення яких порушуються права інших осіб, завдається шкода довкіллю або культурній спадщині. Також згідно із ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Правовим наслідком зловживання цивільним правом є порушення суб'єктивних цивільних прав інших осіб. Тобто здійснення суб'єктивного цивільного права має свої межі, критерієм яких є не завдавати шкоди іншим суб'єктам цивільних правовідносин.

Здійснення суб'єктивних цивільних прав пов'язується з вчиненням певних дій, результатом яких є негативні майнові та моральні наслідки для інших осіб. Тому такі дії вважаються неправомірними.

Це послужило підставою для трактування правочинів (договорів) вчинених з метою порушення цивільних прав інших осіб фраудаторними. В цьому контексті представляє інтерес аналіз ознак фраудаторності правочинів (договорів) вчинених (укладених) на основі рішень органів господарських товариств, зокрема, через призму можливості забезпечення позову особи, права якої порушені.

Забезпечення позову є обмеженням суб'єктивних прав та інтересів відповідача або пов'язаних з ним інших осіб з метою реалізації в майбутньому права позивача на задоволення своїх вимог. Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд повинен здійснити оцінку обгрунтованості доводів щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням розумності та обгрунтованості запропонованого способу забезпечення позову та збалансованості інтересів сторін спору, а також ймовірності утруднення виконання рішення суду.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі №381/4019/18 [2] підкреслюється, що співмірність передбачає співвідношення судом негативних наслідків від вжиття заходів забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати внаслідок невжиття цих заходів.

Згідно з частиною першою статті 69 Сімейного кодексу України [3] (далі - СК України) дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. Частиною першою статті 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. Таким чином, в законодавстві задекларовано презумпцію спільності права власності подружжя на майно набуте в шлюбі.

Згідно із Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4] внесене майно та грошові кошти є власністю товариства. Водночас частка учасника господарського товариства набута у шлюбі за спільні кошти подружжя є об'єктом спільної власності подружжя.

Тому вчинення правочинів (укладення договорів) від імені товариства необхідно розглядати в контексті зловживання суб’єктивними цивільними правами щодо розпорядження часткою у спільному майні подружжя, оскільки в спільній сумісній власності частки співвласників є рівними.

Заборона відчуження майна в натурі, що є власністю господарського товариства і є частиною статутного капіталу не можна вважати перешкодою для нормального функціонування майнового комплексу юридичної особи.

Питання фраудаторності правочинів, спрямованих на відчуження належного на праві власності господарському товариству майна необхідно аналізувати у зв’язку з конкретною організаційно-правовою формою товариства та компетенцією його органів, встановленою статутом. Наприклад, прийняття рішення загальними зборами акціонерів або учасниками товариства з обмеженою відповідальністю в межах компетенції, визначеною законом та статутом не можна трактувати як зловживання корпоративним правом однієї особи, якщо вона не володіє визначальною (кваліфікованою) часткою у статутному капіталі юридичної особи.

Водночас може мати ознаки фраудаторності правочин (договір), спрямований на відчуження майна товариства, прийнятий колегіальним органом юридичної особи, якщо відчуження майна здійснюється з метою не допущення звернення вимог кредиторів у разі потенційного банкрутства юридичної особи.

Доцільно доповнити статтю 116^2 Законопроєкту про рекодифікацію Цивільного кодексу України [5] частиною сьомою в такій редакції: «За наявності ознак фраудаторності правочину (договору), вчиненого з участю особи, яка безпосередньо або опосередковано вирішально впливає на діяльність підприємницького товариства, такий правочин (договір) може бути визнаний недійсним».

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text;

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі №381/4019/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640690;

3 Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text;

4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text;

5. Цивільний кодекс України: Проект Кодексу (станом на 22.01.2026) – URL : blob:https://itd.rada.gov.ua/f6892c51-ef3f-4eac-86e4-e225f615ddb6.

Міловська Надія Василівна

завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В умовах оновлення цивільного законодавства України, яке спрямоване на гармонізацію із європейськими правовими стандартами, важливим є розширення обсягу нормативного регулювання переддоговірних відносин, об'єктивізація інституту переддоговірної відповідальності та посилення ролі принципу добросовісності. Відсутність чіткої законодавчої регламентації таких відносин призводить до неоднозначності правозастосовчої практики.

Переддоговірні відносини, які виникають між сторонами до моменту формального оформлення їх взаємних прав та обов'язків, є важливим етапом формування цивільно-правових зобов'язань, оскільки саме на цій стадії сторони здійснюють обмін інформацією, оцінюють ризики, визначають істотні умови майбутнього договору, ведуть переговори та формують взаємні очікування.

У науковій літературі переддоговірні відносини визначаються як правові зв'язки між особами, які вступили в переговори з метою укладення договору і в процесі яких виникають обов'язки щодо добросовісної поведінки, надання необхідної інформації та утримання від дій, що можуть завдати шкоди іншій стороні [1, с. 3].

Інститути переддоговірних відносин та переддоговірної відповідальності доволі детально регламентуються положеннями DCFR [2] та закріплюються на рівні Глави 3 «Маркетинг та переддоговірні обов'язки» Книги II «Договори та інші юридичні акти» цього документу. Серед таких зобов'язань, закріплених у DCFR, виокремлюються чотири ключових, три з яких визначаються як загальні або основні переддоговірні обов'язки («general precontractual duties»), пов'язані із добросовісністю («good faith»), законними очікуваннями («legitimate expectations») та веденням переговорів й, окремим блоком, інформаційні обов'язки [1, с. 25]. Так, DCFR у статтях II.-3:101, II.-3:103, II.-3:104, II.-3:106,

II.-3:107, II.-3:108, II.-3:109 закріплює інформаційні права та обов'язки учасників переддоговірного процесу, а також містить положення, присвячені самій процедурі ведення переговорів: дотримання принципу добросовісності під час ведення переговорів, дотримання принципу конфіденційності, а також встановлення відповідальності за порушення умов ведення переговорів.

Аналіз статей II.–3:101–II.–3:202 DCFR, присвячених обов'язкам сторін переддоговірних відносин дозволяє дійти таких висновків: 1) їх дотримання повинно забезпечувати повну обізнаність сторін щодо майбутнього договору. При цьому стаття II.–3:101 (2) DCFR при визначенні обсягу інформації, що повинна бути розкрита іншій стороні, оперує поняттям «добросовісної комерційної практики» («good commercial practice»); 2) окремо низка положень Глави 3 Книги II DCFR встановлює спеціальні обов'язки у відносинах зі споживачами. До таких обов'язків належать зобов'язання надавати інформацію чітко та ясно, простою та зрозумілою мовою, надавати достатню інформацію про ціну та додаткові платежі, про адресу та всі контактні та ідентифікаційні деталі підприємства тощо; 3) достатньо багато уваги приділяється обов'язкам комерційного підприємства стосовно гарантування належного повідомлення потенційних контрагентів та споживачів за допомогою електронних засобів комунікації; 4) у частині недотримання будь-якого з цих обов'язків DCFR містить загальне правило, що сторона, яка не виконала будь-яке з означених інформаційних зобов'язань, несе відповідальність перед іншою стороною за завдані цим збитки.

У даному контексті важливо зазначити, що проєктом Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (реєстр. № 14394 від 22 січня 2026 р.) [3] інститути переддоговірних відносин та переддоговірної відповідальності пропонується закріпити в окремому параграфі 2 Глави 54 «Виникнення зобов'язань», у якому відображені інформаційні обов'язки, що пов'язані із веденням переговорів та обміном документів. Так, обов'язок щодо надання інформації під час переговорів передбачено у статті 731 проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), відповідно до якої кожна сторона зобов'язана надавати іншій стороні достовірну та повну інформацію про обставини, що можуть вплинути на укладення, виконання або припинення договору. Надання неправдивих відомостей або замовчування суттєвих обставин тягне відповідальність за завдані реальні збитки. Сторони договору можуть погодити перелік запевнень, що надаються стороною або сторонами щодо обставин, які мають значення для укладення, виконання або припинення такого договору. Сторона, яка умисно або з необережності надала іншій стороні неправдиві запевнення про обставини, що мають значення для укладення, виконання або припинення договору, зобов'язана відшкодувати стороні, яка покладалася на такі запевнення, збитки, завдані у зв'язку з неправдивістю таких запевнень, якщо іншого не встановлює договір.

Вважається, що інформація, отримана в процесі переговорів, є конфіденційною, якщо іншого не погоджено сторонами або не випливає з характеру інформації. Сторона, яка розголосила або використала таку інформацію всупереч домовленостям чи звичаям ділового обороту, зобов'язана

відшкодувати іншій стороні завдані реальні збитки. Домовленість сторін може встановлювати штраф за розголошення або неправомірне використання конфіденційної інформації, отриманої в процесі переговорів.

Бесперечно, законодавче врегулювання зазначених питань сприятиме досягненню більшої прогнозованості цивільного обороту та в переддоговірних відносинах створить додатковий запобіжний механізм проти ведення нечесної підприємницької діяльності, закріпивши конкретні інформаційні обов'язки учасників переговорів та наслідки їх недотримання.

У переддоговірних відносинах особливу роль відіграє принцип добросовісності, який виступає своєрідним критерієм оцінки поведінки учасників переговорного процесу. Зміст принципу добросовісності у переддоговірних відносинах включає обов'язок сторін надавати достовірну інформацію, утримуватися від введення в оману, не затягувати переговори без наміру укласти договір, а також не припиняти їх без достатніх підстав у момент, коли інша сторона обґрунтовано розраховує на укладення договору. Сторони переговорів повинні діяти з урахуванням інтересів одна одної.

Закріплюючи обов'язок сторін діяти добросовісно під час переговорів, утримуючись від поведінки, що суперечить справедливості та чесній діловій практиці, у статті 729 проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) визначається які дії слід вважати недобросовісними, а саме: вступ у переговори без реального наміру укласти договір; умисне затягування переговорів або ухилення від погодження умов; надання завідомо неправдивої або оманливої інформації; порушення домовленостей про конфіденційність; пропозиція укласти договір на завідомо неприйнятних або вочевидь невигідних умовах з метою зриву переговорів. Передбачається, що сторона, яка вела переговори недобросовісно або без реального наміру укласти договір, зобов'язана відшкодувати іншій стороні реальні збитки, завдані такими діями. При цьому вину сторони презюмують, якщо така сторона без обґрунтованих причин припинила переговори після досягнення домовленостей з усіх істотних умов договору. Тобто на законодавчому рівні пропонується унормування інституту переддоговірної відповідальності.

Особливістю переддоговірної відповідальності є те, що відшкодуванню підлягають не втрати від неукладеного договору, а витрати, понесені у зв'язку з веденням переговорів. При цьому, у контексті оновлення цивільного законодавства України, спостерігається тенденція до розширення підстав для застосування переддоговірної відповідальності, що пов'язано з необхідністю захисту інтересів сторін переговорного процесу та забезпечення стабільності цивільного обороту, а саме у випадках: безпідставного припинення переговорів, надання недостовірної інформації, розголошення конфіденційних даних, ведення переговорів без наміру укласти договір.

Важливим є й передбачення у проєкті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) особливостей вирішення переддоговірного спору. Зокрема, пропонується можливість сторін встановити в договорі чи окремій домовленості порядок вирішення переддоговірного спору, зокрема у спосіб медіації, переговорної процедури чи арбітражу. Якщо спір не врегульовано у

позасудовий спосіб, він може бути переданий до суду у випадку, коли: 1) одна із сторін безпідставно ухилилася від укладення договору, щодо якого досягнуто згоди з усіх істотних умов; 2) одна із сторін порушила обов'язок діяти добросовісно під час переговорів; 3) одна із сторін розголосила або неправомірно використала конфіденційну інформацію. За результатами вирішення переддоговірного спору суд може ухвалити рішення про відшкодування реальних збитків, завданих недобросовісним веденням переговорів, та/або про спонукання укласти договір, якщо встановлено факт досягнення згоди з усіх істотних умов. Якщо розмір реальних збитків неможливо визначити точно, суд може встановити розумну компенсацію.

Таким чином, переддоговірні відносини – це відносини, що виникають між потенційними контрагентами на стадії переговорів щодо укладення договору. Відповідні відносини передують виникненню договірного зобов'язання, однак передбачають обов'язок діяти добросовісно та не завдавати шкоди іншій стороні та можуть породжувати певні правові наслідки.

Оновлення цивільного законодавства України, яке спрямоване на підвищення правової визначеності цивільних правовідносин, гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, створює передумови для розвитку інституту переддоговірних відносин та його нормативного закріплення, посилення ролі принципу добросовісності та запровадження ефективних механізмів переддоговірної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Twigg-Flesner C. Pre-contractual duties – from the Acquis to the Common Frame of Reference. Common Frame of Reference and Existing EC Contract Law / ed. by R. Schulze. Munich: Sellier ELP, 2009.

2. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I - VI. Munich, 2009. URL: https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf 121 (дата звернення: 30.03.2026).

3. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (реєстр. № 14394 від 22 січня 2026 р.). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528 (дата звернення: 30.03.2026).

Мічурін Євген Олександрович

професор кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ДОГОВОРУ ЩОДО ПРАВОВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Мережа Інтернет є середовищем, в якому між користувачами виникають різні суспільні відносини, зокрема, правові. Базу спеціального правового регулювання закладено у Законі України «Про електронну комерцію»; Законі України «Про цифровий контент», норми якого можуть регулювати публічні договори у мережі Інтернет, оскільки стосуються суспільних відносин між підприємцями і споживачами.

Питома вага вказаних правовідносини є договірними. Зокрема, публічним є договір про реєстрацію на Інтернет-платформі. Тут однією стороною є споживач, який одержує права, що надаються інтернет-платформою та бере на себе обов'язки, зокрема, ті, що визначені правилами користування платформою. Другою стороною є підприємець, що володіє правами на Інтернет-платформу. Деякі з договорів, що укладаються на Інтернет платформах можуть не бути публічними договорами. Наприклад, окремі з них, що укладаються між користувачами.

Інтернет-платформи з продажу товарів можуть здійснювати посередництво у врегулюванні спору. Вони сприяють встановленню контакту та діалогу сторін. Це сприяє охороні прав споживача у публічних договорах в Інтернеті.

Особливістю публічного договору у мережі Інтернет є те, що однією з сторін тут має бути підприємець. Іншою стороною є споживач, який на Інтернет-платформі купує товари чи замовляє послуги. Істотними умовами публічного договору у мережі Інтернет є предмет, та зазвичай - ціна договору, а також - строк.

Багато договорів у мережі Інтернет стосуються споживачів. На відповідній мережевій платформі зазвичай пропонуються умови їх укладення. Отже, необхідно проаналізувати норми цивільного законодавства про публічний договір, зокрема, як саме вони можуть бути застосовані щодо відповідних договорів у мережі Інтернет і чи мають при цьому особливості.

Заслуговує на підтримку позиція авторів, які вірно зазначають, що укладаючи договір на платформі у Інтернеті слід керуватися загальними вимогами ЦК України про чинність правочинів [1]. Письмова електронна форма представлення інформації що стосується умов, змісту договору відповідає усім вимогам законодавства що дозволяє казати про його юридичну силу та легітимність таку саме, як і щодо інших договорів, укладених поза цифровими платформами.

Мережа Інтернет є комунікативним середовищем, що дозволяє сторонам формувати волевиявлення щодо укладення відповідних договорів: вести переговори, формувати оферту, акцептувати її.

До рис публічного договору, що відрізняють його від інших договорів належить особливий характер діяльності сторони, що здійснює підприємницьку діяльність. Це можуть бути види діяльності, що прямо визначені у ЦК України як ті, що вказують на публічний договір: роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо. Фраза «тощо» у нормі права вказує на те, що перелік не є вичерпним. Отже, ЦК України не вміщує вичерпного переліку публічних договорів і керуючись засадою диспозитивності цивільного права норми про публічний договір можуть розповсюджуватися на ті договори, що не містять прямого відсилання до ст. 633 ЦК України, утім мають усі ознаки публічного договору. Предметом таких договорів є товари, послуги, роботи, об’єкти інтелектуального права, цифрові токени тощо.

Для публічного договору істотною умовою може бути ціна договору, якщо на цьому за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Це випливає з того, що однією з сторін такого договору є підприємець, що взяв на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до нього звернеться. Однією з ознак підприємницької діяльності є одержання прибутку. Оскільки прибуток як економічна категорія є можливим за оплатними з позицій юриспруденції договорами, природним є, що публічний договір є оплатним і ціна є істотною його умовою. Тут мають бути застосовані положення ст. 632 ЦК України. Зокрема, слід враховувати ч. 4 ст. 632: якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, послуги на момент укладення договору.

Щодо публічного договору, який укладається у Інтернеті є особливості та спеціальне правове регулювання. Тут слід керуватися ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» згідно з яким електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов’язкові реквізити документа. Договір є різновидом електронного документа. Стаття 6 вказаного Закону встановлює диспозитивну норму, що для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис. Крім електронного підпису можуть застосовуватися конклюдентні дії, що свідчать про укладення публічного договору в Інтернеті споживачем, наприклад, оплата ним товару через електронні платіжні системи. Це, зокрема, вказує на акцепт споживачем електронної оферти, яка пропонується суб’єктом підприємницької діяльності на сайті з продажу товарів.

Укладаючи публічний договір в Інтернеті для споживача через відстань та утрудненість встановлення фізичного місцезнаходження продавця (окремі з них на сайті з продажів не вказують свою фізичну адресу) іноді важко захищати права споживача. Стаття 7 Закону України «Про електронну комерцію» передбачає, що продавець (виконавець, постачальник) товарів, робіт, послуг в

електронній комерції під час своєї діяльності і в разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити прямий, простий, стабільний доступ інших учасників відносин в сфері електронної комерції до інформації про: повне найменування юридичної особи або прізвища, імені, по батькові фізичної особи - підприємця; місцезнаходження юридичної особи або місце реєстрації та місце фактичного проживання фізичної особи - підприємця; адреса електронної пошти та адреса інтернет-магазину.

Відтак, при купівлі товару у Інтернеті особа має здійснювати ретельне вивчення товару, його перевірку та звірку з маркуванням, назвою товару, що замовлявся під час його огляду у пункті видачі інтернет-магазину чи поштового відділення, де одержується товар. Окремі торгівельні платформи-посередники спрямовують гроші на рахунок продавця товару, що вони одержали від споживача-покупця лише після підтвердження одержання цього товару. Також окремі міжнародні торгівельні платформи-посередники надають можливість через Інтернет-платформу з продажу товарів щодо врегулювання спорів відносно товару чи укладеного правочину загалом. Зокрема, Інтернет-платформи з продажу товарів можуть здійснювати посередництво у врегулюванні спору на підставі наданих доказів щодо претензії споживача, сприяють встановленню контакту та діалогу сторін через засоби, надані платформою. Вказані міри в цілому сприяють охороні прав споживача у публічних договорах, укладених через Інтернет.

До особливостей здійснення окремих публічних договорів у мережі Інтернет належать смарт-контракти як такі, що укладаються на блокчейні. У літературі зазначається, що функціонування в блокчейні здійснюється за допомогою смарт-контрактів, а саме - програми, яка автоматично забезпечує виконання певних дій за дотримання заздалегідь встановлених умов. Існує код, який автоматично виконується, коли умови договору дотримані. Смарт-контракти дозволяють сторонам забезпечувати досягнення відповідного результату у разі дотримання обумовлених у ньому умов, крім того вони можуть набувати провідну роль й у разі необхідності підтвердження права власності [2, с. 152].

Висновки. У відносинах із споживачами у мережі Інтернет застосовується публічний договір. Адже з урахуванням засади диспозитивності цивільного права норми про публічний договір можуть розповсюджуватися на ті договори, які містять усі ознаки першого хоч прямо й не вказані у ст. 633 ЦК України, оскільки ЦК України не вміщує вичерпного переліку публічних договорів. Названі у ч. 1 ст. 633 ЦК України сфери діяльності, де може застосовуватися публічний договір є лише орієнтиром для сторін. При цьому мережа Інтернет не є якоюсь особливою сферою а є просто платформою для існування тих правовідносин, які існують і поза цією мережею. Відтак Інтернет є різновидом цифрової форми здійснення тих правовідносин, що за змістом є тими самими цивільними відносинами (майновими або особистими немайновими), скажімо, купівлі-продажу чи надання послуг.

Ознаки публічних договорів властиві окремим смарт-контрактам. Зокрема, таким є договір про реєстрацію на платформі де однією стороною є споживач,

який одержує права, що надаються інтернет-платформою. Іншою стороною є особа, яка володіє правами на Інтернет-платформу. Деякі смарт-контракти, що укладаються всередині Інтернет-платформи між окремими зареєстрованими учасниками можуть не бути публічними договорами. Зокрема, таким є договір з продажу NFT як цифрової речі.

Список використаних джерел:

1. Мічурін Є.О. Публічний договір у мережі «Інтернет» та новели законодавства про цифровий контент. *Університетські наукові записки*, 2023, № 5(95), С. 4-13. https://unz.univer.km.ua/article/view/95_4-13/359.

2. Цибань А. А. Окремі аспекти правової природи nft-токенів як віртуальних активів (благ). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 150-152.

Примак Володимир Дмитрович

провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук

ДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРОЄКТІ КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО

Цивільно-правовій відповідальності належить центральне місце серед способів захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів – у тому числі учасників договірних зобов'язань. Але ефективність цивільно-правового захисту також і у відносинах договірної відповідальності залежить від того, наскільки підстави, умови, межі та порядок її застосування адекватні предмету правового регулювання (фактичним суспільним відносинам щодо тих або інших благ) і юридично значимим характеристикам суб'єктів нововиниклих охоронних правовідносин. Тож з точки зору відповідності зазначеним закономірностям правового регулювання мають бути проаналізовані й змістовно споріднені положення проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 № 14394 [1] (далі – проєкт Кодексу права приватного) і проєкту Цивільного кодексу України від 09.04.2026 № 15150 [2] (далі – проєкт ЦК України від 09.04.2026).

Застосування заходів цивільно-правової відповідальності передбачає доведення або спростування наявності певного складу її умов, який може передбачати виключення з нього окремих складових, у тому числі вини суб'єкта відповідальності або навіть причинно-наслідкового зв'язку. Як правило, у договірних відносинах такі скорочені склади поширюються на зобов'язання у сфері підприємницької діяльності. Проте закріплена у ст. 891 проєкту ЦК України від 09.04.2026 можливість встановлення обов'язку однієї сторони

відшкодувати іншій стороні майнові втрати, що виникли внаслідок настання зазначених у договорі обставин, не пов'язаних з невиконанням (зокрема збитків у разі неможливості виконання) формально не обмежується випадками порушення договору з боку лише підприємця. Хоча відповідні приписи у проєкті ЦК України від 09.04.2026 запропоновано заборонити застосовувати до договорів за участю споживача – проте, виходячи з буквального тлумачення сформульованої заборони, не винятково щодо споживача, а й щодо відповідальності його контрагента, який є підприємцем.

Назагал аналізовані положення уможливлюють не тільки об'єктивну (безвідносно до вини), а й абсолютну (навіть за непереборну силу) відповідальність сторін договірного зобов'язання, які не є професіональними учасниками цивільного обороту. Таке рішення явно не є виправданим ані особливостями предмета правового регулювання, ані врахуванням правового статусу контрагентів або їхнім фактичним становищем. Тому, напевно, варто було б повернутися до припису ст. 891 у редакції Кодексу права приватного, у якому йшлося про обмеження встановлення вищезгаданої абсолютної відповідальності за неможливість виконання лише у договорі «у підприємницькій сфері».

Щодо вини – обидва аналізовані законопроєкти у ч. 2 ст. 874 надають кредиторові право у разі невиконання договірного зобов'язання застосувати наперед не конкретизовані способи захисту безвідносно до вини боржника. Важко назвати такий підхід достатньо зваженим, адже він не враховує істотних відмінностей у спонукальних мотивах до участі у договірних зобов'язаннях різного роду професіоналів (підприємців зокрема) та фізичних осіб, які не є підприємцями – як у їхніх вочевидь несистематичних відносинах з іншими непрофесіоналами, так і (тим паче) у відносинах фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, з носіями такого статусу. Натомість припис ч. 2 ст. 874 аналізованих законопроєктів слід було б інкорпорувати до елементів правового статусу саме професіоналів – імовірно, навіть тільки у зв'язку з провадженням ними підприємницької діяльності.

З цього погляду значно більш обґрунтованим виглядає спеціальне правило ч. 1 ст. 906 чинного ЦК України 2004 р., по суті відтворене у ч. 1 ст. 1132 проєктів Кодексу права приватного і ЦК України від 09.04.2026, згідно з якими підприємці як виконавці за платним договором про надання послуг несуть відповідальність за порушення договірного зобов'язання до меж непереборної сили.

У інший спосіб, однак саме суб'єктно визначена відповідальність характеризує і правовий статус неповнолітніх дітей та їх законних представників. Щодо останніх йдеться про підстави і межі застосування до них субсидіарної відповідальності за порушення, вчинені деліктоздатними дітьми до досягнення ними повноліття. У ч. 2 ст. 39 проєкту ЦК України від 09.04.2026 на відміну від ч. 2 ст. 33 ЦК України 2004 р. йдеться про субсидіарну відповідальність батьків або піклувальників у разі недостатності у неповнолітнього майна, необхідного не тільки для відшкодування збитків, а й для компенсації моральної шкоди. При цьому в обох варіантах правового

регулювання зберігається розмежування правових режимів договірної відповідальності (що конкретизований у загальних нормах про правосуб'єктність фізичних осіб) та деліктних зобов'язань (визначений саме у нормах про деліктну відповідальність).

Внаслідок окресленого підходу відтворюються сутнісні прогалини нинішнього стану правого регулювання охоронних цивільних відносин за участі неповнолітніх. Передусім йдеться про відсутність будь-якої згадки щодо субсидіарної відповідальності законних представників у частині застосування у зв'язку з порушенням договірних обов'язків неповнолітньої дитини всіх решта заходів цивільно-правової відповідальності, відмінних від тих універсальних, якими є відшкодування (компенсація) майнової і моральної шкоди.

Отже, на законодавчому рівні залишено невирішеним питання про можливість покладання на батьків або піклувальників неплатоспроможної неповнолітньої дитини обов'язку сплатити нараховану неустойку, відсотки (нині – проценти) та інфляційні втрати за порушення грошового зобов'язання, повернути подвійну суму одержаного завдатку. Очевидним способом вирішення зазначеної проблеми є звернення до узагальненого терміну «додаткова (субсидіарна) відповідальність» (законних представників) без прив'язки до її конкретних форм (заходів).

Варто наголосити на тому, що проєкт ЦК України від 09.04.2026, так само як його попередник – проєкт Кодексу права приватного – передбачають певні кроки на шляху до більшої визначеності правового режиму окремих заходів договірної відповідальності. Так, згідно з ч. 1 ст. 890 обох проєктів у разі прострочення грошового зобов'язання боржник зобов'язаний сплатити борг, інфляційні втрати і відсотки річних від простроченої суми, розмір яких у диспозитивному порядку дорівнює обліковій ставці Національного банку України. Водночас відповідно до ч. 3 вищезгаданої статті відсотки за порушення грошового зобов'язання не нараховують, якщо домовленістю сторін визначена неустойка за невиконання грошового зобов'язання.

Запровадження такої альтернативності щодо відсотків та договірної неустойки сприяє додержанню справедливості у відповідному різновиді охоронних правовідносин, оскільки створюються перешкоди для покладання на боржника надмірного тягаря майнових санкцій. Утім, у аналізованих законопроєктах залишено без уваги питання про законну неустойку, якій також слід було б надати пріоритет перед загальними правовими наслідками порушення грошового зобов'язання. Нарешті, існує інший варіант унормування зазначеної ситуації – через встановлення імперативного правила про належність вибору кредитором одного з альтернативних заходів відповідальності боржника у грошовому зобов'язанні (або стягнення неустойки, або відсотків з інфляційними втратами).

Попутно можна висловити сумнів з приводу обраного у розглянутих нами законопроєктах порядку обчислення тих-таки відсотків за порушення грошового зобов'язання, який і надалі не збігається з порядком, впровадженим Директивою Європейського Парламенту та Ради 2011/7/ЄС від 16.02.2011 про боротьбу із затримкою платежів у комерційних операціях [3], де

відповідальність суб'єктів господарювання і державних органів за поставлені товари або надані послуги визначено на рівні ставки центрального банку, збільшеної на вісім процентних пунктів. Водночас доцільно було б запровадити диференційований підхід до зазначеної форми відповідальності щодо суб'єктів підприємницької діяльності, професіоналів загалом та фізичних осіб – споживачів.

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку про те, що запропоновані у проєктах Кодексу права приватного і ЦК України від 09.04.2026 підходи до визначення правового режиму договірної відповідальності потребують подальшого коригування. При цьому слід виходити з того, що природним підґрунтям для додержання засади справедливості у відповідному різновиді відносин цивільно-правової відповідальності є, серед іншого, врахування відмінностей правового статусу сторін, особливостей об'єктів порушених договірних регулятивних і нововиниклих охоронних правовідносин, сумісності окремих заходів відповідальності й додержання пропорційності у визначенні її розміру.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 № 14394. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528.

2. Проєкт Цивільного кодексу України від 09.04.2026 № 15150. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837.

3. Directive 2011/7/EU of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on combating late payment in commercial transactions. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/7/oj/eng.

Гнатів Оксана Михайлівна

доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ І СУДОВА ПРАКТИКА

У ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] закріплено один із основних принципів приватного права – принцип свободи договору. Цей принцип справедливо вважати галузевим, оскільки договір у трудових або адміністративних відносинах є чітко регламентованими. Значним ступенем імперативності характеризуються договори у сімейно-шлюбній сфері. Хоча сімейні відносини за своєю суттю також приватні, про що свідчить інтеграція сімейних норм в окрему книгу у проекті ЦК України від 22 січня 2026 року [2].

Одним із важливих аспектів свободи договору є можливість укладення непоіменованих договорів. У постанові від 21 березня 2018 року у справі № 761/11589/16-ц [3] Верховний Суд зазначає, що сторони у непоіменованому

договорі на власний розсуд урегульовують свої відносини. Водночас, такий розсуд сторін у врегулюванні власної поведінки повинен підпорядковуватися засадам справедливості, розумності і добросовісності. Реалізація сторонами принципу свободи договору не може суперечити чинному законодавству України.

Згідно із ч. 3 ст. 6 ЦК України зазначені випадки, коли сторони не можуть відступити від актів цивільного законодавства України чи їх окремих положень. До них належать випадки, коли:

це прямо передбачено такими актами;

обов'язковість положень цих актів випливає із їх змісту;

це випливає із суті відносин між сторонами.

Якщо перші дві підстави зрозумілі без додаткових пояснень, то обов'язковість актів, їх положень цивільного законодавства України, яка випливає із суті відносин між сторонами, не є очевидною. Так, Верховний Суд вважає, що третя підстава є нелогічною, оскільки сутність цих відносин є договірною [4]. Видається, що остання ситуація може мати місце, коли виникають нові відносини, які урегульовуються за аналогією закону або аналогією права.

Такі межі свободи договору повинні бути чітко визначені. Таким чином забезпечується реалізація принципу верховенства права у цивільних правовідносинах, невід'ємною складовою якого правова визначеність. Правова визначеність покликана гарантувати правомірність поведінки кожного із учасників цивільних відносин. Зрештою Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголосив на недопустимості вільного трактування чинного законодавства України, яке суперечить принципу правової визначеності [5].

Принцип здійснення цивільних прав на власний розсуд, як і принцип свободи договору, який є одним із його проявів (елементів), неможливо забезпечити без визначення чітких меж його реалізації. Верховний Суд у своїй постанові від 30 вересня 2020 року у справі № 559/1605/18 [4] зазначає, що межі свободи договору одночасно є межами саморегулювання.

У зв'язку із цим, видається суперечливою постанова Верховного Суду від 26 лютого 2026 року у справі № 904/2953/24 [6]. Предметом спору була можливість встановлення у цивільному договорі штрафів за порушення строків реєстрації податкових накладних. Верховний Суд трактує такі положення, як урегулювання договору публічних, а точніше податкових, відносин. Однак, такий висновок є помилковим. Встановлюючи штраф за порушення строків реєстрації податкових накладних як міру відповідальності у цивільному договорі, сторони визначають компенсаційний механізм відшкодування збитків. Така ж міра поведінки у договірних відносинах є допустимою.

Чинні акти цивільного законодавства України не забороняють сторонам договору визначати компенсаційні механізми відшкодування збитків (шкоди), у тому числі за невиконання, неналежне виконання публічних обов'язків. Однак, сторони зобов'язані дотримуватися загальних вимог таких актів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) від 22 січня 2026 року. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/592e44a5-b402-4b31-a650-9d250af2b26e
3. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 761/11589/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72970214
4. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2020 року у справі № 559/1605/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065561
5. Рішення ЄСПЛ у справі «ТОВ «Укркава» проти України» (Заява № 10233/20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_016-25#Text
6. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2026 року у справі № 904/2953/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133947007

Кочин Володимир Володимирович

науковий консультант судді Конституційного Суду України, старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший дослідник

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМ БУДИНКОМ

Соціальна взаємодія потребує впорядкування з метою належного функціонування і розвитку суспільства. Стан його розвитку визначає прояви соціального регулювання, яке нині розуміють як здійснюване громадянським суспільством за допомогою усієї сукупності соціальних засобів упорядкування суспільних відносин, подолання конфліктів і забезпечення компромісу між людьми та їх соціальними групами; що зумовлює поділ соціального регулювання на нормативне [має загальний характер норми (правила), адресованого всім членам суспільства (або певній його частині) і не має конкретного адресата] та індивідуальне (упорядкування поведінки людей за допомогою разових рішень, що стосуються окремих випадків, конкретних осіб) [4, с. 36].

Джерела правового регулювання зазнають змін протягом розвитку суспільства. Традиційне застосування у приватних відносинах виключно нормативно-правових актів публічної влади доповнили не лише договором, а й локальними (корпоративними) актами юридичних осіб приватного права, що вже має місце у запропонованій редакції Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (статті 7, 9). Однак, визнаючи договір джерелом приватного права, виникають міркування щодо його можливості бути не лише

індивідуальним (таким, що містить вказівку до разової дії), а й нормативним актом (таким, що містить норму поведінки).

З. В. Ромовська переконана, що «договір – це нормативно-правовий акт локальної, двосторонньо або багатосторонньо регулятивної, зобов'язальної дії» [3, с. 15]. Цю тезу вчена обґрунтовує тим, що «договір – це право, створене двома особами для самих себе, він є нормою їхньої поведінки і в підсумку нормативно-правовим актом, але не загальної, а локальної дії» [3, с. 16]. Слід погодитися, що приниження саморегуляції та фетишизація регулятивної сили держави формує інерцію наукового мислення щодо заперечення тези про нормативність договору.

Такий підхід є виправданим в умовах приватизації правового регулювання, розширення автономії волі та волевиявлення людини – ключового суб'єкта формування правопорядку сучасного світу: демократичний процес формування публічної влади має забезпечити її легітимність та наступну спрямованість її діяльності на джерело влади (народ та окрему людину, зокрема), що має наслідком існування правопорядку із вільними людьми (утвердження людських прав та добропорядне урядування). Правопорядок складається із різних систем (приватний, соціальний, економічний, політичний, держави та інші порядки), які мають як спільні, так і відмінні елементи.

Єдність регулювання забезпечується через законодавче внормування, яке розвивається у публічній сфері регуляторними (підзаконними) актами, а у приватній сфері – правочинами, що загалом є формами правомірних дій публічної влади та приватних осіб, відповідно. За загальним правилом регуляторні акти не повинні мати на меті регулювати поведінку приватних осіб (так звана «прихована нормотворчість»), так само й акти приватних осіб мають бути позбавлені владного впливу.

Звертаємо увагу, що відповідно до приписів Закону України «Про основні засади житлової політики» від 13 січня 2026 року № 4751–IX договірні конструкції ЖК України (зокрема, договір найму / піднайму житлового приміщення) втратили чинність (підпункт 1 пункту 2 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення») та здійснена відсилка на відповідні норми ЦК України, закони України «Про іпотеку», «Про житлово-комунальні послуги», «Про публічно-приватне партнерство» тощо. Однак, законами України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (далі – Закон № 2866) та «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» (далі – Закон № 417) встановлені особливості щодо договірного регулювання житлових відносин.

За статтею 13 Закону № 2866 якщо функції з управління багатоквартирним будинком за рішенням загальних зборів об'єднання передано управителю, *відносини з управління регулюються договором*, укладеним між об'єднанням і управителем, *умови якого повинні відповідати умовам типового договору*, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної житлової політики і політики у сфері житлово-комунального господарства (частина перша); спори щодо змісту *конкретного договору* вирішуються за згодою сторін або у судовому порядку (частина

четверта). Стаття 11 Закону № 417 встановлює, що управління багатоквартирним будинком управителем здійснюється на підставі договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком, що укладається згідно з *типовим договором* (частина перша); умови договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком повинні відповідати умовам типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України (частина третя).

Я. Р. Кицик визначає поняття типового договору як підзаконного нормативного акта у формі проєкту договору, що затверджує уповноважений орган державної влади або орган місцевого самоврядування, застосування якого сторонами є обов'язковим при укладанні господарських договорів відповідного виду [1, с. 4]. Відповідно, договірні відносини щодо управління багатоквартирним будинком можливо розглядати як господарські, зважаючи на те, що стороною цього договору є суб'єкт господарювання – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (або його квазіформа – збори співвласників), а типовий договір встановлений постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2018 року № 712 зі змінами.

Проте, пункт 5 статті 13 Закону № 417 встановлює, що у разі якщо «протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом співвласники багатоквартирного будинку, в якому не створено об'єднання співвласників, не прийняли рішення про форму управління багатоквартирним будинком, управління таким будинком здійснюється управителем, який *призначається на конкурсних засадах виконавчим органом місцевої ради*, на території якої розташований багатоквартирний будинок. У разі якщо місцевою радою або її виконавчим органом відповідно до законодавства прийнято рішення про делегування іншому органу – суб'єкту владних повноважень функцій із здійснення управління об'єктами житлово-комунального господарства, забезпечення їх утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг, управитель призначається на конкурсних засадах таким органом» (абзац перший); у такому разі «ціна послуги з управління багатоквартирним будинком визначається за результатами конкурсу, який проводиться в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної житлової політики і політики у сфері житлово-комунального господарства, а *договір про надання послуг з управління багатоквартирним будинком строком на один рік від імені співвласників підписує уповноважена особа виконавчого органу відповідної місцевої ради, за рішенням якого призначено управителя*. Якщо за один місяць до закінчення зазначеного строку жодна із сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, договір вважається продовженим на черговий однорічний строк» (абзац другий).

В. В. Луць підкреслював, що «свобода договору полягає, насамперед, у вільному вияві волі сторін на вступ у договірні відносини. Волевиявлення учасників договору має складатися вільно, без жодного тиску з боку контрагентів або інших осіб і відповідати їхній внутрішній волі» [2, с. 33]. Однак, наведені законодавчі приписи хоч і містять вказівку на договірну форму

існування відносин, мають ознаки акту публічної влади: призначення управителя органом публічної влади; укладення договору від імені співвласників, які не уповноважували на такі дії; застосування норм примірного договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Розуміння договору у сучасному приватному праві не лише як індивідуального акту, а також як локальне джерело права відображає сутність саморегуляції у суспільстві. Однак, регулятор не повинен «маскувати» акти публічної влади «договірними відносинами». Так, унормування договірних форм управління багатоквартирним будинком із відповідними вказівками на обов'язковість типового договору є виправданим варіантом регулювання відносин, однак видається доцільним унормування вимог до кількісних та якісних показників надання послуг з управління, розгляд питання щодо державного регулювання цієї діяльності.

Безумовно, відсутність дій співвласників багатоквартирних будинків щодо належного здійснення права власності має бути домірно компенсована публічним втручанням, оскільки збереження житлового фонду є однією із основних пріоритетів житлової політики. Разом з тим, існуюча нормативна «гібридизація» правового регулювання «напускних» договірних конструкцій має бути замінена існуючими моделями, наприклад договір на користь третьої особи або вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення. Слід розмежувати акти законодавства, які встановлюють моделі управління житловим фондом, вимоги до управителя; регуляторні акти щодо порядку надання послуг (відповідно до особливостей місцевості, будинків, інфраструктури тощо), а також договірні та статутні моделі саморегулювання відносин із здійснення права власності.

Список використаних джерел:

1. Кицик Я. Р. Примірний та типовий договори в господарському праві України. Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук ... 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. 16 с.

2. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. 2-е вид. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 567 с.

3. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Договірне право: Академічний курс. Львів: ПАІС, 2020. 464 с.

4. Загальна теорія права. Нормативний курс: підруч. для студ.-юристів. За ред.: Бобровник С. В. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.

Марценко Наталія Степанівна

доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОГОВОРУ У НЕПОІМЕНОВАНИХ ДОГОВОРАХ

Звертаючись до проблеми визначення предмета договору у непоіменованих договорах передусім варто звернути увагу на особливу актуальність даної теми в умовах сучасного цивільного обороту, який характеризується динамічністю, цифровізацією та появою нових економічних моделей. Традиційні договірні конструкції уже давно не здатні охопити усі види фактичних правовідносин, що і зумовлює активне використання непоіменованих договорів. Водночас, актуальність проблематики посилюється в умовах рекодифікації цивільного законодавства України, яка передбачає переосмислення підходів до договірного права, зокрема через необхідність більш гнучкого регулювання договірних конструкцій.

У науці приватного права непоіменовані договори традиційно розглядаються як прояв автономії волі сторін, тому непоіменований договір розуміється як договір, який прямо не передбачений актами цивільного законодавства, але укладається сторонами відповідно до загальних засад цивільного права, зокрема принципу свободи договору (ст. 6, 627 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)) [1]. Як зазначає Луць В. В., вирішальне значення у непоіменованих договорах має саме свобода договору, визначена у нормах ЦК України; допустимість таких договорів, яка обумовлена тим, що вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства; а також можливість застосування до них загальних положень про договір та зобов'язання і аналогії (тобто можливість застосування норм про подібні (поіменовані) договори) [2; 3; 4].

Однак, попри значний потенціал непоіменованих договорів як інструменту гнучкого правового регулювання, їх активне використання у цивільному обороті актуалізує низку теоретичних і практичних проблем. Однією з ключових серед них є проблема визначення предмета такого договору. Це зумовлено тим, що на відміну від поіменованих договорів, для яких законодавець прямо визначає істотні умови, зокрема і предмет, у непоіменованих договорах відповідна модель відсутня. Внаслідок цього саме сторони змушені самостійно конструювати зміст зобов'язання, що нерідко призводить до невизначеності або недостатньої конкретизації предмета договору. Така ситуація, у свою чергу, може ускладнювати встановлення прав та обов'язків сторін, впливати на кваліфікацію договору, а також створювати труднощі при його судовому захисті. Тому проблема визначення предмета непоіменованого договору набуває особливої ваги, оскільки саме через предмет

відбувається індивідуалізація договірного зобов'язання та забезпечується його юридична визначеність, що є необхідною умовою стабільності цивільного обороту.

Предмет договору є однією з істотних умов договору та визначає, щодо чого саме сторони досягли згоди. ЦК України у ст. 638 прямо встановлює, що «істотними умовами договору є умови про предмет договору» [1], а отже без узгодження предмету договору він просто юридично не існуватиме [5]. Водночас, предмет договору традиційно трактується як те благо або дії, з приводу яких сторони вступають у зобов'язальні правовідносини та щодо яких вони досягають взаємної згоди. Іншими словами, саме предмет визначає спрямованість договору, окреслює його зміст і дозволяє індивідуалізувати конкретне зобов'язання серед інших правовідносин. Такий підхід знаходить своє підтвердження і на нормативному рівні, зокрема у конструкціях поіменованих договорів, закріплених у ЦК України, де предмет виступає ключовим елементом, через який розкривається правова природа відповідного договірного типу. Зазначене розуміння предмета договору збережено і в сучасних доктринальних та законодавчих розробках, зокрема у Проєкті Цивільного кодексу України (Кодексу приватного права), що свідчить про стабільність підходів до його визначення в українській цивілістиці [6].

Однак попри традиційне розуміння, у сучасній доктрині приватного права все більшого поширення набуває підхід, відповідно до якого предмет договору пов'язується не стільки з матеріальним благом як об'єктом, скільки з поведінкою зобов'язаних осіб. У цьому контексті акцент переноситься на дії або бездіяльність сторін, що становлять зміст зобов'язання та спрямовані на досягнення визначеного правового й економічного результату. Такий підхід дозволяє глибше розкрити динамічну природу договірного зобов'язання, адже саме через поведінку сторін відбувається реалізація їхніх прав та обов'язків. Відтак предмет договору розглядається як конкретизована модель належної поведінки боржника: передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити грошові кошти або утриматися від вчинення певних дій. Саме ці дії (або утримання від них) і становлять безпосередній зміст договірного зобов'язання, визначаючи його юридичну сутність та практичну реалізацію.

Дискусія щодо розуміння предмета договору та його співвідношення з об'єктом правовідношення справді має тривалу історію і залишається однією з найбільш складних у цивілістичній науці. Як слушно підкреслює Шимон С. І., у науковій літературі та навіть у законодавчій площині простежується певне змішування цих категорій, що зумовлює неоднозначність їх тлумачення та застосування на практиці [7]. Розвиваючи цю позицію, доцільно зазначити, що ототожнення предмета договору з об'єктом правовідношення не дозволяє повною мірою розкрити сутність договірного зобов'язання. Об'єкт правовідношення зазвичай розглядається як те благо (річ, майнове право, результат роботи чи послуга), на яке спрямовані права та обов'язки сторін. Натомість предмет договору має більш складний і динамічний характер, оскільки охоплює не лише саме благо, а й визначену поведінку сторін щодо нього. Саме тому теза про те, що значення предмета договору набуває

передусім дія або сукупність дій сторін, є методологічно важливою. Адже договір як юридичний факт породжує не статичний зв'язок із річчю, а певну модель поведінки, спрямовану на досягнення конкретного результату. Відповідно, визначення предмета договору на момент його укладення означає погодження сторонами не лише «що» є об'єктом, а передусім «що саме буде здійснюватися» щодо цього об'єкта – передача у власність, користування, виконання робіт, надання послуг тощо. У цьому контексті особливої ваги набуває висновок про те, що сама по собі вказівка на річ або інше благо ще не дозволяє встановити правову природу договору. Одна й та сама річ може виступати об'єктом різних договірних конструкцій – купівлі-продажу, оренди, позички, підряду тощо. Вирішальним для розмежування таких договорів є саме предмет у розумінні погодженої поведінки сторін, яка визначає їх права та обов'язки, а також правову мету (каузу) договору. Тому саме предмет договору виконує індивідуалізуючу функцію, оскільки він конкретизує зміст зобов'язання, розкриває його юридичну природу та дозволяє відмежувати один договір від іншого навіть за умови збігу об'єктів. Це особливо важливо для непоіменованих договорів, де відсутність законодавчо закріпленої моделі посилює значення належного визначення предмета як ключового елемента, що забезпечує визначеність, дійсність і ефективність договірного регулювання. З цього приводу, слушно вказує Гудима М. М., що «предмет договору слід визначати не лише через об'єкти, а й через його функції та значення, оскільки він охоплює як майнові блага, так і дії сторін щодо їх обігу та реалізації прав і обов'язків» [8, с. 185].

Проблема визначення предмета договору є особливо значущою для непоіменованих договорів, оскільки саме він часто виступає ключовим елементом їх правової ідентифікації. На відміну від поіменованих договорів, де ЦК України в межах усталених договірних конструкцій певною мірою визначає предмет через категорії майна, речей або дій сторін відповідно до законодавчо закріпленої моделі, у непоіменованих договорах така нормативна визначеність відсутня. У зв'язку з цим сторони самостійно формують зміст предмета договору, що підвищує ризик його нечіткого або неповного закріплення та ускладнює кваліфікацію правовідносин, їх відмежування від суміжних договірних конструкцій і визначення істотних умов. Це також може створювати труднощі при застосуванні норм права за аналогією, яка є характерною для регулювання непоіменованих договорів. Особливу складність становлять змішані договори, де предмет повинен відображати не лише формальну домовленість сторін, а й її зміст, правову мету та очікуваний результат. Таким чином, належне визначення предмета в непоіменованих договорах є критично важливим для їх чинності.

Отож, переконливим є підхід, відповідно до якого предмет договору слід визначати як дію або сукупність дій сторін, спрямованих на досягнення юридично значимої мети (каузи) договору. Крім того, в умовах рекодифікації актуалізується позиція Васильєвої В. А. щодо необхідності нормативного закріплення окремих видів непоіменованих договорів, які активно застосовуються у цивільному обороті [9].

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 03.04.2026).

2. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 560 с.

3. Луць В. В. Договір як регулятор цивільних відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 19-25. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2012-9-2012-9-1.pdf (дата звернення 03.04.2026).

4. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку. *Юридичний вісник*. 2009. № 2 (11). С. 52-55. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/8533/10360 (дата звернення 03.04.2026).

5. Зазуляк І. І. Предмет договору як його істотна умова: теоретичний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Випуск 42. С. 283-288. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/976f5e6e-5154-4160-a8c6-2bd4edbddd5f/content (дата звернення 03.04.2026).

6. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22 січня 2026 року. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/c70432a2-8136-44f3-8861-0db00117de2b (дата звернення 03.04.2026).

7. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. Випуск 4. С. 58-64. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2011_4_12.pdf (дата звернення 03.04.2026).

8. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2013. Випуск 23. Частина І. Том І. С. 182-186. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3e6cb43-cc4a-4eb2-98eb-d76df9b9677f/content (дата звернення 03.04.2026).

9. Васильєва В. А. Рекодифікація договірних зобов'язань: суб'єктивний погляд. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2021 р.). Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника. 2021. С. 4-6.

Савченко Віктор Олександрович

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, науковий співробітник Оксфордського університету, кандидат юридичних наук, доцент

КОГНІТИВНІ УПЕРЕДЖЕННЯ В ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «РАЦІОНАЛЬНОГО АКТОРА»

Розгляд договору як універсальної форми правового регулювання традиційно спирається на фікцію повної раціональності сторін, проте сучасні когнітивні науки змушують нас переосмислити цей підхід.

Історичний розвиток договірного права як універсального регулятора суспільних відносин невідривно пов’язаний із формуванням класичної парадигми свободи договору. Незалежно від імплементації в системах загального чи континентального права, ця парадигма спирається на спільну фундаментальну фікцію «раціонального актора» (*homo juridicus*). Традиційна доктрина презюмує, що суб'єкти договірних відносин є автономними, гіперраціональними агентами, які володіють стабільною ієрархією інтересів, здатні бездоганно обробляти інформацію та математично точно максимізувати власну корисність [5]. Саме ця антропологічна модель лежить в основі базового принципу *pacta sunt servanda* та презумпції, що будь-який укладений договір є справедливим за замовчуванням, оскільки є продуктом вільного консенсусу (*consensus ad idem*).

Проте останні емпіричні дослідження на стику когнітивної психології та поведінкової економіки (зокрема, фундаментальні праці Д. Канемана, А. Тверскі та Р. Талера) доводять, що реальна людська раціональність є «обмеженою» (*bounded rationality*) [4]. Людський мозок, стикаючись зі складними рішеннями та невизначеністю, функціонує не як алгоритмічна машина, а покладається на евристики та ментальні ярлики, які забезпечують швидкість реакцій, але призводять до систематичних, передбачуваних та неумисних помилок (когнітивних упереджень) [5].

Через це виникає фундаментальна криза легітимності. Якщо воля сторони формується не шляхом холодного раціонального розрахунку, а під впливом підсвідомих когнітивних спотворень, то чи можемо ми й надалі застосовувати класичні стандарти оцінки дійсності договорів? Сучасне право переважно контролює лише зовнішню цілісність угоди через інститут вад волі, залишаючись концептуально сліпим до внутрішніх когнітивних дефектів.

Для комплексної оцінки зазначеної проблематики використано методологію «життєвого циклу договору» у поєднанні з порівняльно-правовим аналізом. Зіставляються дві діаметрально різні традиції: англійське загальне

право, яке тяжіє до об'єктивної теорії договору, суворого текстуалізму та комерційної визначеності, та українське цивільне право, яке історично зберігає зв'язок із суб'єктивною теорією волі та принципом добросовісності. Аналіз сфокусований на трьох критичних етапах існування договору: переговорах, формулюванні умов та виконанні.

1. Етап переговорів: ефект прив’язки (Anchoring Effect) та ілюзія рівності. На стадії узгодження ціни або наслідків невиконання договору сторони регулярно стають жертвами ефекту прив'язки, когнітивного спотворення, яке виникає, коли перша озвучена цифра (навіть якщо вона об'єктивно безпідставна) починає діяти як психологічний «якір», зміщуючи всі подальші оцінки та контрпропозиції у свій бік [4].

Англійське право традиційно ігнорує цей психологічний феномен. У знаковій справі Верховного суду Великої Британії *Cavendish Square Holding BV v Talal El Makdessi* суд відійшов від класичної заборони каральних санкцій (*penalty clauses*), постановивши, що якщо сторони мають рівні переговорні позиції, то узгоджена ними санкція є легітимною, навіть якщо вона перевищує реальні збитки [2]. З точки зору когнітивістики, це легалізує експлуатацію ефекту прив'язки сильною стороною, адже навіть складання договору юристами не скасовує підсвідомого впливу «якоря» на сприйняття справедливості угоди.

Натомість українське цивільне право пропонує більш гнучкий інструментарій. Згідно з ч. 3 ст. 551 Цивільного кодексу України суд має право зменшити розмір неустойки, якщо він значно перевищує розмір збитків та за наявності інших істотних обставин [1]. Хоча українські суди застосовують цю норму, виходячи з принципів справедливості та розумності, фактично вона виконує роль інституційного механізму «де-упередження» (*de-biasing*), коригуючи наслідки когнітивної помилки, допущеної сторонами на етапі переговорів.

2. Етап формулювання умов: оптимістичне упередження та когнітивне тунелювання. Під час підготовки тексту складних комерційних угод проявляється «сліпа зона драфтингу». Замість того, щоб раціонально розподіляти ризики через розрахунок їхньої ймовірності, юристи схильні копіювати стандартні формулювання (*boilerplate clauses*). Це пояснюється евристикою доступності (*availability heuristic*) та оптимістичним упередженням: сторони підсвідомо вірять, що катастрофічні сценарії трапляться з кимось іншим [5].

Суворим стрес-тестом для цієї фікції договірної раціональності стала війна в Україні. Екстремальні умови (повномасштабне вторгнення, руйнування логістики, глобальні санкції) наочно проілюстрували явище «когнітивного тунелювання», коли мозок у кризовій ситуації різко звужує фокус уваги, втрачаючи здатність до комплексного аналізу [7].

У цьому контексті показовою є нещодавня справа *MUR Shipping BV v RTI Ltd* [6], в якій суд застосував текстуальний підхід до застереження про форс-мажор, відмовившись визнати право сторони на сплату боргу в євро замість підсанкційних доларів, оскільки договір прямо вимагав розрахунків у доларах. Такий підхід англійського права нав'язує сторонам юридичну фікцію, що нібито

в момент укладення угоди вони були здатні раціонально опрацювати та передбачити виникнення санкцій у майбутньому. Насправді ж такі події знаходяться поза межами когнітивної досяжності сторін під час драфтингу.

3. Етап виконання: помилка безповоротних витрат (Sunk Cost Fallacy) та «пастка виконання». На стадії реалізації довгострокових контрактів (наприклад, у сфері будівництва чи розробки ПЗ) критичним стає вплив помилки безповоротних витрат. Це ірраціональна схильність людської психіки продовжувати інвестувати час, зусилля та кошти у збитковий проєкт лише через те, що в нього вже були вкладені значні ресурси [2]. Сторони відмовляються від «раціонального порушення» умов договору (*efficient breach*) через страх визнати втрати (*loss aversion*). У цьому аспекті українська правова традиція та система загального права діють по-різному. Українське право традиційно наголошує на виконанні обов'язку в натурі. З когнітивної точки зору, можливість вимагати реального виконання через суд може ненавмисно заганяти сторони в пастку виконання, змушуючи їх витрачати ресурси на інертні, економічно невигідні угоди [7]. Натомість англійський підхід, що історично розглядає як основний засіб захисту саме відшкодування збитків, а не примус до виконання, є більш когнітивно обґрунтованим. Він діє як інституційний запобіжник, що дозволяє сторонам монетизувати розрив та вийти з-під впливу помилки безповоротних витрат.

Окреслена проблематика детально проаналізована у дослідженні *Beyond the rational actor: reimagining contractual fairness through the lens of cognitive science* (стаття подана до публікації). У статті доводиться, що договір як універсальна форма регулювання не може базуватися виключно на ілюзії абсолютної раціональності, а традиційні інститути визнання правочинів недійсними через вади волі встановлюють надмірно високий, майже недосяжний поріг доказування та вимагають доведення об'єктивного чи свідомого впливу на волю контрагента, тоді як когнітивні упередження діють на нейробіологічному рівні та впливають на всіх учасників договірних правовідносин.

Сучасне договірне право (як в Україні, так і в країнах загального права) потребує нормативного зсуву та впровадження доктрини «когнітивної добросовісності» (*cognitive good faith*) [7]. Цей концепт передбачає розширення розуміння недобросовісної поведінки не лише як прямий обман чи приховування фактів, а й як цілеспрямовану експлуатацію відомих евристичних недоліків контрагента (наприклад, свідоме встановлення «якорів» або використання оптимістичного упередження через складний дизайн стандартних умов договору).

Класичний принцип *consensus ad idem* має бути реконструйований. З метафізичної «зустрічі умів» він повинен перетворитися на правову конструкцію, що враховує особливості функціонування мозку та фізіологічні реалії прийняття рішень людиною. Лише залучення інструментарію когнітивних наук дозволить подолати ілюзію раціональності та забезпечити справжню соціальну справедливість договірного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Arkes H. R., Blumer C. The psychology of sunk cost. Organizational Behavior and Human Decision Processes. 1985. Vol. 35, no. 1. P. 124–140.
3. Cavendish Square Holding BV v Talal El Makdessi [2015] UKSC 67.
4. Jolls C., Sunstein C. R., Thaler R. A Behavioral Approach to Law and Economics. Stanford Law Review. 1998. Vol. 50, no. 5. P. 1471–1550.
5. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
6. MUR Shipping BV v RTI Ltd [2024] UKSC 18.
7. Zamir E., Teichman D. Behavioral Law and Economics. Oxford : Oxford University Press, 2018. 648 p.

Ромась Марія Іванівна

доцент кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова, доктор
філософії з права, доцент

РЕКОДИФІКАЦІЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується масштабною трансформацією – рекодифікацією цивільного законодавства. Цей процес не є просто технічним оновленням норм, а відображає докорінну зміну правової філософії: перехід від пострадянської моделі регулювання до європейського стандарту, де в центрі стоїть людина, її гідність та автономія волі.

На сьогодні основним актом, що регулює цивільні відносини в Україні, є Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. У проєкті нового Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (далі – Проєкт) договір перестає розглядатись лише як підстава виникнення зобов'язань – він набуває статусу самостійного джерела приватного права, що дозволяє сторонам самостійно визначати правила своєї поведінки навіть усупереч актам законодавства, якщо це не порушує засадничих принципів права.

У чинному ЦК (2003 р.) ключовим інститутом Загальної частини є правочин (Глава 16), а договір виступає його різновидом [1]. На відміну від чинного Кодексу, де договір розглядається переважно як підстава виникнення зобов'язань у спеціальних розділах, Проєкт переносить норми про договір у Розділ IV Книги першої, ставлячи його на перше місце перед іншими правочинами. Така зміна структури свідчить про те, що саме договір стає «центром тяжіння» для всієї системи приватного права, де загальні приписи про договори поширюються на інші правочини, а не навпаки.

У Проєкті договір вперше офіційно проголошується джерелом приватного права (стаття 7) [2]. Це означає, що сторони мають право не лише укладати договори, не передбачені законом, а й врегульовувати свої відносини на власний розсуд, навіть відступаючи від приписів актів законодавства, якщо це прямо не заборонено або не суперечить суті відносин.

У питаннях дефектів волі Проєкт зміщує акцент із загального поняття правочину на договір. Так, стаття 250 визначає недійсність саме фіктивного договору, а стаття 251 – юридичні наслідки удаваного договору [2]. Це відображає розуміння того, що більшість дефектних волевиявлень у цивільному обороті мають двосторонній характер. Проєкт прямо запроваджує поняття фраудаторного договору (стаття 252), договору, який боржник уклав всупереч інтересам кредитора [2].

У Проєкті також встановлюється презумпція дійсності договору (стаття 230): «Договір є дійсним, якщо іншого не визначено цим Кодексом та/або іншим законом (favor contractus)» [2]. Це спрямовано на стабільність цивільного обороту та запобігання безпідставному оспорюванню зобов'язань.

Проєкт вводить європейський стандарт тлумачення *contra proferentem* (стаття 228): якщо умови договору, запропоновані однією стороною, є незрозумілими, вони тлумачаться на користь іншої сторони [2]. Також встановлюється пріоритет тлумачення сумнівних умов договору із споживачем на користь споживача.

Однією з найважливіших новел є детальне регулювання стадії переговорів (статті 728-735) [2]. Проєкт вводить обов'язок сторін діяти добросовісно ще до укладення договору. Недобросовісне ведення переговорів (наприклад, вступ у них без наміру укласти договір або раптове припинення без причин) стає підставою для переддоговірної відповідальності та відшкодування реальних збитків.

Проєкт детальніше регулює ситуації, коли виконання стає надмірно обтяжливим через зміну обставин (стаття 822) [2]. На відміну від чинної редакції, Проєкт стимулює сторони до проведення переговорів для відновлення балансу інтересів перед тим, як звертатися до суду за зміною чи розірванням договору.

Проєкт легітимізує волевиявлення сторін через інформаційні системи, зокрема в автоматизованому порядку, що фактично відкриває шлях для регулювання смарт-контрактів на рівні основного закону (стаття 736) [2].

Порівняльний аналіз чинного регулювання та норм Проєкту дозволяє зробити висновок, що договірні зобов'язання перестають бути лише інструментом виконання обов'язків і стають центральним інститутом, навколо якого будується вся система приватного права. Таким чином, рекодифікація не лише модернізує інструментарій договірного права, а й створює якісно нове середовище для реалізації прав особи, що є ключовим кроком на шляху до інтеграції України у європейський правовий простір. Варто зауважити, що тема рекодифікації договірних зобов'язань у світлі нового Проєкту є настільки новою, що на сьогодні спостерігається значний дефіцит глибоких наукових надбань та фундаментальних досліджень з цього питання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) №14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528

Глушкова Дар'я Валентинівна

доцент кафедри правоохоронної діяльності
Навчально-наукового інституту №5
Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор філософії

ЕВОЛЮЦІЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ. ВІД КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ ДО ГІБРИДНИХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНИХ ФОРМ

Договір традиційно розглядається як один із ключових інструментів правового регулювання суспільних відносин, що ґрунтується на принципі автономії волі сторін. У класичному розумінні договір виступає формою реалізації приватноправових інтересів, де сторони є юридично рівними, а їх взаємодія базується на свободі вибору умов співпраці, диспозитивності правового регулювання та мінімальному втручанні держави. Така модель сформувалася у межах приватного права і тривалий час залишалася домінуючою у правових системах континентальної Європи. Водночас навіть у межах класичної концепції існували певні обмеження свободи договору, що проявлялися у дії імперативних норм, вимогах публічного порядку та моральних засад суспільства. Це свідчить про те, що договір ніколи не існував у повністю автономному від держави середовищі, а завжди перебував під певним впливом публічно-правового регулювання.

Сучасні трансформаційні процеси, зумовлені глобалізацією, цифровізацією, розвитком публічного управління та ускладненням соціально-економічних відносин, призвели до суттєвої еволюції договірного регулювання. Зокрема, зростання міжнародної економічної взаємодії сприяло появі складних договірних конструкцій, які виходять за межі національних правових систем і потребують узгодження різних правових режимів. Водночас держава почала активно використовувати договір як інструмент реалізації публічних функцій, що призвело до поступового змішування приватноправових і публічно-правових елементів у межах єдиних правових конструкцій. Значний вплив на трансформацію договірного регулювання також справила соціалізація права, яка проявляється у посиленні захисту слабшої сторони правовідносин, що, у свою чергу, обмежує абсолютну свободу договору. Не менш важливим фактором є цифровізація, яка змінює саму природу волевиявлення сторін через впровадження електронних договорів, автоматизованих систем укладення угод та смарт-контрактів [1].

У результаті зазначених процесів формується новий тип договірного регулювання, який можна охарактеризувати як гібридний. Його сутність полягає у поєднанні елементів приватного і публічного права в межах одного правового механізму. Такі договори характеризуються участю суб'єкта владних повноважень, нерівністю сторін, значним рівнем імперативного регулювання та спрямованістю на забезпечення публічного інтересу. На відміну від класичних цивільно-правових договорів, де основною метою є задоволення інтересів сторін, у гібридних формах значну роль відіграє досягнення суспільно значущих результатів.

Яскравим прикладом таких трансформацій є публічно-приватне партнерство, у межах якого держава укладає договори з приватними суб'єктами для реалізації інфраструктурних або соціально важливих проєктів. Незважаючи на договірну природу таких відносин, держава зберігає контроль за їх реалізацією, встановлює спеціальні вимоги та обмеження, що свідчить про наявність публічно-правового елементу. Аналогічні риси притаманні договорам у сфері публічних закупівель, які формально є цивільно-правовими, однак процедура їх укладення та виконання детально регламентується законодавством і перебуває під постійним контролем держави. До гібридних форм також належать адміністративні договори, що використовуються органами публічної влади для врегулювання управлінських відносин, а також договори у сфері соціального забезпечення, освіти та охорони здоров'я, де поєднуються приватні інтереси сторін із публічними функціями держави [2].

Разом із тим, розвиток гібридних форм договірного регулювання породжує низку теоретичних проблем. Насамперед це стосується розмивання меж між публічним і приватним правом, що ускладнює класифікацію правових явищ і застосування відповідних норм. В умовах гібридизації договору значно обмежується принцип автономії волі, оскільки сторони змушені діяти в межах жорстко визначених державою правил. Водночас зростає роль публічного інтересу, який нерідко домінує над інтересами окремих учасників правовідносин. Окрему проблему становить питання юридичної відповідальності, оскільки у таких відносинах складно визначити, чи слід застосовувати цивільно-правові, адміністративні чи інші види санкцій.

Сучасні тенденції розвитку договірного регулювання свідчать про подальшу інституціоналізацію гібридних форм, які поступово стають невід'ємною частиною правової системи. Зростає роль держави як активного учасника договірних відносин, що призводить до посилення регуляторного впливу та обмеження свободи договору. Паралельно відбувається цифровізація договірних процесів, що сприяє автоматизації укладення та виконання договорів, підвищенню ефективності правового регулювання, але водночас ставить нові виклики щодо забезпечення прав і свобод сторін. Усе більшого значення набуває орієнтація на публічний інтерес, що трансформує договір із інструменту приватної координації у засіб реалізації державної політики та вирішення соціально значущих завдань [3].

Отже, еволюція договірного регулювання свідчить про поступовий відхід від класичної приватноправової моделі до складних гібридних конструкцій, які

відображають сучасні потреби суспільства. Договір перестає бути виключно формою реалізації автономії волі сторін і набуває ознак багатофункціонального правового механізму, що поєднує у собі елементи різних галузей права. Основними напрямами подальшого розвитку є поглиблення гібридизації, посилення ролі публічного інтересу та впровадження цифрових технологій у сферу договірних відносин, що потребує подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Договірне регулювання у сучасному праві: теоретико-правові аспекти [Електронний ресурс] // *Часопис цивілістики*. – Одеса, 2023. – № 57. – Режим доступу: https://clj.nuoua.od.ua/archive/57/18.pdf (дата звернення 31.03.2026)

2. Про публічні консультації: Закон України від 2023 р. № 4510-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text (дата звернення 31.03.2026)

3. Інституційна спроможність держави: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2025. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Instytutsijna-spromozhnist-derzhavy.pdf (дата звернення 31.03.2026)

Музика Тетяна Олександрівна

асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

РОЗУМНІСТЬ У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ НА ПРИКЛАДІ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ ТА В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розумність у системі приватного права України становить одну з фундаментальних засад, що дає змогу забезпечити гнучкість правового регулювання та його адаптивність до мінливих суспільних відносин. У сучасному цивільному законодавстві України розумність не лише декларується як загальна засада разом зі справедливістю та добросовісністю, а й виступає дієвим критерієм оцінки поведінки суб’єктів, інструментом тлумачення правочинів та частиною механізму подолання прогалин у праві. Більше того, про зростання ролі засад розумності в приватноправовому регулюванні свідчить і внесення цієї категорії в п. 6 ч. 2 ст. 3 проєкту Цивільного кодексу України № 14394 [1] уже окремо від справедливості й добросовісності, що можна розцінити як реакцію законотворчості на положення науки (і доктрини)

та правозастосовну практику. Наразі ж за ст. 3 ЦК України [2], загальними засадами цивільного законодавства є справедливість, добросовісність та розумність, які утворюють нерозривну тріаду, яка обмежує абсолютну свободу договору та встановлює певні етичні та раціональні межі поведінки учасників цивільних правовідносин.

На наш погляд, особливе значення питання розумності як поняття оціночного має у фідуціарних та алеаторних відносинах, до яких зокрема належить договір довічного утримання (догляду), де тривалість зобов'язань та вразливість однієї зі сторін часто зумовлюють у правозастосуванні необхідність виходу за межі вузького формалізму.

Закріплення загальних засад цивільного законодавства в тексті ЦК України свідчить про визнання законодавцем природного права як першоджерела цивільного законодавства. Практичне значення розумності полягає у вимозі до суду здійснювати не лише механістичний аналіз юридичних документів, а й осмислювати цілі, покладені в основу регулювання, особливо застосовуючи аналогію права.

У договірному праві розумність можна охарактеризувати з погляду функцій цієї категорії як напрямків її впливу на правове регулювання договірних відносин. По-перше, вона може бути мірою належного виконання зобов'язань. Мова йде про те, що кредитор має право розраховувати на те, що зобов'язання буде виконано своєчасно та в обсязі, який відповідає звичайним умовам цивільного обороту. По-друге, розумність є критерієм тлумачення змісту договору: так, якщо умови домовленості є неясними, вони мають роз'яснюватися так, як би їх виконала розсудлива особа в аналогічних обставинах. По-третє, з огляду на вимоги розумності обмежується зловживання правом, оскільки поведінка, яка є формально законною, але очевидно нераціональною або шкідливою для іншої сторони, може бути визнана судом неправомірною.

Договір довічного утримання (догляду) за ст. 744-758 ЦК України є специфічною цивільно-правовою конструкцією, за якою одна сторона (відчужувач) передає у власність іншій стороні (набувачеві) майно (житловий будинок, квартиру або іншу цінну річ), взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та доглядом довічно. Розумність у цих відносинах є безперечно важливою, оскільки закон, та й договір, не може містити всіх деталей щоденного догляду протягом багатьох років. Тож у ст. 744 ЦК України визначено загальні межі обов'язків набувача, проте конкретика часто залишається на розсуд сторін. У випадках, коли обов'язки не були чітко деталізовані у письмовому тексті договору, або коли виникла потреба в наданні нових видів допомоги (наприклад, у зв'язку з раптовою тяжкою хворобою відчужувача), спір щодо належності виконання має вирішуватися судом саме на підставі засад справедливості та розумності.

Розумність у цьому контексті означає, що набувач повинен діяти не лише в межах букви закону чи договору, а й виходячи з реальних потреб відчужувача. Наприклад, якщо стан здоров'я відчужувача погіршився настільки, що він потребує постійного медичного нагляду, набувач, зважаючи на засади

розумності, має забезпечити такий догляд, навіть якщо в договорі йшлося лише про «забезпечення продуктами харчування» [3].

Верховний Суд неодноразово наголошував, що розумність виконання договору довічного утримання не є суто абстракцією, а має доволі конкретні виміри. Одним із ключових аспектів є те, що для розірвання договору достатньо встановлення самого факту неналежного виконання, незалежно від наявності вини набувача. Це підкреслює пріоритет інтересів відчужувача як вразливої сторони, що розраховує на стабільну підтримку. Тож зокрема йдеться про недостатність винятково грошових виплат: якщо у договорі передбачено й грошове утримання, і догляд (дії), то регулярне перерахування коштів без надання фізичної допомоги (якщо вона необхідна за станом здоров'я) є неналежним виконанням. Розумне очікування відчужувача похилого віку часто полягає саме у сторонній допомозі, яку неможливо замінити грошима.

Так, у справі № 357/18084/15-ц суд (постанова від 25.06.2018) Верховний Суд указав, що похилий вік та тяжкий стан здоров'я відчужувача на момент укладення договору є факторами, які набувач повинен розумно враховувати при оцінці своєї здатності виконувати зобов'язання. Якщо набувач знає, що відчужувач не може самостійно пересуватися, надсилання грошей поштовим переказом, який треба отримувати у відділенні, визнається нерозумною та неналежною поведінкою [4].

Крім того, невиконання обов'язку щодо індексації грошового утримання протягом тривалого часу (наприклад, 10 років) може стати підставою для розірвання договору як істотне порушення, оскільки інфляційні процеси знецінюють утримання, позбавляючи відчужувача того, на що він розумно розраховував.

Верховний Суд застосовує статтю 652 ЦК України до договорів довічного утримання. Істотна зміна обставин (наприклад, різке погіршення здоров'я або конфліктні стосунки) може зробити виконання договору на попередніх умовах неможливим. Розумність вимагає від суду оцінити, чи могли сторони передбачити такі зміни. Якщо виконання договору стає надмірно обтяжливим для однієї сторони або втрачає сенс для іншої через зміну обставин, договір підлягає розірванню або зміні. Водночас суд наголошує на недопустимості розірвання договору через обставини, які не стосуються його предмета (наприклад, особиста неприязнь, яка не заважає наданню допомоги третіми особами за дорученням набувача) [5].

Проєкт рекодифікації містить відхід від суворої зарегульованості форми договорів. Замість цього пропонується орієнтуватися на європейське договірне право, де обсяг і зміст умов залишаються на розсуд сторін, а розумність виступає як запобіжник проти несправедливості. Крім того, з вимогами розумності тісно пов'язаний принцип заборони суперечливої поведінки. Так, якщо одна сторона своєю поведінкою дала іншій стороні розумні підстави покладатися на певну ситуацію, вона не може згодом діяти всупереч своїм попереднім заявам, якщо це завдасть шкоди контрагенту. Для договору довічного утримання це може виявлятися так: якщо відчужувач роками приймав певний обсяг догляду без зауважень, його раптовий позов про

розірвання договору через «недостатність» того самого обсягу може бути визнаний нерозумним та суперечливим, якщо не відбулося об'єктивної зміни обставин (наприклад, погіршення здоров'я).

Реформа цивільного законодавства через посилення принципу розумності має створити середовище, де правове регулювання й правозастосування є передбачуваними, а суб'єкти правовідносин – захищеними від будь-якого свавілля. У контексті договорів довічного утримання це зокрема означає перехід від договору про передачу цінного майна у власність до договору про забезпечення гідної старості.

Зважаючи на те, що в процесі рекодифікації також враховано технологічний прогрес, зокрема можливість ідентифікації через спеціальні цифрові чи електронні засоби може вплинути й на форму виконання договорів довічного утримання (догляду). Розумним у майбутньому може вважатися використання смарт-контрактів для автоматичної індексації виплат або використання систем дистанційного моніторингу стану здоров'я відчужувача як частини обов'язкового догляду.

Варто підсумувати, що принцип розумності в договірному праві України пройшов еволюцію від загальної філософської ідеї до конкретного правового інструментарію. На прикладі договору довічного утримання (догляду) можна побачити, як цей принцип забезпечує життєздатність тривалих та особистісних зобов'язань. Змісту проєкту рекодифікації цивільного законодавства (Кодексу права приватного) дає змогу засвідчити новий етап, де розумність, добросовісність та справедливість стають не просто орієнтирами, а безпосередніми правилами. Гармонізація з європейським правом дасть змогу створити цілісну систему, де автономія волі сторін балансується розумними вимогами соціальної відповідальності та захисту вразливих учасників обороту. Таким чином, розумність залишається ключовим запобіжником проти правового формалізму та фундаментом для побудови справедливого приватного правопорядку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) : Проект Закону від 22.01.2026 № 14394. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/78029d5b-cbea-4cd8-8199-c66fec3dfc40.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

3. Постанова Верховного Суду у справі № 522/3958/19 від 09.11.2020. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=92811574.

4. Постанова Верховного Суду у справі № 357/18084/15-ц суд від 25.06.2018. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/daidzest-pravovix-pozicii-verxovnogo-sudu-u-spravax-pro-rozirvannia-dogovoru-dovicnogo-utrimannia.

5. Постанова Верховного Суду у справі № 725/2306/21 від 12.11.2025. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=131822090.

Вовчок Руслан Володимирович

аспірант кафедри приватного права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

СВОБОДА ДОГОВОРУ В ІТ-СФЕРІ: МЕЖІ АВТОНОМІЇ ВОЛІ СТОРІН В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

Свобода договору є одним із фундаментальних принципів цивільного права, що органічно поєднує свободу волевиявлення із необхідністю правового впорядкування приватних відносин. У доктрині цивільного права цей принцип традиційно розглядається у трьох аспектах: свобода укладення договору, свобода вибору контрагента та свобода визначення змісту договірних умов [1].

Межі договірної свободи традиційно окреслюються тріадою обмежень: законом, мораллю та публічним порядком. Відповідно до ст. 627 Цивільного кодексу України, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору, крім випадків, коли зміст конкретного договору визначається актами цивільного законодавства. Цей підхід відтворює класичну ліберальну доктрину, кодифіковану ще у Французькому цивільному кодексі 1804 року, однак в умовах цифрової економіки потребує суттєвого переосмислення.

Договори у сфері ІТ становлять особливу категорію договірних зобов'язань, яка не вкладається в жодну з традиційних класифікацій цивільного права. До ІТ-договорів відносять: договори на розробку програмного забезпечення, SaaS-угоди (Software as a Service), ліцензійні договори на використання об'єктів інтелектуальної власності, договори ІТ-аутсорсингу та ін. Їхня гібридна природа полягає в тому, що вони одночасно містять елементи підряду, надання послуг, ліцензування та купівлі-продажу [2].

Поняття публічного інтересу є одним із найдискусійніших у юридичній науці. У рамках традиційної дихотомії «публічне — приватне» публічний інтерес розглядається як інтерес суспільства в цілому, що протиставляється приватному інтересу окремих суб'єктів. У сфері цивільного права публічний інтерес функціонує передусім як обмежувальна категорія, що встановлює зовнішні межі свободи волевиявлення.

У сфері ІТ публічний інтерес набуває особливого значення у зв'язку з масштабом цифрових відносин та їх впливом на суспільство. Захист персональних даних, забезпечення інформаційної безпеки, гарантування доступу до цифрових послуг — усе це є проявами публічного інтересу, що «дозволяють» втручання держави у сферу договірної свободи. Важливо при цьому, щоб таке втручання відповідало принципу пропорційності, як того вимагає стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Захист прав споживачів цифрових послуг є одним із ключових проявів публічного інтересу в IT-сфері. Директива ЄС 2019/770 про договори щодо цифрового контенту та цифрових послуг встановлює обов'язкові стандарти якості та правові засоби захисту споживачів, від яких сторони не можуть відступити договором [3]. Це є прикладом того, як публічний інтерес трансформується в імперативні договірні норми. В українського законодавства аналогічну функцію виконує Закон України «Про захист прав споживачів» та окремі положення Закону України «Про електронну комерцію».

Захист персональних даних є другим за значенням напрямом публічно-правового впливу на IT-договори. GDPR (General Data Protection Regulation) кардинально обмежив договірну свободу у сфері обробки персональних даних: підстави обробки, принципи мінімізації даних та обов'язкові умови договорів між операторами та обробниками не можуть змінюватися на підставі угоди сторін [4].

Регулювання цифрових платформ через Digital Markets Act (2022) та Digital Services Act (2022) формує нову категорію публічно-правових обмежень, спрямованих на забезпечення прозорості щодо використання алгоритмів ШІ та недискримінаційності. Це принципово важливо, оскільки алгоритми платформ фактично формують умови укладення договорів для мільйонів користувачів, унеможливлюючи реалізацію класичного принципу свободи волевиявлення.

Окремої уваги заслуговує вплив воєнного стану на IT-договори в Україні. Введення воєнного стану Указом Президента від 24 лютого 2022 року та відповідне законодавство обумовили появу форс-мажорних підстав для зміни та припинення договорів, додаткові обмеження щодо обробки певних категорій інформації, а також особливий режим укладення договорів з іноземними суб'єктами. Це ще раз підтверджує, що навіть у відносинах, які традиційно вважаються суто приватними, публічний інтерес у вигляді національної безпеки може суттєво коригувати свободу договору.

Обмеження свободи договору в IT-сфері реалізуються через кілька взаємопов'язаних механізмів. Першим є система імперативних норм законодавства, яка формує незмінний мінімум договірних умов. Другим є судовий захист у випадку несправедливих умов договору. Концепція «несправедливих умов», запроваджена Директивою ЄС 93/13/ЕЕС, дозволяє судам визнавати недійсними умови, що створюють значний дисбаланс прав та обов'язків на шкоду споживачеві [5].

Цифровізація суттєво трансформує класичне розуміння свободи договору, зумовлюючи перехід від «абсолютної свободи» до «регульованої диспозитивності». Алгоритмізація договірних відносин — коли умови договору визначаються не людьми, а програмними системами — фактично унеможливлює реалізацію принципу свободи договору в його традиційному розумінні.

Ключовою проблемою залишається пошук оптимального балансу між свободою договору та публічним інтересом в IT-сфері. Надмірне державне втручання загрожує інноваційному розвитку та конкурентоспроможності IT-сектору; натомість недостатнє регулювання відкриває простір для зловживань з

боку технологічних гігантів, які нав'язують свої умови мільярдам користувачів, позбавлених реальної альтернативи. Формування моделі балансу інтересів у цифровій економіці вимагає комплексного підходу. Для України пріоритетними напрямами вдосконалення законодавства є: по-перше, прийняття спеціального закону про цифрові послуги та платформи з урахуванням положень DSA та DMA ЄС; по-друге, розробка механізмів контролю за несправедливими умовами в стандартизованих IT-договорах; по-третє, розвиток системи альтернативного вирішення спорів у сфері IT. Ці напрями відповідають зобов'язанням України за Угодою про асоціацію з ЄС та є умовою успішної цифрової трансформації.

Свобода договору в IT-сфері зазнає суттєвої трансформації під впливом публічного інтересу, технологічних особливостей цифрового середовища та нового покоління регуляторного законодавства. Принцип свободи волевиявлення не зникає, але набуває нового змісту, де межі свободи визначаються не лише законом, публічним порядком та мораллю, але й вимогами захисту персональних даних, захисту прав споживачів, забезпечення конкуренції на цифрових ринках. Баланс між свободою договору та публічним інтересом є динамічним феноменом, що потребує постійного перегляду з урахуванням розвитку технологій та суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Л., 2001. 166 с

2. Barbashyn S. What are the types of contracts in the IT business? URL: https://barbashyn.law/en/statti/yaki-buvayut-vydy-dogovoriv-v-it-biznesi/

3. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services (Text with EEA relevance.). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng

4. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

5. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1993/13/oj/eng

Йосипенко Максим Сергійович

аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України

ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Останніми роками зростає роль банківського кредитування у забезпеченні економічного обігу з одночасним ускладненням правової природи відповідних договірних відносин. Попри формальну рівність сторін кредитного договору, сучасна практика свідчить про наявність істотної фактичної асиметрії між банком як професійним учасником ринку фінансових послуг та позичальником як економічно та інформаційно слабшою стороною. У вітчизняній цивілістичній науці окремі аспекти договірних зобов'язань у сфері кредитування досліджувалися такими науковцями, як А.Ю. Бабаскін, Р.М.Гейнц, Л.І. Гриник, Д.В. Іщук, О.С. Кочина, С.М. Лепех, М.В. Менджул які, зокрема, розкривали правову природу кредитного договору, його місце у системі цивільно-правових зобов'язань, а також загальні засади договірної рівності сторін. Водночас у наукових працях більшою мірою акцент робиться на загальнотеоретичних характеристиках договору, тоді як проблема реального балансу прав та обов'язків сторін, з урахуванням стандартизації банківських договорів, інформаційної асиметрії та можливих зловживань правом, потребує подальшого комплексного осмислення.

Метою цієї роботи є дослідження договірних зобов'язань сторін за договором банківського кредитування крізь призму співвідношення формальної юридичної рівності та фактичної нерівності сторін, а також обґрунтування необхідності забезпечення справедливого балансу їхніх прав та інтересів. Досягнення поставленої мети передбачає узагальнення існуючих доктринальних підходів до визначення правової природи кредитного договору, виявлення ключових проблем реалізації договірних зобов'язань у практиці кредитних відносин, а також окреслення напрямів подальшого розвитку правового регулювання з урахуванням принципів добросовісності, розумності та справедливості.

Правова природа кредитного договору традиційно розглядається у цивілістичній доктрині як різновид грошового зобов'язання, що має самостійне місце у системі договірних конструкцій. Відповідно до усталених підходів кредитний договір належить до двосторонніх, оплатних і консенсуальних договорів, що породжують зустрічні зобов'язання сторін: обов'язок кредитодавця надати грошові кошти та обов'язок позичальника їх повернути разом із процентами (ст. 1054 ЦК України) [1]. При цьому, на відміну від договору позики, кредитний договір характеризується професійним статусом кредитодавця (банку або іншої фінансової установи), що зумовлює його

спеціальний правовий режим та підвищені вимоги до змісту і форми відповідного зобов'язання.

А.Ю. Бабаскін наголошує на тому, що кредитний договір має складну правову природу, поєднуючи у собі елементи класичного зобов'язального правовідношення та публічно-правового регулювання банківської діяльності. Зокрема, науковцем підкреслюється, що на відміну від більшості цивільно-правових договорів, він функціонує в умовах значного нормативного впливу з боку фінансового законодавства, що обмежує принцип свободи договору та встановлює імперативні вимоги до його істотних умов і порядку виконання [2, с. 88]. У цьому контексті кредитний договір розглядається не лише як приватноправова угода, але і як інструмент реалізації державної політики у сфері грошово-кредитних відносин.

Окрему увагу в доктрині приділено питанню співвідношення кредитного договору з договором позики та договором приєднання. Формальна подібність кредитного договору до позики не заперечує його самостійності, оскільки ключовими відмінностями виступають суб'єктний склад, оплатний характер та специфічна мета використання грошових коштів. Водночас у сучасних умовах кредитний договір часто набуває рис договору приєднання, що зумовлено застосуванням банками стандартних форм договорів. Така стандартизація істотно впливає на механізм формування договірних умов та трансформує класичне розуміння автономії волі сторін [3, с. 44-45].

Ключові проблеми реалізації договірних зобов'язань у сфері банківського кредитування найбільш виразно проявляються крізь призму співвідношення формальної юридичної рівності сторін та їх фактичної нерівності. Принцип рівності учасників цивільних правовідносин є базовою засадою договірного права, що передбачає однакову юридичну здатність сторін набувати та реалізовувати права й обов'язки. Водночас А.Ю. Бабаскін зазначає, що в кредитних правовідносинах зазначена рівність має переважно формальний характер, оскільки фактичне становище сторін є асиметричним [3].

Така асиметрія зумовлюється насамперед економічною та інформаційною перевагою банку як професійного учасника фінансового ринку. Банк володіє спеціальними знаннями, доступом до фінансових ресурсів та можливістю формувати зміст договору через використання стандартних форм, тоді як позичальник, як правило, обмежений у можливості впливати на умови кредитування. Як зазначає Л.І. Гриник, поширення типових кредитних договорів фактично трансформує їх у різновид договорів приєднання, що істотно звужує автономію волі позичальника та обумовлює ризик включення до договору умов, які порушують баланс інтересів сторін [4, с. 69].

Практика реалізації кредитних зобов'язань демонструє низку проблемних аспектів, пов'язаних із такою фактичною нерівністю. По-перше, йдеться про можливість односторонньої зміни банком умов договору, зокрема процентної ставки чи порядку нарахування платежів. Хоча загальні положення цивільного законодавства обмежують подібні практики, судова практика неодноразово фіксувала випадки, коли такі умови визнавалися несправедливими або такими, що порушують принцип добросовісності. Зокрема, у правових позиціях

Верховного Суду підкреслюється, що зміна істотних умов кредитного договору можлива лише за умови чіткої передбачуваності для позичальника та недопущення погіршення його становища без належних підстав (наприклад, постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 у справі № 638/13683/15-ц).

По-друге, значною проблемою залишається непрозорість умов кредитування, що проявляється у складності визначення реальної вартості кредиту з урахуванням процентів, комісій та інших платежів. Неналежне інформування позичальника про умови виконання зобов'язання суперечить принципу добросовісності та може розглядатися як підстава для перегляду відповідних договірних положень [4, с. 184-185].

По-третє, дисбаланс проявляється у сфері відповідальності сторін. У науковій літературі підкреслюється, що встановлення надмірних штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань може призводити до непропорційного обтяження позичальника та фактичного перетворення кредитного зобов'язання на інструмент фінансового тиску [5, с. 18]. У цьому контексті судова практика дедалі частіше застосовує підхід, спрямований на зменшення розміру неустойки або визнання окремих умов договору несправедливими.

Узагальнення сучасних доктринальних підходів і практики застосування кредитних договорів дає підстави стверджувати, що подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має бути спрямований на посилення матеріального, а не лише формального змісту принципів добросовісності, розумності та справедливості. Насамперед, ідеться про необхідність переосмислення меж свободи договору у відносинах банківського кредитування, де стандартизований характер договірних умов об'єктивно обмежує можливості позичальника впливати на їх зміст. У цьому контексті доцільним видається закріплення більш чітких критеріїв оцінки несправедливих умов договору, зокрема тих, що створюють істотний дисбаланс прав і обов'язків сторін на користь кредитодавця. Принцип добросовісності має отримати не декларативне, а функціональне значення як інструмент контролю за змістом договірних умов і поведінкою сторін на всіх стадіях кредитного зобов'язання від його укладення до виконання.

Водночас важливим напрямом розвитку є підвищення стандартів прозорості та передбачуваності кредитних відносин. Реалізація принципу розумності передбачає забезпечення доступної та зрозумілої інформації про умови кредитування, що дозволяє позичальнику приймати усвідомлені рішення та належним чином оцінювати власні ризики. У свою чергу, принцип справедливості має знаходити відображення у формуванні збалансованої моделі відповідальності сторін, яка виключає можливість непропорційного обтяження позичальника та забезпечує адекватність правових наслідків порушення зобов'язань. У сукупності це обумовлює необхідність подальшого розвитку як законодавчих механізмів, так і судової практики у напрямі утвердження реального, а не формального балансу інтересів сторін кредитного договору, що

є передумовою підвищення довіри до фінансової системи та ефективності цивільно-правового регулювання в цілому.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 01.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n4932 (дата звернення: 31.03.2026).

2. Бабаскін А.Ю. Істотні умови кредитного договору за цивільним законодавством України. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 85-90.

3. Бабаскін А.Ю. Про можливість укладення кредитного договору за моделлю договору приєднання. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 41-47.

4. Гриник Л.І. Зміна та розірвання кредитного договору: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 240 с.

Баштова М.В., Кочина О.С. Проблемні аспекти правового регулювання кредитних договорів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. № 86. С. 16-20.

Озарко Назарій-Ростислав Любомирович

аспірант кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ДОГОВІР ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Останніми роками зростає роль банківського кредитування у забезпеченні економічного обігу з одночасним ускладненням правової природи відповідних договірних відносин. Попри формальну рівність сторін кредитного договору, сучасна практика свідчить про наявність істотної фактичної асиметрії між банком як професійним учасником ринку фінансових послуг та позичальником як економічно та інформаційно слабшою стороною. У вітчизняній цивілістичній науці окремі аспекти договірних зобов'язань у сфері кредитування досліджувалися такими науковцями, як А.Ю. Бабаскін, Р.М. Гейнц, Л.І. Гриник, Д.В. Іщук, О.С. Кочина, С.М. Лепех, М.В. Менджул які, зокрема, розкривали правову природу кредитного договору, його місце у системі цивільно-правових зобов'язань, а також загальні засади договірної рівності сторін. Водночас у наукових працях більшою мірою акцент робиться на загальнотеоретичних характеристиках договору, тоді як проблема реального балансу прав та обов'язків сторін, з урахуванням стандартизації банківських договорів, інформаційної асиметрії та можливих зловживань правом, потребує подальшого комплексного осмислення.

Метою цієї роботи є дослідження договірних зобов'язань сторін за договором банківського кредитування крізь призму співвідношення формальної

юридичної рівності та фактичної нерівності сторін, а також обґрунтування необхідності забезпечення справедливого балансу їхніх прав та інтересів. Досягнення поставленої мети передбачає узагальнення існуючих доктринальних підходів до визначення правової природи кредитного договору, виявлення ключових проблем реалізації договірних зобов'язань у практиці кредитних відносин, а також окреслення напрямів подальшого розвитку правового регулювання з урахуванням принципів добросовісності, розумності та справедливості.

Правова природа кредитного договору традиційно розглядається у цивілістичній доктрині як різновид грошового зобов'язання, що має самостійне місце у системі договірних конструкцій. Відповідно до усталених підходів кредитний договір належить до двосторонніх, оплатних і консенсуальних договорів, що породжують зустрічні зобов'язання сторін: обов'язок кредитодавця надати грошові кошти та обов'язок позичальника їх повернути разом із процентами (ст. 1054 ЦК України) [1]. При цьому, на відміну від договору позики, кредитний договір характеризується професійним статусом кредитодавця (банку або іншої фінансової установи), що зумовлює його спеціальний правовий режим та підвищені вимоги до змісту і форми відповідного зобов'язання.

А.Ю. Бабаскін наголошує на тому, що кредитний договір має складну правову природу, поєднуючи у собі елементи класичного зобов'язального правовідношення та публічно-правового регулювання банківської діяльності. Зокрема, науковцем підкреслюється, що на відміну від більшості цивільно-правових договорів, він функціонує в умовах значного нормативного впливу з боку фінансового законодавства, що обмежує принцип свободи договору та встановлює імперативні вимоги до його істотних умов і порядку виконання [2, с. 88]. У цьому контексті кредитний договір розглядається не лише як приватноправова угода, але і як інструмент реалізації державної політики у сфері грошово-кредитних відносин.

Окрему увагу в доктрині приділено питанню співвідношення кредитного договору з договором позики та договором приєднання. Формальна подібність кредитного договору до позики не заперечує його самостійності, оскільки ключовими відмінностями виступають суб'єктний склад, оплатний характер та специфічна мета використання грошових коштів. Водночас у сучасних умовах кредитний договір часто набуває рис договору приєднання, що зумовлено застосуванням банками стандартних форм договорів. Така стандартизація істотно впливає на механізм формування договірних умов та трансформує класичне розуміння автономії волі сторін [3, с. 44-45].

Ключові проблеми реалізації договірних зобов'язань у сфері банківського кредитування найбільш виразно проявляються крізь призму співвідношення формальної юридичної рівності сторін та їх фактичної нерівності. Принцип рівності учасників цивільних правовідносин є базовою засадою договірного права, що передбачає однакову юридичну здатність сторін набувати та реалізовувати права й обов'язки. Водночас А.Ю. Бабаскін зазначає, що в

кредитних правовідносинах зазначена рівність має переважно формальний характер, оскільки фактичне становище сторін є асиметричним [3].

Така асиметрія зумовлюється насамперед економічною та інформаційною перевагою банку як професійного учасника фінансового ринку. Банк володіє спеціальними знаннями, доступом до фінансових ресурсів та можливістю формувати зміст договору через використання стандартних форм, тоді як позичальник, як правило, обмежений у можливості впливати на умови кредитування. Як зазначає Л.І. Гриник, поширення типових кредитних договорів фактично трансформує їх у різновид договорів приєднання, що істотно звужує автономію волі позичальника та обумовлює ризик включення до договору умов, які порушують баланс інтересів сторін [4, с. 69].

Практика реалізації кредитних зобов'язань демонструє низку проблемних аспектів, пов'язаних із такою фактичною нерівністю. По-перше, йдеться про можливість односторонньої зміни банком умов договору, зокрема процентної ставки чи порядку нарахування платежів. Хоча загальні положення цивільного законодавства обмежують подібні практики, судова практика неодноразово фіксувала випадки, коли такі умови визнавалися несправедливими або такими, що порушують принцип добросовісності. Зокрема, у правових позиціях Верховного Суду підкреслюється, що зміна істотних умов кредитного договору можлива лише за умови чіткої передбачуваності для позичальника та недопущення погіршення його становища без належних підстав (наприклад, постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 у справі № 638/13683/15-ц).

По-друге, значною проблемою залишається непрозорість умов кредитування, що проявляється у складності визначення реальної вартості кредиту з урахуванням процентів, комісій та інших платежів. Неналежне інформування позичальника про умови виконання зобов'язання суперечить принципу добросовісності та може розглядатися як підстава для перегляду відповідних договірних положень [4, с. 184-185].

По-третє, дисбаланс проявляється у сфері відповідальності сторін. У науковій літературі підкреслюється, що встановлення надмірних штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань може призводити до непропорційного обтяження позичальника та фактичного перетворення кредитного зобов'язання на інструмент фінансового тиску [5, с. 18]. У цьому контексті судова практика дедалі частіше застосовує підхід, спрямований на зменшення розміру неустойки або визнання окремих умов договору несправедливими.

Узагальнення сучасних доктринальних підходів і практики застосування кредитних договорів дає підстави стверджувати, що подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має бути спрямований на посилення матеріального, а не лише формального змісту принципів добросовісності, розумності та справедливості. Насамперед, ідеться про необхідність переосмислення меж свободи договору у відносинах банківського кредитування, де стандартизований характер договірних умов об'єктивно обмежує можливості позичальника впливати на їх зміст. У цьому контексті

доцільним видається закріплення більш чітких критеріїв оцінки несправедливих умов договору, зокрема тих, що створюють істотний дисбаланс прав і обов'язків сторін на користь кредитодавця. Принцип добросовісності має отримати не декларативне, а функціональне значення як інструмент контролю за змістом договірних умов і поведінкою сторін на всіх стадіях кредитного зобов'язання від його укладення до виконання.

Водночас важливим напрямом розвитку є підвищення стандартів прозорості та передбачуваності кредитних відносин. Реалізація принципу розумності передбачає забезпечення доступної та зрозумілої інформації про умови кредитування, що дозволяє позичальнику приймати усвідомлені рішення та належним чином оцінювати власні ризики. У свою чергу, принцип справедливості має знаходити відображення у формуванні збалансованої моделі відповідальності сторін, яка виключає можливість непропорційного обтяження позичальника та забезпечує адекватність правових наслідків порушення зобов'язань. У сукупності це обумовлює необхідність подальшого розвитку як законодавчих механізмів, так і судової практики у напрямі утвердження реального, а не формального балансу інтересів сторін кредитного договору, що є передумовою підвищення довіри до фінансової системи та ефективності цивільно-правового регулювання в цілому.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 01.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n4932 (дата звернення: 31.03.2026).

2. Бабаскін А.Ю. Істотні умови кредитного договору за цивільним законодавством України. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 85-90.

3. Бабаскін А.Ю. Про можливість укладення кредитного договору за моделлю договору приєднання. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 41-47.

4. Гриник Л.І. Зміна та розірвання кредитного договору: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 240 с.

5. Баштова М.В., Кочина О.С. Проблемні аспекти правового регулювання кредитних договорів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. № 86. С. 16-20.

Яковенко Микита Сергійович

аспірант кафедри цивільного права та процесу ННІ №5 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ДУМКИ ДИТИНИ У ДОГОВІРНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

У сучасних умовах розвитку сімейних правовідносин особливого значення набуває врегулювання спорів між батьками щодо визначення місця проживання

дитини, зокрема шляхом укладання відповідного договору. При цьому особливо значущим в даному аспекті залишається врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя та розвитку.

Так, договір між батьками щодо місця проживання дитини за своєю правовою природою є різновидом сімейно-правового договору.

При цьому, варто зауважити, що саме договір між батьками щодо визначення місця проживання дитини слід розглядати як різновид сімейно-правового договору. Можливість його укладення прямо передбачено ст. 9 Сімейного кодексу України України (далі – СК України), та визначено регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін. І в свою чергу договір щодо місця проживання дитини, є саме формою реалізації принципу вирішення батьками питань виховання дитини за взаємною згодою (ст. 157 СК України) і належить до непоіменованих саме в межах сімейного права договірних конструкцій, що мають спеціальну правову природу. До таких договорів субсидіарно можливо застосування положень Цивільного кодексу України про правочини відповідно до ст. 8 СК України, з урахуванням сімейно-правової специфіки цих відносин.

Зазначений договір кореспондує ст. 141 СК України, що декларує рівність прав та обов'язків матері і батька щодо дитини [6], і регулює не лише фактичне місце її перебування дитини, а й порядок реалізації батьківських прав та обов'язків.

Загалом, у межах договору щодо місця проживання дитини фіксуються умови участі кожного з батьків у вихованні, способи комунікації, фінансове забезпечення та інші аспекти, які прямо впливають на розвиток дитини.

При цьому, необхідно зауважити, що зміст такого регулювання не зводиться до формального узгодження позицій дорослих, оскільки відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а згідно зі ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство і материнство перебувають під охороною держави, а тому будь-яке договірне регулювання не може суперечити пріоритету прав та інтересів дитини [3].

З огляду на зазначене, при укладанні договору щодо місця проживання дитини вектор правового регулювання об'єктивно зміщується у площину забезпечення найкращих інтересів останньої. Врахування думки дитини у такому випадку виступає не формальністю, а необхідною умовою реальності та ефективності досягнутих домовленостей, оскільки дозволяє уникнути їх декларативного характеру та забезпечити відповідність фактичним потребам дитини. Натомість ігнорування позиції дитини нерідко призводить до ситуацій, коли погоджені батьками умови не виконуються або спричиняють психологічний дискомфорт, що, у свою чергу, стає підґрунтям для подальших судових спорів.

Такий підхід знаходить своє відображення як у положеннях національного законодавства, так і у сформованій судовій практиці, де послідовно підкреслюється, що здійснення батьківських прав повинно відбуватись саме з пріоритетом найкращих інтересів дитини. Це означає, що

визначення будь-яких умов проживання має здійснюватися виключно з урахуванням її потреб, соціальних зв'язків та психологічного стану.

Зокрема, відповідно до ст. 160 СК України місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за згодою батьків та самої дитини, що виключає можливість формального ігнорування її позиції навіть за наявності домовленості між батьками [6]. Крім того, ст. 171 СК України закріплює право дитини бути вислуханою при вирішенні будь-яких питань, що стосуються її життя. Аналогічні гарантії передбачені Законом України «Про охорону дитинства» (ст.ст. 12, 14), який забезпечує право дитини брати участь у вирішенні питань, що її стосуються, а також кореспондуються з положеннями ст. 29 Цивільного кодексу України [5; 7]. Отже, врахування її думки стає обов'язковим елементом процедури прийняття рішення, хоча і не є єдиним критерієм визначення місця проживання, оскільки остаточне рішення повинно відповідати саме найкращим інтересам дитини.

Так у постанові Верховного Суду від 24 вересня 2025 року у справі № 718/1867/23 зазначається, що при вирішенні спору суд повинен забезпечити розумний баланс інтересів сторін у світлі найкращих інтересів дитини [8].

У свою чергу, право дитини бути вислуханою також закріплене у ст. 12 Конвенції ООН про права дитини, яка встановлює обов'язок держав забезпечити врахування поглядів дитини відповідно до її віку та рівня зрілості [2]. Отже вищевикладене, у своїй сукупності, свідчить про те, що права батьків у правовідносинах щодо укладання договору щодо місця проживання дитини не є самостійними, а реалізуються через призму забезпечення інтересів дитини. А думка дитини в даному контексті виступає не допоміжним елементом, а самостійним юридично значущим фактором, який впливає на зміст правовідносин між батьками [1, с. 124].

Отже, беззаперечної уваги також потребує питання співвідношення думки дитини та оцінки її найкращих інтересів. Наприклад, дитина може висловлювати бажання, які не відповідають її об'єктивним потребам, що обумовлює необхідність критичної оцінки її позиції. У зв'язку з цим, органи опіки та піклування, а також суди, залучаючи психологів і соціальних працівників, оцінюють, чи є така думка сформованою самостійно, чи перебуває під впливом одного з батьків. Крім того, позиція дитини підлягає врахуванню поряд з іншими доказами, включаючи умови проживання, поведінку батьків і висновки спеціалістів. Слід зауважити, що законодавство не визначає чіткого механізму фіксації думки дитини у договірному порядку. На практиці це може здійснюватися шляхом включення відповідних положень до договору, отримання висновку органу опіки та піклування або за участю психолога, що свідчить про необхідність нормативного врегулювання цього питання.

Також, слід зауважити, що практичне значення думки дитини проявляється у декількох площинах. По-перше, вона дозволяє оцінити емоційний зв'язок із кожним із батьків, що має вирішальне значення при визначенні середовища проживання. По-друге, позиція дитини дає уявлення про її соціальні зв'язки – навчання, друзів, звичне оточення – дозволяє мінімізувати негативні наслідки зміни місця проживання. По-третє, врахування

волевиявлення дитини підвищує рівень добровільного виконання домовленостей, оскільки дитина не сприймає їх як нав'язані рішення. Натомість, врахування думки дитини має диференційований характер залежно від віку: до 10 років вона враховується відповідно до рівня розвитку дитини; після 10 років – є обов'язковою умовою; у підлітковому віці її значення зростає і наближається до самостійного волевиявлення.

Загалом слід зазначити, що договірне регулювання має перевагу перед судовим вирішенням спору завдяки гнучкості та можливості врахувати індивідуальні обставини сім'ї, але така форма не звільняє батьків від обов'язку діяти добросовісно і з урахуванням інтересів дитини. Важливо зазначити, що саме по собі визначення місця проживання дитини з одним із батьків не підтверджує факту самостійного виховання і не створює автоматичних юридичних наслідків у суміжних правовідносинах, що, своєю чергою, свідчить про те, що договір не може використовуватися формально, без реального врахування інтересів дитини. Так, випадки, коли договори укладаються з мотивів, не пов'язаних із забезпеченням благополуччя дитини, наприклад, для отримання правових переваг у сфері мобілізації або перетину кордону, викликають сумніви у їх добросовісності. Отже, у цьому аспекті врахування думки дитини виступає своєрідним запобіжником від формалізації договорів. Реальне врахування позиції дитини унеможливлює використання договору всупереч її інтересам.

Таким чином, договірне визначення місця проживання дитини виступає ефективним інструментом досудового врегулювання сімейних конфліктів, однак його результативність безпосередньо залежить від реального врахування думки дитини саме як обов'язкового критерію оцінки домовленостей між батьками. Саме інтеграція волевиявлення дитини у зміст договору забезпечує відповідність таких домовленостей принципу пріоритету найкращих інтересів дитини та підвищує стабільність сімейних правовідносин. Подальший розвиток законодавства у цьому напрямі має бути спрямований на формування чітких процедур фіксації думки дитини у договірному порядку (передбачити обов'язкову участь психолога у складних випадках) та вироблення єдиних стандартів її оцінки, що сприятиме посиленню гарантій реалізації прав дитини у сфері договірного регулювання сімейних відносин.

Список використаних джерел:

1. Аніщенко К. Засади визначення місця проживання дитини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 124-128. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7590a314-2221-4238-b823-b11fbee83479/content (дата звернення: 01.04.2026).

2. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. (ратифікована Україною 27 лютого 1991 № 789-XII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 01.04.2026).

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 01.04.2026).

4. Кучеренко О. Особливості визначення проживання дитини в разі розірвання шлюбу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 43-46. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/8.pdf (дата звернення: 01.04.2026).

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 01.04.2026).

6. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 01.04.2026).

7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 01.04.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 24 вересня 2025 р. у справі № 718/1867/23 (провадження № 61-6227св25). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130710647 (дата звернення: 01.04.2026).

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

«ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ»

Боднар Тетяна Валеріївна

професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Щербина Валентин Степанович

професор кафедри економічного права та економічного судочинства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

ЗАСНОВНИЦЬКИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Відповідно до законодавства України підставою створення юридичних осіб приватного права двома і більше засновниками є засновницький договір.

Проектом Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [1] (далі – проект ЦК України) передбачено низку змін у правовому регулюванні порядку створення юридичних осіб приватного права шляхом їх заснування, який на сьогодні встановлений окремими законами України – «Про господарські товариства» [2], «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [3], «Про акціонерні товариства» [4], «Про споживчу кооперацію» [5], «Про кооперацію» [6], «Про сільськогосподарську кооперацію» [6], «Про фермерське господарство» [7] (далі – Закон про ФГ), «Про кредитні спілки» [8] тощо.

Оскільки зазначені закони встановлюють відмінні процедури створення передбачених ними юридичних осіб, а також визначають види та найменування установчих документів, що не завжди є обґрунтованим і виправданим, видається доцільним дослідити встановлені цими законами процедури в контексті порядку створення юридичних осіб приватного права, який пропонується проектом ЦК України, з тим, щоб виявити розбіжності, суперечності та прогалини як між нормами законів та проекту ЦК України, так і між нормами самих законів, а також запропонувати шляхи уніфікації законодавства щодо створення юридичних осіб приватного права (крім установ).

При цьому в процесі порівняльно-правового аналізу будуть використовуватися і окремі положення чинного Цивільного кодексу України [9] (далі – ЦК України), хоч акцент буде зроблено на проекті ЦК України.

Перше, що привертає увагу при аналізі норм зазначених законів, якими регулюється порядок створення юридичних осіб, це відмінності у прийнятті рішення про створення та найменуванні документів про їх створення.

Так, ч. 3 ст. 97 проекту ЦК України встановлює, що установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо іншого не встановлено законом.

На наш погляд, редакція цієї норми, як і норми ч. 2 ст. 97, в якій йдеться про підписання установчих документів учасниками, суперечить положенням ч. 4 ст. 87 чинного ЦК України і ч. 5 ст. 97 проекту ЦК України, згідно з якими юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

Саме з моменту державної реєстрації юридичної особи її засновники набувають статусу учасника (акціонера, члена кооперативу, члена фермерського господарства чи кредитної спілки) юридичної особи. Виходячи з цього, слово «учасники» з ч.ч. 2, 3 ст. 97 та ч. 2 ст. 98 (у ній йдеться про зміст засновницького договору) проекту ЦК України доцільно виключити.

Потребує приведення до єдиного варіанту і найменування засновницького договору, який в одному випадку у проекті ЦК України називається засновницьким договором між учасниками (ч. 3 ст. 97), в іншому – засновницьким договором товариства або просто засновницьким договором (ч. 2 ст. 98), ще в іншому – договором про створення товариства (ст. 155). Два різних найменування – «договір про створення товариства» і «засновницький договір» – вжито також в ст. 165 проекту ЦК України. Попри однакове юридичне значення засновницького договору для статутних товариств вважаємо недоцільним оперувати різними його найменуваннями і залишити лише одне з них – «засновницький договір», дублювати яке іншими назвами зайве, оскільки призначення цього договору для різних видів товариств розкриває ч. 2 ст. 98 проекту ЦК України.

На цьому тлі особливим видом установчих документів є засновницькі договори про створення повного та командитного товариства, які виконують функцію як договорів про створення зазначених товариств, так і їх установчих документів після здійснення процедури державної реєстрації, що зумовлено відсутністю статуту у зазначених товариств (подібні товариства в законодавстві низки країн, на відміну від законодавства України, не мають статусу юридичної особи).

На завершення цього питання зазначимо на нічим не обґрунтовану, на наш погляд, різницю між дією/припиненням дії засновницького договору для акціонерних товариств і товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Так, якщо засновницький договір акціонерного товариства згідно з абз. 3 ч. 3 ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства» діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати емісії акцій, то договір про створення товариства з обмеженою відповідальністю діє до дня державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті зобов'язання (ч. 2 ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Положення аналогічного змісту, яке допускає дію засновницького договору після державної реєстрації товариства чи припинення дії зазначеного договору до державної реєстрації товариства, включене і до ч. 3 ст. 155 проекту ЦК України.

Виходячи зі змісту відомостей, які має містити засновницький договір статутного товариства, вважаємо недоцільним припиняти дію засновницького договору до і продовжувати його дію після державної реєстрації товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, а тому пропонуємо виключити з ч. 3 ст. 155 проекту ЦК України слова «якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті зобов'язання».

Від порядку ухвалення та оформлення рішення про створення підприємницького товариства відрізняється, порядок створення кооперативів, законодавче формулювання положень якого не можна визнати вдалим.

Наприклад, відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 7 Закону України «Про кооперацію» рішення про створення кооперативу приймається його (кооперативу? – авт.) установчими зборами і оформляється протоколом. Натомість відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарський кооператив утворюється за рішенням установчих зборів *його засновників* (курсив наш. – авт.), що є правильним, оскільки на момент проведення установчих зборів кооперативу ще не існує.

А взагалі від практики проведення установчих зборів (зборів), яка взяла свій початок від Закону СРСР «Про кооперацію» 1988 р., і оформлення рішення про створення кооперативу протоколом зборів доцільно відмовитися, і встановити в законах про окремі типи кооперативів (як підприємницькі, так і споживчі), що формою такого рішення є засновницький договір.

Окремо варто розглянути порядок створення фермерського господарства-юридичної особи, який в Законі про ФГ не дістав, на наш погляд, належного врегулювання.

Проект ЦК України прямо не передбачає створення чи існування фермерських господарств як юридичних осіб приватного права, не відносячи його до товариств, але разом з тим і не заперечує, включивши до Книги третьої «Право речове» ст.ст. 467, 468, в яких йдеться про правовий режим майна, яке використовується для ведення фермерського господарства.

Зазначаючи в ч. 2 ст. 1, що фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону, в ч. 4 цієї статті Закон про ФГ встановлює, що фермерське господарство діє на основі установчого документа (для юридичної особи – статуту, для господарства без статусу юридичної особи – договору (декларації) про створення фермерського господарства).

Зі змісту ст. 8^1 Закону про ФГ вбачається, що договір про створення сімейного фермерського господарства укладається фізичною особою спільно з членами її сім'ї, а декларація про створення сімейного фермерського господарства (у разі одноосібного ведення такого господарства) складається фізичною особою самостійно, проте обидва види документів складаються у разі

створення та діяльності сімейного фермерського господарства *без набуття статусу юридичної особи* (курсив наш. – авт.).

Відповіді на питання, яким чином ухвалюється рішення про створення фермерського господарства-юридичної особи і яким документом воно оформляється, Закон про ФГ не містить.

На нашу думку, це має бути засновницький договір, дія якого припиняється з дня державної реєстрації фермерського господарства як юридичної особи, що і доцільно відобразити в ст. 1 Закону про ФГ.

Видається, що в Законі України «Про кредитні спілки», ч. 1 ст. 6 якого встановлює, що кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів її засновників, а ч. 2 цієї статті передбачає, що рішення про створення кредитної спілки оформлюється протоколом установчих зборів, який підписують голова та секретар установчих зборів, доцільно замінити рішення установчих зборів і протокол засновницьким договором як єдиною підставою створення кредитної спілки.

Насамкінець, зазначимо на невизначеність в Законі України «Про споживчу кооперацію» порядку створення споживчого товариства, яке, як зазначається в ч. 1 ст. 5 цього закону, є самостійною, демократичною організацією громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального стану.

Яким чином приймається рішення і яким документом воно оформляється, закон не визначає, але в ч. 3 ст. 5 встановлює, що споживче товариство вважається створеним, визнається юридичною особою і може здійснювати господарську та іншу діяльність з дня його державної реєстрації.

В проекті ЦК України норми щодо споживчого кооперативу взагалі відсутні, тому порядок створення підприємницького кооперативу, який, якщо судити зі змісту проекту ЦК України, має відповідати порядку створення підприємницьких товариств, до споживчого кооперативу не може бути застосований. Отже цю прогалину доцільно заповнити шляхом внесення змін до Закону України «Про споживчу кооперацію» і включити норми щодо споживчих кооперативів, які здобули визнання і поширення в багатьох європейських країнах, до проекту ЦК України.

Висновок. Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства, норми якого визначають порядок створення юридичних осіб приватного права, свідчить про необґрунтовані розходження у процедурах заснування цих юридичних осіб, включаючи оформлення ухвалених засновниками рішень, а також використання при цьому не завжди тотожної термінології для позначення аналогічних рішень чи документів. Причиною цього, як видається, стало некритичне перенесення часто неузгоджених між собою положень поточних законів до проекту ЦК України.

З метою уніфікації норм цивільного законодавства, зокрема, в частині узгодження їх термінології видається за доцільне здійснити запропоновані редакційні правки у проекті ЦК України, а в разі його ухвалення Верховною

Радою України – внести зміни до відповідних законів, аналіз яких було здійснено в цьому дослідженні.

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). визнаються юридичними особами). Реєстраційний № 14394 від 22.01.2026. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18 (дата звернення: 07.04.2026)
2. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text (дата звернення: 07.04.2026)
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text (дата звернення: 07.04.2026)
4. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 07.04.2026)
5. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 № 2265-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12?find=1&text=юрид+особ#w1_3 (дата звернення: 07.04.2026)
6. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text (дата звернення: 07.04.2026)
7. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text (дата звернення: 07.04.2026)
8. Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 № 3254-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#n1363 (дата звернення: 07.04.2026)
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 07.04.2026)

Борисова Валентина Іванівна

професор кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені
ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений працівник освіти України

ДО ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОГОВОРІВ, ЩО ОПОСЕРЕДКОВУЮТЬ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

1. Цивільний Кодекс України 2003 р. (далі – ЦКУ) [1] вперше закріпив норми відносно загальних положень договорів про надання послуг (глава 63, статті 901–907), встановивши, що вони застосовуються до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

В умовах рекодифікації цивільного законодавства договірне регулювання цивільних відносин потребує оновлення, що в повній мірі відноситься і до договорів про надання послуг. Виокремлення зазначеного типу цивільних договорів свого часу було обумовлено необхідністю введення в оборот послуги як об'єкта цивільних прав, що мав особливу правову природу і ознаки, котрі суттєво відрізняють послугу від таких об'єктів, як речі, інше майно, майнові права, результати робіт та інтелектуальної творчої діяльності, інформація, інші матеріальні і нематеріальні блага.

Послуга споживається в процесі вчинення виконавцем певної дії або здійснення ним певної діяльності, має нематеріальний характер, її результат не набуває уречевленого вигляду, хоча існує як певне благо – корисний ефект, заради якого контрагенти і вступають у договірні відносини.

За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення ним певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві надану послугу, якщо інше не встановлено договором (ч.1 ст. 901 ЦКУ; ст. 1128 в редакції Проєкту ЦКУ [2] - (далі – Проєкт ЦКУ.).

В ЦКУ окрім норм щодо загальних положень договорів про надання послуг, таких як, особисте надання послуги виконавцем, надання послуги іншою особою при умові, що відповідальність за порушення договору покладається на виконавця, плата за договором, відшкодування виконавцеві фактичних витрат за договором про безоплатне надання послуги, відповідальність виконавця за порушення умов договору, розірвання договору тощо, закріплені також і загальні положення щодо окремих видів договорів про надання послуг, а саме: перевезення вантажу, пасажирів та багажу, пошти; транспортного експедирування; зберігання, включаючи зберігання на товарному складі, а також спеціальних видів зберігання – у ломбарді, банку, камерах схову

організацій, підприємств транспорту, у гардеробі організацій, у готелі; зберігання автотранспортних засобів, речей, що є предметом спору, а також договір охорони.

Щодо відносин, які виникають за договором про зберігання речей в автоматичних камерах схову (АКС), то до нього застосовуються не положення про зберігання, а положення про майновий найм (оренду) (ч.6 ст. 972 ЦКУ). Такий підхід збережено і в Проєкті ЦКУ (ч.2 ст. 1219) і обумовлено це тим, що правова природа цього договору – доволі специфічна, у відносинах, які виникають між його сторонами, відсутні такі характерні ознаки договору зберігання як прийняття зберігачем речі, обізнаність його стосовно цієї речі, між тим обов'язок технічного обслуговування і утримання АКС, забезпечення охорони секцій АКС з речами, покладено на адміністрацію організації, якій належить АКС.

Аналіз положень Проєкту ЦКУ свідчить, що законодавцем була врахована точка зору тих науковців, зокрема Донця А.Г., які не відносили договір охорони до різновиду договору зберігання, а вважали його окремим видом договору про надання послуг, мета якого - забезпечення недоторканності особи або майна, що охороняються (ст. 978 ЦКУ) [3]. Ми поділяємо такий підхід, оскільки договір охорони має особливий предмет – забезпечення недоторканності особи або майна, а також покладення обов'язків за цим договором не тільки на охоронця, а й на його контрагента – особу, яка охороняється, або власника майна, що є об'єктом охорони. Зазначені особи зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої або майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату.

Договору охороні фізичної особи та/або його майна присвячена Глава 73, статті 1160-1182 Проєкту ЦКУ. Так, за договором охорони фізичної особи одна сторона (охоронець, суб'єкт охоронної діяльності) за домовленістю з другою стороною (замовник охоронних послуг, клієнт, підохоронна особа) зобов'язується вчиняти превентивні, інформаційні, організаційно-технічні та інші заходи, обумовлені договором і характером потенційних загроз для здоров'я та життя замовника охоронних послуг чи третіх осіб, з метою виявлення відповідних загроз, недопущення їх негативного впливу на здоров'я та життя замовника охоронних послуг чи третіх осіб (безвідносно до того, чи є відповідні загрози результатом цілеспрямованої діяльності інших осіб або подій) та припинення такого впливу, а замовник охоронних послуг зобов'язується сплачувати охоронцю плату за надані послуги в порядку, встановленому договором або законом. При цьому до договору охорони фізичної особи можуть застосовувати загальні приписи про зберігання або інші договори, елементи яких містяться у договорі охорони фізичної особи, однак при умові, що це не суперечить суті зобов'язання. Здійснення охорони фізичної особи залежно від умов договору може відбуватися за місцем проживання фізичної особи, місцем роботи або місцем її перебування.

Охоронець зобов язаний виконувати покладені на нього обов'язки особисто, якщо інше не буде встановлено в договорі.

Щодо превентивних, інформаційних, організаційно-технічних та інших заходів, що обумовлені договором, то вони можуть включати положення щодо забезпечення недоторканності як замовника охоронних послуг, так і третьої особи разом з замовником, їх перевезення, надання медичної допомоги, консультування стосовно забезпечення недоторканності їх здоров'я та життя.

Відповідно до приписів ст. 1160 Проєкту ЦКУ «Договір охорони фізичної особи» укладається у письмовій формі, сторонами його можуть бути як фізична, так і юридична особа, а істотними умовами є предмет договору, заходи, котрі необхідно вжити для забезпечення недоторканності фізичної особи, а також розмір плати за охоронні послуги. Цей договір може за бажанням укладатися і на користь третьої особи, причому погодження щодо надання такої послуги може не узгоджуватися з третьою особою, головне, щоб це не порушувало її цивільних прав і не передбачало втручання в її особисту сферу. У разі невиконання охоронцем обов'язку на користь третьої особи, замовник охоронних послуг має право вимагати розірвання договору, повернення оплати послуг у сумі, що відповідає обсягу невиконання зазначеного обов'язку, а також інших витрат, понесених у зв'язку з укладенням договору, якщо іншого не встановлює договір або закон.

Договір охорони фізичної особи укладається на строк, установлений договором, якщо ж строк невказаний, вважається, що договір укладений на невизначений строк. Якщо за п'ятнадцать днів до завершення дії договору жодна із сторін не поінформує іншу сторону про небажання продовжити дію договору, цей договір вважається продовженим на строк, який був раніше визначений в договорі.

Відповідно до запропонованої редакції ч.4 ст. 1160 ЦКУ 2026 р. до договору охорони фізичної особи застосовуються загальні приписи про зберігання або інші договори, елементи яких містяться в договорі охорони фізичної особи, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Охоронець надає послуги з охорони в порядку здійснення права на самозахист суб'єктивних цивільних прав замовника охоронних послуг або третіх осіб, якщо іншого не встановлено законом.

Слід визнати доцільним виокремлення у Главі 74 ЦКУ 2026 р. параграфу 1 «Загальні приписи про зберігання» (ст.ст.1183-1201), які можуть застосовуватися до окремих його видів - «Зберігання на товарному складі», а також до спеціальних видів зберігання - «Зберігання речей у ломбарді», «Зберігання цінностей у банку», «Зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту», «Зберігання речей у гардеробі організацій», «Зберігання речей у готелі», «Зберігання речей, що є предметом спору (секвестру)», «Зберігання автотранспортних засобів».

Безумовно, врегулювати на рівні ЦКУ усі види договорів цього типу, неможливо, між тим потреба в них, особливо в умовах цифровізації, зростає, тому єдиний шлях - прийняття спеціальних законів, нормами яких і будуть врегульовуватися певні види договорів про надання послуг, однак при умові, що базуватися вони будуть на загальних положеннях глави 63 ЦКУ (глави 74 ЦКУ 2026 р.). У разі прийняття спеціального закону, норми якого регулюють надання

конкретного виду послуги, він і буде застосовуватися, хоча є й виключення, зокрема, це стосується, як вже було доведено, договору зберігання речей в АКС, але це можна віднести і до такої фінансової послуги, як лізинг.

Регулюванню лізингових відносин в Україні присвячений § 6 глави 58 ЦКУ, Закон України «Про фінансовий лізинг», Конвенція УНІДРУА «Про міжнародний фінансовий лізинг», до якої Україна приєдналася у 2006 р.

ФІнансовий лізинг – вид правових відносин, за якими лізингодавець зобов'язується відповідно до договору фінансового лізингу на строк та за плату, визначені таким договором, передати лізингоодержувачу у володіння та користування як об'єкт фінансового лізингу майно, що належить лізингодавцю на праві власності та набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, а також які передбачають при цьому додержання принаймні однієї з ознак (умов) фінансового лізингу, передбачених пунктами 1-4 частини першої статті 5 Закону. Таким чином, договір лізингу, включаючи і фінансовий – різновид договору найму.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.

2. Цивільний кодекс України (Кодекс приватного права) (Проект) bf916d5a4c.pdf

3. Донець А.Г. Окремі види договору зберігання в цивільному праві України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків, 2021 р.

Вінник Оксана Мар'янівна

головний науковий співробітник відділу приватно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ДОГОВІР ПАРТНЕРСТВА

Партнерство як форма співпраці за участі не лише приватних осіб, а й у змішаному форматі – приватних та публічних осіб – набуло особливої популярності у світі протягом останнього століття, що свідчить про розвиток інститутів громадянського суспільства з притаманними для нього формами співпраці за участі публічних інституцій та членів громадянського суспільства чи створених ними організацій.

Україна закріпила на рівні законів («Про державно-приватне партнерство» [1], «Про концесію» [2]) цю форму співпраці, періодично вдосконалюючи правове регулювання (наприкінці 2025 року набув чинності Закон «Про публічно-приватне партнерство» [3]). Разом з тим, в цих актах чимало прогалин, що не сприяють активному використанню публічно-приватного партнерства (далі – ППП). Значна частина таких партнерств в Україні (з діючих станом на 01.01.2026 р лише 19) є концесійними (7), а решта опосередковується договором про спільну діяльність (4), іншими договорами (8) [4]. Вітчизняний законодавець в новій версії закону про ППП [3] закріпив поняття та вимоги до договору ППП [3, п.п. 6 ч. 1 ст. 1, статті 34-38, 41]), проте не передбачив інституційної його форми, що широко використовується в ЄС [5] та закріплена законодавством держав-членів Євросоюзу [6]. Поняття партнерства як особливої форми співпраці відсутнє чинному ЦК України [7], гл. 77 якого містить лише положення про спільну діяльність та відповідний договір, що її опосередковує. Проте партнерство – це специфічна форма спільної діяльності, для якої характерна низка ознак (зазвичай використовується для ведення бізнесу та/або спільної реалізації партнерами важливого інвестиційного проєкту, що потребує закріплення за ними відповідного обсягу прав, обов’язків, відповідальності, стандартний перелік яких має бути закріплений на рівні закону).

Приклади регулювання зазначених відносин можна побачити: в Законі Бангладеш про партнерство 1932 р. [8], що закріплює ознаки партнерства та вимоги до договору партнерства; в Латвії – країні з пострадянським (як і в Україні) досвідом, яка є членом ЄС і спромоглася досить ґрунтовно врегулювати відносини ППП в спеціальному акті – Законі 2009 р. (зі змінами 2013 р.) про ППП (містить 118 статей і Перехідні положення) [6].

Відповідно до згаданого Закону Банградеш [8] «відносини з партнерства виникають з договору, а не зі статусу»; згідно із договором між партнерами кожен партнер має право брати участь у веденні бізнесу і зобов'язаний сумлінно виконувати свої обов'язки під час його ведення; жодні зміни до характеру бізнесу не можуть бути внесені без згоди всіх партнерів. Закон закріплює низку інших стандартних прав та обов’язків партнерів.

Латвійський Закон про ППП [6] містить вимоги до угоди ППП незалежно від форми партнерства (договірна чи інституційна), що значною мірою відповідає положенням нині чинного українського закону [3] за винятком інституційної форми ППП, яке вітчизняним законодавством не передбачено, та вимог до угоди такого ППП. Так, за інституційного ППП, в угоді ППП (відповідно до латвійського закону [6]) зазначаються умови, пов’язані зі спільним підприємством/СП за участі партнерів, зокрема додаткові вимоги до змісту угоди партнерів (ст. 92) щодо включення до неї інформації про: припинення діяльності СП після закінчення строку дії угоди ППП; порядок розподілу часток капіталу СП з визначенням дати такого розподілу; умови та параметри діяльності СП для проведення додаткових завдань при виконанні угоди ППП; дії з майном СП у разі дострокового припинення угоди ППП; порядок визначення ліквідаційної квоти СП та інші умови, передбачені згаданим законом.

Проблема визначення поняття партнерства, його видів, вимог до договору партнерства актуалізувалася у зв'язку з Угодою між Україною та США 2025 р. [9], в якій йдеться про обмежене партнерство, але без визначення його ознак. Хоча закріплені в цій Угоді домовленості реалізуються, проте особливості такого партнерства визначити важко через брак відповідної інформації [10], яка відсутня і в аналітичних матеріалах [11].

Актуальність міжнародного партнерства для України посилилася з огляду на війну, розв'язану російською державою, а також події у світі (посилення військових загроз, в тому числі пов'язаних з Іраном [12]), що викликає необхідність об'єднання зусиль дружніх держав для подолання наслідків цих загроз [13].

Своєрідною реакцією на Угоду України зі США (як «угоду з обмеженим партнерством») [9] стали положення ст. 1367 Проєкту Кодексу приватного права [14, ст. 1367], в якій визначено: поняття партнерства як форми взаємодії (співпраці, узгоджених і злагоджених дій) двох і більше осіб, що здійснюють на засадах рівноправності та взаємної вигоди для досягнення певної мети, що не суперечить законові та договорові, що його опосередковує; види партнерства (*повне* та *обмежене)*; форми партнерства: суто договірна (на підставі договору про спільну діяльність) та інституційна – через створення юридичної особи. Проте відсутні положення про договір партнерства як виду договору про спільну діяльність, особливості якого пов'язані саме з партнерськими відносинами.

Досі не визначено специфіку ***обмеженого*** партнерства, про яке йдеться в згаданій Угоді між Україною та США [9], в Законі України про ППП [3] не закріплено норми про міжнародне та інституційне партнерство, а в проєкті Кодексу приватного права [14] бракує положень про договір партнерства (натомість закріплено положення щодо договору про спільну діяльність, що актуальні і для партнерства, але наявність у нього низки характерних рис [15] зумовлює потребу в законодавчому закріпленні обов'язкових вимог до договору *партнерства)*.

Потреба в грандіозних коштах на повоєнну відбудову України вимагає врегулювання відносин партнерства, як і партнерського договору, з *урахуванням* зарубіжного (насамперед ЄС) досвіду, напрацювань української правової науки, вимог часу (посилення загроз і, відповідно, необхідність об'єднання зусиль дружніх держав та бізнесу щодо їх (загроз) подолання та/або зменшення їхніх наслідків). Прикладом реакції на одну з таких загроз в Азії, країни якої забезпечують більшість світових потреб в мікросхемах, стало прийняття Акту ЄС про мікросхеми [16] (його положення спрямовані на забезпечення європейського ринку цими важливими в умовах цифрової економіки виробами за рахунок науково-економічного потенціалу держав-членів ЄС) та внесення відповідних змін в Регламент 2021/2085 [5], що визначає порядок застосування міжнародного (за участі держав-членів ЄС та бізнесу) інституційного партнерства. Наявність в України багатого досвіду, отриманого при відсічі російській збройній агресії, та її готовність поділитися ним з дружніми державами при реалізації спільних проєктів в межах міжнародного ППП [13] зумовлює необхідність відповідного корегування вітчизняного законодавства: закріплення в ЦК як поняття і видів

партнерства, так і договору про партнерство, а в Законі про ППП – можливість використання інституційної форми ППП за участі кількох дружніх держав, з якими Україна має відповідні міжнародні договори, та бізнесу для реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів транснаціонального значення (для посилення колективної безпеки та/або мінімізації наслідків сучасних загроз, пов'язаних з агресивною політикою низки держав, зміною клімату, неконтрольованим використанням сучасних технологій на зразок штучного інтелекту тощо). Набуття Україною членства в ЄС вирішило б цю проблему (положення згаданих Регламентів обов'язкові для країн-членів ЄС), а за сучасного стану справ (лише сподівання на отримання цього статусу) – надія на реалізацію затвердженої нещодавно Урядом Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу [17], що має сприяти вирішенню значної частини порушених тут проблем.

Список використаних джерел:

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text (дата звернення: 31.03.2026).
2. Про концесію: Закон України від 3 жовтня 2019 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text (дата звернення: 31.03.2026).
3. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19.06.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text (дата звернення: 31.03.2026).
4. Стан здійснення ДПП в Україні. URL : https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true (дата звернення: 31.03.2026).
5. Council Regulation (EU) 2021/2085 of 19 November 2021 establishing the Joint Undertakings under Horizon European and repealing Regulations (EC) No 219/2007, (EU) No 557/2014, (EU) No 558/2014, (EU) No 559/2014, (EU) No 560/2014, (EU) No 561/2014 and (EU) No 642/2014 . ST/12156/2021/INIT. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02021R2085-20230921 (дата звернення: 01.11.2025).
6. PPP Laws/Concession Laws – Latvia. https://ppp.worldbank.org/library/ppp-laws-concession-laws-latvia (дата звернення: 28.03.2026).
7. Цивільний кодекс України, прийнятий 16.01.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 30.03.2026).
8. The Partnership Act, 1932. URL : http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-157.html (дата звернення: 28.03.2026).
9. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення
Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-25#Text (дата звернення: 03.03.2026).
10. " В угоді з США 26 разів згадується "угода про обмежене партнерство", але текст документа не оприлюднений", — Геращенко. URL : https://politarena.ua/v-uhodi-z-ssha-26-raziv-zghaduietsia-uhoda-pro-obmezhene-

partnerstvo-ale-tekst-dokumenta-ne-opryliudnenyy-URL : herashchenko-100646/ (дата звернення: 04.04.2026).

11. УГОДА ПРО НАДРА: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-07/ugoda-pro-nadra-az.pdf (дата звернення: 01.04.2026).

12. Нова війна в Ірані. Її траєкторія та вплив на Україну і Тихоокеанський регіон – Мік Раян. URL : https://ipress.ua/articles/nova_viyna_v_irani_yii_traiektoriya_ta_vplyv_na_ukrainu_i_tyhookeanskyy_region__mik_rayan_382778.html (дата звернення: 03.04.2026).

13. Партнерство на десятиліття: Україна та ЄС готують спільні проєкти у сфері дронів, ППО та далекобійного озброєння (ВІДЕО). URL : https://uatv.ua/uk/partnerstvo-na-desyatylittya-ukrayina-ta-yes-gotuyut-spilni-proyekty-u-sferi-droniv-ppo-ta-dalekobijnogo-ozbroyennya-video/ (дата звернення: 04.04.2026).

14. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528; blob:https://itd.rada.gov.ua/06196cf4-ab76-4aef-927b-4d567888f688 (дата звернення: 11.03.2026).

15. Пушкар О.І., Андрющенко Т.Ю. Формалізація поняття «партнерські відносин» видавничо-поліграфічних підприємств. Вчені записку ТНУ ім. І.І. Вернадського. Серія: технічні науки. Том 30 (69). Ч. 1. 2019. С. 115-119.

16. Regulation (EU) 2023/1781 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2023 establishing a framework of measures for strengthening the European semiconductor ecosystem and amending Regulation (EU) 2021/694 (Microcircuits Act). URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1781/oj/eng (дата звернення: 01.11.2025).

17. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінет Міністрів України від 01 квітня 2026 р. № 438. https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-natsionalnoi-prohramy-adaptatsii-zakonodavstva-ukrainy-do-prava-t10426 (дата звернення: 04.04.2026).

Галянтич Микола Костянтинович

головний науковий співробітник відділу приватного права та процесу НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ШЛЯХОМ ОРЕНДИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1. За останній час змінились суспільно-економічні умови країни, змінилась і житлова політика держави, спостерігається новий підхід до побудови соціально-економічних відносин між державою і громадянином, зачіпаючи в значній мірі

житлову сферу. Ст. 47 Конституції інакше сформулювала закріплене в ній право на житло порівняно з раніше діючою Конституцією. Зрозуміло, що в правовій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення змісту права на житло.

Тому, реалізація права користування житлом громадянами України, яке виступає важливим елементом здійснення людиною свого природного права, є одним із основних напрямів державної політики, що знайшло визнання та закріплення в Конституції України, де в частині першої статті 17 зазначається: «Кожен має право на житло». При цьому Держава робить наголос не тільки на створення умов, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність, а й взяти в оренду (найм). Ці положення кореспондуються з міжнародними зобов'язаннями Української держави, зокрема, забезпечення гідного рівня життя.

2. Закон України «Про основні засади житлової політики» від 13.01. 2026 року №4751-IX, року, кардинально реформує житловий сектор, замінюючи радянські норми на європейські підходи. Назви статі 20 «Механізми реалізації права на житло», ст. 21 « Реалізація права на житло шляхом його будівництва та придбання», ст. 23 «Реалізація права на житло шляхом оренди», ст. 26 «Реалізація права на житло шляхом використання фінансово-кредитних механізмів підтримки будівництва (придбання) житла» тощо.

Згідно Закон України «Про основні засади житлової політики» право осіб на житло реалізується шляхом набуття права власності, користування чи оренди житла, а також шляхом використання інших механізмів реалізації права на житло у межах, встановлених цим та іншими законами України.

Водночас поняття «Реалізація» (фр.) [1] означає здійснення наміченого плану, програми, проєкту. Реалізація це здійснювати, робити реальним, втілювати норми права у життя. Стаття 12 ЦК «Здійснення цивільних прав України» зазначено, особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом.

Стаття 21 Закону України «Про основні засади житлової політики» визначає, що особи можуть самостійно реалізувати право на житло шляхом отримання його у користування на підставі договору оренди. Власники житла приватного житлового фонду можуть передавати житло для проживання у ньому осіб на певний строк за плату на умовах та в порядку, визначених договором оренди та законодавством.

Договори оренди житла укладаються відповідно до Цивільного кодексу України та є підставою для вселення в житло. Тобто, комерційну оренду житла можна визначити як засноване на договорі строкове платне володіння та користування житлом, необхідним орендареві для проживання у ньому. У договорі оренди житла повинні визначатися права та обов'язки сторін і членів сім'ї орендаря, умови володіння і користування наданим житлом, строк дії договору, обов'язки з технічного обслуговування і ремонту орендованого житла та санітарного обслуговування допоміжних приміщень будинку.

Особливістю договору комерційного найму є те, що він може укладатися на строк менше року. При цьому на такий договір не поширюється значна кількість

положень ЦК, що гарантують житлові права громадян. Метою цього договору є отримання прибутку і мабуть обмеження на його укладання строком на 1 рік і визначає його сутність. Пропонується дію договору комерційного найму обмежити строком в 1 рік.

Слід відмежовувати договір соціального найму житла – це договір, метою якого є задоволення потреб громадян у житлі (некомерційний), оплатний договір, який не здійснюється з метою отримання прибутку (доходу).

3. В сучасних умовах та післявоєнного відновлення України потребують усунення неузгодженості у чинних та нових законодавчих актів цивільного законодавства на стадії виникнення, оформлення припинення орендних відносин. Інститут найму та оренди один із важливих інститутів у системі цивільно-правових договорів, що опосередковують відносини користування майном, що походить з римського права, де договір найму включав в себе три самостійних види договору: найм речей, найм послуг і найм роботи [2, с.11].

На основі системи цивільно-правових договорів дозволяє виокремити договірні підтипи (договір найму будівлі або іншої капітальної споруди, договір найму (оренди) житла договір найму житла та договір оренди житла з викупом, договір позички).

4. Норми цивільних кодексів Франції та Німеччини, розрізняє договір найму й договір оренди майна. Так, згідно з § 535 Цивільного укладення Німеччини договір найму (mietvertrag) – це договір, за яким наймодавець зобов'язується надати наймачу в користування річ на строк найму. За договором оренди (pachtvertrag) орендодавець зобов'язується надати орендарю на час оренди в користування орендоване майно та використання доходів, яке приносить це майно, коли таке використання розглядається як отримання доходу від такого майна, як правило, це стосується оренди сільськогосподарського майна, а також землі. Подібно розмежовуються договори майнового найму також у Франції. Так, у ст. 1711 Цивільного кодексу Франції виділено договір найму будинку та договір сільськогосподарської оренди. У деяких європейських країнах у разі виникнення відносин щодо надання в користування житла укладається договір найму житла [3].

У Німеччині договір найму та договір оренди є окремими договорами. При цьому договір оренди розглядається як різновид договору найму. Таке розмежування договорів та детальне регулювання найму (особливо нерухомого майна) можна пояснити тим, що у Німеччині значна кількість населення проживає в орендованому житлі [4].

У Франції існує два види договору найму (оренди): найм речей та найм робіт. Цивільний кодекс не містить окремого поняття договору найму нерухомого майна, однак фактично всі статті розділу «Про договір найму» (ст. 1713-1778) [5] присвячені правовому регулюванню найму нерухомого майна.

Цивільний кодекс Німеччини (BGB) встановлює розмежування між договором найму та договором оренди. Договір оренди розглядається як різновид договору найму та використовується переважно для оренди в підприємницьких цілях - оренди земельних ділянок або оренди підприємства. Договір найму — це договір, за яким наймодавець зобов'язується надати наймачу річ у тимчасове

користування. Наймач зобов’язаний виплачувати наймодавцю обумовлену плату. Предметом договору найму є рухоме або нерухоме майно. Найм регулюється положеннями Цивільного кодексу (§§ 535-580a): загальні правила найму (§ 535-548 BGB) найм житла (§ 549-577a BGB) найм інших об’єктів (§ 578-580a BGB) У договорі про найм житла вказується: інформація про об'єкт найму (адреса, кількість кімнат, стан житла, показники лічильників), розмір оплати, строки щомісячного внесення плати, величина застави, обов’язки наймача та наймодавця, умови розірвання договору, умови продовження договору тощо.

Найм регулюється положеннями Цивільного кодексу Франції (Code civil): загальні положення (ст. 1708-1712) положення про найм речей (ст.1713-1751) положення про особливі правила найму житла та нерухомості (ст.1752-1762) положення про найм сільськогосподарських земель (ст.1763-1778) положення про найм робіт та послуг (ст.1779-1799) [6]. У французькому цивільному праві існують два види договору найму: найм речей та найм робіт (ст. 1708 Цивільного кодексу Франції). Найм речей це договір, за яким одна зі сторін зобов’язується надати у користування іншій стороні речі на визначений час і за визначену плату, яку остання зобов’язується їй оплатити (ст. 1709). Цивільний кодекс не містить окремого поняття договору найму нерухомого майна, однак фактично всі статті Розділу «Про договір найму» (ст. 1713-1778) присвячені правовому регулюванню найму нерухомого майна. Наймодавець зобов'язаний «за самою природою договору» надати наймачу у користування винайняте майно; підтримувати майно в належному стані; надати наймачу можливість користування майном протягом терміну, визначеного договором найму (ст. 1714, 1719). Відповідно до ст. 1774, договір найму сільськогосподарських земель, укладений без письмового оформлення, вважається укладеним на час, який необхідним для того, аби наймач зібрав всі плоди із земель, зданих у найм [7].

Висновки. Суттєвої відмінності між договором оренди та договором найму в законодавстві України не закріплено. Оренда традиційно вживається у господарських відносинах при оренді об’єктів нерухомості, державного, комунального майна, землі тощо. В ЦК України виділяється договір найму будівлі або іншої капітальної споруди, договір найму житла договір найму житла (договір оренди житла з викупом), договір позички. Найм житла передбачає користування житлом з некомерційною метою, і цю ознаку слід закріпити в Законі України «Про основні засади житлової політики».

Список використаних джерел:

1. Термін реалізація. Словник іншомовних слів. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D0%E5%E0%EB%B3%E7%E0%F6%B3%FF

2. Телестакова А. А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України: дис. … канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2008. 180 с.

3. Кармаза О. Договір найму житла та договір оренди житла: їх співвідношення

URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/4.pdf

4. Обзор европейских рынков жилой недвижимости / Deloitte — URL: http://bit.ly/2FoTig8
5.Code civil France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT0000060707214
6.Порівняльно-правова характеристика поняття договору найму (оренди) нерухомого майна URL: http://bit.ly/2ElxMJH
7. Порядок укладення, зміни та розірвання договору найму (оренди) нерухомого майна: досвід Німеччини та Франції Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України USAID URL: https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29371.pdf

Майданик Роман Андрійович

професор кафедри цивільного процесу
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України

РЕЧОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ВПРОВАДЖЕННЯ КРАЩОЇ ПРАКТИКИ В ПРАВО УКРАЇНИ

Вступ.

Приватне право в Україні перебуває на етапі нормативного формування речових зобов'язань (obligatio propter rem) як самостійного правового інституту, що перебуває на перетині приватного (речового та зобов'язального) та публічного права. Сучасне законодавство і правозастосовна практика свідчать про існування та подальший розвиток цього виду атипових зобов'язань в умовах відсутності системного доктринального підходу щодо допустимості виокремлення їх як окремого виду зобов'язань, що зумовлює актуальність наукового обгрунтування поняття, видів і місця речових зобов'язань у системі приватного права.

Властива національному праву система побудови речових прав, їх співвідношення з принципами закритого переліку речових прав, слідування за річчю та відносності договору, а також тенденція до формування гібридних зобов'язань таких як екологічні речові зобов'язання, зумовлюють додаткову актуальність питань щодо виділення речових зобов'язань як самостійного інституту права, формування загальних положень і видів цих зообов'язань.

У цьому дослідженні проводиться загальна характеристика речових зобов'язань (1), їх видів (2) та системи (3), висвітлюються екологічні речові зобов'язання у праві Франції (4), впровадження положень про речові зобов'язання у ЦК України (5).

1. Загальна характеристика речових зобов'язань.

У доктрині права речовими зобов'язаннями (obligatio propter rem) вважаються зобов'язання, які має особа, як власник нерухомої речі або

володілець іншого речового права, а також наступні власники (володільці) цієї нерухомої речі[1].

Речові зобов'язання тісно пов'язані з правом на об'єкт цивільних прав, що виявляється у властивості слідування речевих зобов'язань за річчю у разі відчуження речі разом із речовим зобов'язанням.

Тісний зв'язок речових зобов'язань з правом на нерухоме майно зумовлює особливості підстав їх виникнення.

Отже, зобов'язання є зобов'язанням, яке має особа як власник нерухомого майна або володілець іншого речового права та наступні власники (володільці) цього нерухомого майна, є речовим зобов'язанням. Речове зобов'язання обтяжує річ і слідує за нею у разі її відчуження.

Речове зобов'язання виникає, виконується, змінюється та припиняється з підстав і в порядку, встановлених для речових прав на речі, обтяжені цим зобов'язанням.

Зміст речового зобов'язання встановлюється законом, договором, рішенням суду або сутністю речевого права на нерухому річ.

Обсяг речового зобов'язання кожного співвласника за договором, який є обов'язковим для всіх співвласників, визначається пропорційно до його частки співвласника, якщо інше не встановлено законом або договором між співвласниками

2. Види речових зобов'язань

Незважаючи на нормативну і доктринальну невизначеність, чинне законодавство використовує речові зобов'язання у різних сферах приватного права та суміжному з ним публічному праві.

Речовими зобов'язаннями, зокрема є зобов'язання власника квартири в багатоквартирному будинку щодо спільного майна багатоквартирного будинку.

Відповідно до частин 2, 3 статті 7 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирних будинках», кожний співвласник у багатоквартирному будинку несе зобов'язання щодо належного утримання, експлуатації, реконструкції, реставрації, поточного і капітального ремонтів, технічного переоснащення спільного майна багатоквартирного будинку пропорційно до його частки співвласника. У разі відчуження квартири чи нежитлового приміщення новий власник набуває усіх обов'язків попереднього власника як співвласника[2].

Положеннями чч. 2, 3 ст. 8 зазначеного Закону передбачено, що обсяг зобов'язань кожного співвласника за договором, який є обов'язковим для всіх співвласників, визначається пропорційно до його частки співвласника. Обсяг зобов'язань кожного співвласника за договором про надання комунальної

---

[1] Див.: Жаул М. Вступление в силу Закона № 2016-1087 от 8 августа 2016, устанавливающего экологическое вещное обязательство (propter rem). 26.02.2018. URL: https://comitasgentium.com/ru/zakonodatelstvo/vstuplenie-v-silu-zakona-2016-1087-ot-8-avgust/

[2] Див.: частини 2, 3 статті 7 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирних будинках»

послуги визначається відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги[1].

У разі відчуження нерухомого майна квартири новий власник або володар обмеженого речового права набуває усіх речових зобов'язань попереднього власника або володільця обмеженого речового права.

3 Система речових прав і речові зобов'язання

Європейській цивілістичій традиції відомі два підходи щодо формування системи речових прав[2], й обидва з них грунтуються на тому, що існує первинне (материнське) речове право – право власності[3] та розрізняються з точки зору порядку створення обмежених речових прав. Перший підхід грунтується на теорії вичленення (démembrement), – обмежені речові права виникають внаслідок поділу первинного речового права[4]. Так, особа, яка має право власності, виділяє (вичленяє) окремі правомочності зі свого права власности і передає їх іншій особі, створюючи таким чином обмежене речове право, що робить своє право (право власності) немов би неповним. Другий підхід грунтується на теорії відображення, згідно з якою суб'єкт права власності не передає жодних правомочностей із свого права власності, а створює нове обмежене речове право на свою річ, яке існує поряд із первинним правом власності. За такого підходу право власності залишається «повним», хоч й обмеженим внаслідок виникнення обмеженого речового права[5].

Із цього випливає, що перша модель надає можливість створювати лише такі обмежені речові права, зміст яких може бути визнано тотожним виділеній правомочності з права власності або його частини; друга модель, напвпаки, надає можливість створювати речові права з будь-яким змістом, у тому числі ті, які не могли бути представлені окремою правомочністю власника.

Зазначена дихотомія зумовила виникнення речових зобов'язань в одних правопорядках і повне заперечення цієї категорії в інших. Країни, які будують своє речове право навколо системи вичленення, яка властива більшою мірою для країн романської правової сім'ї вимушені допускати існування речових зобов'язань, щоб врегулювати ті чи інші питання, які не охоплюються речовим правом[6]. Країни німецької правової сім'ї, які орієнтуються на систему

---

[1] Див.: частини 2, 3 статті 8 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирних будинках»

[2] Akkermans B. Concurrence of ownership and limited property rights // European Review of Private Law. 2010. Vol. 2, No. 2. P. 261.

[3] Akkermans B. The principles of numerus clausus in European property law. Antwerpen; Oxford: Intersentia, 2008, P. 415.

[4] Akkermans B.: 1) The principles of numerus clausus in European property law. P. 413; 2) Concur rence of ownership and limited property rights. P. 265–266.

[5] Akkermans B.: 1) The principles of numerus clausus in European property law. P. 415; 2) Concur rence of ownership and limited property rights. P. 268.

[6] Див. про це : Sagaert V. Real rights and real obligations in Belgian and French law // The content of real rights, Ars notarius / eds J. Milo, S. Bartels. Deventer: Kluwer Rechtswetenschappen, 2004. P. 61.

відображення, вирішують схожі питання шляхом закріплення суто переліку речових прав, які виключно закріплених у законі. Якравим прикладом такого підходу є Reallast, закріплений у § 1105 Німецького цивільного уложення (The Bürgerliches Gesetzbuch; надалі – НЦУ). Reallast, який є речевим правом (особистимм сервітутом)[1], створює особисте зобов'язання власника[2], що зобов'язує останнього до активних дій. Очевидно, что це право в межах теорії вичленення не може бути сконструйовано як речове, оскільки немає корелюючої йому правомочності в праві власності.

Речове право в Україні у контексті системи речових прав, тяжіє до романської правової системи[3]. Так, Д. І. Мейер[4], зазначав: «Поділ права власності на повне та неповне грунтується на можливості раз'єднання частин права власності, виділу з нього окремих складових його частин, – володіння та користування, на здатності його підлягати певним обмеженням»[5]. Тому логічним вбачається визначення відомих чинному законодавству України обмежених речових прав через систему вичленення. Відповіднно, можна припустити, що сама по собі система речових прав у праві України не є перешкодою для існування речових зобов'язань.

4. Екологічне речове зобов'язання в праві Франції

Однією з новел права окремих країн ЄС, а саме Франції, є створення екологічного речового зобов'язання (*propter rem*), яке зумовлює додаткову актуальність законодавчого впровадження цього правового інституту в цивільне законодавство України. Цією новинкою, яка є поєднанням речового та екологічного права, французький законодавець підтверджує своє бажання проводити політику захисту біорозмаїття та оточуючого середовища[6].

Екологічне речове зобов'язання передбачено статтею L.132-3 Екологічного кодексу, впровадженою Законом № 2016-1087 від 8 серпня 2016 (опубліковано в Офіційному журналі 24 вересня), що набрав чинності 01 січня 2017 року. Стаття L.132-3, абзац 1, проголошує, що «Власники нерухомого майна має право укладати договори з державним органом, установою або приватною юридичною особою, діючи в інтересах захисту оточуючого середовища, з

---

[1] Huebner R. A. History of Germanic private law. Boston: Little, Brow, and Company, 1918. P. 350.

[2] Див.. про це: Wolf M. Marketability contra freedom of parties in the law of land burden // Towards a unified system of land burdens? / eds S. van Erp, B. Akkermans. Antwerpen; Oxford: Intersentia, 2006. P. 20.

[3] Див. детальніше: Победоносцев К. П. Курс гражданского права: Вотчинные права. Ч. 1. М.: Статут, 2002. С. 534; Мовчановский Б. Ф. Право застройки (практический комментарий к ст. 71–84 Гр. Код.). М.: Издательство Всероссийского Комитета помощи инвалидам воины, 1923. С. 11, 13.

[4] Див. про нього: Козлова Н. В., Панкратов П. А. У истоков российской цивилистики // Мейер Д.И. Русское гражданское право: в 2 ч. Ч. 1. М.: Статут, 1999. С. 4.

[5] Мейер Д. И. Русское гражданское право: в 2 ч. Ч. 2. С. 39.

[6] Жаул М. Вступление в силу Закона № 2016-1087 от 8 августа 2016, устанавливающего экологическое вещное обязательство (propter rem). 26.02.2018. URL: https://comitasgentium.com/ru/zakonodatelstvo/vstuplenie-v-silu-zakona-2016-1087-ot-8-avgust/

метою виникнення в них, а також у наступних власників речових зобов'язань будь-якого роду, у випадку якщо ці зобов'язання мають своєю метою утримання, зберігання, управління або відновлення компонентів біорозмаїття чи екологічних функцій»[1].

Цей новаторський механізм отримав низку коментарів, не завжди приємних, щодо його характеру і сфери застосування[12]. Так, цим зобов'язанням, власник обіцяє вчиняти певні корисні дії над своїм нерухомим майном в інтересах особи, що гарантує збереження біорозмаїття.

Права традиційно діляться на особисті та речові. У той час як перші характеризують відносини між двома й більше особами (відносини, предметом яких може бути річ), другі роглядаються як виключно юридичний зв'язок між особою і річчю.

На стику цих двох типів права перебувають речові зобов'язання, які має особа, будучи власником землі або володільцем речового права. Цим законом французький законодавець створив речове зобов'язання, нове й оригінальне в багатьох відношеннях, і, в першу чергу, через відсилки до оточуючого середовища. За своєю сутністю, це гібридизація: це зобов'язання, яке має відношення до права власності, у випадку передання об'єкта власності переходить разом із ним, навіть якщо і виникає з волі власника, при цьому приносить вигоду не «пануючій» земельній ділянці, а особі, яка є гарантом екологічного інтересу.

Залучення поняття речового зобов'язання дає можливість перекласти частину тягаря на власність з метою кращого використання майна і переведення до сфери речових відносин окремих екологічних цілей. Оригінальність механізму полягає в тому, щоб запропонувати «новий гібридний засіб використання земельної власності»[13], який, на противагу сервітутам, не потребує дуалізму обслуговуючої/пануючої земельної ділянки, і який до того ж грунтується на бажанні власника взяти на себе зобов'язання, метою яких буде сприяння біорозмаїттю[4].

5. Впровадження положень про речові зобов'язання у ЦК України

Заслуговує уваги ідея впровадження положень про речові зобов'язання в ЦК України, що знайшло відображення у поданій для громадського обговорення

---

[1] Стаття L.132-3 Екологічного кодексу Франції, впроваджена Законом № 2016-1087 від 8 серпня 2016. URL: https://www.lexbase.fr/texte-de-loi/art-L132-2-Code%20de%20l%27environnement/L4679I43.html

[2] N. Reboul-Maupin et B. Grimonprez, Les obligations réelles environnementales : chronique d'une naissance annoncée, D. 2016, p. 2074 ; W. Dross, L'originalité de l'obligation réelle environnementale en droit des biens, J.-Cl. Énergie, Environnement, Infrastructures, juin 2017, n° 16, p. 53 ; J.-B. Seube, Les obligations réelles environnementales entrent dans le droit positif, Dr. & patr. nov. 2016, p. 95.

[3] N. Reboul-Maupin et B. Grimonprez, *op. cit*.

[4] Жаул М. Вступление в силу Закона № 2016-1087 от 8 августа 2016, устанавливающего экологическое вещное обязательство (propter rem). 26.02.2018. URL: https://comitasgentium.com/ru/zakonodatelstvo/vstuplenie-v-silu-zakona-2016-1087-ot-8-avgust/

статті 315-77 (Речеві права та речеві зобов'язання) проекту Книги 3 ЦК «Речеве право»[1].

Зазначеним проектом Книги 3 ЦК передбачено:

«*1. Зобов'язання, які має особа як власник нерухомої речі, володар іншого речевого права та наступні власники (володарі), обтяжують і слідують за річчю у разі її відчуження (речеві зобов'язання (obligatio propter rem)).*

2. Речеві зобов'язання виникають, виконуються, змінюються, зупиняються, поновлюються та припиняються з підстав та в порядку, встановлені для речевих прав на речі, обтяжених цими зобов'язаннями.

3. Зміст та обсяг речевого зобов'язання встановлюється законом, договором або рішенням суду. Зміст та обсяг речевого зобов'язання кожного співвласника визначається пропорційно до частки співвласника, якщо інше не встановлено законом та/або договором між співвласниками. У разі відчуження нерухомої речі новий власник набуває усіх обов'язків попереднього власника як співвласника.

4. До набувача частки або частини частки в статутному капіталі господарського товариства переходять всі права та обов'язки учасника цього товариства, які виникли до вчинення правочину, спрямованого на відчуження цієї частки або частини частки в статутному капіталі господарського товариства, або до виникнення іншої підстави її передання.

5. У разі відчуження частки в спадщині, яка належить спадкоємцю, на якого було покладено обов'язок виконати заповідальний відказ або заповідальне покладення, до іншого спадкоємця переходить обов'язок виконати такий відказ або таке покладення, якщо інше не випливає із заповіту або закону.

6. Положення цього Кодексу про речеві зобов'язання застосовуються до зобов'язань із відчуження частки або частини частки в статутному капіталі господарського товариства та виконання заповідального відказу або заповідального покладення, якщо інше не встановлено цим Кодексом та/або законом або не випливає із сутності частки (частини частки) в статутному капіталі господарського товариства та заповідального відказу або заповідального покладення.

7. Власники нерухомої речі мають право укладати договори з державним органом, органом місцевого самоврядування або юридичною особою приватного права, що діють в інтересах захисту оточуючого середовища, з метою виникнення в них, а також у наступних власників речевих зобов'язань будь-якого роду, у випадку якщо ці зобов'язання мають своєю метою утримання, зберігання, управління або відновлення складових біологічного розмаїття або екологічних функцій.

---

[1] ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої». URL: https://www.rada.gov.ua/files/knyga3.pdf

8. До речевих зобов'язань застосовуються положення цього Кодексу про зобов'язання, якщо інше не встановлено цим Кодексом та/або законом або не випливає із суті цього зобов'язання.

9. Особливості виникнення, зміни, зупинення, поновлення та припинення, змісту та виконання речевих зобов'язань можуть встановлюватися законом.»

Висновки

Приватне право України не містить істотних правових перешкод для існування речових зобов'язань. Використовувана система речових прав не перешкоджає створенню речових зобов'язань, оскільки допускає неможливість встановлення речових прав з аналогічним змістом.

Речові зобов'язання не суперечать принципу закритого переліку речових прав (numerus clausus), основне призначеня якого полягає в інформаційній безпеці учасників цивільного обороту. Наразі відомості про будь-яке обтяження, а також його зміст можуть відображатися в реєстрі прав на нерухомість, тому із змісто будь-якого речового зобов'язання заінтересована особа має можливість ознайомитися в реєстрі.

Надання речовому зобов'язанню властивості слідування не суперечить його правовій природі і не створює речово-зобов'язальних правовідносин, оскільки властивість слідування не є виключним атрибутов речових прав.

Використовувані наразі речово-правові інститути недостатні для регулювання речових правовідносин, що зумовлює ситуацію, коли не завжди можна ефективно захистити права та законні інтереси осіб, зокрема власників або користувачів нерухомості. Наприклад, відсутність в праві України системних положень про негативні сервітути, права на вид призводить до неможливості власників (користувачів) нерухомості захистити свої цивільні права під час забудови суміжних земельних ділянок.

Впроваджння речових зобов'язань не передбачає усунення сервітутів, сусідського права, а також інших легальних обмежень права власності і неправових соціальних норм та зумовлює їх взаємне співіснування.

Заслуговує уваги впровадження загальних положень про речові зобов'язання, передбачене ст. 315-77 проекту Книги 3 «Речеве право» ЦК України.

Список використаних джерел:

1. Жаул М. Вступление в силу Закона № 2016-1087 от 8 августа 2016, устанавливающего экологическое вещное обязательство (propter rem). 26.02.2018. URL: https://comitasgentium.com/ru/zakonodatelstvo/vstuplenie-v-silu-zakona-2016-1087-ot-8-avgust/

2. Akkermans B. Concurrence of ownership and limited property rights // European Review of Private Law. 2010. Vol. 2, No. 2. P. 261.

3. Akkermans B. The principles of numerus clausus in European property law. Antwerpen; Oxford: Intersentia, 2008, P. 415.

4. Sagaert V. Real rights and real obligations in Belgian and French law // The content of real rights, Ars notarius / eds J. Milo, S. Bartels. Deventer: Kluwer Rechtswetenschappen, 2004. P. 61.

5. Huebner R. A. History of Germanic private law. Boston: Little, Brow, and Company, 1918. P. 350.

6. Wolf M. Marketability contra freedom of parties in the law of land burden // Towards a unified system of land burdens? / eds S. van Erp, B. Akkermans. Antwerpen; Oxford: Intersentia, 2006. P. 20.

7. Победоносцев К. П. Курс гражданского права: Вотчинные права. Ч. 1. М.: Статут, 2002. С. 534; Мовчановский Б. Ф. Право застройки (практический комментарий к ст. 71–84 Гр. Код.). М.: Издательство Всероссийского Комитета помощи инвалидам воины, 1923. С. 11, 13.

8. Козлова Н. В., Панкратов П. А. У истоков российской цивилистики // Мейер Д.И. Русское гражданское право: в 2 ч. Ч. 1. М.: Статут, 1999. С. 4.

9. Мейер Д. И. Русское гражданское право: в 2 ч. Ч. 2. С. 39.

10. Стаття L.132-3 Екологічного кодексу Франції, впроваджена Законом № 2016-1087 від 8 серпня 2016**.** URL: https://www.lexbase.fr/texte-de-loi/art-L132-2-Code%20de%20l%27environnement/L4679I43.html

11. N. Reboul-Maupin et B. Grimonprez, Les obligations réelles environnementales : chronique d'une naissance annoncée, D. 2016, p. 2074 .

12. W. Dross, L'originalité de l'obligation réelle environnementale en droit des biens, J.-Cl. Énergie, Environnement, Infrastructures, juin 2017, n° 16, p. 53.

13. J.-B. Seube, Les obligations réelles environnementales entrent dans le droit positif, Dr. & patr. nov. 2016, p. 95.

14. ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої». URL: https://www.rada.gov.ua/files/knyga3.pdf

Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна

завідувач кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ УМОВ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ТА НАСЛІДКІВ ЙОГО НЕВИКОНАННЯ

Правове регулювання корпоративного договору (далі – Договір) пройшло шлях становлення; мали місце чимало наукових розробок з цього питання і я не буду вдаватися навіть до підсумкових тез з цих питань, а одразу перейду до опису однієї проблематики на підставі конкретного кейсу.

По матеріалам судової справи [1] між двома особами (Особа 2 – юридична; Особа 1 – фізична), які були учасниками ТОВ і мали рівні частки в статутному капіталі, було укладено Договір. З цього слідує, що Особа 1 та Особа 2 управляють ТОВ в рівній мірі, що може потягнути за собою «тупікові» ситуації і це вимагало регулювання відносин між учасниками іншим чином. Тому метою Договору було упередити виникнення конфлікту у разі потенційно можливої

зміни учасників Особи 2. Адже інший склад учасників Особи 2 міг би формулювати волю Особи 2 інакше, ніж це було на час укладення Договору.

Предметом цього Договору, було: (а) зобов`язання Особи 2 письмово повідомляти Особу 1 про зміну (можливу зміну) складу своїх учасників (засновників) не пізніше ніж за 30 календарних днів до запланованої зміни складу учасників (засновників) Особи 2; (б) здійснення наміру придбання Особою 1 часток учасників (засновників) Особи 2 належних їм часток у статутному капіталі. При цьому Договором була передбачена відповідальність Особи 2 у вигляді "незменшуваного" штрафу.

Такі домовленості свідчать про те, що: (а) основним положенням предмету договору було отримання інформації Особою 1 від Особи 2 (із зазначенням якої само і в які строки); (б) метою інформування Особи 1 було придбання часток в статутному капіталі учасниками Особи 2, які виразили намір їх продати;

При цьому у договорі відсутні правові механізми, які б впливали на можливість придбання часток учасників Особи 2 Особою 1 в переважному порядку. Власне, це було б і неможливо, оскільки переважне право на придбання відчужуваної частки належить лише учасникам ТОВ, а Особа 1 не була учасником Особи 2. Тим не менш з Договору слідує, що через своєчасне сповіщення про намір учасника продати свою частку Особа 1 мала б можливість вступити з ним в перемовини для придбання такої частки.

Каменем спотикання в цій справі було те, чи охоплюється предметом регулювання корпоративного договору ці обов'язки. За загальним правилом, предмет Договору становлять *особливості реалізації прав учасників* ТОВ (ч.1 ст.7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Це стосується їх зобов'язування реалізовувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений таким договором, та/або утримуватися від реалізації зазначених прав. У цій статті Закону зазначається на приблизний зміст цього договору та певні заборони.

Предмет Договору не становлять особливості здійснення прав, що належать сторонам договору, зокрема корпоративних прав. Сутність домовленості між Особа 1 та Особа 2 полягає не у тому, ***як*** вони здійснюють свої корпоративні права як учасники Особи 3, а в ***досягненні обізнаності*** Особи 1 щодо зміни складу учасників Особи 2.

Тому якщо Договір по суті не є корпоративним, що регулюється ч.1 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», то слід звертатися до статей 3 та 6 ЦК. Адже цей Договір за своєю правовою природою є цивільно-правовим договором, сторони якого рівні, набувають суб'єктивні цивільні права та суб'єктивні цивільні обов'язки. Як наслідок, зміст такого Договору має відповідати загальним засадам цивільного права та умовам чинності правочину (ст. 203 ЦК). В абз.2 ч.3 ст.6 ЦК міститься заборона для сторін договору відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Жодних подібних обставин при укладенні Договору не існує. Більше того, закон передбачає «публічний контроль» не лише за зміною учасників ТОВ, а й за бенефіціарами (ч.5 ст. 6 та інші Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», що набули чинності з 2022 та 2024 років). Аналогічно, можна припустити, що «приватний контроль», тобто прагнення до поінформування однієї особи іншою особою задля координації відповідних дій, також допустимі за взаємною згодою. Це і було здійснено через укладення сторонами Договору.

Між тим існує й інший ракурс цих домовленостей: Договір передбачає умову, за якою його сторона – Особа 2 (юридична особа) бере на себе зобов'язання повідомляти про дії своїх учасників, які не є сторонами цього договору. Тож постає питання про можливість розцінювати Договір як фіктивний правочин. Думається, що це неможливо, а Договір можна лише аналізувати на предмет ***виконуваності***.

Однак, ***по-перше,*** *в українському праві немає такої підстави недійсності правочинів.* Взагалі ж неможливість виконання тієї дії, яка становить зміст зобов'язання, залежно від причин її настання, або припиняє зобов'язальне відношення, або, навпаки, ускладнює його.

Неможливість виконання буває: 1) первинна, коли вона існувала при самому встановленні зобов'язання, і 2) подальша, коли вона настає після цього моменту. Як та, так і інша представляють два види неможливості виконання: 1) об'єктивна і 2) суб'єктивна. Тобто в цьому разі може йтися про намагання вирішити проблему, яка сталася, як правило, внаслідок певних обставин, які унеможливлюють виконання договору, але не були відомі або взяті до уваги, або не існували при укладенні договору.

В аналізованому ж випадку нічого подібного не мало місця. Особа 2 зобов’язувалася здійснити конкретні дії і мала би передбачати те, чи здатна вона це зробити та яким чином. Якщо Особа 2 не давала собі звіт у цьому, але зобов’язалася до інформування Особи 1, то має нести негативні наслідки. Навряд чи юридичну особу, що є стороною договору, можна запідозрити в нерозумності.

По-друге, договірний обов’язок Особи 2 не виглядає невиконуваним. Учасники Особи 2, звісно, не мають обов’язку повідомляти товариство про намір відчуження своєї частки. Однак, вони мають повідомити про це інших учасників за місяць (ч.3 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Тож можна припустити, що Особа 2 виходила з того, що їй будуть відомі наміри когось із своїх учасників продати свою частку.

Ще одне, що звертає на себе увагу – позначення в Договорі не лише про зобов`язання Особи 2 письмово повідомляти Особу 1 про зміну (*можливу* зміну) складу своїх учасників (засновників). Ця норма потребує тлумачення, адже можливі два варіанти: 1) у будь-якому разі учасник Особи 2 має додержуватися місячного строку на здійснення переважного права іншими учасниками, а тому можна вести мову не про зміну складу учасників, а тільки про потенційну, можливу його зміну; 2) ця умова допускає те, що Особа 2 не

змогла би виконати своє зобов'язання, коли їй не було відомо про відчуження її учасником своєї частки. В цьому разі міг бути спір із доведенням неможливості Особи 2 знати про зміну складу своїх учасників. Проте Особа 2 про це не веде мову і таких обставин не склалося.

У будь-якому разі навряд чи розумно допустити, що Договір було укладено бездумно і Особа 2 не мала жодних можливостей дізнатися про відчуження її учасником частки.

Тож, якщо Договір не регулюється законом, а його умови розробляють сторони за власною волею (ч.1 ст.6 ЦК), то це унеможливлює його оспорення стороною, якщо він укладався вільно і свідомо.

Відповідно, якщо договір укладено, то сторони узгодили його умови (ч.1 ст. 638 ЦК). Відтак, він має виконуватись (ст. 526 ЦК). У разі невиконання договору мають наставати негативні правові наслідки, якими за умовами Договору є сплата фіксованого "незменшуваного" штрафу. Тож постає питання про те, чи застереження в Договорі про те, що «розмір компенсації є справедливим і не підлягає зменшенню» абсолютним, чи суд керуючись принципами верховенства права та пропорційності має право та обов'язок перевірити співмірність такої санкції наслідкам порушення при вирішенні спору про недійсність такої умови корпоративного договору?

Принцип свободи договору є тотальним для приватного права. Як непорушним є право власності (ч. ст. 3 та ст. 321 ЦК) і ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, а це можливо лише у випадках і в порядку, встановлених ***законом***, так і непорушними є умови договору і це слідує зі ст. 629 ЦК. Тому невірно ставити питання про несправедливість умов Договору як підставу для зменшення обсягу відповідальності його сторони. Для договору як правочину допустимо оспорювання його умов, але *не через пряму дію принципів цивільного права*, а через можливість його визнання недійсним повністю або частково. У відсутність підстав для визнання Договору недійсним неможливо й зменшення обсягу відповідальності.

Щодо перегляду умови Договору судом з причин завеликої суми компенсації (штрафу), видається це недопустимим, якщо сторони Договору не просто погодилися з його умовами, а й наголосили на їх справедливості. Крім того, такі умови Договору не можуть порушувати права когось іншого, крім сторін Договору, тим більше, що обізнаними про це були учасники Особа 2.

Тобто у регулювання договором відносин сторін суд втручатися не може. А при притягненні до відповідальності зменшувати її обсяг суд має право. Принцип пропорційності застосовується судом до захисту порушеного права, а не корегування умов договору. Тому його застосування в такому випадку вбачається неприйнятним.

До цього слід додати ще два аспекти. По-перше, слід виходити з того, що особа звертається до суду за захистом своїх прав. Намір же змінити умови договору захисту не стосується. Всі подібні питання вирішуються свого часу, коли наставатимуть умови до звернення до суду, пов'язані з невиконанням Договору. В іншому випадку вбачається намір сторони Договору, яка вважає

його умови невигідними, їх змінити, упереджуючи вчинення нею дій, передбачених договором. Якщо допустити це, тоді й судом під егідою недійсності можуть переглядатися й умови всіх договорів – завелика ціна при купівлі-продажу, орендної плати тощо. Абсурд може статися й з придбанням майна на торгах та аукціонах через завелику ціну. Така постановка питання вважається недопустимою і загрозливою. По-друге, особа, яка уклала договір, може оспорювати його не у всіх випадках. Так, якщо договір є фраудаторним правочином, його сторона оспорювати не вправі, бо це було б зловживанням правом [2]. Хоча Договір в даному разі не є фраудаторним правочином, але тлумачення підстав для його осопорювання доводить, що це запроваджено задля уникнення від відповідальності, тобто в певній мірі це перехрещується з засадами фраудаторності.

Список використаних джерел:

1. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 14 липня 2025 р. по справі № 927/133/25 // https://reyestr.court.gov.ua/Review/129054489

2. Крат В. І. Недійсність правочину в сфері захисту права власності [Текст]. Захист права власності крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2023. С. 480.

Герц Алла Анатоліївна

професор кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ УЧАСТІ В ЖИТЛОВО-БУДІВЕЛЬНОМУ КООПЕРАТИВІ

Цивільно-правове регулювання договору участі в житлово-будівельному кооперативі потребує дослідження та законодавчого врегулювання у повному обсязі, адже даний договір сприяє задоволенню житлових потреб учасників житлово-будівельного кооперативу, забезпечує юридичну визначеність їхніх внесків, регламентує порядок колективної участі у будівництві та контроль за використанням коштів.

Житлово-будівельний кооператив - це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об’єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [1]. Безперечно, житлово-будівельний кооператив створюється громадянами, що потребують покращення житлових умов, та які об’єднують власні і залучені грошові кошти з метою фінансування будівництва житла.

Варто зауважити, що житлово-будівельні кооперативи й надалі залишаються актуальним інструментом залучення фінансових ресурсів у

будівництво житла, особливо в сучасних умовах війни, зокрема за наявності обмеженого державного фінансування та необхідності пошуку альтернативних інвестиційних механізмів.

Правове регулювання діяльності житлово-будівельного кооперативу базується на нормах Конституції України [2], Цивільного кодексу України[3], Закону України «Про кооперацію»[1], інших нормативно-правових актів з питань кооперації.

Кооператив зобов'язаний вести реєстр своїх членів і видати кожному з них посвідчення, що підтверджує членство.

Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви особи, яка виявила бажання стати членом житлово-будівельного кооперативу. Така особа зобов'язана сплатити вступний внесок і пай у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу. Рішення про прийняття особи до житлово-будівельного кооперативу ухвалюється загальними зборами його членів.

Власники (співвласники) квартир та нежитлових приміщень у будинку, збудованому або придбаному житлово-будівельним кооперативом, є співвласниками спільного майна такого будинку на праві спільної сумісної власності.

Відповідно до ч.2 ст.384 Цивільного кодексу України, член житлово-будівельного (житлового) кооперативу має право володіння і користування, а за згодою кооперативу - і розпоряджання квартирою, яку він займає в будинку кооперативу, якщо він не викупив її. В ч.3 ст. 384 Цивільного кодексу України встановлено, що у разі викупу квартири член житлово-будівельного (житлового) кооперативу стає її власником. Формулювання даних частин ст.384 Цивільного кодексу України потребує уточнення.

Загальновідомо, що право власності характеризується сукупністю трьох елементів: володіння, користування і розпорядження.

Основну увагу хочу зосередити на праві розпорядження. У випадку членства в житлово-будівельному кооперативі право розпорядження квартирою виникає виключно після її викуп, коли член житлово-будівельного кооперативу набуває права власності на підставі норм цивільного законодавства щодо переходу права власності. До цього моменту член житлово-будівельного кооперативу не наділений правом самостійно розпоряджатися квартирою, а вчинення дій, спрямованих на її відчуження, допускається лише за згодою кооперативу, що не становить реалізації повноцінного права розпорядження у цивільно-правовому розумінні.

Вважаю, що договір участі в житлово-будівельному кооперативі - це домовленість між кооперативом та його членом, за якою член кооперативу зобов'язується вносити пайові внески з метою фінансування будівництва або реконструкції житлового будинку.

Зазначений договір визначає права та обов'язки сторін щодо внесення пайових внесків та участі в діяльності кооперативу, однак сам по собі не є підставою для виникнення права власності на квартиру. Він регулює виключно корпоративні відносини між членом кооперативу та кооперативом.

Право власності на квартиру виникає з моменту завершення будівництва, прийняття об’єкта в експлуатацію та державної реєстрації права власності, за умови повної сплати пайових внесків.

Спірною, на мою думку, є не лише норма ч.2 ст.384 Цивільного кодексу України, на що звертається увага в цьому дослідженні вище, а й положення ст.19-1 Закону України «Про кооперацію», відповідно до якого член житлово-будівельного кооперативу має право володіння та користування, а за згодою кооперативу - також право розпоряджання квартирою, дачею, гаражем, іншою будівлею, спорудою або приміщенням кооперативу, якщо він не викупив відповідне майно.

На мою думку, що на даному етапі член житлово-будівельного кооперативу не наділений правом розпорядження зазначеними об’єктами нерухомого майна до моменту їх викупу, оскільки фактично має право розпорядження лише своїм пайовим внеском як майновим правом.

У разі викупу квартири, дачі, гаража, іншої будівлі, споруди або приміщення член житлово-будівельного кооперативу набуває право власності на відповідне майно. Право власності виникає з моменту державної реєстрації такого права відповідно до закону.

Проведене дослідження свідчить, що договір участі в житлово-будівельному кооперативі та його нормативне регулювання в Цивільному кодексі України та Законі України «Про кооперацію» формують послідовну правову конструкцію, яка охоплює етапи від внесення пайового внеску до набуття права власності на об’єкт нерухомості, що здійснюється у порядку, встановленому цивільним законодавством.

Таким чином, договір участі в житлово-будівельному кооперативі виступає правовою підставою фінансування будівництва житла відповідно до норм цивільного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV [Текст]. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.

2. Конституція України, 28 черв. 1996 р. [Текст]. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. Ст. 141.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV [Текст]. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

Зеліско Алла Володимирівна

завідувач кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, доктор юридичних
наук, професор

ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ

Поміж правових регуляторів, спрямованих на оптимізацію інтересів учасників корпоративних відносин варто назвати ті, які полягають у реалізації учасниками можливості саморегуляції відносин між собою за допомогою класичних цивілістичних конструкцій, зокрема, договору. Конструкція корпоративного договору акціонерів з моменту її законодавчого запровадження зазначає постійних процесів правової еволюції, на які реагує і доктрина і практика. В силу вказаних факторів актуальність наукового дослідження корпоративного договору не зменшується, а постійні процеси наближення континентальної та англо-американської правових систем, які впливають на корпоративні відносини загалом і корпоративний договір зокрема, визначають подальшу перспективність таких наукових розвідок.

Нормативне становлення корпоративного договору розпочалося у 2008 році із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства», у ст. 26^1 якого передбачалася можливість укладення договорів між акціонерами щодо реалізації прав на акції. Як зазначала В.А. Васильєва, таке виокремлення групи договірних зобов'язань було запозичене вітчизняним законодавцем із англо-американської правової системи, де під акціонерними правочинами розуміли договори між акціонерами щодо управління корпорацією, порядку голосування [1, с.23]. Корпоративний договір трактувався як покликаний регулювати відносини щодо управління корпоративними правами, його зміст розумівся вузькоспеціалізовано, тобто не включалися до предмету корпоративного договору умови щодо безпосереднього відчуження корпоративних прав. Таким чином такий договір відмежовувався від інших цивільно-правових договорів, що опосередковують передачу майна у власність [2, с.209]. Закон України «Про акціонерні товариства» від 2008 року у ч. 1 ст. 26^1передбачав, що договором між акціонерами може бути передбачено обов'язок його сторін голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, погоджувати придбання або відчуження акцій за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин, утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, його припиненням або виділом з нього нового товариства [3]. Таким чином, нормативно передбачалася можливість урегулювання не лише організаційних, але й майнових складових корпоративних прав, однак, такий договір укладався між акціонерами товариства, тобто між учасниками юридичної особи. І лише у 2017 році зазначена стаття була доповнена частиною 8, за якою кредитори

акціонерного товариства можуть укласти договір з акціонерами товариства, за яким акціонери з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу таких третіх осіб зобов'язуються реалізувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений таким договором, або утримуватися (відмовитися) від їх реалізації, у тому числі голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, придбавати або відчужувати акції за певною ціною чи за умови настання визначених у договорі обставин або утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин [4]. Як бачимо, у 2017 році конструкція договору почала видозмінюватися, так як кредитори отримали можливість укладати договори з акціонерами, предметом яких була реалізація корпоративних прав.

У 2018 році у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» корпоративний договір отримав іще одне нормативне закріплення у ст. 7 як договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі - корпоративний договір), є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі [5]. Отже у первинній редакції зазначений нормативний акт дотримувався концептуального підходу щодо безоплатності корпоративного договору і не містив можливості залучення кредиторів учасників до укладення договору про здійснення корпоративних прав.

Масштабні трансформації конструкції корпоративного договору почалися у 2022 році. Зазначений вище нормативний акт про був доповнений у ст. 7 положеннями про те, що корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним. Додатковими сторонами корпоративного договору також можуть бути саме товариство та треті особи. Зазначені зміни зумовлені прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» № 2465-IX від 27.07.2022 року, який внесено також зміни і до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6]. Аналогічні зміни також передбачені і безпосередньо для акціонерних товариств у ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства». Таким чином, у 2022 році розуміння корпоративного договору суттєво змінилося, так як установленні можливості будь-яких третіх осіб в якості додаткових сторін договору зробило його універсальним за суб'єктним складом, змінивши традиційну його сутність як договору між учасниками юридичної особи.

Зазначені зміни дозволяють стверджувати про те, що корпоративний договір у сучасному законодавстві постає як універсальна договірна конструкція, що не лише регулює здійснення корпоративних прав, а може бути спрямована також на залучення додаткових інвестицій у юридичну особу. Організаційний характер предмета корпоративного договору є співзвучним із природою інвестиційного договору. Безумовно, що основним предметом регулювання інвестиційного договору є майнові відносини. Водночас, особливістю його слід вважати також і включення до його сфери регулювання і значного сегменту так званих організаційних відносин. Складна природа інвестиційних відносин, яка опосередковує процес капіталовкладення, отримує

своє відображення в організаційних відносинах. Характерність для цивільно-правових відносин тих, які мають організаційний характер, видається беззаперечним станом на сьогодні [7, с. 109].

На основі аналізу законодавчих змін регулювання корпоративного договору в АТ та ТОВ очевидною є трансформація конструкції корпоративного договору за рахунок розширення переліку осіб, які можуть бути сторонами договору за рахунок тих, які не є учасниками корпоративних відносин. Означений фактор визначає потребу зміни предмета корпоративного договору, оскільки доктрина корпоративного права та й самі норми законодавчих актів установлюють його як здійснення корпоративних прав. Включення ж до сторін корпоративного договору будь-яких третіх осіб спонукає до переосмислення на законодавчому рівні предмета корпоративного договору [8, с.25].

Таким чином, в сучасних економіко-правових умовах корпоративний договір функціонує як універсальний засіб договірного саморегулювання із інвестиційною правовою природою та універсальністю суб'єктного складу, так як його сторонами можуть бути будь-які треті особи. Корпоративний договір став інструментом інвестиційних домовленостей, структурування бізнесу, охорони і захисту прав меншості.

Список використаних джерел:

1. Васильєва В.А. Корпоративні правочини: питання теорії та практики. Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів Г.К. Матвєєва та Ю.Г. Матвєєва. (Київ, 10 листопада 2011 року). Київ: Алерта, 2012. С. 21-24. С. 24.

2. Сигидин М.М. Управління корпоративними правами як предмет корпоративного договору. Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В.Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 207-212.

3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 50-51, ст.384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text (у редакції 2008 року)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Закон України від 23 березня 2017 року № 1984-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 10, ст.52. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19#n42

5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст.69. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/ed20180206#Text (у редакції 2018 року).

6. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, №№ 18-19, ст.81. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2327.

7. Васильєва В.А., Зеліско А.В. Інвестиційний договір у приватному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. №11. 2021. С. 98-110. (0,6 др. арк.) http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/11/2.pdf

8. Зеліско А. В., Сіщук Л.В. Корпоративний договір в підприємницькому товаристві: законодавчі трансформації. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. 2023. Вип. 23. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2023. С. 16-26. URL: http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2023/23/2.pdf

Лукасевич-Крутник Ірина Степанівна

завідувач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету, доктор юридичних наук,
професор

ДОГОВІР ПРО ПЕРЕРОЗПОДІЛ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Введення воєнного стану на території України спричинило докорінну зміну у правовому регулюванні різних сфер суспільних відносин, в тому числі в сфері спадкового права. За таких умов актуального значення набуває дослідження договірних конструкцій, яким досі не приділялась значна увага в доктрині приватного права. Однією із таких є договір про перерозподіл спадщини.

На сьогодні перерозподіл спадщини характеризується фрагментарністю національного законодавчого регулювання. Сам термін «договір про перерозподіл спадщини» в нормах чинного Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) навіть не згадується. Законодавець у статті 1280 обмежився лише загальними положеннями про можливість перерозподілу спадщини без зазначення способів їх реалізації та залишаючи поза увагою низку принципових питань [1]. Тому розпочатий процес рекодифікації цивільного законодавства України відкриває унікальне вікно можливостей для системного переосмислення та удосконалення правового регулювання спадкових відносин загалом та договірних відносин про перерозподіл спадщини зокрема.

Договір про перерозподіл належить до непойменованих договорів у цивільному праві України, оскільки його назву, дефініцію та особливості правового регулювання не закріплено ні в кодифікованому акті цивільного законодавства України, ні в спеціальних законах чи підзаконних актах.

Належність договору про перерозподіл спадщини до непойменованих пояснює його відсутність в класифікаціях договорів у сфері спадкового права

серед доктринальних джерел, втім він вироблений нотаріальною практикою та зумовлений динамікою сучасних спадкових відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 1280 ЦК України якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці, вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. В матеріалах судової практики та юридичній літературі наголошується: «Специфіка такої конструкції, як перерозподіл спадщини, полягає в тому, що вона створює ефект «повернення» до спадкових правовідносин, які на момент перерозподілу припинені» [2; 3, с. 149].

Перерозподіл може відбуватися двома способами: в договірному або судовому порядку. Обрання спадкоємцями договірного порядку зумовлює укладення договору про перерозподіл спадщини. Можливість укладення такого договору випливає із принципу свободи договору, відповідно до якого сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (ст. 627 ЦК України). Попри значну обмеженість принципу свободи договору в спадковому праві (зокрема, сторони не можуть вільно обрати контрагента (оскільки сторонами можуть бути лише спадкоємці), визначити умови договору (предмет договору обмежений лише спадщиною)), втім сторони є вільними в укладенні договорів, які не суперечить нормам цивільного законодавства та моральним засадам суспільства. А договір про перерозподіл спадщини є одним із таких договорів.

В цьому контексті варто звернути увагу на тлумачення договору як регулятора цивільних відносин, запропоноване видатним цивілістом В. В. Луцем. На думку науковця, як юридичному факту і як виду правочину, договору властиві такі ознаки:

1) у ньому виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи кількох, при цьому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно відповідати одне одному;

2) договір – це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних правових наслідків: набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків. Саме за цією ознакою цивільно-правовий договір відрізняється від інших договірних форм, що їх використовують в інших галузях права (трудовому, міжнародному публічному тощо), і де вони набувають певних специфічних рис [4, с. 282].

Для договору про перерозподіл спадщини характерні обидві зазначені ознаки. По-перше, у досліджуваному договорі у формі домовленості проявляється воля двох чи кількох спадкоємців за законом, при цьому їх воля співпадає із волевиявленням, а волевиявлення спадкоємців, які первісно прийняли спадщину, співпадає із волевиявленням інших спадкоємців, які прийняли спадщину вже після її розподілу. По-друге, домовленість спрямована на зміну обсягу прав та обов’язків, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті та перейшли

першим спадкоємцям, на користь нових спадкоємців, які згодом прийняли спадщину. Тому з впевненістю можна стверджувати, що договір про перерозподіл спадщини є цивільно-правовим договором, правомірною дією, спрямованою на зміну обсягу спадщини серед спадкоємців.

Про можливість договірного порядку перерозподілу спадщини зазначається і в судовій практиці. Так, в Постанові Київського апеляційного суду від 01 червня 2023 року у справі №357/8183/22 вказується: «Статтею 1280 перерозподіл спадщини являє собою повторний розподіл спадщини між спадкоємцями у випадку, коли після первісного її розподілу в натурі спадщина буде прийнята іншими спадкоємцями. Такими способами є письмова згода спадкоємців, які прийняли спадщину, рішення суду про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини або коли певні обставини є підставою для перерозподілу спадщини» [5].

Щодо договору про перерозподіл спадщини законодавець у ч. 1 ст. 1280 ЦК України встановлює дві обов'язкові передумови, що мають бути наявними одночасно: закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. Про це неодноразово зазначається і в юридичній літературі [3, с. 150], і в матеріалах судової практики. Так, в Постанові Київського апеляційного суду від 19 листопада 2019 року у справі № 379/425/18 вказується: «За наведеного необхідні такі умови перерозподілу спадщини, що мають бути наявними одночасно: 1) сплив строк для прийняття спадщини; 2) відбувся первісний розподіл спадщини. При розгляді справи в суді першої та апеляційної інстанцій не встановлено пропуску строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. За наведеного, застосування до даних правовідносин ст. 1280 ЦК України про перерозподіл спадщини є передчасним» [6].

Зважаючи на актуальність досліджуваного договору в сучасних реаліях, вважаємо за доцільне запропонувати закріпити в оновленому Цивільному кодексі України (Кодексі права приватного) положення щодо договору про перерозподіл спадщини та його обов'язкове нотаріальне посвідчення. До речі, варто зазначити, що в проєкті оновленого Цивільного кодексу України (Кодексі права приватного) стаття про перерозподіл спадщини сформульована ідентично до чинної редакції за винятком окремих стилістичних правок (стаття 1778) [7]. Зважаючи на вищезазначене, пропонуємо ч. 1 статті 1778 проєкту ЦК України «Перерозподіл спадщини» доповнити абзацом 3 такого змісту: «Перерозподіл спадщини може здійснюватися в договірному або судовому порядку. Договір про перерозподіл спадщини спадкоємці укладають у письмовій формі. Договір про перерозподіл спадщини підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню».

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV зі змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.04.2026 р.).

2. Постанова Одеського апеляційного суду від 14.02.2023 року у справі № 522/21961/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109337447 (дата звернення: 10.04.2026 р.).

3. Печений О. До питання про сутність перерозподілу спадщини. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4 (75). С. 149 – 154.

4. Луць В. В. Служу пером своїй вітчизні. Вибрані праці. До 80-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 327 с.

5. Постанова Київського апеляційного суду від 01 червня 2023 року у справі № 357/8183/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111751645 (дата звернення: 10.04.2026 р.).

6. Постанова Київського апеляційного суду від 19 листопада 2019 року у справі № 379/425/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85774919 (дата звернення: 10.04.2026 р.).

7. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) від 22 січня 2026 р. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/a64ac72f-a4c1-4c35-b225-115e08279613 (дата звернення: 10.04.2026 р.).

Мироненко Ігор Віталійович

професор кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, доктор юридичних
наук, професор

РОЗВИТОК КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ПРАВОЧИНІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

На сьогодні щодо спеціальне колізійне регулювання відносин інтелектуальної власності з іноземним елементом здійснюється із застосуванням двох основних колізійних правил: lex originis (застосування права держави, де було створено об'єкт інтелектуальної власності) або lex loci protectionis (застосування права держави, де вимагається захист права інтелектуальної власності) [1, с. 98]. При цьому у якості основного підходу прийнято розглядати застосування колізійного правила (прив’язки) «закон місця охорони» (lex loci protectionis)], оскільки саме воно переважно застосовується у міжнародних конвенціях з питань інтелектуальної власності та інших міжнародних актах [1, с. 98-99; 2, с. 131].

Однак у силу розщеплення правового регулювання відносин інтелектуальної власності з іноземним елементом спеціальні колізійні правила (прив’язки) «закон місця охорони» (lex loci protectionis) та «закон місця походження» (lex originis) переважно регламентують питання дійсності та захисту права (прав) інтелектуальної власності, в той час як інші аспекти даних

правовідносин регулюються іншими колізійними правилами. Зокрема питання правочинів щодо об'єктів права інтелектуальної власності регламентуються колізійними правилами (прив'язками) про договірні зобов'язання з іноземним елементом.

Якщо звернутися із даного приводу до чинного законодавства, то, відповідно до ст. 36 Закону України «Про міжнародне приватне право» [3], до правочинів, предметом яких є право інтелектуальної власності, застосовується право, що визначається згідно загальних правил цього Закону про регулювання правочинів та договірних зобов'язань.

У літературі вказане розглядається як відсилання до положень ч. 1 ст. 32 Закону (зміст правочину може регулюватися правом, яке обрано сторонами, якщо інше не передбачено законом), що передбачає застосування lex voluntatis як основного колізійного правила (прив'язки) щодо регулювання транскордонних договірних зобов'язань. Водночас за відсутності здійсненого сторонами договору вибору права, до ліцензійних договорів підлягає застосуванню право держави місця проживання або місцезнаходження ліцензіара (ч. 2-3 ст. 32, п. 20 ч. 1 ст. 44), а щодо договорів про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності – право держави місця проживання або місцезнаходження сторони, що передає майнові права (ч. 2-3 ст. 32, п. 1 ч. 1 ст. 44) [1, с. 100-101].

Загалом ж можна стверджувати, що у чинному законодавстві нашої держави колізійне регулювання транскордонних правочинів у сфері інтелектуальної власності здійснюється відповідно до загальних колізійних правил про договірні зобов'язання (розділ VI «Колізійні норми щодо договірних зобов'язань»), а спеціальні колізійні правила із даного питання відсутні.

Водночас запровадження таких спеціальних колізійних правил передбачено проектом Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (законопроект від 22.01.2026 року № 14394) [4].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 1853 глава 125 «Колізійні норми щодо договірних зобов'язань» цього Проекту, що має назву «Право, що його застосовують до договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності», до таких договорів підлягає застосуванню право країни, у якій сторона, що здійснює передання права інтелектуальної власності чи створення об'єкта права інтелектуальної власності, має свій звичайний осідок (місце проживання або місцезнаходження) [4].

Ще одне спеціальне колізійне правило із даного питання передбачено ч. 2 ст. 1853 Проекту: права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору між працівником та фізичною особою або юридичною особою, де або у якої працює працівник, регулює право, що його застосовують до відповідного трудового договору [4].

Т.ч. у разі втілення у чинне законодавство вказаних положень проекту ЦК України (Кодексу права приватного) відбудеться розширення спеціальних правил щодо колізійного регулювання правочинів із іноземним елементом у

сфері інтелектуальної власності, зокрема почнуть застосовуватися правила «особистий закон продавця» та «право, що регулює трудові відносини».

Список використаних джерел:

1. Міжнародне приватне право. Особлива частина: підручник / За ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. К.: Алерта, 2013. 400 с.

2. Михайлів М. Права інтелектуальної власності як об'єкт міжнародних спадкових відносин. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 125-134.

3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 року № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text

4. Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного): законопроект від 22.01.2026 року № 14394. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3283743

Полюхович Валерій Іванович

завідувач відділу правової взаємодії бізнесу і держави НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ДОГОВОРИ У СФЕРІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Науково-технічна діяльність в оборонному секторі України є одним із базових елементів забезпечення національної безпеки та розвитку сучасних видів озброєння, військової техніки та технологій. У сучасних умовах реформування оборонного комплексу та активного впровадження інновацій особливе значення має договірна основа співпраці між Міністерством оборони України (МОУ), Збройними Силами України (ЗСУ), державними науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами та підприємствами оборонного комплексу. Так, 20 серпня 2021 р. було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України». Зокрема було передбачено, що державна військово-промислова політика буде реалізовуватися за такими основними напрямами як: провадження економічних механізмів стимулювання інноваційної діяльності, збільшення прибутковості, забезпечення сталого фінансового стану підприємств оборонно-промислового комплексу, відновлення платоспроможності; інституційне забезпечення для впровадження інноваційних проєктів та розвитку критичних технологій відповідно до найкращих світових практик, зокрема, з використанням механізмів державно-приватного партнерства; сприяння розвитку суб’єктів малого і середнього підприємництва всіх форм власності в частині розроблення і створення

інноваційних технологій і виробництва високотехнологічної продукції військового, спеціального, подвійного призначення та цивільної продукції [1].

Така реорганізація була спрямована на посилення співробітництва у науково-технічній діяльності та спільних дослідно-конструкторських проєктах, що складає основу ефективної розробки та впровадження сучасних технологій у сфері оборони.

Особливої актуальності це набуло в умовах воєнного стану, коли на початковому етапі війни науково-дослідні розробки та випробування виконувалися навіть у сфері оборонно-промислового комплексу за участю звичайних підприємств і непрофільних організацій. Відомо, що спочатку дрони в Україні були ініціативною громадянського суспільства, коли військові, їхні друзі та родичі збирали кошти та купували БПЛА для ЗСУ. Згодом, українці у тилу почали збирати дрони у своїх домівках та гаражах. Їх потім відправляли у бригадні майстерні для доопрацювання. Тепер же баланс змінюється. Станом на грудень Міноборони України поставило військовим 1,1 млн дронів FPV та 100 тисяч більш складних апаратів. Росія надала окупаційним військам від 1,2 до 1,4 млн БПЛА [2]. У сучасних умовах, коли потреби Збройних Сил України у високотехнологічних засобах значно зросли, Міністерство оборони України почало формалізовувати співпрацю через договірні механізми. Це дозволяє врегулювати правові, фінансові та організаційні аспекти виробництва та модернізації техніки, забезпечити ефективний розподіл ресурсів, контроль якості, а також інтегрувати волонтерські ініціативи у структуру оборонно-промислового комплексу.

Сучасні стратегічні напрями розвитку оборонно-промислового комплексу можуть бути ефективно реалізовані через відповідні договірні конструкції, які закріплюють правові та економічні засади взаємодії між державними замовниками, підприємствами оборонного комплексу, науково-дослідними установами та приватними партнерами. Саме договірна база забезпечує механізми стимулювання інновацій, розподіл ризиків, порядок фінансування, охорону прав інтелектуальної власності, а також відповідає вимогам ефективного управління у сфері оборонних технологій та озброєння.

Договори у сфері оборонно-промислового комплексу визначені законодавством. Так, у Законі України «Про оборонні закупівлі» визначено поняття державний контракт (договір) – це угода, укладена у письмовій формі державним замовником від імені держави з виконавцем відповідно до затверджених планів закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення (п. 17 ч. 1 ст. 17 Закону) [3]. При чому такі контракти можуть укладатися за механізмами відкритих та закритих закупівель. Визначення договору на виконання науково-дослідницьких робіт закріплено в ч. 1 ст. 892 ЦК України: за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її [4]. Предметом договору на виконання науково-дослідних робіт є наукова діяльність, тобто

інтелектуальна творчість, спрямована на одержання і використання нових знань, що втілюється у фундаментальні чи прикладні наукові дослідження [5, с. 172]. Ще один вид договору, що може бути використаний договір публічно-приватного партнерства (далі – ППП), що не є концесійним договором, – договір між публічним партнером та приватним партнером, який передбачає взяття та виконання приватним партнером перед публічним партнером обов'язку щодо фінансування (повного або часткового), створення та/або будівництва (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт, технічне переоснащення) і технічного обслуговування об'єкта ППП, з передачею або без передачі приватному партнеру права на управління та/або експлуатацію об'єкта ППП та/або права на надання суспільно значущих послуг, у порядку та на умовах, визначених таким договором [6].

Підсумовуючи можна визначити, що в сучасних умовах співпраця Міністерства оборони України, Збройних Сил України, підприємств оборонно-промислового комплексу та науково-дослідних установ здійснюється через різні типи договірних конструкцій, що забезпечують правову, фінансову та організаційну стабільність проєктів: 1) договори державного замовлення (укладаються між МОУ або ДК «Укроборонпром» та підприємствами оборонної промисловості для забезпечення виробництва озброєння, військової техніки та засобів безпеки); 2) договори про науково-технічне співробітництво та дослідження (укладаються з науково-дослідними установами та університетами для реалізації інноваційних проєктів, розробки нових технологій, проведення випробувань і експериментів); 3) договори публічно-приватного партнерства (використовуються для залучення приватних компаній до створення високотехнологічної продукції військового та подвійного призначення); 4) договори щодо модернізації та постачання техніки (застосовуються для оновлення існуючих зразків озброєння та військової техніки, включаючи ремонт, модернізацію і доопрацювання апаратури, зокрема дронів FPV); 5) страхові договори та договори гарантій виконання зобов'язань (допоміжні договірні конструкції).

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року "Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України" : Указ Президента України від 20 серпня 2021 р. № 372/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text.

2. Війна дронів: The Guardian розповіло, як еволюціонували бої на фронті в Україні. URL: https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-the-guardian-rozpovilo-yak-evolyucionuvali-boji-droniv-na-fronti-12873294.html.

3. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17 липня 2020 р. № 808-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text.

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-. IURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

5. Кухарєв, О. Є. Договір на виконання науково-дослідних робіт як форма закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної

діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 170-173. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/37.

6. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19 червня 2025 р. № 4510-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text.

Федорченко Наталія Володимирівна

завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін, цивільного права та правового забезпечення туризму Київського університету туризму, економіки і права, головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, доктор юридичних наук, професор

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Виникненню договірної відповідальності за порушення умов договору про надання послуг завжди передує впорядковане договором встановлення відносин між сторонами.

Встановлення у договорі про надання послуг певних правил щодо цивільно-правової відповідальності сторін, відмінних від відповідних загальних положень цивільного законодавства, є актом саморегуляції, однією із диспозитивних дій.

Загальні підстави відповідальності визначені в статтях 610-625 ЦК України, інших законах України, зокрема стосовно споживчих договорів - у Законі України «Про захист прав споживачів», обсяг відповідальності операторів поштового зв'язку визначено ст. 3 Закону України «Про поштовий зв'язок» від 03 листопада 2022 р.

Також з огляду на п. 22 ст. 92 Конституції України, законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності. У договорі сторони можуть визначити її на свій розсуд. Проте вони не вправі виключити зовсім - така умова в договорі є нікчемною.

Суб'єктивною умовою настання цивільно-правової відповідальності за договорами про надання послуг є вина. Виходячи зі змісту ст. 614 ЦК України, особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу чи необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особу буде визнано невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

Законодавець у ЦК підтримує не суб'єктивний, а об'єктивний погляд на поняття вини, зазначаючи у ч. 1 ст. 614 ЦК України, що особа є невинуватою,

якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання, конкретизуючи це положення в ч. 1 ст. 617 ЦК України: «Особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили».

Отже, стосовно виконання договорів про надання послуг можна зробити висновок, що та сторона, яка допустила порушення умов договору, внаслідок чого інша сторона зазнала збитків, вважатиметься винною, якщо не доведе, що за даних конкретних обставин нею вжито всіх необхідних заходів для виконання передбачених договором умов.

Питанням відповідальності в зобов'язаннях з надання послуг притаманна ознака «відповідальність без вини». Адже не у всіх випадках настання негативних наслідків є результатом винної поведінки особи. Прикладом цього в правовідносинах з надання послуг може слугувати відповідальність виконавця, що зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності в сфері надання послуг.

Для цивільно-правової відповідальності важливим є не покарання, а відшкодування шкоди потерпілому в повному обсязі, тому вина в деяких випадках не має жодного юридичного значення для притягнення правопорушника до цивільної відповідальності. Основним є те, що наявна шкода і порушене чуже суб'єктивне право, яке повинно бути відновлене будь-якою ціною, навіть за рахунок заподіювача, хоча і невинуватого. Тобто, відповідальність без такого елемента складу цивільного правопорушення, як вина, можлива і це цілком нормально для цивільного права, враховуючи особливості його функцій [1, с. 684].

Зокрема таке правило передбачене у ч. 1 ст. 906 ЦК України, а саме, що виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилося неможливим внаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом. Із наведеного диспозитивного правила можна зробити висновок, що зазначене законодавче положення застосовуватиметься сторонами договору про надання послуг за умови, що інше не буде передбачено ними.

Зважаючи на наведене, у відносинах з надання послуг застосування принципу відповідальності без вини видається виправданим, оскільки лише так можна досить ефективно захистити права споживачів.

Сам факт наявності негативних наслідків іноді носить обов'язковий, а іноді навпаки - факультативний характер. Якщо йдеться про настання такої міри відповідальності, як відшкодування збитків, наявність негативних наслідків носить обов'язковий характер. Це можна пояснити тим, що сам факт заподіяння збитків повинен бути доведений потерпілою стороною. Тобто недоведеність факту наявності збитків, завданих невиконанням чи неналежним виконаннм договору про надання послуг, є підставою для відмови у задоволенні відповідних вимог.

Якщо ж до порушника договору про надання послуг застосовуються інші

міри відповідальності (стягнення неустойки чи відповідальність за невиконання грошового зобов'язання), то умова про обов'язковість настання негативних наслідків (збитків) носить факультативний характер. На основі чого робимо висновок, що сторони договору про надання послуг можуть домовленістю між собою визначати необхідність наявності збитків як умови відповідальності.

Одним із прикладів відповідальності за порушення умов договору про надання послуг може слугувати судова справа за позовом фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 на постанову Івано-Франківського апеляційного суду від 11 січня 2022 року, у справі справа № 344/3764/21 від 30.11.2022 р. за позовом ОСОБА_1 до фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 про відшкодування майнової та моральної шкоди за неналежне надання медичних послуг.

У березні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 (далі - ФОП ОСОБА_2) про відшкодування майнової та моральної шкоди за неналежне надання медичних послуг. Позовні вимоги мотивовано тим, що у лютому 2020 року позивач звернулася до Лікувально-діагностичного центру «Лічниця Ткачука» за наданням медичних послуг із лікування та протезування зубів, у зв`язку з чим між сторонами виникли договірні правовідносини. Протезування було виконано неякісно, внаслідок чого у позивача з`явився біль та дефекти зовнішнього вигляду обличчя. Також діями відповідача їй завдана моральна шкода, яка полягає у порушенні прав як споживача, внаслідок яких вона відчувала біль та страждання, виникнення у неї негативних емоцій через постійне ігнорування її прав і зауважень щодо недоліків роботи, що призвело до негативних змін та порушення нормальних життєвих зв`язків, витрачання часу на звернення до лікарів, проведення відновлення стану здоров`я, звернення до суду.

Постановою Івано-Франківського апеляційного суду від 11 січня 2022 року позовну заяву задоволено частково. Стягнено з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 64 730,00 грн майнової та 10 000,00 грн моральної шкоди, а всього - 74 730,00 грн [4].

Ч. 2 статті 906 ЦК України передбачає відповідальність виконавця за порушення договору про безоплатне надання послуг, де передбачено відшкодування виконавцем збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням договору в розмірі, що не перевищує двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, але сторони в договорі можуть встановити інший розмір відповідальності виконавця.

В цьому випадку має місце відступ від загального правила щодо відшкодування збитків у повному обсязі (ст. 22 ЦК України). Відповідно до пункту 5 підрозділу І розділу ХХ Податкового кодексу України, неоподаткований мінімум доходів громадян у зазначеному випадку застосовується сума в розмірі 17 грн. Водночас, норма ч. 2 ст. 906 ЦК України є диспозитивною, оскільки допускається можливість встановлення в договорі про безоплатне надання послуг іншого обсягу відповідальності виконавця за порушення зобов'язань.

Питання щодо відшкодування збитків за договором про безоплатне надання послуг, які виникли з вини замовника, регламентуються ст. 904 ЦК України.

В проекті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) в статті 1132 вірно змінено підходи до розміру відшкодування виконавцем збитків, завданих за договором про безоплатне надання послуг, замінивши неоподаткований мінімум доходів громадян на мінімальний прожитковий мінімум [3], який у 2026 році становить для працездатних осіб - 3328 гривень [2].

Отже, питання про підстави та межі відповідальності за договором про надання послуг регулюється не лише в законі та інших нормативно-правових актах, а й в договорах про надання послуг, причому якщо норми права не встановлюють в імперативному порядку певні підстави та межі відповідальності, то сторони можуть визначити такі правила про відповідальність, які будуть відрізнятися від встановлених у законі. Водночас у договірній практиці, що склалася в сфері надання послуг, трапляються випадки, коли сторони (особливо в договорах, що укладаються шляхом приєднання іншої сторни, наприклад, у сфері надання банківських, туристичних послуг тощо), укладаючи договір про надання таких послуг, намагаються при формулюванні договірних умов всіляко обмежити свою відповідальність, у тому числі і за дії третіх осіб, що надають послуги за договором.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний комнтар Цивільного кодексу України: у 2 т. 7-ме вид., переробл. І допов. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Цюри. Київ: Юрінком Інтер, 2025. Т. 2 1424 с.

2. *Про Державний бюджет України на 2026 рік. Закон України 4695-IX від 03.12.2025.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text *(дата звернення: 10.03.2026)*

3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Проект Кодексу (22.01.2026). № 14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3283743 *(дата звернення: 10.03.2026)*

4. ВС КЦС, справа № 344/3764/21 від 30.11.2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878096 *(дата звернення: 17.03.2026)*

Юркевич Юрій Миколайович

професор кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор

КОНЦЕПЦІЯ ДОГОВІРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

Договір є правовим засобом, призначеним врегулювати відносини між учасниками цивільного обороту задля узгодження та врахування інтересів кожної з його сторін. В умовах розвитку багатоукладної ринкової економіки, договір відіграє роль одного з основних та найбільш ефективних правових регуляторів та засобів регламентації цивільних та економічних взаємовідносин. Водночас договір є однією з форм реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання. За правовими наслідками укладення, договір надає досягнутій сторонами домовленості загальнообов'язкової юридичної сили, можливості кожній із його сторін вимагати його виконання в добровільному чи примусовому порядку, а також відшкодування заподіяних його порушенням збитків [1, с. 30].

Своєю чергою, діяльність адвокатських об'єднань в Україні регламентована Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5.07.2012 р.. Адвокатська діяльність в Україні є незалежною професійною діяльністю адвоката щодо захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. При цьому, адвокат може займатися адвокатською діяльністю індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) [2].

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту [2].

Варто звернути увагу і на те, що повноваження адвоката, організаційні форми здійснення адвокатської діяльності, значення адвокатури в цілому, тощо майже в кожній державі в ході соціально-економічних перетворень зазнають змін. Зокрема, на цей час відсутній єдиний підхід з приводу кваліфікації адвокатської діяльності та діяльності адвокатських об'єднань як підприємницької чи непідприємницької.

В окремих наукових джерелах висловлено думку, що діяльність адвокатських об'єднань є некомерційним господарюванням [3]. З іншого боку, керуючись положенням податкового законодавства, Т. Федченко та Н. Фокіна висловили протилежну позицію, відповідно до якої адвокатське об'єднання не

мають законодавчих підстав для отримання статусу неприбуткової організації [4]. Своєю чергою, Є. Горовець взагалі стверджує, що адвокатська діяльність не тільки, як правило, є підприємницькою, але й повинна бути такою (ототожнюючи при тому підприємницьку і прибуткову діяльність). Адже тільки здійснюючи діяльність на прибутковій основі, адвокат може спрямовувати частину отриманого прибутку для надання правової допомоги pro bono [5]. Неоднозначно вирішувалися вказані питання і в судовій практиці.

Отже, чинне законодавство України про адвокатуру та адвокатську діяльність не дає однозначної відповіді на питання чи є адвокатська діяльність, як і діяльність адвокатських об'єднань, підприємницькою чи непідприємницькою. Водночас, так чи інакше, діяльність адвокатських об'єднань здійснюється з метою одержання прибутку. Зокрема, для дотримання засад «незалежності» та «самостійності», необхідним є фінансування.

Варто згадати і про те, що ще постановою Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2014 р. Держстат було зобов'язано розробити зміни і доповнення до Класифікації організаційно-правових форм господарювання, шляхом запровадження окремих позицій для організаційно-правових форм «Адвокатське бюро» та «Адвокатське об'єднання» [6]. Тобто, по суті адвокатське об'єднання може бути розцінене як самостійна організаційно-правова форма юридичних осіб, яка визначена спеціальним нормативним актом – Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У зв'язку з цим, доцільно зауважити, що, відповідно до ст. 93 проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), що був внесений на розгляд Верховної Ради України 22.01.2026, запропоновано закріпити закритий перелік організаційно-правових форм юридичних осіб та передбачено, що юридичну особу приватного права створюють у формі товариства або установи [7]. Тобто, у випадку прийняття оновленого кодексу, постане проблема увідповіднення норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в контексті організаційних форм адвокатської діяльності до вимог основного акту цивільного законодавства. За таких умов, видається, що адвокатські об'єднання мали б бути включені до такої організаційно-правової форми юридичних осіб як товариство. Позаяк, товариство може бути підприємницьким або непідприємницьким.

Тому, все ж потрібно констатувати, що, з аналізу норм законодавства України, не вбачається можливим виокремити конститутивні ознаки адвокатських об'єднань, які б дозволили охарактеризувати їхній статус: підприємницька це організація чи непідприємницька, необхідним є створення системи виконавчих органів чи такі функції достатньо покласти на одного з адвокатів (наприклад, керуючого партнера), зобов'язаний кожен адвокат брати участь у діяльності об'єднання своєю професійною працею чи може обмежитися майновим вкладом, адвокат може брати участь у діяльності лиш одного адвокатського об'єднання чи бути членом декількох, чи може бути адвокат адвокатського об'єднання одночасно також учасником іншої юридичної фірми у відмінній організаційно-правовій формі і т. д. [1, с. 32-35].

На нашу думку, чітко врегульовувати окреслені питання на рівні закону, у такий спосіб обмежуючи принцип свободи адвокатів як учасників цивільного та економічного оборотів – невиправдано. У зв'язку з цим, вважаємо, що найбільше відповідає європейському вектору розвитку нашої держави концепція договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору, у якому вже визначатимуться засади створення такого суб'єкта права, правовий режим переданого йому майна, особливості використання ділової репутації, управління, підприємницький чи непідприємницький статус тощо.

Список використаних джерел:

1. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис… д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076 від 05.07.2012. *Голос України.* 2012. № 148–149. 14 серп.
3. Головань І. В. Бізнес-адвокатура в Україні. Д., 2004. 126 с.
4. Федченко Т., Фокіна Н. Особливості здійснення адвокатської діяльності: поєднання діяльності адвоката з діяльністю арбітражного керуючого або фізичної особи підприємця. URL: http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5311
5. Горовець Є. Міф про непідприємницький характер адвокатської діяльності: причини, аргументи і наслідки. *Юридичний журнал.* 2006. № 3. URL: http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2195
6. Постанова Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2014 р., судова справа № 826/2145/14. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua
7. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528

Яворська Олександра Степанівна

завідувач кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор

ДОГОВІР ПРО СТВОРЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ТВОРУ НА ЗАМОВЛЕННЯ: ЛЕГІТИМНО ЧИ ПРОВОКАТИВНО?

В одному з проектів Закону «Про академічну доброчесність» [1] пропонувалося серед видів порушень доброчесності закріпити: створення або посередництво у створенні академічного твору на замовлення. Створення або посередництво у створенні академічного твору на замовлення, згідно проекту, полягає в оплатному чи безоплатному створенні академічного твору або його частини та його наданні, або посередництву у наданні третій особі, яка не є

його автором, для подальшого використання під власним іменем, якщо автор такого твору знає або, за всіма обставинами, не може не знати про таку мету використання.

6 червня 2024 року Верховна Рада України за результатами розгляду в першому читанні прийняла за основу проект Закону про академічну доброчесність (реєстр. №10392 від 08.01.2024). В опублікованій інформації Прес-служби Апарату Верховної Ради України зазначалося, що прийняття Закону України «Про академічну доброчесність» стане історичним кроком, оскільки аналогів йому не існує в жодній державі європейського простору. Однією з новел, що має дати Закон є: припинити ганебну на весь світ практику написання навчальних і наукових робіт на замовлення, включно з відповідною рекламою тощо [2].

18 грудня 2025 року ВР України прийняла Закон «Про академічну доброчесність», який набере чинності з 31 липня 2026 року [3]. Аналізуючи приписи Закону, доходимо висновку, що прямої вказівки про те, що створення академічного тексту на замовлення є видом порушення академічної доброчесності (як це пропонувалося у проекті), не має. Нормами ст. 18 Закону встановлені види порушень академічної доброчесності. Зі змісту норм ст. 23 Закону – Відчуження авторства, випливає, що передання автором (авторами) створеного ним (ними) на замовлення або без такого замовлення, платно чи безоплатно, академічного твору (його частини) іншій особі та подальше оприлюднення такого академічного твору (його частини) із зазначенням як автора особи, яка не є його (її) автором – є одним з видів порушення, за яке можуть бути застосовані санкції за порушення академічної доброчесності (ст. 22 Закону). У практичній площині доведення фактів відчуження авторства на користь іншої особи платно чи безоплатно виглядає безперспективно.

Примітно, що надання послуг у написанні дисертацій, монографій, посібників, інших видів робіт (не кажучи вже про курсові та дипломні роботи) стало прогресувати, не прикриваючись, а, навпаки, відкрито їх пропонуючи. Будь-яка інтернет реклама рясніє привабливими пропозиціями: легально, конфіденційно, за розумними цінами (робота (дисертація, стаття…) «під ключ», ціни доведені до відома потенційних замовників, практикується і «чорна п’ятниця»), справляються з усіма спеціальностями, досвід роботи, кількість захищених робіт у такий спосіб тощо.

Такі посередницькі послуги стали прибутковим бізнесом, що набирає оборотів. Відсутність відповідальності за посередництво у створенні дисертацій, монографій, підручників, посібників тощо очевидно посприяло новому виду бізнесу у сфері наукової творчості. Реальні офіси з реальними адресами, іншими контактними даними, пропонують свої послуги цілодобово, з багаторічним досвідом, низькими цінами, привабливою системою знижок, гарантують відсутність плагіату в наданих результатах, одноосібні роботи, у співавторстві, на будь-які теми, сучасні джерела, профільні спеціалісти, реклама в Інтернеті, без приховування, все офіційно, розсилка на електронні пошти потенційним замовникам. Цілком легальний бізнес на підставі цивільного договору про виконання робіт (доволі специфічних). Якщо ж

допустити, що такі послуги на підставі цивільного договору легальні, відповідають нормативним приписам і моральним засадам, то формальний аналіз прав та обов'язків сторін за договором, правові наслідки невиконання чи неналежного виконання договору можуть призвести до цікавих висновків.

Замовник звертається до виконавця, узгоджуються істотні умови: тема дослідження (псевдодослідження), кінцевий продукт (дисертація, монографія, посібник, наукова стаття, одноосібна праця чи у співавторстві), строки виконання робіт, оплата (частинами, разова, діє система знижок) тощо. Йде виконання робіт за завданням замовника. Послуга набуває уречевленого результату, відповідно до побажань замовника. За своєю правовою природою маємо договір про виконання робіт. Договірне зобов'язання переміщується у стадію його виконання, робота передається замовнику з гарантією на відсутність плагіату і відповідність усім вимогам, що ставляться до такого виду робіт. Відносини сторін мали би бути урегульовані відповідними нормами ЦК України щодо договорів підряду. Якщо ж замовник виявить недоліки роботи, то він має право звернутися до виконавця про їх усунення чи застосувати наслідки, встановлені на випадок невиконання чи неналежного виконання договору. Але замовник не зможе скористатися жодним правовим засобом захисту, адже у такому разі він розкриє свою ж власну академічну недоброчесність.

У такій ситуації і плагіат встановити важко. «Виконавці» гарантують відсутність плагіату. Плагіат від лат. plagiarius – викрадач, але ні замовник, ні виконавець нічого не викрадали. Згідно ч. 2 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права» [4] плагіат – це опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору. Плагіат як вид порушення авторських прав є підставою для їх захисту. Але псевдоавтор нічиїх авторських прав не порушив та й виконавець виконав роботу з дотриманням авторських прав осіб, чиї напрацювання використані у псевдодослідженні. Відповідно, якщо замовник підставно звернеться до виконавця про невиконання чи неналежне виконання умов договору, то він ризикує не тільки своєю сумнівною репутацією, а й може бути притягнутий до академічної відповідальності чи інших видів відповідальності, залежно від обставин. Тоді як виконавець залишається поза межами досяжності для покладення на нього будь-якої відповідальності – чи то договірної, за невиконання чи неналежне виконання умов договору, чи відповідальності іншого виду, умови застосування якої доволі важко встановити.

Такі своєрідні посередницькі послуги іноді прикриваються метою сприяння автору в оформленні результатів дослідження відповідно до формальних вимог різних видань, наукометричних баз тощо. Але, якщо науковець має власні фахові напрацювання, але не може їх оформити відповідно до вимог видання, то виникає питання щодо змісту цих вимог, а не до здатності (чи недолугості) науковця.

Таким чином, усі негативні наслідки такого виду посередницьких послуг падають на замовника. Усе вірно, адже він порушник, насамперед академічної

доброчесності. Тоді як інша сторона договору – поза всякими ризиками, відповідальностями тощо. Довести факт відчуження авторства практично неможливо. Не вдаючись до аналізу моральних аспектів провадження такого виду діяльності, з точки зору формальних правових приписів виконавець цілком убезпечений від будь-яких негативів. Він і надалі може продовжувати свою діяльність, оскільки нічого не порушував, що і спостерігаємо, одержуючи «привабливі» пропозиції електронною поштою, натикаючись на рекламу тощо.

Видається, що такі види посередницьких послуг мають бути забороненими, оскільки ведуть до породження псевдонаукових результатів, деморалізують наукову творчість. Сама пропозиція про сприяння у написанні академічного твору, виражена у рекламі, має розцінюватися як неправомірна, така реклама є недобросовісною.

За такого стану речей добросовісний науковець, особливо початківець, блукаючи у формальних приписах щодо змісту та форми подання результатів наукового дослідження, навряд чи зможе конкурувати з «профільними спеціалістами». «Суб'єкти підприємництва», займаючись таким прибутковим бізнесом, нібито діють в рамках закону, оскільки відсутні прямі нормативні заборони щодо ведення цього виду діяльності.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону «Про академічну доброчесність» URL: https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-akademichnu-dobrochesnist

2. Верховна Рада України прийняла за основу законопроект про академічну доброчесність. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/250463.html

3. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#top

Якубівський Ігор Євгенович

головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, професор кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор

ДОГОВОРИ ЩОДО РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПРОЄКТІ ОНОВЛЕНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Чинний ЦК України вивів законодавче регулювання договірних відносин щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності на якісно новий рівень у порівнянні із діючим до його прийняття законодавством, виокремивши в системі договірного права відповідні договори у самостійну групу та закріпивши положення про них у главах 75, 76 Книги 5 ЦК України. Проєкт оновленого ЦК України (далі – Проєкт), в цілому, зберіг основні концептуальні підходи до регулювання цих видів договорів, а саме:

1) розподіл норм ЦК України, які регулюють правовідносини у сфері інтелектуальної власності, на ті, які стосуються абсолютних правовідносин інтелектуальної власності (Книга 4), і ті, що регулюють договірні (відносні) правовідносини у цій сфері (відповідні глави Книги 5);

2) виокремлення договорів, що спрямовані на розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, у самостійну групу цивільно-правових договорів.

У ст. 1107 ЦК України, яка упродовж тривалого часу стосувалася саме видів договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, окремо названо ліцензію (п. 1) і ліцензійний договір (п. 2).

Виокремлення ліцензії як самостійної, поряд із ліцензійним договором, категорії передбачає розуміння її як одностороннього правочину. У цьому аспекті постає питання про доцільність збереження у ЦК України ліцензії як окремої, поряд із ліцензійним договором, правової форми розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Вважаємо, що така доцільність існує, враховуючи, зокрема, поширену в сучасних умовах інформаційного обміну практику надання публічних ліцензій на використання комп'ютерних програм, інших об'єктів авторського права, об'єктів суміжних прав. На відміну від ліцензійного договору, за яким має місце надання дозволу на використання об'єкта конкретній особі, публічна ліцензія передбачає надання дозволу на використання об'єкта невизначеному колу осіб, і за своєю природою є одностороннім правочином.

Розуміння публічної ліцензії саме як одностороннього правочину закладено у Законі України «Про авторське право і суміжні права» 2022 р. та внесеними на його основі змінами до ЦК України (ст. ст. 444, 455). Одночасно змінами, внесеними цим же законом до ст. 1107 ЦК України, було замінено термін «*договори*» на «*правочини*». Це до певної міри дозволило вирішити проблему, яка тривалий час існувала у ст. 1107 ЦК України стосовно ліцензії. Але варто зауважити, що такий варіант теж не є абсолютно досконалим, оскільки глава 75 розміщена у підрозділі 1 Розділу ІІІ Книги 5, який має назву «Договірні зобов'язання» (в Проєкті – це Розділ ІІ Книги 5 із такою ж назвою).

Враховуючи останнє, первинно пропонувалося у главі 75 ЦК України (глава 83 Проєкту) залишити лише норми про договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, а норми про ліцензії перенести до Книги 4. Проте при подальшому обговоренні Проєкту ця ідея не знайшла достатньої підтримки і глава 83 Проєкту й надалі стосуватиметься правочинів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, включаючи у тому числі й ліцензії.

Крім закріплення видів правочинів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, ст. 1107 ЦК України також містить норми, що стосуються форми таких правочинів та правових наслідків її недодержання (ч. 2).

Варто звернути увагу, що Законом України «Про авторське право і суміжні права» 2022 р. внесені зміни і до ч. 2 ст. 1107 ЦК України. Відтак, у чинній її редакції абз. 1 стосується *правочинів* щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності загалом, тоді як в абз. 2 і 3 йдеться саме про *договори* щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності.

Загальне правило абз. 1 ч. 2 ст. 1107 ЦК України передбачає обов'язковість письмової форми правочинів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, із одночасною можливістю існування передбачених законом винятків.

У цьому аспекті збереження норми абз. 3 ч. 2 ст. 1107 ЦК України, яка передбачає, що законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності може укладатись усно, є недоцільним, оскільки змістовно вона дублює норму абзацу 1 ч. 2 цієї статті. Більше того, існування цих двох абзаців створює колізію, оскільки правило абз. 1 про можливість існування передбачених законом випадків, коли письмова форма не вимагається, стосується *правочинів* щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності загалом, тоді як в абз. 3 йдеться про допустимість у передбачених законом випадках усної форми лише для *договорів* щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності.

Також зміни торкнулися питання про правові наслідки недодержання письмової форми правочинів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Враховуючи тенденції у вирішенні цього питання, які сформувалися на рівні міжнародних договорів та актів уніфікації договірного права, норму про нікчемність правочину щодо розпоряджання

майновими правами інтелектуальної власності, вчиненого з недодержанням письмової форми, у Проєкті виключено.

Певні зміни стосуються визначення сфери застосування норм глави 75 ЦК України (глава 83 Проєкту). Ці зміни обумовлені оновленням підходів до визначення об'єктів права інтелектуальної власності у Книзі 4 Проєкту.

Так, в Проєкті пропонується доповнити перелік об'єктів, відносини щодо яких регулюються Книгою 4, деякими новими категоріями об'єктів, які потребують правової охорони на сучасному етапі. Йдеться про об'єкти прав особливого роду (*sui generis*), а саме – неоригінальну базу даних та неоригінальний об'єкт, згенерований системою штучного інтелекту. Ці об'єкти безпосередньо не віднесені до об'єктів права інтелектуальної власності, проте передбачається поширення на них правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності і субсидіарне застосування до них норм про договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності.

Щодо комерційної таємниці, то на рівні актів ЄС (Директива 2016/943, Регламент Комісії № 316/2014) спостерігається тенденція щодо їх протиставлення об'єктам інтелектуальної власності та забезпечення їх правової охорони в рамках конкурентного законодавства. Відповідно комерційну таємницю пропонується вилучити з кола об'єктів права інтелектуальної власності. Водночас, передбачається закріплення норми про субсидіарне застосування до цього об'єкта норм про право інтелектуальної власності, зокрема, про договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності.

Враховуючи вищенаведене, ст. 1348 Проєкту пропонується доповнити нормою про те, що приписи глави 83 застосовують також до договорів щодо розпоряджання правами особливого роду (*sui generis*), правами на комерційні таємниці, якщо іншого не визначає закон і якщо це не суперечить суті таких прав.

Аврамова Ольга Євгенівна

головний науковий співробітник відділу правової взаємодії бізнесу та держави НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, доцент

ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ ПЕРЕДАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ МАЙНОВИХ ПРАВ НА СЛУЖБОВИЙ НАУКОВИЙ ТВІР

Розвиток науки безпосередньо пов'язаний із науковою діяльністю, що є діяльністю інтелектуально-творчого характеру та направлена на здобуття та застосування одержаних нових знань [1]. Створення наукового результату може здійснюватися як самостійно дослідником задля задоволення власних

інтелектуальних та пізнавальних інтересів у процесі наукового дослідження. Так і в рамках завдань, передбачених науково-дослідною темою та/або трудовим договором, грантовою роботою. В такому випадку між роботодавцем та науковим працівником виникають особливі відносини, які потребують належного правового регулювання. У практичній діяльності такі відносини регулюються договірними конструкціями, що регулюють розподіл або передання майнових прав інтелектуальної власності між роботодавцем та науковим працівником. Визначення доцільності застосування тієї чи іншої договірної моделі вимагає чіткого розуміння правової природи об'єкта інтелектуальної власності, пов'язаного з виконанням службового завдання, зокрема наукових службових творів. Проблемність питання посилюється тим, що в законодавстві відсутня системна правова визначеність щодо регулювання таких відносин. Через те виникає потреба у застосуванні конструкцій індивідуально-правового регулювання. Серед них можна визначити локальні акти відповідної наукової установи, освітнього закладу та договори, які можуть укладатися щодо розподілу, передання (відчуження) майнових прав.

Поняття наукового службового твору не закріплено в законодавстві, проте є визначення «академічного твору». Це твір у сфері освіти чи науки, виражений у формі дисертації, творчого мистецького проєкту, кваліфікаційної роботи, курсової роботи, наукової монографії, наукової статті, підручника, навчального посібника або в іншій формі, визначеній законодавством та/або внутрішнім актом (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про академічну доброчесність» [2]. Законом України «Про авторське право і суміжні права» закріплено також термін «твір», що є оригінальним інтелектуальним творінням автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, вираженим в об'єктивній формі (п. 56 ч. 1 ст.1 Закону) [3]. Твір має бути оригінальним (п. 35 ч. 1ст.1 Закону). Академічний твір може створюватися в межах науково-дослідної (фундаментальної) теми, що є напрямом наукових досліджень, яке визначається роботодавцем у планах, паспортах програм або грантових проєктах, у межах виконання яких створюються службові наукові твори. Службовим твором є твір, створеним працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом) (п. 55 ч. 1 ст.1 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [3]. Аналізуючи наведене можна визначити, що науковий службовий твір – це твір, створений науковим працівником (вченим) у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом), зокрема визначених у паспортах, завданнях науково-дослідних тем, фундаментальних наукових досліджень. Службовим вважається твір, створений: автором у порядку виконання службових обов'язків у період виконання трудових обов'язків та у визначений строк після звільнення. Службові твір, створений у співавторстві – це твір, створений двома або більше авторами спільною творчою працею, якщо хоча б один із них створив його у зв'язку з виконанням трудових обов'язків відповідно до трудового договору (контракту), індивідуального плану виконання науково-дослідної теми.

Порядок створення наукового службового твору, передання на нього майнових прав інтелектуальної власності мають визначатися локальними

актами, зокрема положенням про наукові службові твори, положенням про інтелектуальну власність у ЗВО та наукових установах; положенням про порядок виконання НДР (науково-дослідних робіт); грантових та проєктних угодах; трудових договорах (контрактах) з науковими працівниками; окремі договори про розподіл або передачу майнових прав тощо. Наведені акти індивідуально-правового регулювання мають локальний характер; не є обов'язковими для інших суб'єктів; є прикладом локальної правотворчості.

Однією з найбільш поширених договірних конструкцій є договір про передання (відчуження) майнових прав на науковий службовий твір (п. 3 ч. 1 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3]. Предметом цього договору є майнові прав на службові наукові твори та їх передача, створені науковим працівником у межах виконання службових обов'язків та науково-дослідних завдань, індивідуальних планів виконання науково-дослідних тем, затверджених роботодавцем, включно з незавершеними творами, оригінальність яких підтверджує дотримання принципів академічної доброчесності. Роботодавець набуває виключні майнові права на використання цих творів, зокрема будь-яким способом, дозволяти або забороняти їх використання третім особам, а також передавати майнові права повністю або частково на будь-якій особі тощо. При цьому, майнові права на службовий твір переходять до роботодавця у повному обсязі з моменту створення твору, якщо інше не передбачено договором та чинним законодавством України. Науковий працівник, який є автором наукового службового твору, має право на справедливу винагороду за створення та використання твору. Він гарантує, що службовий науковий твір створено самостійно, є оригінальним та не порушує прав третіх осіб, зокрема авторських і суміжних прав. Він зобов'язаний повідомляти роботодавцю по створення наукового службового твору. Роботодавець має право доручити іншій особі завершити незавершений науковий службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір, супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір.

Іншою договірною конструкцією є трудовий договір (контракт) – в частині умов щодо розподілу майнових прав на науковий службовий твір. Це включення в структуру трудового договору (контракту) положень (розділу) про розподіл майнових прав на науковий службовий твір.

В практичній діяльності використовується також модель договору про розподіл виключних майнових авторських прав на твори, створені у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Предметом такого договору є визначення структури прав інтелектуальної власності та перерозподіл їх між сторонами договору. Такий договір визначає права, які зберігає автор (науковий працівник), а які передаються роботодавцю; обсяг, межі та способи здійснення майнових прав; умови ліцензування, спільного використання або розпорядження правами; відповідальність сторін щодо комерційного використання, поширення та охорони твору. За цим договором виникає спільний правовий режим

використання майнових прав. Тому що розподіл передбачає саме розподіл прав, а не повне їх передання.

Вибір між наведеними договірними конструкціями залежить від необхідності/доцільності/концентрації прав інтелектуальної власності. Повна концентрація майнових прав у роботодавця передбачає їх відчуження. При розподілі можливо, що частина прав залишається у наукового працівника. Водночас варто враховувати положення ч. 7 ст. 11 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» у разі якщо складові технологій частково створено за рахунок власних коштів підприємств, наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів і фізичних осіб, а частково - за рахунок бюджетних коштів, майнові права на ці складові розподіляються на підставі договору про їх створення та використовуються за умовами договору про їх трансфер [4]. Застосовуючи метод аналогії, можна зробити висновок, що договір про розподіл прав передбачає виділення окремих складових частин майнових прав і їх подальший перерозподіл із визначенням умов використання кожної частини, що дозволяє забезпечити ефективне поєднання інтересів сторін договору щодо розподілу майнових прав.

Узагальнюючи наведене, можна визначити, що при виборі договірних конструкцій щодо передачі майнових прав на наукові службові твори доцільним є врахування таких факторів: необхідність концентрації майнових прав; завдання та мета створення наукового твору; порядок використання та розпорядження правами; умови виплати винагороди; збереження за автором (науковцем) певних прав або контроль над їх використанням тощо.

Список використаних джерел:

1. Голюк В. Я., Луценко І. С., Нагорна І. І. Сучасні тенденції та специфіка науково-дослідної діяльності. *Економіка та суспільство.* 2022. Вип. 40. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-32.

2. Про академічну доброчесність : Закон України від 18 грудня 2025 р. № 4742-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text.

3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.

4. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

Булат Євгенія Анатоліївна

провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, доктор юридичних наук, старший дослідник

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ДОГОВОРІВ У НАУКОВИХ УСТАНОВАХ

У цивільному праві договору відводиться ключове місце як універсальному правовому інструментарію, оскільки саме через договір реалізується принцип автономії волі сторін, забезпечується юридична визначеність та стабільність цивільного обороту. Ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України визначає договір як домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, що підкреслює його системоутворюючу роль у приватноправовому регулюванні [1]. Крім того, договір сприяє забезпеченню балансу інтересів учасників правовідносин та виступає ефективним засобом забезпечення їх відповідальності. Через договірну практику, у тому числі, реалізується ефективність правового регулювання економічних відносин.

У свою чергу, ліцензійний договір є одним із ключових механізмів, через який цивільне законодавство адаптується до сучасних технологічних і економічних реалій, оскільки прямо впливає на правовідносини, які виникають у сфері інтелектуальної власності та цифрової економіки.

В Україні укладання ліцензійних договорів регулюється загальними положеннями цивільного законодавства. Відповідно до ч. 3 ст. 1109 Цивільного кодексу України, у ліцензійному договорі визначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір [1]. Відповідно до чинного цивільного законодавства договір вважається укладеним за умови досягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов договору. Таким чином, ключовим моментом укладання ліцензійного договору є чітке визначення його істотних умов, що забезпечує правову визначеність і дійсність такого договору.

Водночас, наприклад, укладання ліцензійних договорів у наукових установах має свою специфіку. Це пов’язано з тим, що значна частина об’єктів інтелектуальної власності у таких установах створюється за рахунок бюджетного фінансування, що зумовило надання ліцензіаром ліцензіату замість виключних − невиключних або одиничних ліцензій. Ч. 3 ст. 1108 Цивільного кодексу України визначено, що ліцензія на використання об'єкта права

інтелектуальної власності може бути виключною, одиничною, невиключною, а також іншого виду, що не суперечить закону. Виключна ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері [1].

Застосування виключних ліцензій є обмеженим, оскільки така ліцензія позбавляє ліцензіара права використовувати відповідний об’єкт у цій сфері та передавати його іншим особам з огляду на те, що це може вплинути на подальшу наукову діяльність. По суті, застосування виключної ліцензії забороняє науковій установі використовувати об’єкти інтелектуальної власності, у тому числі, відповідну документацію, ноу-хау та інші обєкти, тощо.

Згідно ч. 2 ст. 31 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» дозволяється їх використання без комерційної мети, з науковою метою або в порядку експерименту, за надзвичайних обставин, тощо [2]. Тож, більш доцільним є надання невиключних або одиничних ліцензій. Одинична ліцензія дозволяє ліцензіару зберігати право на використання об’єкта, водночас обмежуючи можливість передачі прав іншим суб’єктам. Такий підхід забезпечує баланс між інтересами сторін і сприяє більш ефективному використанню результатів наукової діяльності і обєктів інтелектуальної власності.

У сфері безпеки та оборони держави застосування невиключних ліцензій є особливо важливим. Це обумовлено необхідністю забезпечення доступу до технологій для потенційних державних замовників і мінімізації ризиків, пов’язаних із невиконанням зобов’язань ліцензіатом. Крім того, у практиці рекомендується встановлювати обмежений строк дії у разі надання такої ліцензії (наприклад, до двох років) із можливістю подальшого продовження за умови належного виконання договору [3, с. 32].

Отже, укладання ліцензійних договорів у наукових установах має низку особливостей, зумовлених специфікою фінансування, видом об’єктів інтелектуальної власності та вимогами державної політики. Оптимальним підходом є надання невиключних або одиничних ліцензій, встановлення обмежених строків їх дії та гнучкої системи ліцензійних платежів. Такий підхід буде сприяти ефективному трансферу технологій, комерціалізації наукових результатів і забезпеченню балансу сторін у ліцензійному договорі.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон україни від 23.12.93 р. № 3769-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text

3. Булат Є. А. До питання укладення ліцензійних договорів у сфері інтелектуальної власності. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 5. 2025. С. 30-34.

Жорнокуй Валентина Григорівна

професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРПОРАТИВНИМ ДОГОВОРОМ

Важливу роль при забезпеченні балансу інтересів між усіма учасниками корпоративних правовідносин на всіх стадіях «життєвого циклу» підприємницьких товариств відіграють норми про цивільно-правову відповідальність, яка істотно впливає на розвиток законодавства про юридичних осіб, оскільки вона є невід'ємним елементом охорони в певній сфері суспільних відносин. Ми вже відзначали, що «відповідальність опосередковує і корпоративні правовідносини, але її природа та специфіка у цій сфері є недостатньо вивченими» [1, с. 17].

У контексті оновлення цивільного законодавства та обговорення проекту ЦК України[1] постала потреба в систематизації як самих корпоративних правовідносин, так і відповідальності, що є наслідком порушення корпоративних прав та/або невиконання (неналежного виконання) корпоративних обов'язків, які пов'язані з управлінням підприємницькими товариствами. Напряму це стосується й конструкції «корпоративний договір».

При цьому, ні чинне корпоративне законодавство (ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), ні перспективне законодавство (ст. 130 проекту ЦК України), з не містить положень щодо відповідальності за порушення умов корпоративного договору. Одним же з ключових питань ефективності такого договору є саме питання відповідальності сторін за ним. Водночас як вітчизняна наука, так і практика неоднозначно дають відповідь на питання щодо доцільності надання можливості закріплювати у корпоративному договорі заходів відповідальності, не передбачених цивільним законодавством і, як наслідок, можливості судового захисту сторін у разі невиконання (неналежного виконання) ними своїх обов'язків за таким договором. Отже, постає питання: чи тягне його порушення корпоративну відповідальність?

---

[1] Аналізуються положення проекту Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) (проект № 14394 від 22.01.2026. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/6240fae7-b47d-450d-875a-c0121b7aaed5).

Загалом на це питання можна відповісти просто. Оскільки мова йде про зобов'язання, то й відповідальність, за корпоративним договором, буде зобов'язальною, бо настають правові наслідки, визначені договором або законом (ст. 611 ЦК України). Наведене обґрунтовується тим, що такий договір, будучи зобов'язанням, не породжує (не змінює, не припиняє) корпоративні правовідносини, а отже й не має визнаватися підставою виникнення нових корпоративних прав та покладення нових корпоративних обов'язків. Така договірна конструкція може регулювати виключно порядок та особливості здійснення (утримання від здійснення) вже існуючих корпоративних прав (мова йде про його опосередкований вплив на корпоративні правовідносини).

У противагу сказаному, оскільки корпоративний договір закріплює особливості здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав, це може створювати перешкоди в управлінні підприємницьким товариством та призвести до порушення корпоративних прав як учасників, які уклали такий договір, так і учасників, які не є його сторонами. Зокрема, він може передбачати обов'язок його сторін голосувати у певний спосіб на загальних зборах учасників (акціонерів) товариства, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством, вчиняти (не вчиняти) інші дії, пов'язані з управлінням товариством, тощо. Порушення таких умов договору є підставою відповідальності для правопорушника. Отже, порушенням корпоративного договору має визнаватися як невиконання (неналежне виконання) обов'язків визначених змістом такого договору, так і порушення суб'єктивних прав його сторонами, що пов'язано з втратою (пошкодженням, неотриманням, затриманням) благ, які належать (мають належати) іншій його стороні. При цьому, відповідальність сторін такого договору може встановлюватися не лише за порушення тих прав та/або невиконання обов'язків, що передбачені ним, а й тих, що передбачені законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства.

Яким чином це питання вирішується в інших країнах? В країнах англосаксонської системи права виконання корпоративного договору забезпечується судовим захистом як звичайне договірне зобов'язання, за порушення умов якого засобами захисту прав його сторін є: а) стягнення компенсації за збитки; б) виконання обов'язку, передбаченого договором, в натурі; в) ухвала суду про заборону певних дій; г) право одностороннього розірвання договору у випадку порушення його істотних умов. Проте, поруч із зобов'язальними способами захисту, законодавство країн англосаксонської правової сім'ї передбачає корпоративні способи захисту, що застосовуються судами за позовами учасників (акціонерів) про захист своїх інтересів, порушених «утиском», «недобросовісною або нечесною поведінкою» самої компанії, її директорів, мажоритарних учасників (акціонерів) у випадку порушення законних очікувань міноритарних акціонерів, що є похідними з договору мажоритарного учасника (акціонера) і публічної компанії [2, с. 153–154], а також похідні позови, що подаються учасниками (акціонерами) для захисту прав та законних інтересів компанії [3, с. 24].

Європейське континентальне право є більш послідовним та визнає виключно зобов'язальну, а не корпоративну природу таких договорів. У випадку порушення такого договору однією із сторін на неї може бути покладена договірна відповідальність у вигляді обов'язку компенсувати іншим сторонам збитки або сплатити наперед узгоджену неустойку, але результати голосування та прийняті товариством рішення залишаються юридично дійсними і не можуть бути оспорені з цієї підстави. При цьому способи захисту прав з корпоративних договорів також не мають особливої специфіки та характеризуються як зобов'язальні, причому найбільш поширеним з них залишаються стягнення збитків та неустойки. Наприклад, у Франції якщо однією стороною корпоративного договору порушені взяті на себе зобов'язання, інша сторона може використовувати виключно договірні способи захисту, основним з яких є стягнення збитків [4, с. 216–217].

Однак, на теренах Європи останнім часом маємо певну «зміну вектора» у цьому питанні. Зокрема, відповідно до ст. 2.88 ЦК Литви [5], за позовом сторони корпоративного договору про голосування суд вправі не лише здійснити перерахунок голосів, що подані з порушенням договору, відповідно з вимогами останнього, а й визнати недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів), прийняте в суперечність умовам договору, що свідчить про застосування корпоративних способів захисту.

Відповідно, цікавою, з цього питання, є й правозастосовна практика. Ґрунтуючись на приписах ст. 2.88 ЦК Литви позивач може обрати один з двох варіантів поведінки: 1) йому надається право вибору одного з двох способів захисту або 2) суд самостійно за його позовом приймає рішення про спосіб захисту, при цьому перерахунок голосів здійснюється лише у тому випадку, якщо голосування з порушенням положень договору стало вирішальним для прийняття чи неприйняття рішення загальними зборами учасників (акціонерів). Як зазначають правники цієї країни «на практиці перший спосіб захисту застосовується лише у випадку чітких і зрозумілих для суду умов договору про порядок голосування» [6, с. 284–285]. Враховуючи специфіку вказаного підходу, доцільно наголосити, що не лише невирішеним, а й досить проблемним залишається питання можливості застосування саме корпоративних способів захисту порушених прав сторін корпоративного договору, оскільки і правовою доктриною, і законодавцем, і судовою практикою за основу взята теза про зобов'язальну природу відносин врегульованих таким договором, що жодним чином не має впливати на корпоративні правовідносини у рамках підприємницького товариства.

Постає питання щодо можливості застосування до сторін корпоративного договору не лише відповідальності, що має зобов'язальну природу, а й відповідальності, яка буде корпоративною. І проблематика тут полягає у тому, чи може бути позитивною відповідь на питання про можливість застосування до сторін вказаного договору корпоративних способів захисту прав його сторін, оскільки застосування зобов'язальних способів не викликає жодних сумнівів.

З урахуванням викладеного вважаємо, що корпоративний договір є формою закріплення та регулювання зобов'язальних правовідносин,

незважаючи на те, що його предмет становить порядок здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав та виконання обов'язків учасників конкретного підприємницького товариства. Цей договір може опосередковувати виключно зобов'язальні правовідносини між сторонами, які його уклали та не має прямого впливу на механізм корпоративного управління в рамках підприємницького товариства. Відповідальність за таким договором має виключно зобов'язальну природу, що свідчить про неможливість застосування корпоративних заходів відповідальності за порушення умов договору його сторонами. Виходячи з цього, порушення умов такого договору не є підставою для притягнення його сторін до корпоративної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Жорнокуй В. Г. Теоретичні та практичні проблеми цивільно-правової відповідальності учасників та осіб, що здійснюють функції органів підприємницьких товариств : монографія. Київ : Алерта, 2025. 550 с.
2. Andenas M. Shareholders' Agreement: Some EU and English Law Perspectives. *Tsukuba Law Journal*. 2007. № 3. P. 135–154.
3. Duffy M. J. Shareholders Agreements and Shareholders Remedies Contract Versus Statute? *Bond Law Review*. 2008. Vol. 20. Iss. 2. P. 1–27.
4. Grelon B. Shareholders' Lawsuits under French Law. *European Company and Financial law Review*. 2009. Vol. 2-3. P. 205–218.
5. Civil code of the Republic of Lithuania: 18 July 2000 No VIII-1864. URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/8191 (дата звернення: 25.03.2026).
6. Miliauskas P. Company law aspects of shareholders' agreements in listed companies: Doctoral dissertation. Vilnius: Vilnius University, 2014. 574 p.

Бек Юліан Богуславович

доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені
Івана Франка, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРІВ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ

Визначаючи поняття страхування законодавець прямо не відносить до правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб правовідносини щодо страхування фінансових ризиків.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про страхування», страхування - це правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним

шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством.

Згідно з ч.4 ст.89 Закону України «Про страхування», предметом договору страхування є передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з об'єктом страхування, страховику на умовах, визначених договором страхування або законодавством України. До об'єктів страхування відносять: 1) життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення; 2) майно на праві володіння, користування і розпорядження майном та/або можливі збитки чи витрати; 3) відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну.

Також законодавець визначає класи страхування, серед яких є класи страхування фінансових ризиків, які не пов'язані з майновим страхуванням.

Зокрема, у ст. 4 Закону України «Про страхування», визначені класи 14-18, які передбачають страхування фінансових ризиків, зокрема: страхування кредитів, поруки (гарантії), судових витрат, страхування витрат, пов'язаних з наданням допомоги (асистанс) особам, які потрапили у скрутне становище під час здійснення подорожі, а також страхування інших фінансових ризиків.

У Положенні про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів за класами страхування, затвердженого Постановою Правління Національного банку України № 182 від 25 грудня 2023 року, визначаються характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, іншого, ніж страхування життя, щодо страхування фінансових витрат та перелік ризиків у межах таких класів страхування, які об'єднані в одну групу.

До цієї групи, окрім вищеперерахованих фінансових ризиків, відносяться фінансові ризики, пов'язані з ймовірністю втрати грошових коштів, неотриманням (недоотриманням) доходів (прибутку), іншими збитками та/або витратами, уключаючи можливі збитки (витрати): - унаслідок невиконання або неналежного виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником (іншою особою, визначеною договором страхування або на підставі законодавства); -унаслідок перерви в господарській діяльності; - унаслідок припинення (втрати, позбавлення), обмеження права власності на майно; - унаслідок втрати роботи та/або доходу; - унаслідок неможливості здійснення подорожі (поїздки); - унаслідок випадкових подій, що можуть трапитись під час експлуатації наземного транспортного засобу та/або іншого майна; - пов'язані з ризиками здійснення операцій з використанням платіжних карток, інформаційними ризиками, ризиками кібербезпеки, іншими фінансовими ризиками.

Проте Цивільний кодекс України, Закон України «Про страхування» не виокремлює такий окремий об'єкт страхування як фінансові ризики. Незмінною залишається позиція законодавця і в Проекті Цивільного кодексу України від 22.01.2026 року №14394, навіть незважаючи на те, що ст.1277 законопроекту встановлює виключний перелік об'єктів страхування.

Також, згідно п.4 ч.1 ст.1227 Проекту Цивільного кодексу України, договір страхування, у якому ненаявний об'єкт страхування, є нікчемним.

Фінансові ризики як об'єкт страхування необхідно визначати як ймовірність виникнення непередбачуваних фінансових втрат у разі невиконання чи неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань або настання інших непередбачуваних обставин, передбачених договором страхування.

Проаналізувавши відповідні підходи законодавця щодо визначення класів страхування можна зробити висновок щодо необхідності виділення такого окремого об'єкта страхування як фінансовий ризик та викласти ч.5 ст.89 Закону України «Про страхування» у наступній редакції: «Об'єктом страхування можуть бути: 1) життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення; 2) майно на праві володіння, користування і розпорядження майном та/або можливі збитки чи витрати, пов'язані з цим майном; 3) відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну; 4) матеріальний (майновий) збиток та/або витрати унаслідок настання фінансового ризику, передбаченого договором страхування».

Відповідно матеріальний (майновий) збиток та/або витрати унаслідок настання фінансового ризику, передбаченого договором страхування як об'єкт страхування необхідно відмежовувати від страхування майна та/або можливих збитків чи втрат, пов'язаних з цим майном.

Отож, предметом договорів страхування фінансових ризиків є передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з страхуванням матеріальних (майнових) збитків та/або витрат унаслідок настання фінансового ризику, зокрема страхування кредитів, поруки (гарантії), судових витрат, страхування витрат, пов'язаних з наданням допомоги (асистанс) особам, які потрапили у скрутне становище під час здійснення подорожі, а також страхуванням витрат, які пов'язані з невиконанням або неналежним виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником (іншою особою, визначеною договором страхування або на підставі законодавства), а також втратою доходу у зв'язку з перервою в господарській діяльності, унаслідок припинення (втрати, позбавлення), обмеження права власності на майно, унаслідок втрати роботи та/або доходу, унаслідок неможливості здійснення подорожі (поїздки), унаслідок випадкових подій, що можуть трапитись під час експлуатації наземного транспортного засобу та/або іншого майна, пов'язані з ризиками здійснення операцій з використанням платіжних карток, інформаційними ризиками, ризиками кібербезпеки, іншими фінансовими ризиками.

Грущинська Наталія Ігорівна

доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, доцент, кандидат юридичних наук

ДОГОВІР КУПІВЛІ – ПРОДАЖУ НЕПОДІЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА

Сучасний розвиток ринку нерухомості в Україні характеризується обігом об'єктів незавершеного будівництва. Особливої актуальності набувають правовідносини, пов'язані з відчуженням неподільних об'єктів незавершеного будівництва, які становлять складний об'єкт цивільних прав та поєднують у собі елементи речових та зобов'язальних правовідносин. Стаття 1 Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» визначає неподільний об'єкт незавершеного будівництва - об'єкт нерухомого майна, який буде споруджено в майбутньому (будівля, споруда), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт та який не прийнято в експлуатацію, за умови що у складі такого об'єкта відсутні майбутні об'єкти нерухомості. Неподільні об'єкти незавершеного будівництва поділяються на неподільні житлові об'єкти незавершеного будівництва (об'єкти, які відповідно до класифікатора відносяться до будівель житлових) та неподільні нежитлові об'єкти незавершеного будівництва (об'єкти, які відповідно до класифікатора відносяться до будівель нежитлових та інженерних споруд) [1].

Укладення договору купівлі – продажу таких об'єктів супроводжується низкою особливостей щодо визначення правового статусу об'єкта, підтвердження правового режиму земельної ділянки на якій зводиться незавершений будівництвом об'єкт нерухомості, визначення ступеню будівельної готовності та перевірки наявності обтяжень.

В статті 13 Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» законодавець визначає істотні умови договору купівлі – продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва, який відчужується вперше та зазначає перелік зобов'язань продавця та покупця за цим договором[1]. За договором купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж) продавець зобов'язується забезпечити:

будівництво та прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (у тому числі складовою частиною якого є відповідний майбутній об'єкт нерухомості), зокрема шляхом укладення договору про організацію та фінансування будівництва об'єкта;

підключення закінченого будівництвом об'єкта до інженерних мереж на постійній основі;

передачу покупцю неподільного об’єкта незавершеного будівництва/майбутнього об’єкта нерухомості шляхом державної реєстрації за покупцем спеціального майнового права на такий об’єкт;

передачу відповідно до закону покупцю у власність та в натурі об’єкта нерухомого майна після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об’єкта.

В свою чергу на покупця покладаються наступні зобов’язання: покупець зобов’язується:

сплатити продавцю за неподільний об’єкт незавершеного будівництва/майбутній об’єкт нерухомості грошову суму в розмірі, визначеному договором;

прийняти неподільний об’єкт незавершеного будівництва/майбутній об’єкт нерухомості шляхом державної реєстрації на ім’я покупця спеціального майнового права на такий об’єкт;

прийняти у власність та в натурі об’єкт нерухомого майна після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об’єкта. Законодавець в даному договорі спершу зазначає перелік взаємних прав та обов’язків сторін, які є змістом цивільно – правового зобов’язання, а далі наводить перелік істотних умов договору. Згідно статті 628 Цивільного кодексу України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов’язковими відповідно до актів цивільного законодавства [2].

Істотними умовами договору купівлі-продажу неподільного об’єкта незавершеного будівництва/майбутнього об’єкта нерухомості є:

- відомості про замовника будівництва та девелопера будівництва;

- назва неподільного об’єкта незавершеного будівництва або подільного об’єкта незавершеного будівництва, складовою частиною якого є відповідний майбутній об’єкт нерухомості, відповідно до документа, що дає право на виконання будівельних робіт. Окрему категорію об’єктів становлять незавершені будівництвом об’єкти - це будівлі та споруди, які зводяться на підставі дозволу на виконання будівельних робіт, однак ще не введені в експлуатацію[3].

- вид будівництва (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт). Зазначається конкретний вид робіт, які необхідно виконати згідно договору.

- відомості про земельну ділянку, на якій розташовано неподільний об’єкт незавершеного будівництва або подільний об’єкт незавершеного будівництва, складовою частиною якого є відповідний майбутній об’єкт нерухомості (у випадках якщо законом передбачена можливість набуття права на виконання будівельних робіт без оформлення права власності/права користування земельною ділянкою - за наявності):

а) відомості про власника/користувача земельної ділянки:

для юридичної особи: найменування; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичної особи - нерезидента - код/номер з торговельного, банківського чи

судового реєстру або номер реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи);

для фізичної особи - підприємця: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності); реєстраційний номер запису про державну реєстрацію фізичної особи - підприємця згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

б) кадастровий номер земельної ділянки;

в) номер відомостей про право власності/право користування замовника будівництва на земельну ділянку у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно;

- номер відомостей про спеціальне майнове право замовника будівництва на неподільний об'єкт незавершеного будівництва або подільний об'єкт незавершеного будівництва, складовою частиною якого є відповідний майбутній об'єкт нерухомості, у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно;

- основні технічні характеристики неподільного об'єкта незавершеного будівництва або подільного об'єкта незавершеного будівництва, складовою частиною якого є відповідний майбутній об'єкт нерухомості:

- ідентифікатор об'єкта будівництва (закінченого будівництвом об'єкта) в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва (будівлі, споруди), у тому числі складовою частиною якого є відповідний майбутній об'єкт нерухомості;

- графічне зображення розташування неподільного об'єкта незавершеного будівництва або подільного об'єкта незавершеного будівництва на генеральному плані об'єкта будівництва (крім об'єктів, що споруджуються на підставі будівельного паспорта забудови земельної ділянки);

- інформація про те, що продаж неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості є першим, дана умова має істотне значення оскільки перелік істотних умов для наступного відчуження неподільного об'єкта незавершеного будівництва є іншим.

- адреса неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомостіта назва майбутнього об'єкта нерухомості. В договорі купівлі – продажу зазначають точний опис майбутнього об'єкта нерухомості, а саме: квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машиномісце тощо.

Обов'язково в договорі купівлі – продажу майбутнього об'єкта нерухомості зазначають відомості про відсутність речових прав третіх осіб та обтяжень речових прав на неподільний об'єкт незавершеного будівництва/майбутній об'єкт нерухомості (у тому числі номери відомостей про речові права третіх осіб та обтяження речових прав на об'єкт у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно).

Однією з істотних умов яка повинна бути зазначена в даному договорі є умова про ціна неподільного об'єкта будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості або спосіб її визначення, яка повинна бути вказана в цьому правочині.

Також в договорі купівлі – продажу неподільного об’єкта незавершеного будівництва вказують запланований квартал та рік прийняття в експлуатації закінченого будівництвом об’єкта, у тому числі складовою частиною якого є майбутній об’єкт нерухомості, та виконання продавцем зобов’язання щодо забезпечення передачі об’єкта нерухомого майна покупцю. Продавець зобов’язаний надати покупцеві інформацію про хід виконання умов договору та стислий перелік будівельних робіт, які повинні бути проведені на неподільному об’єкта незавершеного будівництва/майбутньому об’єкті будівництва.

Як будь – який цивільно – правовий договір, так і договір купівлі – продажу неподільного об’єкт незавершеного будівництва може бути змінений в процесі його виконання, тому сторони вказують підстави та порядок зміни істотних умов договору під час його укладення. Також продавець та покупець майбутнього об’єкта нерухомості визначають і підстави та порядок дострокового припинення дії договору, строк повернення покупцю коштів у разі дострокового припинення дії договору, який не може перевищувати 60 календарних днів з дня припинення дії договору і ця вимога має імперативний характер. Також сторони зобов’язані визначити правові наслідки порушення зобов’язання та відповідальність за несвоєчасне виконання та невиконання умов договору купівлі – продажу неподільного об’єкта незавершеного будівництва.

Отже договір купівлі – продажу неподільного об’єкту незавершеного будівництва має дуже комплексний характер у зв’язку з включенням до його змісту всіх запропонованих умов законодавцем, які носять обов’язковий характер та ряду інших пунктів, які можуть бути запропоновані будь – якою із сторін та повинні бути погоджені контрагентом.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про гарантування речових прав на об’єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому». ВВР. 2023. №23-24. Ст.90.

2. Цивільний кодекс України. ВВР. 20003. №40-44. Ст. 356.

3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Цюри. 7-ме вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2025. Т.1. 449 с.

Гудима-Підвербецька Марія Мирославівна

доцент кафедри приватного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, кандидат юридичних
наук, доцент

ОНТОЛОГІЯ СУБСИДІАРНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОРУЧИТЕЛЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сучасний розвиток цивільного права зумовлює потребу в доктринальному переосмисленні правової природи субсидіарного обов'язку поручителя, який у чинному законодавстві редукується до категорії цивільно-правової відповідальності. Гіпертрофоване застосування терміна «відповідальність» до ситуацій, де відсутнє особисте правопорушення додаткового боржника, вимагає переосмислення онтологічної суті цих явищ, адже спричиняє розмивання меж між регулятивними та охоронними правовідносинами і ускладнює належну кваліфікацію правового статусу поручителя.

Проблематика субсидіарності та пов'язаних із нею правових конструкцій традиційно потрапляє в поле наукових досліджень. Наявні наукові розвідки вчених охоплюють окремі аспекти функціонування субсидіарних зобов'язань (Р. М. Римарчук, А. В. Руденко, В. В. Сельська, Н. М. Сампара), проблематику множинності осіб у зобов'язанні (Г. Г. Гриценко, Д. В. Трут, В. М. Слома), сутність обов'язку поручителя за договором поруки (В. В. Васильченко, О. П. Карасав, О. С. Кізлова, В. В. Луць, О. А. Підопригора, І. Й. Пучковська, П. М. Федосєєв, Є. О. Харитонов, Ю. О. Заїка, А. Р. Чанишева), проте не формують цілісного концептуального бачення правової природи обов'язку поручителя, що зумовлює необхідність подальшого комплексного та системного наукового аналізу зазначеної проблематики.

Відповідно до ч. 1 ст. 554 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], у разі порушення боржником забезпеченого порукою зобов'язання законодавець закріплює альтернативність солідарної та субсидіарної моделі відповідальності поручителя, що обирається сторонами договору. Водночас у сучасній цивілістичній доктрині актуалізується проблема онтологічного співвідношення субсидіарного обов'язку та відповідальності, що зумовлює необхідність їх переосмислення в межах єдиної категорії субсидіарного зобов'язання, тому подальший виклад дослідження спрямовуватиметься на з'ясування істинної природи субсидіарного обов'язку поручителя.

Договір поруки укладається між кредитором та поручителем – особою, яка не є стороною основного зобов'язання (згідно з ч. 1 ст. 553 ЦК України [1]). Така конструкція зумовлює формування у межах механізму поруки двох автономних, хоча функціонально взаємопов'язаних зобов'язальних правовідносин, що характеризуються відмінними юридичними підставами виникнення. З одного боку, існує основне зобов'язання, яке виникає між кредитором і боржником на підставі відповідного правочину; з іншого –

забезпечувальне зобов'язання поруки, що постає між кредитором і поручителем унаслідок укладення договору поруки та має акцесорний характер щодо основного зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 553 ЦК України поручитель несе обов'язок перед кредитором у разі порушення боржником основного зобов'язання [1]. При цьому правове значення має сам факт невиконання або неналежного виконання незалежно від причин такого порушення: суб'єктивних (звичайне небажання боржника виконати зобов'язання належним чином, хоча він має можливість це зробити без порушення прав кредитора) чи об'єктивних (неможливість боржника самостійно та вчасно виконати свої зобов'язання) [2, с. 25], оскільки саме він слугує юридичною підставою для реалізації кредитором права вимоги до поручителя. У випадку встановлення договором поруки субсидіарного характеру обов'язку поручителя визначального значення набуває дотримання послідовності звернення вимоги. Зокрема, кредитор зобов'язаний спершу пред'явити вимогу до основного боржника і лише у разі її незадоволення останнім вправі вимагати виконання зобов'язання від поручителя (п. 4.3.1 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з кредитних договорів» [3]) або ж якщо кредитор не отримав від боржника відповіді у розумний строк (випливає зі ст. 619 ЦК України [1]). Отже, з огляду на акцесорний характер поруки, обов'язок поручителя не виникає автоматично, а актуалізується виключно за наявності порушення основного зобов'язання та дотримання кредитором встановленого порядку пред'явлення вимог.

Цивільне законодавство встановлює імперативне правило, за яким поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що й основний боржник, якщо інше не передбачено договором поруки; відповідно до ч. 2 ст. 554 ЦК України такий обсяг охоплює основний борг, проценти, неустойку та збитки [1]. Водночас у доктрині обґрунтовано підкреслюється, що, попри зовнішню тотожність обсягу, обов'язок поручителя не є ідентичним обов'язку боржника з огляду на відмінну правову природу відповідних зобов'язальних відносин. Зокрема, на відміну від боржника, для якого окремі елементи (основний борг, проценти, неустойка, збитки) виступають складовими його відповідальності, для поручителя вони утворюють єдине, неподільне зобов'язання перед кредитором, розмір якого визначається за правилами, що регулюють відповідні вимоги до боржника [4, с. 456]. Такий обов'язок поручителя зводиться до сплати грошової суми, яка компенсує майнові втрати кредитора, спричинені невиконанням або неналежним виконанням боржником забезпеченого зобов'язання. У доктрині обґрунтовано наголошується на грошовій формі виконання такого обов'язку, оскільки поручитель об'єктивно може бути неспроможним виконати дії, покладені на основного боржника [2, с. 137]. Водночас, вважаємо, що принцип свободи договору, що виступає однією із перманентних засад цивільного права, не виключає можливості погодження сторонами альтернативних способів виконання обов'язку поручителя. Зокрема, за взаємною згодою сторін поручитель може здійснити належне виконання шляхом виконання за боржника негрошового зобов'язання або із застосуванням

інших цивільно-правових механізмів припинення чи трансформації зобов'язання (відступного, новації, заліку), що забезпечує гнучкість інституту поруки без втрати його забезпечувальної функції.

Поручитель, виконуючи зобов'язання перед кредитором, реалізує не обов'язок основного боржника, а власний обов'язок, що виникає з договору поруки та становить зміст акцесорного зобов'язання у межах забезпеченого порукою основного зобов'язання. Примітно, що наслідком такого виконання є законодавчо передбачена передача всіх прав кредитора в основному зобов'язанні, й поручитель отримує право звернутися до боржника з вимогою про відшкодування збитків, що виникли внаслідок невиконання або неналежного виконання останнім свого зобов'язання, причому розмір таких збитків визначається законом і, як правило, відповідає сумі, сплаченій поручителем кредиторові. Водночас поручитель не позбавлений можливості вимагати від боржника і реального виконання зобов'язання, якщо таке виконання об'єктивно залишається можливим.

При цьому наголосимо, що закріплений законодавчо і вже проаналізований нами обов'язок поручителя щодо обсягу відповідальності перед кредитором (ч. 2 ст. 554 ЦК України [1]) сформульовано як диспозитивне правило, що створює передумови для договірного визначення сторонами можливого обсягу обов'язку поручителя перед кредитором, фактично дозволяючи ще на стадії укладення договору поруки встановити межі його «відповідальності». Подібна конструкція є нетиповою для класичної моделі цивільно-правової відповідальності. Диспозитивний, вольовий характер виникнення відповідного обов'язку поручителя в межах якого він самостійно визначає обсяг і умови прийнятого на себе ризику, в поєднанні з самостійним характером зобов'язання поручителя, підриває беззастережність законодавчого тлумачення обов'язку поручителя як прояву субсидіарної цивільно-правової відповідальності. Інші серед основних аргументів щодо неможливості кваліфікації субсидіарного обов'язку поручителя як цивільно-правової відповідальності у її класичному розумінні можуть бути узагальнені до такого. Передусім, такий обов'язок не ґрунтується на вчиненні поручителем суб'єктивного правопорушення, що традиційно розглядається як підстава юридичної відповідальності в межах ретроспективного підходу. Майновий обов'язок поручителя виникає не внаслідок його протиправної поведінки, а як юридичний наслідок порушення основного зобов'язання боржником, що принципово відрізняє його від відповідальності за власний делікт. Водночас відсутня й інша ключова ознака відповідальності – покладення додаткових майнових обтяжень: поручитель, як правило, виконує саме основний обов'язок боржника, що становить реалізацію попередньо погодженого зобов'язання, а не застосування санкції. До того ж, покладення обов'язку на поручителя не ставиться у залежність від вини боржника, що також суперечить класичній конструкції відповідальності. Функціонально субсидіарний обов'язок поручителя має забезпечувальний (регулятивний) характер, оскільки спрямований на гарантування інтересів кредитора ще до моменту порушення зобов'язання, забезпечуючи стабільність цивільного обороту, тоді як цивільно-

правова відповідальність реалізується у межах охоронних правовідносин і має компенсаторно-каральну спрямованість. Це підтверджується і механізмом суброгації: виконання поручителем обов'язку зумовлює перехід до нього прав кредитора, що свідчить про відсутність карального елементу.

Відтак, з'ясування сутності обов'язок поручителя дозволяє стверджувати, що законодавець іменує «субсидіарною відповідальністю», насправді є обов'язком, що виникає із зобов'язання, яке є акцесорним за формою зв'язку з основним зобов'язанням, але самостійним за змістом, з чітко передбаченим специфічним порядком виконання, де термін «субсидіарність» вказує на черговість звернення вимоги кредитора.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення : 10.04.2026).

2. Пучковська І. Й. Забезпечувальна сутність поруки. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 4. С. 132–139.

3. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з кредитних договорів : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24.11.2014 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/va001600-14 (дата звернення : 10.04.2026).

4. Chanysheva A. R. On certain types of security interests under the civil legislation of Ukraine. Науковий вісник публічного та приватного права. 2024. № 4. С. 63–68.

Кравчик Марта Богданівна

доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені
Івана Франка, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ЧЕРГОВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА ДОГОВОРОМ

Керуючись приписами статті 1258 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Порядок закликання спадкоємців до спадкування за законом визначений у приписах книги шостої Цивільного кодексу України. Нотаріус, з врахуванням черговості спадкування за законом, перевіряє наявність родинних зав'язків осіб, які подали заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину з спадкодавцем, підтвердженням яких слугують свідоцтва Реєстрації Актів Цивільного Стану, зазначених відомостях у паспорті осіб (подружжя), копіях актових записів, рішень суду, які набрали законної сили щодо розірвання шлюбу, встановлення факту родинних зав'язків, факту реєстрації шлюбу, батьківства, материнства,

усиновлення, народження дітей у фактичних шлюбних відносинах, перебування неповнолітніх, непрацездатних фізичних осіб на утриманні спадкодавця (встановлюється за відомостями в паспорті, довідкою виданою органом медико-соціальної експертизи, пенсійною книжкою та інше). Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків встановлених статтею 1259 ЦК України, а саме, зміни черговості одержання права на спадкування на підставі нотаріально посвідченого договору, коли черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини, за умови, відповідно до частини 1 статті 1259 ЦК України, якщо такий договір не порушує прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині [1] .

Аналізуючи даний припис Цивільного кодексу України можна констатувати, що законодавець не визначає коло осіб, які можуть бути учасниками даного договору, а лише зазначає, що він укладається між заінтересованими особами, про що зазначено і у п. 4.9 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [2], тобто стороною в договорі виступатимуть лише ті спадкоємці, які бажають, а інші спадкоємці участі у ньому не братимуть.

Професор Ю.О. Заіка висловлює позицію, що існують три моделі договірної зміни черговості одержання права на спадкування. У першій моделі спадкоємець, якого «підтягнули» до спадкування за договором, спадкує разом із спадкоємцями, які закликаються до спадкування, не є стороною договору, а виступає, як третя, зацікавлена особа. За наступною моделлю договір укладається між спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом, та спадкоємцем, якого вони включають до свого складу. І, нарешті, можна вважати, що договір укладатимуть суто ті спадкоємці, які заінтересовані в ньому і бажають цього. Насамперед, це спадкоємці, які тим самим зменшують свою частку у спадщині, та спадкоємець, який разом з ними буде спадкувати [3, с. 103]. Найбільш прийнятною, на кумку Ю.О. Заіки та І.В. Спасибо-Фатєєвої видається третій варіант [4].

Слід констатувати, що договір укладається за взаємною згодою між контрагентами, що призводить до зміни черговості спадкування. На підставі даного договору до спадкування закликатиметься той спадкоємець, який набув права на спадкування на підставі укладення договору, в той час при спадкуванні за заповітом закликання до спадкування відбувається за волевиявленням заповідача і зміні не підлягає.

Сторонами договору про зміну черговості одержання права на спадкування можуть виступати лише спадкоємці за законом (ст.ст. 1261-1265 ЦК України), а саме спадкоємці тої черги, які закликані до спадкування та спадкоємець наступної черги, який буде закликаний до спадкування на підставі даного договору разом із спадкоємцями відповідної черги, який бажає

прийняти спадщину. Укладення договору про зміну черговості одержання права на спадкування надає можливість спадкоємцям більш віддаленої черги бути закликаними до спадкування разом із спадкоємцями відповідної черги, що спадкуватимуть за законом і є вже закликаними. Законодавцем також не визначено хто із спадкоємців більш віддалених черг може закликатися до спадкування на підставі договору про зміну черговості одержання права на спадкування, - чи це спадкоємці з числа третьої черги чи четвертої, так як і передбачено приписами Цивільного кодексу України про надання згоди іншими спадкоємцями закликаної черги на укладення такого договору спадкоємцями, які виявили на це бажання чи такими, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Істотною умовою договору про зміну черговості одержання права на спадкування є закликання до спадкування спадкоємця наступної черги, який за правилами черговості не має права на спадкування разом із спадкоємцями відповідної черги, які закликані до спадкування. Укладення такого договору може впливати на розмір часток у спадщині спадкоємців які стали стороною договору. Як наслідок, слід констатувати, що укладення договору про зміну черговості одержання права на спадкування не може призводити до зміни розміру частки у спадщині того спадкоємця, який закликаний до спадкування, але не є стороною договору.

Відповідно до статті 1259 ЦК України, п. 4.9 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України договір про зміну черговості одержання права на спадкування може бути укладений після відкриття спадщини. Натомість відсутня будь яка вказівка на можливість його укладення після спливу шестимісячного строку. Як наслідок, слід зазначити, що ключовою умовою укладення договору про зміну черговості одержання права на спадкування є його укладення лише до видачі свідоцтва про право на спадщину.

Список використаних джерел:

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1476889891842274 (дата звернення 01.03.2026).

2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України затверджений Наказом Міністерства Юстиції України 22.02.2012. № 296/5. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text (дата звернення 01.03.2026).

3. Заіка Ю.О. Зміна черговості спадкування за законом як вияв соціальної справедливості. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. 2023, вип. 25. С. 101-107.

4. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) (ред.), 2009. Т.12: Спадкове право. Харків: ФОП Колісник А. А. 456с.

Парута Юлія Іванівна

доцент кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила значні економічні втрати для суб'єктів господарювання. Так, відповідно до Звіту про збитки, які завдані інфраструктурі від пошкоджень спричинених російською військовою агресією проти України станом на листопад 2024 року сума загальних збитків, які завдані підприємствам оцінюються приблизно в 14, 4 млрд. доларів США. [1] Це актуалізувало потребу у напрацюванні ефективних механізмів захисту майнових інтересів юридичних осіб, які спрямовані на компенсацію завданої шкоди внаслідок військової агресії. Одним із таких механізмів є договір про страхування воєнних ризиків.

У цьому контексті варто зазначити, що поняття «страхування воєнних ризиків» є відносно новим для сучасної юридичної науки. Використання відповідної термінології стало закономірною реакцією сучасного страхового ринку на зростання воєнних загроз. Однак, попри новизну цієї категорії, станом на сьогодні вже зареєстровано Проект Закону України «Про систему страхування воєнних ризиків». [2]

Попит на страхування воєнних ризиків зростає, адже воєнна агресія рф не припиняється, а як наслідок - збільшується кількість випадків пошкодження та знищення майна, втрати активів і виникнення додаткових фінансових ризиків для юридичних осіб. Послуги зі страхування воєнних ризиків в Україні почали надаватися вже з другої половини 2023 року. До цього часу більшість страховиків або взагалі виключали воєнні ризики зі страхового покриття, або пропонували такі послуги у вкрай обмеженому обсязі. Водночас із продовженням повномасштабної збройної агресії та зростанням потреб бізнесу у захисті майнових інтересів ситуація поступово змінилася. Сьогодні вже значна кількість страхових компаній пропонують програми страхування воєнних ризиків. У результаті договір страхування воєнних ризиків поступово перетворюється на один із ключових інструментів забезпечення економічної стабільності та захисту підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Станом на сьогодні послуги страхування воєнних ризиків для юридичних осіб в Україні пропонують не поодинокі страховики, а значна кількість учасників страхового ринку. Зокрема, програми страхування воєнних ризиків для бізнесу пропонують такі страхові компанії, як ARX, VUSO, ІНГО, PZU Україна, TAC Life та інші. Особливо активний розвиток цього сегмента

страхового ринку розпочався у 2024-2025 роках, коли українські страховики почали співпрацювати з міжнародними перестраховиками. Наприклад, ARX реалізує програми страхування воєнних ризиків за підтримки міжнародного перестрахування DFC, що дозволяє забезпечувати значно вищі страхові ліміти для бізнесу. [3]

Серед страхових продуктів, які пропонуються юридичним особам, можна виокремити: страхування нерухомого майна та виробничих приміщень; страхування обладнання та товарів; страхування транспортних засобів; страхування вантажів під час перевезення; страхування життя та здоров'я працівників підприємств; страхування перерв у господарській діяльності (business interruption) та ін.

Важливим є те, що послуги зі страхування воєнних ризиків в Україні сьогодні не лише пропонуються страховими компаніями, але й супроводжуються реальним здійсненням страхових виплат юридичним особам. Це свідчить про поступове формування практичного механізму захисту бізнесу від наслідків збройної агресії.

Наприклад, страховою компанією «ІНГО» було здійснено страхову виплату на користь ТОВ «Автомобільна компанія СЕРВІСАВТОТРЕЙДІНГ», яке обслуговує розподільчий центр мережі NOVUS у місті Києві. У липні 2025 року внаслідок ракетної атаки було пошкоджено сучасний логістичний комплекс площею близько 40 тис. кв. м. Вибухова хвиля спричинила пошкодження зовнішніх конструкцій будівлі, інженерних систем, оздоблення та сонячної електростанції, розташованої на даху. За результатами врегулювання страхового випадку страховик виплатив 9,46 млн грн страхового відшкодування. Цей випадок демонструє, що об'єктами страхового покриття можуть бути не лише самі будівлі, але й інженерна інфраструктура та елементи енергетичного забезпечення підприємства.

Ще одним випадком реального відшкодування є виплати здійснені страховою компанією ARX щодо пошкодження бізнес-центру внаслідок ракетних ударів. У 2025 році один із київських бізнес-центрів двічі зазнав пошкоджень унаслідок ракетних атак. У межах страхового продукту «Залізний купол» страхувальнику було виплачено близько 20 млн. грн. страхового відшкодування, зокрема майже 14 млн. грн. за одним зі страхових випадків були врегульовані менш ніж за три тижні. [3]

Наявність вже реалізованих випадків страхового відшкодування демонструє, що договір страхування воєнних ризиків набуває не декларативного, а реального значення, забезпечуючи компенсацію втрат пов'язаних із пошкодженням чи знищенням майна підприємств унаслідок військової агресії.

Позитивним є те, що не тільки ринок реагує на запити, але й держава не залишається осторонь процесів спрямованих на відшкодування завданих збитків за договорами страхування воєнних ризиків. Наведене проявляється не тільки в підготовці відповідного законодавчого підгрунття, [2] але й у запровадженні спеціальних програм, що надають можливість виплати страхових премій за договорами страхування. Мова йде про програму, яка

передбачена Постановою КМУ № 1541 від 28.11.2025, і яка почала діяти із 01 січня 2026 року. Програма передбачає відшкодування за двома компонентами: компенсація вартості зруйнованого або пошкодженого майна та часткова компенсація страхових премій. [4] Програма, яка передбачає часткову компенсацію страхових премій поширюється на юридичних осіб, які уклали договори страхування майна виключно в частині страхування майна від воєнних ризиків.

Відповідно до умов цієї прогами договір страхування воєнних ризиків укладається на випадок пошкодження або знищення майна суб'єкта господарювання внаслідок впливу засобів ураження, пов'язаних із веденням бойових дій. До страхових ризиків віднесено прямий або опосередкований вплив ракет, безпілотних літальних апаратів, засобів протиповітряної чи протиракетної оборони, а також їх уламків. Крім того, страховим випадком визнаються пожежі, вибухи та ударні хвилі, спричинені дією зазначених засобів ураження. Таким чином, законодавчий підхід спрямований на максимально широке охоплення типових наслідків воєнних дій для майна бізнесу. Об'єктом страхування за договором страхування є таке майно суб'єкта господарювання: виробниче обладнання, будівлі та споруди (виробничі, адміністративні, складські тощо), окремі приміщення, що є частиною будівель (офіси, цехи), інженерні мережі (комунікації), що належать суб'єкту господарювання на праві власності та використовуються ним під час провадження основної діяльності.

За умовами програми держава компенсує частину страхового тарифу, а максимальний розмір компенсації може становити до 3 млн. грн. протягом календарного року. [5] Запровадження таких програм однозначно заслуговує на підтримку, але уже сьогодні бізнес наголошує на тому, що чинна модель страхування потребує удосконалення. Так, Компанія COLLAR продемонструвала масштаби ризиків на реальних цифрах, зокрема: вартість майна компанії становить близько 400 млн. грн. Державний механізм дозволяє компенсувати лише 1 млн. грн. (станом на сьогодні 3 млн. грн) страхового внеску. За таких умов підприємство може застрахувати лише незначну частину своїх активів, що критично недостатньо у разі удару по виробництву. [6]

На основі наведеного вище можна вести мову про те, договір страхування воєнних ризиків є важливим правовим інструментом захисту майнових інтересів юридичних осіб в умовах збройної агресії. Практика останніх років свідчить про активне формування відповідного сегмента страхового ринку, що проявляється не лише у збільшенні кількості страхових продуктів, але й у здійсненні реальних страхових виплат бізнесу за пошкоджене або знищене майно. Водночас розвиток механізмів страхування воєнних ризиків супроводжується поступовим формуванням нормативного підґрунтя, зокрема через підготовку спеціального законодавства та запровадження державних програм підтримки страхування. Позитивним є й те, що держава починає брати участь у компенсації страхових премій, що сприяє підвищенню доступності страхового захисту для юридичних осіб. Разом із тим сучасна модель страхування воєнних ризиків ще потребує подальшого вдосконалення, оскільки

наявні механізми не завжди забезпечують належний рівень покриття реальних майнових втрат для бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by russian's military aggression against Ukraine as of November 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024---ENG.pdf
2. Про систему страхування воєнних ризиків: проект закону України № 12372 від 30.12.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55532
3. Попит на страхування воєнних ризиків в Україні підтверджують реальні кейси страховиків у 2025 році. Малакут. Страховий брокер. 01.12.2025р. URL: https://sbmalakut.com.ua/%d0%bf%d0%be%d0%bf%d0%b8%d1%82
4. Програма надання часткової компенсації вартості майна суб'єктів господарювання, знищеного чи пошкодженого внаслідок збройної агресії російської федерації, а також часткової компенсації страхових премій за договорами страхування від воєнних ризиків. ECA. Export credit agency. URL: https://www.eca.gov.ua/produkty/pk/
5. Питання та відповіді щодо Програми часткової компенсації відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1541 від 28.11.2025. URL: https://www.eca.gov.ua/produkty/pk/

Бізнес прикордонних регіонів закликає удосконалити механізм страхування воєнних ризиків. Спілка українських підприємців.21.11.2025 р. URL: https://sup.org.ua/news/biznes-zaklykaie-udoskonalyty-mekhanizm-strakhuvannia-voiennykh-ryzykiv/

Селіванова Ірина Анатоліївна

науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрНУ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВЕТЕРАНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО" ТА ДОГОВОРИ СУБ'ЄКТІВ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Значення ветеранського підприємництва полягає не лише в економічній сфері, але й у гуманітарній площині. Міжнародний досвід свідчить, що підприємництво є ефективним засобом повернення ветеранів до мирного життя, адже ця діяльність забезпечує їх професійну самореалізацію, економічну активність та соціальну відповідальність. За даними Українського ветеранського фонду майже 77 % демобілізованих військових розглядають підприємництво як бажаний шлях самореалізації або вже мають власну справу, вони вважають підприємництво прийнятним способом забезпечення власної економічної незалежності [1].

26.02.2026 року набрав чинності Закон України «Про ветеранське підприємництво» [2]. До його появи в правовому полі України законодавство не містило спеціальних норм щодо регулювання підприємницької діяльності ветеранів війни. Єдиною особливістю правового режиму ветеранського підприємництва була його адресна державна підтримка, законодавчим підґрунтям якої був Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [3]. Суб'єктами такого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми чи форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [4, ст. 2]. Виходячи з таких показників, очевидно, що переважна більшість ветеранів війни здійснюють підприємницьку діяльність саме як суб'єкти мікро, малого та середнього підприємництва.

Найбільш ефективною є саме фінансова державна підтримка (за рахунок державного та місцевих бюджетів) суб'єктів малого і середнього підприємництва, а отже і ветеранського підприємництва. До її основних видів Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» відносить: 1) часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткову компенсацію лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсацію видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; 7) фінансову підтримку впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій [3, ст. 16]. Найбільш активно держава застосовує таку форму підтримки як надання грантів бізнесу [5].

Новелою Закону України «Про ветеранське підприємництво» є впровадження спеціального режиму економічної підтримки ветеранського підприємництва, який передбачає надання суб'єктам ветеранського підприємництва преференційних заходів, зокрема щодо участі в державних та муніципальних програмах підтримки, отримання субсидій, грантів, доступу до пільгових умов кредитування або участі у спеціалізованих тендерних процедурах. [2, ст.4]. До основних видів фінансової державної підтримки ветеранського підприємництва цей закон відносить: 1) надання фінансової підтримки, грантів, іншого виду фінансування, зокрема на безоплатній та безповоротній основі, для реалізації проектів суб'єктами ветеранського підприємництва; 2) надання кредитів для започаткування і ведення підприємницької діяльності суб'єктами ветеранського підприємництва; 3) компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що надаються для реалізації

проектів суб'єктів ветеранського підприємництва; 4) компенсацію лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 5) надання гарантії за кредитами суб'єктів ветеранського підприємництва; 6) підтримку впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 7) інші види не забороненої законодавством державної підтримки [2, ст.16].

Порівнюючи засоби державної фінансової підтримки малого і середнього підприємництва та засоби підтримки, що складають спеціальний режим економічної підтримки ветеранського підприємництва, приходимо до висновку, що для підтримки ветеранського підприємництва фактично застосовуються аналогічні заходи, що й для підтримки малого та середнього підприємництва.

Втім, міжнародний досвід свідчить про наявність більш широкого кола засобів підтримки. Так, у США, на відміну від України, діє система правових преференцій для ветеранського бізнесу, включно з сертифікацією VOSB/ SDVOSB, яка надає переваги у державних тендерах та доступ до пільгових кредитів через SBA. Щорічно федеральний уряд США встановлює цілі щодо обсягу контрактів, які повинні отримати підприємства, засновані ветеранами. Не менше 3% усіх державних контрактів мають належати таким компаніям. Законодавча ініціатива "Service-Disabled Veteran-Owned Small Business Program" гарантує особливі умови участі у державних закупівлях для підприємств, власниками яких є ветерани з інвалідністю. Закон «Military Reservist and Veteran Small Business Reauthorization Act of 2008» дозволяє ветеранам отримувати доступ до надлишкового державного майна [6], [8]. Французькі ветерани мають пріоритетний доступ до державних тендерів та консультаційні послуги з бізнес-планування. На законодавчому рівні це забезпечено Кодексом оборони Франції, статті L.311–L.331. Успішною є програма «Entreprendre pour Apprendre» для ветеранів, які прагнуть відкрити соціально значущі підприємства [7] .

Закон України «Про ветеранське підприємництво» також передбачає такі механізми як пріоритетне залучення суб'єктів ветеранського підприємництва до вироблення продукції (товарів, робіт, послуг) для державних та регіональних потреб шляхом впровадження зарезервованих контрактів на рівні до 5 відсотків відповідних бюджетних програм; надання права суб'єктам ветеранського підприємництва на отримання без проведення аукціону в оренду державного та комунального майна, що не міститься в Переліку першого типу, для здійснення підприємницької діяльності; забезпечення створення умов для розвитку підприємницької діяльності суб'єктів ветеранського підприємництва в межах індустріальних парків та технопарків, а саме: встановлення квот на розміщення суб'єктів ветеранського підприємництва на територіях індустріальних парків та технопарків; надання субсидій, грантів або компенсацій з державного та/або місцевого бюджетів на оплату оренди приміщень, комунальних послуг та інших витрат, пов'язаних із підприємницькою діяльністю суб'єктів ветеранського підприємництва в межах індустріальних парків та технопарків; запровадження грантових програм для суб'єктів ветеранського підприємництва з метою підтримки інноваційних проектів, у тому числі на придбання обладнання, впровадження новітніх технологій, проведення наукових досліджень та

розробок; надання консультаційної підтримки суб'єктам ветеранського підприємництва щодо умов вступу до індустріальних парків та технопарків [2, ст. 9]. Втім такі механізми підтримки закон включає не до змісту поняття спеціального режиму економічної підтримки ветеранського підприємництва, а до основних напрямів державної політики щодо формування конкурентної переваги у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва закон. Змін до Законів України «Про публічні закупівлі», «Про оренду державного та комунального майна», «Про індустріальні парки», які б впроваджували механізм реалізації цих преференцій ветеранського підприємництва, профільний закон не вносить. Отже, можна констатувати, що з появою спеціального закону зміст та порядок укладання договорів ветеранського підприємництва не зазнали ніяких змін. Тому необхідно виправляти цей недолік Закону України «Про ветеранське підприємництво».

Список використаних джерел:

1. Потреби ветеранів та ветеранок. Розділ 2 URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/
2. Про ветеранське підприємництва : Закон України № 4563-IX від 1.07.2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4563-20
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 4618-VI від 22.03.2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17
4. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України № 4196-IX від 09.01.2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4196-20
5. Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text
6. Сприяння розвитку бізнесу ветеранів: досвід США. Аналітична довідка. Відділ навчально-аналітичної роботи Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/facilitating_veteran_business_development/
7. Колісник Анна Сергіївна Державна підтримка розвитку підприємницького потенціалу ветеранів: окремі правові аспекти застосування міжнародного досвіду/ Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами II-го круглого столу (м. Харків, 30 червня 2025 року) / за ред. С.В. Глібка, В.П. Кохан. – Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. – 127 с. С. 29-33 – Електронне наукове видання. – https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/conf_30.06.2025.pdf
8. Д. Мурашко Ветерани без роботи, економіка без шансів: Україні критично потрібен закон про ветеранський бізнес

https://uapolicy.org/content/veterani-bez-roboti-ekonomika-bez-shansiv-ukrayini-kritichno-potriben-zakon-pro-veteranskiy-biznes/

Сіщук Ліліана Василівна

завідувач Лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук, старший дослідник

ВПЛИВ СТАНДАРТІВ ОЕСР НА ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У КОРПОРАТИВНОМУ ДОГОВОРІ

У сучасних умовах розвитку корпоративних відносин, зокрема, в контексті цифровізації економіки та глобалізації ринку капіталу, особливого значення набуває визначення змісту корпоративних прав та механізмів їх реалізації. Як і для країн Європи, так і для України одним із вагомих факторів впливу на формування та розвиток корпоративних відносин та корпоративних прав стали міжнародні стандарти корпоративного управління, серед яких ключове місце посідають Принципи ОЕСР у редакції від 2015 року. На їх основі почали змінюватися підходи до визначення гарантій та регулювання порядку здійснення корпоративних прав в межах норм вітчизняного корпоративного законодавства. Зазначені принципи, будучи актами м'якого права, не встановлюють безпосередньо юридично обов'язкових норм, однак виконують функцію універсального стандарту належного корпоративного управління, який імплементується через національне законодавство та договірні конструкції. Водночас цифровізація корпоративних процедур зумовила потребу в оновленні зазначених принципів, що отримало відображення у затвердженні Принципів корпоративного управління G20/OECP у редакції від 2023 року, та в удосконаленні регулювання подальших трансформаційних процесів, серед яких корпоративний договір є одним із інструментів впливу на механізм реалізації корпоративних прав.

Корпоративні права традиційно розглядаються як сукупність майнових та немайнових прав учасника підприємницького товариства, що забезпечують його участь в управлінні юридичною особою, отриманні прибутку та контролі за її діяльністю. Більш детально корпоративні права можуть розкривати свій зміст на рівні спеціальних законів та локальних актів, положення яких мали б відповідати принципам корпоративного управління, що є свідченням їх ефективності та прозорості. У зв'язку з цим взяті за основу Принципи корпоративного управління 2015 року закріпили фундаментальні орієнтири, а саме захист прав акціонерів, рівність акціонерів, прозорість діяльності компаній та підзвітність органів управління. Оновлення цих принципів у 2023 році не змінило їх суті, але оновило їх вимоги, що сформувались в умовах цифровізації та трансформації корпоративного

управління. З'являється акцент на цифрові інструменти, дистанційну участь, прозорість даних, а також на питання сталого розвитку. Зокрема, право на участь в управлінні сьогодні включає не лише фізичну присутність на загальних зборах, а й можливість дистанційного голосування, що відображено й на рівні норм спеціальних законів.

Водночас, незважаючи на значення законодавчого регулювання, саме корпоративний договір є ключовим інструментом практичної реалізації корпоративних прав. В Україні його базові положення закріплені на рівні Законів України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», що прямо передбачають можливість укладення такого договору учасниками цих товариств. Особливістю корпоративного договору є те, що він дозволяє деталізувати способи здійснення корпоративних прав в цілому та окремих їх складових, що не можуть бути повністю визначеними законом. У цьому аспекті корпоративний договір виступає формою індивідуалізації та конкретизації корпоративних прав з урахуванням інтересів конкретних учасників та особливостей структури корпоративного управління конкретної компанії. Для прикладу, право голосу у законі має абстрактний характер, так як тільки окреслює право прийти або не прийти на загальні збори і проголосувати або не проголосувати за певне рішення стосовно питань порядку денного цих зборів на розсуд самого учасника, при чому право голосу є саме правом, а не обов'язком учасника. У разі нез'явлення на загальні збори для учасника не передбачено настання відповідальності незалежно від наслідків прийнятого ним рішення для інших учасників та товариства загалом. Однак в корпоративному договорі сторони мають право передбачити обов'язок прийти на загальні збори та обов'язок голосувати узгоджено, а також передбачити відповідальність на невиконання взятих на себе за цим договором зобов'язань. Тим самим корпоративний договір трансформує диспозитивне корпоративне право у договірне зобов'язання, що підлягає виконанню.

Оновлені Принципи корпоративного управління G20/OECP у редакції від 2023 року суттєво розширили вплив на зміст корпоративних прав та, відповідно, на зміст корпоративних договорів у частині здійснення корпоративних прав. Для прикладу, у ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» на даний час передбачено наступні базові положення про те, що корпоративний договір укладається акціонерами товариства, що зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, а також те, що особа, яка набула право визначати варіант голосування на загальних зборах ПАТ за акціями такого товариства, зобов'язана повідомити товариству про набуття такого права, якщо в результаті такого набуття зазначена особа самостійно або разом із своєю афілійованою особою (особами) прямо чи опосередковано отримує можливість розпоряджатися пороговими значеннями пакетів акцій. Крім того, у ст. 30 цього ж Закону визначено право видавати безвідкличну довіреність з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань акціонерів як сторін корпоративного договору, предметом яких є повноваження акціонерів. З наведених положень випливає, що зміст корпоративного договору є конфіденційним, що спрямований на здійснення

всіх чи окремих корпоративних прав із взяттям на себе сторонами договору зобов'язань дотримуватись визначених домовленістю способів їх реалізації. При цьому така конфіденційність повинна узгоджуватися з принципами прозорості та розкриття інформації, передбаченими принципами ОЕСР, що зумовлює необхідність балансування між приватністю домовленостей та інтересами ринку і третіх осіб.

Водночас Принципи корпоративного управління G20/OECP надають рекомендації, які допоможуть оцінити та вдосконалити правову, регуляторну та інституційну базу корпоративного управління з метою підтримки ринкової довіри та доброчесності, економічної ефективності, сталого зростання та фінансової стабільності. У даному аспекті висвітлюється й інформація про можливість застосування корпоративного договору у більш ширшому аспекті для окреслення способів реалізації корпоративних прав, виходячи з сучасних трансформаційних процесів, що відбуваються в епоху цифровізації.

Зокрема, перший Принцип корпоративного управління G20/OECP передбачає необхідність забезпечення основи для ефективної системи корпоративного управління, що повинна сприяти прозорим та справедливим ринкам та передбачає можливість доповнення корпоративного управління елементами «м'якого» права, такими як кодекси корпоративного управління, які часто базуються на принципі «виконуй або поясню», щоб забезпечити гнучкість та врахувати особливості окремих компаній. Те, що добре працює в одній компанії, для одного інвестора або конкретної зацікавленої сторони, не обов'язково може бути застосовним до компаній, інвесторів та зацікавлених сторін, які працюють в іншому контексті та за інших обставин.

Аналогічно корпоративний договір забезпечує гнучкість регулювання корпоративних прав, дозволяючи адаптувати їх реалізацію до конкретних умов діяльності компанії та гарантій здійснення прав акціонерів. Найбільш часто це проявляється через можливість визначити під час укладення та виконання корпоративного договору способи реалізації участі у загальних зборах та голосування на них за певні питання порядку денного з метою прийняття найбільш правильного рішення. Так, у другому Принципі корпоративного управління G20/OECP – права та справедливе ставлення до акціонерів і ключових функцій власності – прямо передбачено, що система корпоративного управління повинна захищати та сприяти здійсненню прав акціонерів, а також забезпечувати справедливе ставлення до всіх акціонерів, включаючи міноритарних та іноземних акціонерів. Володіння акцією надає право на інформацію про компанію та право впливати на неї, головним чином шляхом участі та голосування на загальних зборах акціонерів.

Акціонери повинні бути достатньо поінформовані про фундаментальні корпоративні зміни та мати право затверджувати або брати участь у прийнятті рішень щодо них, таких як: 1) внесення змін до статуту, установчих документів або аналогічних керівних документів компанії; 2) дозвіл на додаткові акції; та 3) надзвичайні операції, включаючи передачу корпоративних активів, які фактично призводять до продажу компанії. Акціонери повинні мати можливість ефективно брати участь та голосувати на загальних зборах акціонерів, а також повинні бути поінформовані про правила, включаючи процедури голосування, що регулюють

загальні збори акціонерів. Акціонерам також слід надавати достатню та своєчасну інформацію щодо дати, формату, місця проведення та порядку денного загальних зборів, а також повну та своєчасну інформацію щодо питань, що вирішуються на зборах. Акціонери повинні мати можливість голосувати особисто або заочно, і голоси, подані особисто чи заочно, повинні мати однакову силу. Принципи також рекомендують, щоб голосування за довіреністю було загальноприйнятим. При цьому система корпоративного управління повинна забезпечувати, щоб голосування за довіреністю здійснювалося відповідно до вказівок власника довіреності.

У зв'язку з цим у четвертому Принципі корпоративного управління G20/OECP про розкриття інформації та прозорість прямо вказано, що договори між акціонерами є поширеним засобом для груп акціонерів, які окремо можуть володіти відносно невеликими частками від загального капіталу, діяти узгоджено, щоб сформувати ефективну більшість або принаймні найбільший окремий блок акціонерів. Ці договори можуть містити положення, які вимагають від тих, хто приймає умови договору, не продавати свої акції протягом певного часу, можуть охоплювати такі питання, як обрання ради директорів або голови, можуть зобов'язувати учасників голосувати блоком. Це підтверджує визнання корпоративного договору на міжнародному рівні як інструменту концентрації корпоративного контролю та реалізації узгодженої волі.

Таким чином, можна зробити висновок, що рекомендаційний характер Принципів корпоративного управління G20/OECP зумовлює наявність певного орієнтиру, дотримання якого дозволяє укладати корпоративний договір в межах дотримання норм закону, але з вказівками легального обрання способів здійснення корпоративних прав за цим договором на правових засадах. У цьому контексті корпоративний договір виступає інструментом, що забезпечує трансформацію міжнародних стандартів у конкретні юридичні зобов'язання учасників компанії, що забезпечує ефективне здійснення корпоративних прав як в цілому, так і окремих їх складових.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, №№ 18-19, ст.81. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text

2. G20/OECD Principles of Corporate Governance (редакція 2023). URL: https://www.oecd.org/en/publications/2023/09/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2023_60836fcb.html

Спєсівцев Денис Сергійович

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені
Лесі Українки, кандидат юридичних наук,
доцент

ДОГОВІР ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА НЕРУХОМОСТІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН ТА ТРЕТІХ ОСІБ

Сьогодні договір про спільну діяльність активно використовується для спорудження об'єктів нерухомого майна різного цільового призначення, починаючи від багатоквартирних житлових будинків і завершуючи цілісними майновими комплексами. Однак, незважаючи на поширеність цієї договірної конструкції, сучасна практика правореалізації та правозастосування до сих пір зіштовхується з окремими проблемами, пов'язаними із захистом прав сторін договору, а також третіх осіб.

В якості основного нормативно-правового положення цивільного законодавства, присвяченого відповідним відносинам, виступає частина перша статті 1134 ЦК України, якою зокрема визначено, що внески учасників у спільну діяльність, якими вони володіли на праві власності а також *«вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержання від неї плоди і доходи»* стають спільною часткою власністю учасників спільної діяльності, якщо інше не визначено домовленістю між ними [1, ст. 1134].

Базовим економічним активом у сфері будівництва нерухомості виступає земельна ділянка, на якій споруджується відповідний об'єкт. Тому у контексті відносин спільної діяльності саме щодо прав на землю існують певні ризики, втілення у життя яких призводить до необхідності застосування способів захисту.

Дуже часто договір про спільну діяльність використовується в ситуаціях коли власник земельної ділянки прагне залучити фінансові ресурси інших осіб для забудови відповідної поверхні землі з подальшим розподілом часток у праві власності на новозбудований об'єкт.

Основна проблема пов’язується з моментом набуття частки у праві власності на земельну ділянку. Адже, якщо учасник спільної діяльності, внеском якого виступають грошові кошти, набуває частку у праві власності на землю з моменту здійснення відповідного внеску іншою стороною договору, проте зобов’язується вносити свій грошовий внесок поступово, то у такому випадку первісний власник земельної ділянки ризикує потрапити у довготривалу схему будівництва у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням іншою стороною договору своїх зобов'язань. За таких умов він може втратити статус одноосібного власника і при цьому зіштовхнеться з проблемами набуття про власності на спільну нерухомість у зв'язку з

нездійсненням фінансування зі сторони іншої сторони договору. Забезпечення інтересів щодо земельної ділянки шляхом повернення її в одноосібну власність у такому разі може бути досягнуто, зокрема відмовою від зобов'язання або розірванням договору. Але для цього потрібна наявність відповідних юридичних підстав.

Своєю чергою у випадку, коли набуття іншою стороною договору частки у праві власності на земельну ділянку ставиться в залежність від завершення будівництва, власник земельної ділянки має можливість оформлення одноосібного права власності на результат будівництва, у тому числі ураховуючи необізнаність суб'єктів реєстрації прав щодо наявності договору про спільну діяльність. При цьому перевірка юридично важливих обставин покаже одноосібну власність відповідної особи на землю. У такому разі інший учасник спільної діяльності буде вимушений звертатися до суду з позовом про визнання за собою права власності на частку у новозбудованій нерухомості [Див.: 2, с. 119–120], а також земельній ділянці, на якій він розташований.

Водночас окремі кейси сучасної судової практики дозволяють стверджувати, що у випадку, якщо внеском у спільну діяльність виступає право власності на об'єкт нерухомого майна, останній стає об'єктом спільної часткової власності, що водночас визначає необхідність реєстрації прав нового співвласника на відповідну річ (див.: постанову Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02 листопада 2022 року у справі № 908/2902/21) [3].

Разом із тим слід відмітити, що сучасна судова практика поки що не сформувала чітких уніфікованих критеріїв розмежування договору про спільну діяльність у сфері будівництва від суміжних у тому числі гібридних (змішаних) договірних конструкцій. На наше переконання, питання прав на землю, на якій здійснюється будівництво, виступає важливим аспектом відповідної правової кваліфікації, зокрема для визначення природи договору і результатів його виконання. Більше того, саме ця обставина багато у чому впливає на подальше звернення за захистом як сторонами договору, так і третіми особами.

Для прикладу у справі № 908/852/17 Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду справедливо зазначив, що внесення державним підприємством, яке володіє земельною ділянкою на праві постійного користування, такого права у спільну діяльність для подальшого спорудження об'єкта нерухомого майна пов'язується з виходом за межі дієздатності підприємства щодо розпорядження відповідною ділянкою. Своєю чергою набуття права власності на споруджений об'єкт іншим учасникам спільної діяльності призведе до фактичного переходу до нього права користування земельною ділянкою відповідно до статті 120 ЗК України (див. постанову Суду від 08 травня 2018 року) [4]. У цьому кейсі права власника земельної ділянки (держави) були захищені позовом про визнання договору про спільну діяльність недійсним.

В окремих випадках, звертаючись спочатку до специфічних конструкцій договорів, як, наприклад, «договору про дольову участь у будівництві», власник або ж постійний користувач земельної ділянки згодом намагається

захистити своє право на землю шляхом подання позову про визнання договору удаваним, у тому числі ураховуючи перебування земельної ділянки у державній власності і внесення її у спільну діяльність без погодження з відповідними суб'єктами (див.: постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 листопада 2021 року у справі № 910/8979/20) [5]. Також в практиці можна зустріти і використання «інвестиційних договорів» за умовами яких інвестор передає власнику об'єкта нерухомості грошові кошти, що будуть використані останнім для проведення ремонту або ж реконструкції будівель чи споруд з подальшою передачею частини у праві власності на відповідне майно інвестору (див. постанову Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10 листопада 2020 року у справі № 907/762/16) [6]. Реалізація таких конструкцій неодмінно призведе до необхідності вирішення проблеми щодо права власності на землю, на якій розташовані відповідні об’єкти, а тому в потенціалі і до застосування способів захисту прав учасників таких відносин на відповідний економічний актив.

Підводячи підсумок під викладеним вище, слід констатувати, що в сучасних умовах договір про спільну діяльність виступає конструкцією, яка здатна задовольнити потреби учасників економічного обороту в засобах оформлення майнових зв’язків, що складаються між ними з приводу спорудження нерухомості. Для таких договірних відносин характерний високий рівень забезпеченості, що досягається у тому числі посередництвом безпосередньої юридичної прив'язки кінцевого майнового результату до сторін договору через конструкцію спільної часткової власності. Більше того, сфера нерухомості виступає нивою, на якій аналізований договір застосовується чи не найбільш часто.

Однак поєднання прав на землю з фінансовими ресурсами у межах конструкції спільної власності хоча і виступає економічно ефективною моделлю для спільного спорудження нерухомості, проте потребує додаткової юридичної уваги в частині забезпечення прав сторін договору, зокрема в частині оформлення відповідних прав на земельну ділянку та на споруджений внаслідок виконання умов договору об'єкт. Якщо ж від початку йдеться про право державної або ж комунальної власності на землю, права на яку вносяться у спільну діяльність, «фінансовий вкладник» у спільну діяльність ризикує не набути права на земельну ділянку у силу малоефективності способів захисту таких прав проти імперативних положень законодавства, що забезпечують права держави та територіальної громади на відповідне економічне благо, а також застосовуваних ними способів захисту своїх прав на землю. Ця обставина, своєю чергою, підкреслює потребу вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України у відповідній частині, ураховуючи специфіку використання досліджуваної договірної конструкції у сфері будівництва, а також активно впроваджувану у межах вітчизняного правопорядку концепцію «єдиної юридичної долі» земельної ділянки та розташованого на ній об’єкта нерухомості.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).
2. Спєсівцев Д. С. Юридичні факти у механізмах виникнення, переходу та припинення речових прав на нерухомість в Україні: дис… канд. юрид. наук (12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право). Харків, 2017. 225 с.
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.11.2022 р., судова справа № 908/2902/21. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/107370256 (дата звернення: 09.04.2026).
4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08.05.2018 р., судова справа № 908/852/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/74002511 (дата звернення: 09.04.2026).
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.11.2021 р., судова справа № 910/8979/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/101279783 (дата звернення: 09.04.2026).
6. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10.11.2020 р., судова справа № 907/762/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/92918892 (дата звернення: 09.04.2026).

Стефанишин Наталія Михайлівна

доцент кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОГОВОРІВ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Швидкий темп розвитку науки і техніки, що має місце сьогодні, призводить до появи об’єктів, які, фактично, наскрізно перетинають всі сфери суспільного життя та викликають гостру потребу у їх використанні з метою задоволення своїх інтересів. Так, «новітні» об’єкти цивільних прав, наприклад, штучний інтелект, цифровий контент, нематеріальні блага тощо, існують у матеріальному світі або ж цифровому середовищі, що обумовлюють форму таких об’єктів, а також, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов’язків щодо них, які можуть виникати на підставі договору. Договір – це найбільш універсальна конструкція правового регулювання цивільних відносин загалом та правових відносин інтелектуальної власності зокрема, де сторони отримують максимальну можливість реалізувати свої права та забезпечити свої інтереси, застосовуючи принцип свободи договору.

Варто погодитися з науковою позицією про те, що здійснення класифікації договорів дає можливість не лише виділяти риси чи істотні ознаки означеного

договору, а й визначити його місце в системі договорів, оскільки правильно побудована класифікація сприяє систематизації накопичених знань, забезпечує належне використання термінів, усуває неоднозначність у праворозумінні їх змісту [1, с.321-322]. Окрім того, вважаємо, що систематизація договорів загалом дозволяє сторонам грамотно обрати ту договірну конструкцію, яка найбільше задовільнятиме їхні потреби та усуватиме неоднозначність у правозастосуванні.

Загальновідомою та сприйнятною є класифікація В.В. Луця, котрий групує договори залежно від мети їх досягнення на: 1) договори про передачу майна у власність; 2) договори про передачу майна у тимчасове користування; 3) договори про виконання робі; 4) договори про надання послуг; 5) договори про спільну діяльність; 6) договори про передачу результатів інтелектуальної діяльності [2, с.39-40].

Самостійне місце, на нашу думку, необхідно відвести договорам у сфері права інтелектуальної власності, поклавши в основу класифікаційного критерію правову природу об'єктів права інтелектуальної власності та сферу правового регулювання. Окремі види даних договорів окреслені у ЦК України, глава 75 - розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, глава 76 – комерційна концесія, глава 62 – виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, частина 3 статті 424, 429, 430 ЦК України [3]. Низка інших договорів визначені у спеціальних нормативно-правових актах, наприклад, Законах України «Про авторське право і суміжні права» [4], «Про цифровий контент та цифрові послуги» [5], «Про видавничу справу» [6], «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [7] та інших. З врахуванням наведеного, підсумовуємо, що договори у сфері права інтелектуальної власності складають самостійний тип цивільно-правових договорів.

У ЦК України законодавець не виокремлює самостійну поіменовану главу – договори у сфері права інтелектуальної власності. Натомість, у главі 75 – розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [3] законодавець закріплює окремі види договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, залишивши поза увагою договори за якими відчужуються (передаються) майнові права інтелектуальної власності повністю або їх частина, що викликає низку питань при укладенні таких договорів у правозастосовній діяльності.

Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова відносять договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності до *нетипових* цивільно-правових договорів [8, с.301].

З врахуванням наведеного пропонуємо розширену класифікацію договорів у сфері права інтелектуальної власності з ініціюванням наступних груп договорів - за правовими наслідками договорів:

а) договори про створення об'єктів права інтелектуальної власності (створення об'єкта інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням трудового договору, договір про створення об'єкта права інтелектуальної власності за замовленням) та б) договори щодо розпорядження майновими правами на вже

створені об’єкти права інтелектуальної власності, до даної групи віднести: - договори за якими відчужуються (передаються) майнові пів повністю або їх частина (договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності) та - договори за якими майнові пів передаються у тимчасове користування (ліцензія, ліцензійний договір); в) договори про розподіл майнових прав інтелектуальної власності на службові об’єкти інтелектуальної власності; г) договори щодо управління майновими правами інтелектуальної власності (договір про партнерство, договір про представництво прав та інші); д) забезпечувальні договори (договір застави майнових пів).

Зазначена класифікаційна група договорів є найбільш загальною у сфері права інтелектуальної власності, що є характерною та забезпечує можливість передання майнових прав інтелектуальної власності на будь-який об’єкт пів, в тому числі, й об’єкт авторського права.

В межах зазначених груп договорів можемо виокремити авторські договори, як вид договорів в сфері пів, де мають місце як поіменовані, так і непоіменовані договори. Серед авторських договорів можемо виокремити підвиди договорів: видавничий договір, договір про депонування рукопису, сценарний договір, постановочний договір, договір між співавторами, договір художнього замовлення, ліцензійний договір, ліцензія та інші договори.

Підсумовуючи вище викладене, приходимо до висновку, що питання класифікації та систематизації договорів в сфері права інтелектуальної власності загалом та авторського права зокрема залишається відкритим з огляду на складну їх правову природу та стрімкий розвиток суспільних відносин, що потребують їх належного правового регулювання і пов’язані з творчою діяльністю людини.

Список використаних джерел:

1. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. /Т.В. Бондар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за заг. ред.О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с. С.321-325.

2. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності. Навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2016. 180 с. С.39-40.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435–IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. №2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

5. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. №3321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text

6. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997 р. №318/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80#Text

7. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.08.2018 р. № 2415-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text

8. О.І. Харитонова Право інтелектуальної власності. Посібник. К.:Юрінком Інтер, 2023. 540 с. С.301.

Суха Юлія Олексіївна

доцент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету імені
Івана Франка, кандидат юридичних наук

CONVERTIBLE LOAN ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ВКЛАДІВ ДЛЯ РЕЗИДЕНТІВ ДІЯ СІТІ

Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» запровадив фактично новий механізм - так званої конвертованої позики, суть якої зводиться до того, що товариство вправі конвертувати позику у частку в своєму статутному капіталі та на цій підставі залучати нових учасників. Зокрема, у статті 29 згаданого закону зазначається, що дговором позики, укладеним між кредитором та резидентом Дія Сіті (товариством) як боржником, може бути передбачено, що на вимогу кредитора в якості виконання альтернативного зобов'язання боржник зобов'язаний прийняти кредитора до складу учасників боржника або збільшити розмір його частки у статутному капіталі (якщо кредитор є учасником боржника) та вважати відповідну суму позики додатковим вкладом кредитора для оплати частки у статутному капіталі боржника.[1]

Інститут конвертованої позики є важливим кроком у напрямку гармонізації українського правового поля з міжнародною венчурною практикою та створює ефективний інструмент залучення інвестицій, насамперед для стартапів і технологічних компаній. Його ключовою перевагою є поєднання гнучкості боргового фінансування з можливістю подальшої участі інвестора в капіталі товариства. Відтак, законом регулюється можливість залучення як нових учасників, так і збільшення вкладів вже існуючих. [2] Такий механізм досить актуальний при залученні коштів для стартапів, з одного боку, це реальна можливість надати старт бізнесу, з другого- існує багато ризиків в подальшому такий бізнес втратити, з огляду на досить широкі можливості щодо розподілу часток між новими інвесторами та не завжди на принципах рівності та пропорційності. Юридично механізм використання конвертованих позик визначений тільки для резидентів Дія Сіті. При цьому, ***немає прямої заборони на використання такого механізму у діяльності інших господарських товариств***. Для таких господарських товариств є ризики:

1. Обмежене пряме законодавче регулювання

На відміну від резидентів Дія Сіті, нерезиденти застосовують convertible loan через ряд юридичних механізмів таких як інвестиційний договір та договір поворотної фінансової допомоги, де у першому договорі прописують залучення інвестицій, а в другому фактично оформлюють позику. У випадку неповернення позики, інвестор вправі вступити у господарське товариство шляхом зарахування суми позики як вклад до статутного капіталу господарського товариства.

2. Ризик перекваліфікації боргу у безповоротну фінансову допомогу

До моменту конвертації сума позики вважатиметься боргом, натомість, після - внеском у статутний капітал товариства. Існує ризик визнання такої операції безповоротною фінансовою допомогою та донарахування податків.

3. Корпоративні ризики (збільшення статутного капіталу)

Конвертація суми позики в частку потребує прийняття рішення загальних зборів; внесення змін до статуту; державної реєстрації таких змін.

Відтак, існують суттєві ризики щодо відмови учасників від прийняття рішення про збільшення статутного капіталу, оскарження рішень.

3. Ризик порушення переважного права учасників

Частиною другою статті 18 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що кожний учасник має переважне право зробити додатковий вклад у межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно до його частки у статутному капіталі. Треті особи та учасники товариства можуть зробити додаткові вклади після реалізації кожним учасником свого переважного права або відмови від реалізації такого права в межах різниці між сумою збільшення статутного капіталу та сумою внесених учасниками додаткових вкладів, лише якщо це передбачено рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів.[3] З положень закону випливає, що на етапі укладення чи-то договору позики чи інвестиційного договору сторони цього договору не знають, чи скористаються учасники своїм переважним правом на збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів. Отже, розмір частки інвестора може зменшитися. Якщо ж в договорі прописати незастосування переважного права, діючий учасник вправі трактувати це як порушення свого переважного права. Очевидно, такі питання доречно закріплювати в статуті з метою зменшення ризиків.

4. Невизначеність механізму заліку зустрічних вимог

Проблема полягає в тому, що в договорах позики чи інвестиційному договорі потрібно чітко зафіксувати строк настання права вимагати повернення позики. Тільки в цьому випадку вимога щодо повернення коштів вважатиметься, такою, що настала і її можна буде зарахувати в рахунок сплати додаткового вкладу. В іншому випадку, цей механізм не буде дієвим.

На відміну від описаного нами механізму, ***convertible loan для резидентів Дія Сіті*** має значно гнучкіше застосування, так як сторони можуть ширше прописати умови набуття частки в статутному капіталі товариства. Окремо слід зазначити на особливостях такої конвертації:

1. **Порядок конвертації чітко визначається статутом та договором позики з альтернативним зобов'язанням**. Умовно цей механізм можна поділити на такі етапи:

(1) Внесення змін до статуту ТОВ. Закріплення можливості залучення третіх осіб та конвертації позики.

(1) Укладення договору позики. Визначення ключових умов: сума інвестиції; KPI або інші умови конвертації; формула визначення частки.

(2) Досягнення умов конвертації (KPI). Настання юридичного факту, що активує право інвестора.

(3) Реалізація інвестором права на конвертацію. Подання вимоги про вступ до товариства.

(4) Прийняття рішення загальними зборами: про збільшення статутного капіталу; про визнання позикової вимоги вкладом.

(5) Внесення вкладу шляхом зарахування вимог. Використання механізму заліку зустрічних однорідних вимог.

(6) Затвердження результатів та державна реєстрація. Завершення процедури набуття статусу учасника.

1. Частки нових учасників можуть бути непропорційними

Зокрема, таке право встановлюється частиною восьмою статті 18 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а саме татутом або одностайним рішенням загальних зборів учасників, в яких взяли участь всі учасники товариства, можуть встановлюватися інші строки для внесення додаткових вкладів, може встановлюватися можливість учасників вносити додаткові вклади без дотримання пропорцій їхніх часток у статутному капіталі або право лише певних учасників чи лише третіх осіб вносити додаткові вклади, а також може бути виключений етап внесення додаткових вкладів лише тими учасниками товариства, які мають переважне право. [3]

2. Досить дискусійним питанням є: **чи можна зафіксувати в договорі позики з альтернативним зобов'язанням обов'яок прийняття інвестора (позикодавця) як учасника товариства на етапі укладення договору з автоматичною відмовою від повернення позики?** Часто інвестори хочуть гарантій прийняття їх до складу учасників товариства ще на етапі підписання договору. Водночас, в розумінні Закону «Про стимулювання…» таке оформлюється спершу рішенням про збільшення статутного капіталу, а в подальшому- рішенням про затвердження додаткових вкладів та розподіл часток і прийняття учасників до складу товариства. [1] На наш погляд, таке положення в договорі позики може бути визнано недійсним, так як не відповідає закону.

Поза тим, частина третя статті 29 Закону «Про стимулювання…» визначає, що статутом резидента Дія Сіті (товариства) може бути визначено інший порядок надання згоди на укладення такого договору. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього лише одностайним рішенням загальних зборів учасників резидента Дія Сіті, в яких взяли участь усі його учасники. [1] Тобто, якщо статутом визначено такий механізм, як передбачено договором, то сторони договору вправі застосувати змінену процедуру.

Підсумовуючи, проведений аналіз свідчить, що навіть попри наявність спеціального регулювання для резидентів Дія Сіті, правова природа convertible loan в Україні залишається складною та багатокомпонентною, оскільки поєднує елементи зобов'язального та корпоративного права. Для суб'єктів, які не є

резидентами Дія Сіті, застосування такого механізму фактично відбувається через договірні конструкції, що суттєво підвищує рівень правової невизначеності.

Основними ризиками використання конвертованих позик в Україні є: обмежене нормативне регулювання, ймовірність податкової перекваліфікації операцій, залежність конвертації від корпоративних процедур і волевиявлення учасників, ризик порушення переважних прав учасників, а також невизначеність механізму зарахування зустрічних вимог. Окрему увагу слід приділити відсутності усталеної правозастосовної практики, що додатково ускладнює прогнозованість реалізації прав інвестора.

Разом із тим, для резидентів Дія Сіті законодавець передбачив більш гнучкий підхід, зокрема можливість закріплення спеціальних умов конвертації у статуті та договорі позики, що дозволяє частково нівелювати зазначені ризики. Вирішальне значення при цьому має належне корпоративне структурування, чітке визначення умов конвертації та узгодження положень договору із статутом товариства.

Список використаних джерел:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text

2. Рубан С. Українські стартапи залучили майже пів мільярда доларів інвестицій у 2025 році. Економічна правда. 18 березня 2026 року. Режим доступу: https://epravda.com.ua/finances/venchurniy-rinok-ukrajini-investiciji-zrosli-do-498-mln-dol-819370/

3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text

Схаб-Бучинська Тетяна Ярославівна

доцент кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми договірного регулювання страхування життя в умовах воєнного стану зумовлена глибокими трансформаціями соціально-економічних відносин, спричиненими збройною агресією проти України. Введення воєнного стану істотно підвищило рівень ризиків для життя та здоров’я населення, що, своєю чергою, актуалізувало потребу у надійних механізмах фінансового захисту, серед яких особливе місце посідає страхування життя.

За таких умов особливої ваги набуває договірне регулювання страхових відносин, адже саме договір страхування життя виступає основним інструментом забезпечення прав та інтересів суб'єктів. Водночас традиційні підходи до укладення та виконання таких договорів потребують адаптації до нових реалій, зокрема з урахуванням підвищених воєнних ризиків, складності їх оцінки, включаючи впровадження підходів «воєнного андеррайтингу», забезпечення стабільності страхового ринку за участю Національного банку України, а також можливих обмежень щодо виконання зобов'язань страховиками.

В Україні відповідно до п.2 ст. 4 нової редакції Закону України «Про страхування» визначено п'ять класів страхування життя, а саме страхування життя, страхування життя до шлюбу та до народження дитини; інвестиційне страхування життя; безперервне страхування здоров'я; пенсійне страхування [1]. Говорячи про класи страхування життя стикаємося із проблемою та, водночас, актуальністю цифровізації договорів страхування життя в умовах війни. Адже, на багатьох адміністративно-територіальних одиницях, які наближені до зони бойових дій фізичний доступ до офісів обмежений, а часто є неможливим або небезпечним, а також швидкість обслуговування клієнтів, прозорість процесів та зниження витрат сприяють тому, що електронна форма договору, використання електронних страхових полісів, дистанційна ідентифікація та верифікація клієнтів стають ключовими інструментами забезпечення безперервності страхових відносин. Також, цифровізація страхування націлена на те, щоб наблизити ринок страхових послуг до європейських стандартів.

Так, в умовах сьогодення набирає особливого поширення укладення договорів страхування в електронній формі. Відповідно до п. 14 Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про особливості укладення договорів страхування зі споживачами» договір страхування укладений у формі електронного документа, повинен містити: електронний підпис споживача з урахуванням вимог законодавства України; кваліфікований електронний підпис особи, уповноваженої страховиком або страховим посередником на підписання договорів страхування, із кваліфікованою електронною позначкою часу, накладений такою особою (якщо використання іншого виду підпису не передбачено договором страхування, що є першим, основним або яким встановлюються ділові відносини); дату та час його укладення; адресу власного вебсайту страховика або страхового посередника або назву мобільного застосунку мовою, якою такий застосунок представлений в онлайн-магазинах застосунків App Store, Google Play та інших, якщо договір страхування було укладено за допомогою такого вебсайту або мобільного застосунку; інформацію про: технологію (порядок) укладення і підписання договору страхування; спосіб (способи) ідентифікації та верифікації споживача [у випадках, передбачених Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення"] з дотриманням вимог, визначених нормативно-правовим актом

Національного банку України з питань здійснення установами фінансового моніторингу [2]

Так як важливою при укладенні он - лайн договору є ідентифікація та верифікація клієнта, то відповідно до Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про особливості укладення договорів страхування зі споживачами» [2] та «Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки», електронний договір страхування має містити електронний підпис споживача (у тому числі електронний підпис одноразовим ідентифікатором) та кваліфікований електронний підпис (КЕП) особи, уповноваженої страховиком або страховим посередником на підписання договорів страхування. Відповідно до Постанови № 32 «Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України», якою запроваджено можливість дистанційної ідентифікації та верифікації клієнтів через систему BankID або із застосуванням відеоверифікації [4]. Це забезпечує належне волевиявлення сторін навіть у випадках, коли страхувальник перебуває за межами України або на територіях, наближених до зони бойових дій. Також, використання BankID, дистанційної ідентифікації, відеоверифікації та електронних сервісів дає змогу ідентифікувати клієнта за хвилини та укладати договір в електронній формі. Тому дистанційна ідентифікація та верифікація роблять страхування: швидшим, доступнішим, дешевшим та безпечнішим. Ці процедури зменшують ризики: укладення договорів від імені іншої особи; фіктивних страхових випадків; відмивання коштів через страхові продукти. Однак, укладення договору страхування в електронній формі не позбавлений недоліків, адже в електронному середовищі складніше довести, що: особа дійсно ознайомилася та погодилась з усіма умовами договору; при укладенні договору не було помилки чи введення в оману. Тому, формальне «поставлення галочки» не завжди гарантує усвідомлену згоду.

Водночас, важливим при договірному регулюванні за класами страхування життя є те, що страховик під час укладення договору зберігає право вимагати проходження медичного обстеження застрахованою особою. Водночас в умовах воєнного стану така процедура нерідко замінюється розширеним анкетуванням або декларативним підтвердженням стану здоров’я, що підсилює значення принципу найвищої добросовісності сторін.

Проведене дослідження засвідчує, що договірне регулювання страхування життя в умовах воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених як підвищенням рівня ризиків, так і прискореною цифровізацією страхового ринку. В умовах збройної агресії саме договір страхування життя набуває особливої значущості як інструмент фінансового захисту особи та її сім’ї. Окрему роль у трансформації договірних відносин відіграє цифровізація страхових послуг, зокрема впровадження електронної форми договору, дистанційної ідентифікації та електронних страхових полісів. Це значно підвищує доступність страхування, однак одночасно породжує нові виклики, пов’язані з кібербезпекою, доказуванням умов договору та захистом прав споживачів. Подальший розвиток договірного регулювання страхування життя

потребує уніфікації договірних умов та підходів до оцінки воєнних ризиків, удосконалення правового регулювання електронної форми договору та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20 (дата звернення: 17.04.2026).

2. Про затвердження Положення про особливості укладення договорів страхування зі споживачами: постанова Правління Національного банку України від 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0175500-23#Text (дата звернення: 17.04.2026).

3. Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки: постанова Правління Національного банку України від 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-23#Text (дата звернення: 17.04.2026).

4. Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України : постанова Правління Національного банку України № 32 від 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20#Text (дата звернення: 17.04.2026).

Тарасенко Леонід Леонідович

доцент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету імені
Івана Франка, кандидат юридичних наук,
доцент

ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ДОГОВІР: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Ліцензійний договір – це один з договорів, які легітимізують використання об’єктів права інтелектуальної власності третьою особою (а не суб’єктом майнових прав інтелектуальної власності).

Безумовно, особа, яка має виключні права інтелектуальної власності, може як використовувати цей об'єкт на власний розсуд, так і може дозволяти використання об'єкта права третіми особами. Надання дозволу на використання певного об'єкта права інтелектуальної власності здійснюється шляхом укладення ліцензійного договору або видачі ліцензії.

У ч. 4 ст. 426 ЦК України зазначено, що умови надання дозволу (видачі ліцензії) на використання об'єкта права інтелектуальної власності можуть бути визначені ліцензійним договором, який укладається з додержанням вимог цього Кодексу та іншого закону.

Ліцензійний договір, на нашу думку, належить до поіменованих, але до недооцінених і недоурегульованих договорів. Вказаний висновок слід зробити з аналізу правового регулювання вказаного договору і поширеності практики його застосування, що зумовлює потребу більш якісного законодавчого закріплення цього договору.

Так, загальні положення про ліцензійний договір містяться у ЦК України (гл. 75 «Розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності»). Зокрема, ст. 1107 ЦК України серед переліку правочинів, які опосередковують розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, є ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності та ліцензійний договір. Стаття 1108 ЦК України присвячена характеристиці ліцензії, а статті 1109-1111 ЦК України – ліцензійному договору. Вважаємо, що ці статті мінімально розкривають основні положення, які унормовують поняття, порядок укладення та зміст ліцензійного договору та надають характеристику ліцензії. Водночас для належного регулювання досліджуваних відносин чотирьох статей у ЦК України (з яких одна стаття присвячена типовому ліцензійному договору, одна – строку ліцензійного договору) не достатньо.

Так, ЦК України у ст. 1109 надає визначення ліцензійного договору (змістом якого є надання дозволу на використання певного об’єкту права інтелектуальної власності, при чому за загальним правилом на засадах невиключної ліцензії), містить згадку про можливість укладення субліцензійного договору, перелічує умови договору (тут ще можлива окрема наукова дискусія щодо того, чи це істотні умови, чи умови, які можуть бути передбачені у договорі), згадує про способи використання і умову про територію, на яку поширюються надані права. Стаття 1110 ЦК України містить кілька законодавчих положень про строк дії ліцензійного договору. У статті 1108 ЦК України міститься згадка про можливість ліцензіара видати ліцензію, визначено порядок її видачі (як окремого документа, або ліцензія може бути складовою частиною ліцензійного договору), охарактеризовано види ліцензій. При цьому вказана стаття не містить визначення ліцензії.

Дискусійним залишається питання про достатність вказаних законодавчих положень, адже спеціальне законодавство, окрім Закону України «Про авторське право і суміжні права», не деталізує вказаних вище положень про ліцензійний договір, які містяться в ЦК України.

Зокрема, спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності лише фрагментарно доповнює базові законодавчі положення про ліцензійний договір. Зокрема, слід звернути увагу на Закон України «Про авторське право і суміжні права», який містить ст. 50, що присвячена ліцензійному договору, і ст. 51, що унормовує публічну ліцензію.

Серед особливостей правового регулювання, які визначені Законом України «Про авторське право і суміжні права» щодо ліцензійних договорів на використання об’єкта авторського права або об’єкта суміжних прав, відзначаємо положення про ліцензійний видавничий договір, який є різновидом ліцензійного договору і згідно з яким ліцензіар надає ліцензіату дозвіл на виготовлення і опублікування примірників зафіксованого або записаного твору,

записаного виконання, фонограми, відеограми (примірників відповідних об'єктів) у кількості (тиражем), здатній задовольнити розумні потреби публіки. Термінологічно закон також наголошує, що ліцензіат ліцензійного видавничого договору, який забезпечує опублікування зазначеного в цій частині об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, вважається видавцем.

Особливістю ліцензійного видавничого договору є те, що у ньому можна передбачити тираж примірників відповідних об'єктів, який впливає на визначення інших умов цього договору та на його чинність. Спосіб визначення винагороди, яка сплачується за таким договором, може бути різний (періодичні платежі, відсоток від доходу ліцензіата тощо). Водночас законодавець наголошує, що якщо в ліцензійному видавничому договорі про видання або інше відтворення твору винагорода визначається у вигляді фіксованої грошової суми, то в договорі має бути визначений максимальний тираж твору, і це імперативне правило, яке формально навіть не містить винятків з правила, на кшталт – «якщо інше не передбачено договором».

Також в Законі України «Про авторське право і суміжні права» унормовано особливості субліцензійного договору, серед яких виділяємо умову про те, що дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав може надаватися в обсязі, що не може перевищувати обсяг прав, які було надано ліцензіату на підставі ліцензійного договору, зокрема щодо території і строку дії субліцензійного договору, окрім того, за загальним правилом у разі відсутності визначення у ліцензійному (субліцензійному) договорі виду ліцензії вважається, що ліцензія є невиключною.

Законодавець у ч. 5 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає права ліцензіата, серед яких виділяємо можливість вчиняти дії допоміжного характеру (інші допоміжні способи використання), якщо без вчинення таких дій здійснення ліцензіатом передбачених договором прав і обов'язків є об'єктивно неможливим або істотно ускладненим; можливість залучати під власну відповідальність третю особу (третіх осіб) без права укладення субліцензійного договору (субліцензійних договорів), якщо без участі такої третьої особи (таких третіх осіб) здійснення ліцензіатом передбачених договором прав і обов'язків є об'єктивно неможливим або істотно ускладненим.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» у статті 51 унормовує відносини, які виникають у зв'язку із використанням публічної ліцензії. Положення цієї статті є важливими, оскільки вони спрямовані на визначення правового режиму так званої публічної ліцензії, яку, ще свого часу називали, як «вільна публічна ліцензія». Особливістю публічної ліцензії є те, що вона спрямована на надання дозволу на використання саме об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав невизначеному колу осіб, є безоплатною (за загальним правилом), невиключною. Умови публічної ліцензії оприлюднюються ліцензіаром з наданням можливості дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Законодавство у сфері промислової власності (Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» тощо) не містить окремих статей про ліцензійний договір, який може укладатися щодо цих об'єктів, а положення про можливість укладення ліцензійного договору (видачі ліцензії) міститься у статтях вказаних законів, які унормовують здійснення майнових прав інтелектуальної власності на ці об'єкти, і ці положення не є інформативними, бо лише констатують право на укладення такого договору (видачі ліцензії). Позитивним аспектом є визначення ліцензії, яке наводиться в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», відповідно до якого ліцензія – дозвіл володільця патенту (ліцензіара), що видається іншій особі (ліцензіату), на використання винаходу (корисної моделі) на певних умовах. Також звертаємо увагу на можливість отримання так званої примусової ліцензії на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, у випадках та в порядку, передбаченому законом. Примусові ліцензії не застосовуються щодо торговельних марок.

Отже, вважаємо, що законодавець повинен приділити більше уваги ліцензійному договору як правочину, який опосередковує розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Для вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин доцільно або доповнити ЦК України (главу 75) кількома статтями щодо ліцензійного договору (сторони, предмет договору, ціна договору (у тому числі види та порядок визначення розміру винагороди), особливі умови договору, права та обов'язки сторін, особливості припинення договору, відповідальність сторін тощо), або доцільно викласти положення про ліцензійний договір в окремій главі ЦК України. Також спеціальне законодавство, особливо у сфері промислової власності, могло би визначити особливості укладення та змісту ліцензійного договору щодо відповідних об'єктів права інтелектуальної власності.

Чудик-Білоусова Надія Іванівна

старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ЧЕРЕЗ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЯК СКЛАДНИК РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

Вітчизняне житлове законодавство, спрямоване на врегулювання відносин, котрі виникають щодо набуття права власності на житло, відносини з надання житла, відносини з організації обліку та управління житловими приміщеннями

та відносин з укладення договорів, згідно з якими соціально незахищена особа набуває права на користування житловими приміщеннями на чітко визначених умовах та в певному, визначеному законодавством порядку.

Процедури організації обліку та надання житла у власність чи користування нещодавно зазнали суттєвих трансформацій завдяки прийняттю окремого закону [1], норми якого врахували не лише наявні прогалини у правовому регулювання, але й унормували правове регулювання житлових відносин внаслідок впливу воєнного стану. Його прийняття також вплинуло на реалізацію повноважень територіальної громади щодо забезпечення житлом у різний спосіб тих осіб, котрі його потребують.

Особливості правового регулювання відносин у сфері надання житла переважно врегульовані нормами житлового законодавства, хоча можуть регулюватися завдяки використанню норм законодавства з соціального забезпечення (соціальне житло) чи цивільного законодавства (договір з оренди житла з фонду територіальної громади). Тому договірні правовідносини, як основа надання житла окремим соціально незахищеним категоріям в сучасних умовах, зазвичай можуть виникати в інтересах конкретної фізичної особи чи її сім'ї задля забезпечення її права на житло при настанні тих соціальних ризиків, наявність котрих зумовлює необхідність вчинення активних дій уповноваженим підрозділом територіальної громади, котрий реалізовує житлову політику (за умови підтвердження внутрішнього переміщення, бездомності, безпритульності, втрати жила внаслідок пожежі чи бойових дій).

Законодавство із забезпечення житлом окремих категорій, на відміну від цивільного законодавства, котре закріплює принцип свободи договору в ст.ст. 6, 627 Цивільного кодексу України як загальну засаду цивільного законодавства, котра гарантує можливість для сторін укласти договори, які передбачені чи не передбачені актами цивільного законодавства, таких норм не містить. Тому сфера забезпечення житлом переважно характеризується наявністю переважно непоіменованих договорів. Згідно зі ст. 638 Цивільного кодексу України договір вважається укладеним, якщо його сторони в належній формі досягли згоди з усіх його істотних умов [5]. Істотні умови договорів із забезпечення житлом соціально незахищених категорій чітко визначені, хоча можуть відрізнятися, залежно від виду укладеного договору. Єдиною об'єднуючою їх усіх умовою є укладення договору при досягненні згоди між його сторонами щодо надання особі у користування житла для постійного чи тимчасового проживання.

За формою укладення вони є такими, що спрямовані на задоволення потреб у житлі, переважно є виключно письмовими, простими, укладеними на основі вільного волевиявлення особи, котра має намір задовольнити власні потреби в житловому приміщенні на засадах добровільності.

Характер встановлення прав та обов'язків сторін договору з надання житла буде залежати від мети укладення конкретного договору. Набуття соціально незахищеною особою права на користування житлом, залежно від підстави укладення, можливе відповідно до умов, котрі є основою такого договору, як: договір найму [2; 3] для внутрішньо переміщеної особи, договір найму для

тимчасового проживання особи житло якої постраждало (зруйновано, пошкоджено внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією) або для внутрішньо переміщеної особи [4], договір найму (оренди житла) [5], договір оренди з правом викупу житла [5], договір оренди соціального житла [1], договір оренди службового житла [1;6;7], договір найму житла [5], договір про іпотеку [8], договір оренди муніципального (соціального) орендного житла [9]. Найбільш поширеним, виходячи з мети укладення та наявних потреб у значної частини таких осіб, слід вважати договір найму соціального житла [10], котрий може бути укладений на підставі рішення відповідно органу місцевого самоврядування на території якого перебуває соціально незахищена особа, котра потребує забезпечення житлом. Він укладається між даним органом або уповноваженим ним органом (управителем) та особою, яка потребує житла.

Залежно від нормативного закріплення, процедура укладення частини з цих договорів переважно врегульована нормами цивільного та житлового законодавства. Переважна більшість з них є двосторонніми та зобов'язальними, оплатними та консенсуальними. За підставами укладення вони є обов'язковими. Однак лише частина з них підлягає нотаріальному посвідченню. Залежно від рівня урегульованості, більшість договорів слід вважати непойменованими.

Також в рамках публічного приватного партнерства задля покращення забезпечення житлом, особливо в умовах зростання кількості незахищених осіб внаслідок повномасштабного вторгнення, громада може сприяти у забезпеченні будівництва житлової нерухомості, зокрема модульних будинків чи тимчасового житла [11], котру після проходження відповідної процедури, можливо передавати у власність чи користування такій особі чи її сім'ї.

Використання договірних механізмів задля забезпечення соціальної захищеності особи переважно дозволяє задовольнити інтереси фізичної особи та громади, до якої особа перемістилася, в якій проживає чи зареєстрована. Запровадження нових механізмів забезпечення потреб особи в забезпеченні житлом тимчасово чи постійно одночасно сприятиме покриттю потреб соціально незахищених осіб, котрі внаслідок наявності об'єктивних чи суб'єктивних причин не здатні реалізувати свої можливості щодо задоволення одного з конституційних прав та сприятиме зростанню населення, задоволенню потреб громади у певних категоріях фахівців. Доцільність чи необхідність їх укладення залишатиметься протягом тривалого часу складовою реалізації соціальної та житлової політики, завдяки необхідності задоволення потреби особи, нездатної самостійно задовольнити потреби в отриманні житлового приміщення.

У майбутньому сфера застосування договорів з надання житла розвиватиметься виключно через зростання кількості осіб, котрі втратили житло внаслідок руйнувань чи внутрішнього переміщення та за наявності необхідності у їх забезпеченні житловими приміщеннями. Тому територіальна громада повинна забезпечувати належне формування та функціонування власного житлового фонду. Основними пріоритетами її житлової політики

мають стати заходи, спрямовані на: запобігання виникненню та подолання бездомності серед мешканців громади (тих, хто втратив житло внаслідок руйнування, пожежі чи військових дій); формування, наповнення, облік та ефективне використання житлового фонду громади (наявного в громаді) з метою забезпечення особи житлом, зокрема і тимчасово; створення умов для забезпечення доступу особи до доступного та соціального житла через діючі раніше впроваджені механізми; розробку, затвердження та виконання місцевої програми реалізації права на житло визначеної законодавством категорії осіб.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади житлової політики. Закон України від 13.01.2026 р. № 4751–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20.
2. Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб та інших категорій соціально незахищених верств населення. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 495. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF.
3. Договір найму житлового приміщення з фонду житла для тимчасового проживання Наказ Держжитлокомунгоспу України 14.05.2004 р. № 98. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-04.
4. Порядок надання житла, придбаного Держмолодьжитлом за рахунок коштів гуманітарної та іншої допомоги, для тимчасового проживання постраждалих осіб. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 495. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL:
6. Положення про порядок надання службових жилих приміщень і користування ними в Українській РСР. Затв постановою Ради Міністрів УРСР від 04.02.1988 р. № 37. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-88-%D0%BF.
7. Перелік категорій працівників, яким може бути надано службові жилі приміщення. Затв. постановою Ради Міністрів УРСР від 04.02.1988 р. № 37. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-88-%D0%BF.
8. Про іпотеку. Закон України від 05.06.2003 р. № 898–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15.
9. Порядок надання соціального житла, а також урахування площі житла, що перебуває у власності громадянина, якому надається квартира або садибний (одноквартирний) житловий будинок з житлового фонду соціального

призначення. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 682. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/682-2008-%D0%BF.

10. Про житловий фонд соціального призначення. Закон України від 12.01.2006 р. № 3334–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15.

11. Про публічно-приватне партнерство. Закон України від 19.06.2025 р. № 4510–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20.

Ясечко Світлана Вадимівна

доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ, постдок Центру інформаційного та інноваційного права (CIIR) юридичного факультету Копенгагенського університету, кандидат юридичних наук

ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ДАНИХ ТА РОЗПОДІЛУ ПРАВ У СФЕРІ БІОМЕДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Схвалення Кабінетом Міністрів України Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (далі ЄС) стало важливим етапом євроінтеграційного процесу та водночас новою методологічною рамкою для переосмислення ролі приватноправових інструментів у сферах, де поєднуються інновації, інтелектуальна власність та дані. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2026 р. № 438 [1] затверджено програму, що охоплює 1875 завдань з імплементації понад 1600 актів acquis ЄС, а метою визначено завершення адаптації законодавства до 2027 року з урахуванням можливих перехідних періодів. За розділом 7 «Право інтелектуальної власності» програмою передбачено 29 цілей, з яких 24 мають транспозиційний, а 5 інституційний характер, окремо акцентовано на цифровій трансформації процедур, посиленні правозастосування, забезпеченні функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності та наближенні патентної системи до європейських стандартів, у тому числі через приєднання до Європейської патентної конвенції.

У контексті цієї програми особливого значення набуває питання про те, чи може саме договір виступати універсальною формою правового регулювання в тих сферах, де публічно-правове регулювання є складним, багаторівневим або ще перебуває у стані оновлення. У сфері біомедичних інновацій, зокрема у розробці й застосуванні лікарських засобів передової терапії. Європейське право вже сьогодні демонструє, складність регулювання у цій складається яка складається не з одного, а з комплексу взаємопов’язаних режимів таких як

загального фармацевтичного законодавства, спеціального режиму для таких лікарських засобів, правил щодо тканин і клітин людини, захисту персональних даних, охорони ноу-хау і нових правил доступу до та використання даних. Саме тому договір стає не лише допоміжним, а координаційним механізмом.

Особливо показовою у цьому сенсі є сфера розробка лікарських засобів передової терапії (ЛЗПТ). Лікарські засоби передової терапії – це швидкозростаюча галузь інноваційних методів лікування. Підкласифікації ЛЗПТ різняться, в ЄС існують чотири основні групи, тобто генна терапія, соматоклітинна терапія, тканинно-інженерна терапія та комбіновані ЛЗПТ.

Регламент (ЄС) № 1394/2007 [2] установив спеціальний правовий режим для лікарських засобів, заснованих на генах, клітинах і тканинах, тоді як Директива 2001/83/ЄС [3] продовжує формувати загальний кодекс ЄС щодо лікарських засобів для людини. Додатково Директива 2004/23/ЄС [4] закладає стандарти якості та безпеки щодо донорства, заготівлі, тестування, обробки, зберігання і розподілу тканин та клітин людини. Отже, ще на рівні нормативної побудови видно, що в одній інновації перетинаються щонайменше фармацевтичний, біоетичний, інформаційний і цивільно-правовий виміри. Це означає, що жоден з регуляторних актів сам по собі не відповідає на всі питання щодо належності результатів, порядку доступу до даних, умов передачі ноу-хау, повторного використання результатів, ліцензування чи розподілу ризиків між учасниками дослідження. Саме тут договір і набуває ознак універсальної форми правового регулювання.

Європейський підхід до регулювання даних ще більше посилює значення договірної моделі. General Data Protection Regulation (GDPR) [5] встановлює загальні правила обробки персональних даних і надає особливий захист даним про здоров’я як спеціальній категорії персональних даних. Директива (ЄС) 2016/943 [6] охороняє нерозкрите ноу-хау і комерційну інформацію, якщо вони мають комерційну цінність саме через свою секретність і є належно захищеними. Регламент (ЄС) 2022/868 [7] про європейське управління даними спрямований на розбудову механізмів повторного використання та посередництва у сфері даних, а Регламент (ЄС) 2023/2854 [8], відомий як Data Act, запроваджує правила справедливого доступу до даних і їх використання. Сукупно ці акти формують нову парадигму, дані більше не сприймаються лише як технічний додаток до інновації, вони стають самостійним об’єктом правового інтересу, обігу та контролю. За цих умов саме договір визначає, хто і на яких умовах має доступ до наборів даних, які дані можуть використовуватися в наукових чи комерційних цілях, як співвідносяться вимоги конфіденційності, відкритої науки, публічного інтересу та охорони прав інтелектуальної власності.

Для біомедичних досліджень, а особливо для розробки ЛЗПТ, дані мають багатошарову природу. Йдеться про клінічні дані, генетичну інформацію, лабораторні результати, виробничі протоколи, біобанкові матеріали, алгоритмічно структуровані набори даних, а також про похідні знання, які не завжди підлягають патентному захисту, але можуть становити основний економічний актив дослідницького консорціуму. Тому універсальність

договору виявляється насамперед у тому, що він здатен поєднати в одному правовому інструменті норми про обіг майнових прав, режим доступу до даних, конфіденційність, публікації, трансфер матеріалів, розподіл відповідальності, та порядок комерціалізації або некомерційного використання результатів. У цій площині консорціумний договір, договір про обмін даними, договір про передачу матеріалів, договір про конфіденційність і ліцензійні договори вже не є технічними додатками до проєкту, вони фактично конструюють його юридичну архітектуру. Це особливо актуально для України, яка одночасно модернізує IP-систему, цифровізує процедури та наближає національне право до складної системи acquis ЄС.

Нові положення Національної програми адаптації законодавства України до права ЄС прямо вказують, якщо держава ставить за мету не лише транспозицію норм, а й посилення реінжиніринг цифрових інструментів, зміцнення правозастосування та наближення до європейських стандартів патентної системи, то це об'єктивно збільшує потребу в приватноправових механізмах, які дозволяють учасникам інноваційної діяльності діяти в межах чітко структурованих і передбачуваних правових режимів. Інакше кажучи, публічно-правова адаптація до acquis ЄС повинна супроводжуватися розвитком сучасної договірної практики. Без цього імплементація європейських норм ризикує залишитися формальною.

Це дає підстави стверджувати, що договір у сфері біомедичних інновацій виконує щонайменше чотири функції. По-перше, розподільчу, оскільки визначає належність результатів, даних, ноу-хау та прав на їх використання. По-друге, координаційну, оскільки узгоджує інтереси університетів, лікарень, спонсорів, біотехнологічних компаній, інвесторів і пацієнтських структур. По-третє, охоронну, адже забезпечує режим конфіденційності, обмеження доступу, захист комерційної таємниці й запобігає передчасному розкриттю результатів, що може знищити новизну винаходу. По-четверте, регуляторну, бо через договір можна вбудувати вимоги GDPR, режимів безпечного обігу тканин і клітин, вимоги до повторного використання даних і спеціальні умови ліцензування. Саме тому в умовах євроінтеграції доцільно ставити питання не лише про адаптацію українського законодавства до acquis ЄС, а й про формування в Україні нової культури договірного регулювання інноваційної діяльності. Для біомедичної сфери це означає необхідність типових або модельних підходів до консорціумних договорів, договорів про спільні дослідження, ліцензійних умов щодо основних результатів, договорів про передачу даних і матеріалів, а також положень про доступність результатів для пацієнтів і публічних систем охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Кабінет Міністрів України. (2026, 1 квітня). Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) (Постанова № 438). https://zakon.rada.gov.ua/go/438-2026-%D0%BF

2. Regulation (EC) No 1394/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on advanced therapy medicinal products and amending Directive 2001/83/EC and Regulation (EC) No 726/2004. (2007). *Official Journal of the European Union, L 324*, 121–137. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/1394/oj/eng
3. European Union (2001). Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use. (2001). *Official Journal of the European Communities, L 311*, 67–128. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/83/oj/eng
4. European Union (2004). Directive 2004/23/EC of the European Parliament and of the Council on setting standards of quality and safety for the donation, procurement, testing, processing, preservation, storage and distribution of human tissues and cells. Available online at: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:102:0048:0058:en:PDF.
5. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). (2016). *Official Journal of the European Union, L 119*, 1–88. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng
6. European Union (2016). Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. (2016). *Official Journal of the European Union, L 157*, 1–18. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/943/oj/eng
7. Regulation (EU) 2022/868 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on European data governance and amending Regulation (EU) 2018/1724 (Data Governance Act). (2022). *Official Journal of the European Union, L 152*, 1–44. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/868/oj/eng
8. Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 (Data Act). (2023). *Official Journal of the European Union, L*, 2023/2854. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng

Вінтоняк Наталія Дмитрівна

кандидатка юридичних наук, адвокатка,
старша партнерка АО «ДЖАСТ ЛОЄРС»

NDA: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

В умовах розвитку бізнес-процесів все більше компаній намагаються захистити власну інформацію, укладаючи NDA (договір про нерозголошення). Договір про нерозголошення слугує інструментом захисту комерційної таємниці та/або конфіденційної інформації від неправомірного розголошення.

Конструкція договору передбачає виникнення негативного зобов'язання, відповідно до якого сторона договору зобов'язана утриматися від вчинення певної дії (ч. 1 ст. 509 ЦК України).

Законодавче регулювання нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації в Україні є фрагментарним та базується на нормах, які визначають поняття комерційної таємниці, перелік майнових прав інтелектуальної власності на комерційну таємницю та строк чинності (ст. 505-508 ЦК України); поняття конфіденційної інформації (ст. 21 Закон України «Про інформацію»); правове регулювання неправомірного збирання, розголошення та використання комерційної таємниці (ст. 16-18 Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції») та інші.

Поняття договору про нерозголошення запроваджено у чинне законодавство Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», який спрямований на правове регулювання правового режиму Дія Сіті для IT компаній. Зокрема відповідно до ст. 26 вказаного Закону за договором про нерозголошення фахівець або інша особа зобов'язується не розголошувати комерційну таємницю та/або іншу конфіденційну інформацію резидента Дія Сіті або стосовно резидента Дія Сіті. Договір про нерозголошення укладається у письмовій формі, може бути безвідплатним та передбачати виплату компенсації у разі його порушення.

Істотними умовами договору про нерозголошення є: 1) строк, протягом якого фахівець або інша особа зобов'язується не розголошувати інформацію з обмеженим доступом резидента Дія Сіті або стосовно резидента Дія Сіті; 2) визначення інформації, на яку поширюється зобов'язання про нерозголошення.

Введення в чинне законодавство поняття договору про нерозголошення позитивно відзначається на розвитку законодавства, водночас варто відзначити, що норми Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» застосуються в межах відносин за участю резидента Дія Сіті. Законодавцю не варто відкидати того факту, що договір про нерозголошення укладається й за участі інших суб'єктів (не тільки резидента Дія Сіті). На практиці такий договір доволі часто представники різних компаній укладають з працівниками, партнерами та іншими особами, що потребує в межах цивільного законодавства більш детального правового регулювання.

Слід відзначити, що недоведення позивачем усіх елементів складу цивільного правопорушення є підставою для відмови у задоволенні позову про стягнення коштів у зв'язку з використанням та розголошенням комерційної таємниці та/або конфіденційної інформації. У Постанові від 29 лютого 2019 року (справа № 752/5775/16-ц) Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду [1] зазначив, що тягар доведення обґрунтованості вимог пред'явленого позову (про притягнення до відповідальності за привласнення та неправомірне використання у власних цілях комерційної таємниці юридичної особи) за загальним правилом покладається на позивача; за таких умов доведення не може бути належним чином реалізоване шляхом виключно спростування позивачем обґрунтованості заперечень відповідача, оскільки це не звільняє позивача від виконання ним його процесуальних обов'язків.

Водночас вітчизняна судова практика демонструє ряд позитивних рішень щодо стягнення коштів у зв'язку з розголошенням комерційної таємниці та/або конфіденційної інформації. У справі № 362/3895/20 суд задовольнив позов про стягнення штрафу у розмірі 3 000,00 грн у зв'язку з порушенням відповідачкою договору про нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації. Зокрема відповідачка, яка перебувала у трудових відносинах з позивачем, розмістила на сторінці Facebook у групі «Клуб бухгалтерів» оборотно-сальдову відомість та іншу інформацію про контрагентів, а також відомості про розмір заробітної плати співробітників. Згідно з умовами договору конфіденційною інформацією товариства є відомості про розмір грошових коштів товариства, що знаходяться на банківських рахунках та в касі, а також про їх рух, бюджети, управлінська звітність, комерційна та інша фінансова звітність.

У справі № 757/17647/19-ц товариство звернулося до суду з позовом про стягнення збитків у формі упущеної вигоди. В обґрунтування позову зазначено, що з відповідачем було укладено угоду про конфіденційність, яку останній порушив розголосивши конфіденційну інформацію, передану йому позивачем, невизначеному колу осіб на своїх особистих сторінках в соціальних мережах Facebook та LinkedIn. Вказані дії відповідача стали причиною і фактичною підставою для розірвання контрагентом позивача договору, через те, що відповідач, як працівник позивача, розголошує у соціальних мережах конфіденційну інформацію, тому в контрагента позивача існують сумніви щодо забезпечення позивачем збереження будь-якої конфіденційної інформації, в тому числі інформації, яка отримана та може бути отримана.

На підтвердження своїх тверджень позивач надав роздруківки публікацій відповідача з його особистих сторінок в мережі Facebook та LinkedIn з їх перекладом на українську мову, а також лист від контрагента та докази про розірвання договору. Оскільки контрагент позивача відмовився далі працювати та розірвав з позивачем договір, то позивач втратив реальну можливість отримати кошти в розмірі 279 808,00 грн.

NDA відіграє важливе значення для розвитку компаній в сучасному конкурентному середовищі, однак його ефективність залежить від того, чи зможе власник інформації довести факт порушення належними й допустимими доказами. З метою можливості захисту комерційної таємниці та/або конфіденційної інформації у договорі про нерозголошення як мінімум, слід чітко формувати умови, зокрема, які стосуються обсягу інформації, яка вважається конфіденційною, строку дії зобов'язання щодо нерозголошення та відповідальності не тільки у розмірі завданих збитків, а й штрафу за сам факт розкриття інформації.

Список використаних джерел:

1. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 лютого 2019 року, справа № 752/5775/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80304725.

2. Рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 20 січня 2022 року, справа № 362/3895/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102739170.

3. Рішення Печерського районного суду міста Києва від 08 листопада 2022 року, справа № 757/17647/19-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107874277.

Мартинюк Віктор Анатолійович

доцент кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор філософії

ДОГОВІР ЕМФІТЕВЗИСУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ОРЕНДІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Цивільним кодексом України встановлено, що договір – це основний регулятор приватних правовідносин, основною характеристикою якого є домовленість між двома чи більше сторонами про виникнення, припинення, зміну прав та/чи обов'язків. В ЦК України виключною особливістю закріплений принцип свободи договору, що дає можливість сторонам вільно визначити свої права та обов'язки, які не повинні суперечити діючому законодавству. Однією із основних характеристик договору є його універсальність, що означає застосування його у господарських, трудових, сімейних та інших цивільних відносинах. Саме договір дає можливість сторонам визначити норми чинного законодавства під свої взаємовідносини та потреби. При досягненні сторонами згоди щодо усіх істотних умов, договір може вважатися укладеним. А істотні умови є невід'ємною складовою його дійсності. Саме в договорі сторони можуть визначати правила взаємовідносин, в межах та спосіб встановлений чинним законодавством. Тому саме договір є дієвим інструментом, що відхиляється від нормативного регулювання на індивідуальні правовідносини.

Для прикладу розглянемо договір оренди та договір емфітевзису земельних ділянок сільськогосподарського призначення, як виникнення та забезпечення прав та обов'язків сторін в пошуку ефективних правових механізмів користування земельними ділянками. Поряд із традиційним договором оренди, дедалі більшої уваги набуває договір емфітевзису, як інструменту стабільного землекористування. Його правова природа, обсяг прав та обов'язків сторін, а також можливість укладення на короткострокові терміни, що є коротшими, ніж мінімальні в договорі оренди, вказують на переваги емфітевзису над орендою. Аналіз цих правових конструкцій дозволяє визначити їх ефективність і перспективи використання в сучасній правозастосовній практиці.

Актуальність теми зумовлена трансформацією земельних відносин, підвищенням ролі інвестицій у сільськогосподарське виробництво та необхідністю забезпечення стабільності прав землевласників. У сучасних соціально-економічних умовах емфітевзис розглядається як гнучкіший і потенційно вигідніший правовий механізм порівняно з орендою, що дозволяє забезпечити використання земельних ділянок, передбачуваність правового режиму та розширені можливості розпорядження власнику своєю земельною ділянкою. Водночас відсутність усталеної практики застосування та наявність дискусійних аспектів правового регулювання зумовлюють потребу в комплексному науковому дослідженні цієї форми землекористування.

Емфітевзис, як інститут речового права, передбачає надання особі права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб із можливістю відчуження та спадкування такого права. Нормативне закріплення цієї правової конструкції у законодавстві України формує підґрунтя для його практичного застосування, як інструменту раціонального використання земельних ресурсів [1]. Поєднання стабільності правового статусу землекористувача з гарантіями збереження права власності на земельну ділянку зумовлює науковий інтерес до аналізу правової природи емфітевзису, особливостей його реалізації та місця в системі форм землекористування.

Основний зміст правової конструкції емфітевзису полягає у наданні особі короткострокового чи довгострокового, відчужуваного та успадкованого права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Відповідно до земельного законодавства України, правове регулювання емфітевзису здійснюється нормами Земельного кодексу України [1], зокрема положеннями щодо прав на чужі земельні ділянки, а також нормами Цивільного кодексу України [2], які визначають зміст речових прав та підстави їх виникнення.

Згідно із законодавством, емфітевзис встановлюється на підставі договору між власником земельної ділянки та землекористувачем. Особливістю такого договору є можливість відчуження права користування без зміни власника земельної ділянки, що суттєво відрізняє його від договору оренди.

Важливим аспектом є строковість користування земельною ділянкою. Законодавство допускає встановлення емфітевзису, як на мінімальні терміни – від одного року, так і безстроково, що дає правові гарантії власникам земельних ділянок бути незалежними від волі землекористувачів щодо прийняття рішення про розпорядження своєю земельною ділянкою в майбутньому. Важливим є те, що землекористувач зобов’язаний використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення, дотримуватися вимог екологічної безпеки та забезпечувати недопущення деградації ґрунтів.

Правове регулювання договору оренди передбачає більш жорсткі обмеження щодо термінів: мінімальний – сім років, максимальний – не більше п’ятдесяти років. Також обов’язковою умовою, при передачі права оренди третім особам, є необхідність погодження з власником земельної ділянки. Натомість емфітевзис дозволяє більш вільний обіг права користування, що підвищує його економічну привабливість [3].

Нормативні засади регулювання земельних відносин визначаються законами, прийнятими Верховною Радою України, що забезпечують єдність правового підходу до різних форм користування землею. У цьому контексті емфітевзис виступає ефективним інструментом захисту прав та інтересів власника земельної ділянки перед землекористувачем. [4].

З метою підвищення ефективності застосування емфітевзису, як альтернативної форми користування земельними ділянками, доцільно вдосконалити окремі аспекти правового регулювання. Насамперед потребує уточнення порядок державної реєстрації права емфітевзису, зокрема щодо фіксації умов користування та обмежень, пов'язаних із цільовим призначенням земельної ділянки. Це сприятиме підвищенню правової визначеності та зменшенню кількості спорів у сфері земельних правовідносин.

Важливим напрямом удосконалення є законодавче врегулювання механізму визначення плати за користування земельною ділянкою на умовах емфітевзису. Доцільним є встановлення та формування такої плати з урахуванням економічної цінності земельних ресурсів, строку користування та бажання сторін.

Крім того, необхідним є розвиток правових гарантій захисту прав власника земельної ділянки, зокрема щодо контролю за дотриманням екологічних вимог та умов раціонального використання землі. У цьому контексті важливо забезпечити баланс інтересів сторін правовідносин шляхом чіткого визначення підстав припинення емфітевзису у разі порушення умов договору.

Законодавче вдосконалення зазначених положень, прийняття відповідних змін та узгодження норм земельного і цивільного законодавства, що здійснюється Верховна Рада України, сприятиме підвищенню стабільності правового режиму користування земельними ділянками.

Емфітевзис виступає самостійною речово-правовою формою використання чужої земельної ділянки, що характеризується тривалістю, стабільністю та можливістю відчуження права користування. Його правова конструкція створює передумови для ефективного господарського освоєння земельних ресурсів і формує передбачувані умови для інвестиційної діяльності.

Порівняння договору емфітевзису з договором оренди, можемо зробити висновок, що зазначений інститут договірних відносин, та сам договір, як унікальний інструмент, забезпечує ширший обсяг прав землекористувача та більш надійний правовий режим використання земельної ділянки для власників.

Водночас ефективність застосування цієї моделі залежить від чіткості нормативного регулювання та належного балансу інтересів власника і користувача.

Подальший розвиток правового механізму договору емфітевзису сприятиме вдосконаленню системи землекористування, підвищенню раціональності використання земель та зміцненню правових гарантій учасників земельних відносин.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 14.02.2026).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 14.02.2026).
3. Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2010 № 2454-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2454-17#Text (дата звернення: 14.02.2026).
4. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text (дата звернення: 14.02.2026).
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 14.02.2026).

Сигидин Мар'яна Михайлівна

доцент кафедри цивільного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ НАСТАВНИЦТВА

Упродовж останнього десятиліття у нашій державі в рамках реалізації євроінтеграційного курсу відбувається активне впровадження численних реформ, спрямованих на вдосконалення вітчизняної правової системи та гармонізацію національного законодавства з високими європейськими стандартами. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує механізм правового регулювання відносин у сфері піклування про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, який зазнав суттєвих трансформацій внаслідок імплементації положень спочатку Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, а зараз – Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки.

Однією з цілей Стратегії визначено забезпечення можливості дітей та осіб, які мають досвід альтернативного догляду та виховання, налагоджувати соціальні відносини, які сприяють їх успішній інтеграції у життя територіальних громад, а інструментом її успішного досягнення, з-поміж іншого, розглядається розвиток програм наставництва та індивідуальної підтримки [1]. У цьому контексті наставництво постає як важливий соціально-правовий інструмент реалізації державної політики у сфері забезпечення прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають досвід альтернативного догляду та виховання. Його значення полягає не лише у

наданні індивідуальної підтримки, а й у сприянні формуванню соціальних зв'язків, розвитку життєвих компетентностей та забезпеченні умов для успішної інтеграції таких осіб у суспільство. З огляду на зазначене особливої актуальності набуває питання удосконалення механізму правового регулювання наставницьких відносин, зокрема, у частині їх договірного оформлення.

Як слушно зауважує С. М. Назар, «наставництво в нашій державі зародилося не як правовий, а як соціальний феномен, а розвиток наставницьких відносин упродовж тривалого часу відбувався на тлі цілковитої відсутності спеціального правового регулювання та ґрунтувався на діяльності благодійних організацій як юридичних осіб приватного права і їх партнерстві з місцевими службами у справах дітей» [2, с. 254]. Вперше наставницькі відносини набули своєї законодавчої регламентації у 2017 році, коли Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» було доповнено статтею 17-1, присвяченою закріпленню основних правових засад надання наставницьких послуг в Україні. Водночас варто констатувати, що підхід, закріплений у рамках цього Закону, характеризувався обмеженістю в контексті визначення кола осіб, на користь яких може здійснюватися наставництво, а також договірного оформлення відповідних відносин. Зокрема, наставництво було орієнтоване виняткова на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають у закладах інституційного виховання, що звужувало сферу його застосування та не враховувало потреб інших категорій осіб, які потребують індивідуальної підтримки.

Крім того, нормативна модель договору про наставництво була побудована як тристороння конструкція за участю центру соціальних служб, наставника та закладу, в якому проживає дитина, що обумовлювало його жорстку прив'язаність до інституційної форми виховання та обмежувало можливості розвитку більш гнучких форм наставництва. Вказане посилювалось закріпленням вимоги щодо необхідності укладення договору про наставництво на основі Типового договору, що, безумовно, істотно обмежувало можливість сторін реалізовувати принцип свободи договору, зводячи їхню роль до конкретизації заздалегідь визначених умов та не дозволяючи повноцінно враховувати індивідуальні особливості наставницьких відносин у кожному конкретному випадку, що в цілому не відповідало актуальній тенденції до посилення ролі договору як універсального та гнучкого інструменту регулювання приватноправових відносин, орієнтованого на забезпечення балансу інтересів сторін та індивідуалізацію договірного зв'язку.

Такий стан справ обумовив об'єктивну потребу в докорінному оновленні правового регулювання наставницьких відносин у нашій державі з тим, щоб, з одного боку, «усунути ці обмеження, створити правові підстави для координованого впровадження наставництва на національному рівні та забезпечити державі додатковий дієвий інструмент підтримки дітей, молоді та сімей у громадах» [3], а з іншого боку – створити функціональний механізм правового регулювання наставницьких відносин, що опосередковуються юридичною конструкцією договору, і забезпечити належну реалізацію

можливостей сторін щодо індивідуалізації договірного зв'язку, що відповідає сучасним тенденціям розвитку приватноправового регулювання. У цьому контексті особливого значення набуває прийняття Закону України «Про наставництво», який заклав якісно нові підходи до правового регулювання наставницьких відносин, забезпечив їх систематизацію та комплексне нормативне закріплення.

На підставі аналізу Закону України «Про наставництво» варто виокремити низку концептуально важливих аспектів із позицій удосконалення механізму договірного регулювання відносин у сфері наставництва. По-перше, відбулося концептуальне переосмислення договірної моделі наставництва, що проявляється у відмові від жорстко фіксованої тристоронньої конструкції договору та запровадженні більш гнучких підходів до визначення його суб'єктного складу залежно від категорії особи, щодо якої здійснюється наставництво (дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування; дитини, яка має батьків, але перебуває у складних життєвих обставинах або проживає у закладі; повнолітньої особи віком від 18 до 23 років; неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності тощо).

По-друге, на нормативному рівні закріплено чіткий перелік істотних умов договору про наставництво, що забезпечує підвищення правової визначеності відповідних правовідносин та формує структуровану модель договірного регулювання (ч. 8 ст. 15 Закону України «Про наставництво»).

По-третє, передбачено застосування примірної форми договору про наставництво замість жорстко імперативної моделі типового договору, що розширює диспозитивні можливості сторін та дозволяє більш повно враховувати індивідуальні особливості наставницьких відносин шляхом зміни чи доповнення примірного договору.

По-четверте, важливою законодавчою новелою є здійснення диференціації договірних конструкцій наставництва залежно від суб'єктного складу та категорії особи, щодо якої воно здійснюється. Зокрема, окрім традиційної моделі індивідуального наставництва, ч. 7 ст. 15 Закону України «Про наставництво» передбачено конструкцію договору про корпоративне наставництво, яке згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 нового Закону «здійснюється юридичною особою незалежно від організаційно-правової форми стосовно особи (осіб), щодо якої (яких) може здійснюватися наставництво, з метою надання соціальної, освітньої та професійної підтримки» [4]. Формати такої підтримки можуть включати, участь працівників у програмах наставництва; профорієнтаційні зустрічі; освітні події та тренінги; екскурсії на підприємства; організацію практики, стажування та сприяння працевлаштуванню [5]. Вказане демонструє намір законодавця інтегрувати наставництво у сферу соціально-економічних процесів, що, своєю чергою, сприяє підвищенню практичної ефективності наставництва, зокрема у частині професійної орієнтації, набуття трудових навичок та подальшого працевлаштування осіб, щодо яких воно здійснюється.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки та затвердження операційного плану заходів на 2024-2026 роки з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2024 р. № 1201-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#n16 (дата звернення: 10.04.2026).
2. Назар С.М. Договір про наставництво: правова кваліфікація. Нове українське право. Вип. 4, 2025. С. 253-258.
3. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про наставництво». URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2864527 (дата звернення: 10.04.2026).
4. Про наставництво: Закон України від 18.12.2025 № 4744-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4744-20#n112 (дата звернення: 10.04.2026).
5. Наставництво: як одна доросла людина може стати опорою для підлітка. URL: https://hromadske.ua/suspilstvo/261037-nastavnytstvo-iak-odna-dorosla-liudyna-moze-staty-oporoiu-dlia-pidlitka (дата звернення: 10.04.2026).

Сех Юрій Зіновійович

асистент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філософії

ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

Стрімкий розвиток технологій та економіки, а також процеси глобалізації мають наслідком збільшення цінності інформації як активу для суб'єктів підприємницької діяльності у всьому світі. Збереження певної інформації конфіденційною надає конкурентну перевагу. Комерційна таємниця є одним із особливих об'єктів інтелектуальної власності, оскільки правова охорона існує до моменту розголошення такої інформації. Застосування договірного регулювання, зокрема, договорів про нерозголошення є важливим і універсальним засобом захисту інтересів суб'єктів господарювання у разі необхідності збереження інформації конфіденційною.

Доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України Володимир Васильович Луць, чиї праці є фундаментальними для української цивілістики, заклав основу для розуміння договору як засобу саморегулювання та локального регулятора приватних відносин. Професор В. В. Луць зазначав, що поглиблення та ускладнення економічних зв'язків у внутрішньому та зовнішньому обороті призводять до трансформації системи договорів, появи нових договірних форм, зокрема у

сферах надання послуг, обробки інформації, міжнародної науково-технічної кооперації тощо. Договірні відносини все частіше набувають комплексний та довготривалий характер [3].

Норми чинного законодавства визначають загальні рамки охорони та захисту комерційної таємниці. Зокрема, у Главі 46 Цивільного кодексу України визначено поняття комерційної таємниці, майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, строк чинності прав інтелектуальної власності на комерційну таємницю. Однак, науковці зазначають, що внесення до ЦК України (та й до інших дотичних правових актів) більше розлогого викладу норм у межах інституту нерозголошення, було б актуальним кроком назустріч світовим тенденціям і значною мірою позитивно вплинуло б на якість правового регулювання у сфері захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці [4].

Станом на сьогоднішній день, договори про нерозголошення є розповсюдженим інструментом охорони та захисту комерційної таємниці, однак є низка дискусійних питань: правова природа таких договорів, предмет, суб'єктний склад. Завдяки договору є можливість деталізувати права та обов'язки сторін, визначити межі відповідальності за розголошення.

Концепція та загальні норми про договір про нерозголошення визначено у галузевому Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – Закон) [1]. Однак, з метою застосування вказаної концепції за межами галузевого регулювання Закону, є можливим використання принципу свободи договору, відповідно до статей 6, 627 Цивільного кодексу України [2].

Відповідно до частини 1 статті 26 Закону, за договором про нерозголошення фахівець або інша особа зобов'язується не розголошувати комерційну таємницю та/або іншу конфіденційну інформацію резидента Дія Сіті або стосовно резидента Дія Сіті [1].

За наслідками аналізу Закону, можливо визначити, що суб'єктний склад, з яким резидент Дія Сіті може укласти договір, становлять контрагенти, наймані працівники, гіг-спеціалісти. Необхідно також звернути увагу на предмет договору, оскільки об'єктом захисту може бути також конфіденційна інформація, що є ширшим поняттям за комерційну таємницю. Пункт 2 частини 3 статті 26 Закону зобов'язує чітко визначити таку інформацію в договорі [1].

Договір про нерозголошення укладається у письмовій формі. Правовим наслідком недодержання вимоги щодо письмової форми такого правочину є його недійсність, крім випадків, встановлених законом, згідно із частиною першою статті 218 Цивільного кодексу України [2].

До особливостей договору про нерозголошення, згідно із нормами Закону, також можна зазначити безоплатний і оплатний характер договору, а також строк нерозголошення комерційної таємниці, який може перевищувати строк трудових відносин.

Договір про нерозголошення підтверджує концепцію професора В. В. Луця про договір як гнучку форму правового регулювання, особливо у швидкозмінній сфері права інтелектуальної власності. Можна констатувати, що договір як інструмент охорони комерційної таємниці суттєво доповнює

нормативно-правове регулювання. Вважаємо, що необхідно сприяти подальшому покращенню регулювання та використанню договорів про нерозголошення конфіденційної інформації, що матиме наслідком розвиток цифрової економіки та зміцнення інтелектуального капіталу.

Список використаних джерел:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1667-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 40. Ст. 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text (дата звернення: 09.04.2026).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 09.04.2026).

3. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку. *Юридичний вісник*. 2009. № 2 (11). С. 52–59. URL: https://files01.core.ac.uk/download/pdf/296372183.pdf (дата звернення: 09.04.2026).

4. Огоновський О. Договір про нерозголошення за законодавством України: особливості та правова природа. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 75. С. 52–60. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/11679/12006 (дата звернення: 09.04.2026).

Голик Даніїл Романович

аспірант Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ ЩОДО ЦИФРОВИХ БЛАГ

У час глобальної цифровізації та активного використання людиною технологій усе більше суспільних відносин виникає та здійснюється в мережі Інтернет. Особливо це стосується відносин щодо надання доступу до цифрових благ - програмного забезпечення, цифрового контенту, онлайн-сервісів, хмарних платформ тощо. Такі відносини, у більшості випадків, мають масовий характер та передбачають стандартні умови для усіх користувачів.

За своєю правовою природою зазначені відносини можуть бути віднесені до публічних договорів, оскільки їм притаманні загальні ознаки такого виду договорів: участь підприємця як сторони договору; встановлення однакових умов для всіх користувачів (споживачів); відсутність будь-яких переваг для окремих осіб; обов'язок надавача послуг укласти договір за наявності можливості надання відповідного цифрового блага.

Реєстрація електронних скриньок у сервісах електронної пошти, придбання ігор на цифрових платформах, користування сервісами хмарного

зберігання даних відбуваються шляхом натискання кнопки «Я погоджуюсь» (або її аналогу). Саме натискання такої кнопки виступає акцептом прийняття пропозиції при укладенні договору щодо цифрових благ в мережі Інтернет.

У такому виді договорів споживач (користувач) має можливість ознайомитися із текстом публічної пропозиції у спеціальному діалоговому вікні або безпосередньо на сторінці ресурсу, після чого користувач висловлює свою згоду шляхом натискання відповідної кнопки або піктограми. [4]

У зарубіжній науковій літературі така форма акцепту отримала назву «Click-wrap», яка згодом була запозичена вітчизняними науковцями.

Ключовою перевагою click-wrap договору є швидкість та легкість його укладання - користувач фактично направляє на віддалений сервер згоду з умовами отримання цифрового блага, а сервер - надає це благо користувачу. Це суттєво полегшує укладання договорів: відсутність потреби у паперових документах, власноручних підписах та особистій комунікації між сторонами, а також можливість для оферента укладати необмежену кількість договорів із мінімальними економічними витратами. [2]

Водночас, однією із істотних проблем акцептування у такий спосіб є фактичне усвідомлення користувачем умов угоди. Більшість побутових користувачів, побачивши на екрані діалогове вікно, не ознайомлюючись з умовами публічного договору, натискають кнопку «Я погоджуюсь».

Із наведеного постають питання: чи формальне натискання кнопки «Я погоджуюсь» (у будь-якому її прояві) свідчить про усвідомлення споживачем умов публічного договору щодо цифрових благ? Чи забезпечує така угода реальне інформування про умови договору слабшу сторону? Чи може натискання кнопки вважатися належним акцептом?

Частково на ці питання надає відповідь вітчизняна судова практика. Зокрема, у рішенні Апеляційного суду Донецької області від 09.10.2017 р. у справі № 235/1462/17. У наведеній справі суд досліджував правову природу користувацької угоди інтернет-магазину, прийнятої за допомогою click-wrap, та її обов’язковості для позивача. [3]

У справі встановлено, що письмовий договір між сторонами не укладався, натомість позивачем здійснено замовлення на веб-сайті відповідача, підтвердивши прийняття умов користувацької угоди.

Судом з’ясовано, що на сайті відповідача була розміщена користувацька угода, яка визначалась як публічна оферта. Оформлення замовлення через електронну форму та його оплату визначалося як прийняття умов такої угоди.

Суд дійшов до висновку про наявність ознак публічного договору у даних правовідносинах, вказавши на те, що підтвердження замовлення через «клік» є належним способом акцепту умов публічної пропозиції. Фактично суд виходить із наступного: укладання договорів шляхом click-wrap є належним вираженням згоди споживача (користувача).

Однак, у наведеній справі не досліджено питання про доведення до слабшої сторони умов публічного договору, також усвідомлення споживачем таких умов. Суд здійснив покликання на формальне підтвердження згоди

покупцем шляхом здійснення електронної дії, презюмувавши належне повідомлення про умови договору та їх прийняття.

Такий підхід узгоджується з думкою, висловленою у науковій літературі: користувачі не можуть не бути поінформовані про наявність договору під час вчинення певної дії в мережі Інтернет. [4]

Таким чином, вітчизняна судова практика вже формує підходи до правової оцінки правочинів, укладених із застосуванням click-wrap механізму. Водночас судова практика з питань укладення договорів «кліком» досі перебуває у процесі формування через відносну новизну такого механізму. Подальший розвиток правозастосування потребує більш чіткого визначення, чи достатньо лише натискання кнопки згоди для підтвердження належного інформування споживача та прийняття ним умов договору, з метою забезпечення балансу інтересів сторін, оскільки презумпція поінформованості про умови договору не може повною мірою гарантувати захист прав слабшої сторони договору.

Хоча наведена судова справа стосується купівлі-продажу матеріальної речі, у ній досліджувалося питання чинності договорів, укладених за допомогою click-wrap, їх відповідності конструкції публічного договору. Зазначені підходи є релевантними й в межах дослідження публічних договорів, предметом яких є цифрові блага.

Водночас, задля уникнення спорів із користувачами, надавачі цифрових благ впроваджують додаткові технічні засоби для підтвердження ознайомлення з умовами договорів: заборону натискання кнопки до повного прокручування тексту договору; блокування натискання кнопки, поки не сплине певний час, необхідний для ознайомлення з умовами договору.

Однак, такі механізми також не можуть гарантувати, що користувач ознайомився з умовами публічного договору, оскільки сам по собі сплив часу або прокручування умов не свідчать про реальне прочитання та усвідомлення положень.

Отже, удосконалення click-wrap механізму з технічної точки зору не гарантує вирішення проблеми усвідомлення та реального сприйняття умов публічного договору щодо цифрових благ.

Наведене зумовлює необхідність не лише технічного вдосконалення, а й нормативно закріпленого регулювання, вироблення чітких стандартів закріплення й доведення умов договору до споживача.

Закон України «Про електронну комерцію» визнає допустимість укладення договору шляхом вчинення електронної дії, однак не встановлює критеріїв належного доведення умов договору до споживача, що зумовлює необхідність подальшого нормативного уточнення. [1]

Висновки. Укладання публічних договорів щодо цифрових благ шляхом click-wrap є поширеною практикою на більшості онлайн-майданчиків через свою швидкість та простоту. Водночас, важливими залишаються питання щодо забезпечення прав сторін таких правовідносин. Наявний підхід, відповідно до якого презюмується ознайомленість з умовами публічних договорів укладених «кліком», який також відображається в судовій практиці, потребує подальшого

дослідження, осмислення та розвитку задля забезпечення балансу інтересів сторін.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про електронну комерцію». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text (дата звернення: 02.03.2026).

2.Мелікова В. І. Актуальні проблеми укладання електронних договорів між суб'єктами підприємництва. Економіка та право, 2022, № 2. С. 31 – 38.

3.Рішення Апеляційного суду Донецької області від 09.10.2017 р. у справі № 235/1462/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/69414402 (дата звернення: 02.03.2026)

4.Філатова Н.Ю., Бережняк О.С. Договори типу click-wrap і browse-wrap: особливості і призначення / Вісник ОНУ імені Мечникова. Правознавство.2018. Т. 23. Вип.1 (32) – с. 87-97.

Дуркач Іван Іванович

аспірант кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ОЗНАКИ ДОГОВОРУ ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПІДСТАВИ СТВОРЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПАРКУ

Договір у сучасних відносинах став надзвичайно поширеним інструментарієм для врегулювання правовідносин, у тому числі тих, які пов'язані із популяризацією інновацій у всіх сферах. Передумовами для цього стали певні характеристики договору, засновані на диспозитивності такої конструкції, свободі договору, можливості застосування різного роду договірних конструкцій, враховуючи також і непоіменовані. Договір надає можливість в сучасних кризових умовах максимально динамічно реагувати на зовнішні фактори, врегульовуючи права та обов'язки між учасниками максимально комфортним для них чином. Окрім того, можливість обирати із максимально широкого переліку варіантів договірних конструкцій дозволяє враховувати особливості тих конкретних суспільних відносин, які потребують договірного урегулювання.

Розкрита вище природа договору визначає те, що він використовується максимально і у тих відносинах, які вимагають не лише суто приватноправових регуляторів, але й публічно-правових. Зокрема, ідеться про інноваційні відносини. У цьому питанні варто погодитись із А.П. Стасівим, який зазначав, що інноваційні відносини, оскільки включають приватноправову і публічно-правову складові, вимагають регулювання за допомогою обидвох механізмів правового регулювання. І застосування приватноправових механізмів регулювання до одних різновидів інноваційних відносин не виключає

притаманність публічно-правових механізмів регуляції для інших із них [1, с.31]. Таким чином, договір органічно вписується як ефективний регулятор також у сферу інновацій та діяльності тих суб'єктів, які спрямовані на їх розробку і впровадження. Зокрема, вказане стосується діяльності та регулювання технологічних парків, які згідно із Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» технологічний парк (технопарк) - юридична особа або група юридичних осіб (далі - учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів… (ст. 1) [2]. А відтак законодавець використовує два можливих варіанти для діяльності технологічного парку – юридична особа або ж договір. Зокрема, ідеться предметно про договір про спільну діяльність без об'єднання вкладів. Оскільки вказаний спеціальний акт побудований, здебільшого на економічних та публічних нормах, то виникає певний дефіцит правового регулювання діяльності технологічних парків. Тому актуальність дослідження природи, спеціальних ознак договору, на основі якого створюються договірні об'єднання юридичних осіб у вигляді технопарків очевидна. Адже саме належне урегулювання прав та обов'язків учасників парку, врахування у положеннях договору особливостей їх функціонування визначатиме ефективність їх діяльності.

Повертаючись до визначення технологічного парку у вигляді саме договірного об'єднання, варто відзначити, що законодавець у ст. 1 дає вказівку на конкретний вид договору, що використовується - договір про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [2].

Договори про спільну діяльність у системі цивільно-правових договорів відповідно до позицій провідних учених займають відокремлене місце [3, с. 59; 4, с.39; 5, с.73; 6, с. 121].

На думку О.Є. Блажівської у договорі про спільну діяльність в його учасників виникає однаковий обов'язок діяти спільно для досягнення певної мети і кожна сторона має право вимагати від інших відповідних дій, спрямованих на досягнення мети і ця спрямованість на єдину мету через обов'язок діяти спільно характерна і для того договору про спільну діяльність, у дві сторони, то він вважається двостороннім [7, с. 44]. У розвиток вказаного В.К. Гуцуляк кцентує увагу на тому, що кількість сторін у договорі про спільну діяльність абсолютно не впливає на характер договірного зв'язку між суб'єктами та не змінює сам принцип розподілу між ними прав і обов'язків так, як це відбувається при класифікації договорів на одно-, дво- та багатосторонні. Учений підкреслює, що для договору про спільну діяльність в якості саме багатостороннього характерний «корреальний характер побудови зобов'язального правовідношення, що супроводжується відсутністю чіткого розмежування боржника і кредитора у зобов'язанні [8, с.20]. Таким чином,

можемо однозначно стверджувати, що у доктрині цивільного права пріоритетною та максимально підтримуваною науковцями є позиція про те, що договори про спільну діяльність мають таку специфічну ознаку, як єдність мети сторін договору. В основі єдності цієї мети знаходиться, на нашу думку, спільний інтерес – єдиний для всіх сторін договору. Така ознака дійсно не дозволяє вести мову про те, що існують у його межах сторони з різними інтересами, відповідно права та обов'язки сторін такого договору не протиставляються один одному, контрагентів як таких у такому договорі про спільну діяльність апріорі не існує. Оскільки, як підкреслювалося вище зазначеними науковцями, спільність і єдність мети для всіх сторін договору про спільну діяльність зберігається незалежно від кількості сторін, можемо стверджувати, що така ознака для цього виду договорів є статичною. Саме вона визначає специфіку і особливе відокремлене місце договорів про спільну діяльність в системі цивільно-правових договорів.

Розглянувши загальні ознаки договору про спільну діяльність, виникає потреба з'ясувати які спеціальні ознаки має договір про спільну діяльність, на основі якого створюється технологічний парк. Про допустимість такої тези і про його відокремленість можна стверджувати, виходячи із існуючих у науці напрацювань.

Зокрема, здійснюючи класифікацію договорів про спільну діяльність, В.К. Гуцуляк застосовує критерій сфери їх застосування виділяючи на його основі в окрему групу договір про спільну діяльність у сфері інноваційної діяльності [8, с.21]. Погоджуючись із дійсно фактом існування такої групи договорів, варто зазначити, що сфера інноваційних відносин не видозмінює правових характеристик загальної конструкції договору про спільну діяльність – усі вони залишаються статичними. Специфіки набуває лише зміст мети такого договору, пов'язаний із сферою інноваційних відносин. Виходячи із ст.1 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» такою метою технологічних парків – договірних об'єднань є створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [2]. Очевидно, що мета такого договору окреслюється сферою промисловості на основі застосування новітніх чи удосконалений технологій. А оскільки у нормативному акті йдеться про «промисловий випуск конкурентоспроможної продукції», то однозначно така мета має підприємницький характер. А ознака підприємницька визначає, що кінцевим результатом такого договору є отримання прибутку і розподілу такого прибутку між сторонами. Логічним в результаті такого ланцюжка розмірковувань буде твердження, що у договорі про спільну діяльність мають бути урегульовані питання спрямованості такого прибутку: розподілу його між сторонами договору чи спрямованості його на розвиток спільної діяльності договірного об'єднання. Вважаємо, що підприємницький характер мети такого договору саме у площині технопарків та сфери інноваційних відносин відмежовує його від інших видів аналогічних договорів, так як виходячи із статті 1130 Цивільного кодексу України, за

договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові [9]. Отже, мета договору про спільну діяльність як родової конструкції може бути будь-яка – підприємницька чи не підприємницька та реалізовуватися у будь-які сфері правовідносин.

Договір про спільну діяльність щодо функціонування технологічних парків набуває також особливої якості, так як є нормативною підставою створення технологічного парку, що безпосередньо випливає із тлумачення змісту ст. 1 спеціального Закону щодо технологічних парків. Відповідно, такий договір має визначати усі найсуттєвіші аспекти діяльності такого договірного об'єднання.

Таким чином, основною загальною статичною ознакою договору про спільну діяльність є його багатосторонність, яка визначає єдність інтересів усіх сторін договору, що урівноважує алеаторність діяльності у сфері інновацій і проявляється у спільній меті учасників технологічного парку. Спеціальними ознаками договору про спільну діяльність, на основі якого створюється технологічний парк є такі: такий договір є нормативною правовою підставою створення технологічного парку; спеціальний зміст мети договору - сфера промисловості на основі застосування новітніх чи удосконалений технологій; підприємницький характер такого договору, а відтак – умови щодо використання прибутку за договором – розподіл між сторонами та спрямованість на розвиток спільної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Стасів А.П. Договори в інноваційній діяльності : цивільно-правовий аспект. Дисертація на здобуття на здобуття ступеня доктора філософії. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 218 с.
2. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 липня 1999 року N 991-XIV (зі змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text (дата звернення 30.03.2026 р.).
3. Вавженчук С. Я. Сутність та способи класифікації договорів. Проблеми законності. 2019. Вип. 147. С. 58–65.
4. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. – 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
5. Гриняк А. Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України : монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. 374 с.
6. Шишка Р. Б. Характеристика договорів. Юридичний вісник. 2013. No 4 (29). С. 119-125.
7. Блажівська О. Є. Договір про спільну діяльність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2007. 229 с.
8. Гуцуляк В.К. Класифікація договорів про спільну діяльність. Нове українське право, Вип. 3, 2023. С. 16-21. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/476/427

9. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text. (дата звернення 30.03.2026 р.).

Книшов Ілля Георгійович

аспірант відділу цивільно-правових наук
Інституту держави і права імені
В.М.Корецького НАН України

ДОГОВІРНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВІДНОСИНАХ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Договірна конструкція відповідальності є одним із актуальних науково-практичних питань у сфері цивільного права. Встановлення відповідальності в договорі будівельного підряду є його умовою, що визначає порядок дій сторін у разі порушення договірних зобов'язань. Через складну технологію фактичного здійснення договору будівельного підряду, його предмет охоплює комплекс складових: виконання будівельних робіт, надання проектно-кошторисної документації, облаштування будівельного майданчика, забезпечення необхідними будівельними матеріалами, дотримання строків та обсягів робіт тощо. Саме від належного виконання цих складових залежить виконання договору. Внаслідок цього відповідальність у договорах будівельного підряду виконує не лише функцію санкції, тобто відшкодування шкоди або притягнення до відповідальності за порушення, а й стимулюючу функцію, спрямовану на забезпечення належного та своєчасного виконання договірних зобов'язань. Саме тому питання договірної відповідальності в будівельному підряді потребує окремого наукового дослідження.

Складання якісного за юридичною технікою договору будівельного підряду вимагає міждисциплінарних знань. Це обумовлено і тим, що цей договір має подвійну правову природу – зобов'язально-правову та речово-правову [1, с. 372]. Тому питання відповідальності сторін цього договору має власну специфіку. Встановлення відповідальності в договорі є закріпленим правилом поведінки учасників. Саме в такому контексті варто навести думку О.І. Зозуляк, що договір має універсальність серед інших правових форм реалізації правосуб'єктності, а також переконують у його багатоаспектності, адже в договорі відображаються усі елементи договороздатності учасників цивільних правовідносин, а сам договір в такому разі набуває ознак нормативного документа, виступає формою існування правовідношення [2, с. 28]. Враховуючи це можна означити, що встановлення умов договору, зокрема відповідальності за його порушення, є прямими нормами застосування виключно для учасників договору. Крім того, в літературних джерелах зазначається, що відповідальність у договорах будівельного підряду є його кваліфікаційною ознакою [3, с. 62]. Дійсно, ця ознака також його відмежовує від інших договірних підрядних конструкцій.

Щодо відповідальності за договором будівельного підряду не можна не навести влучну думку А.Б. Гриняка. У сучасних умовах цивільно-правова відповідальність залишається основним превентивним механізмом впливу на поведінку сторін підрядних відносин, забезпечуючи захист їх суб'єктивних прав. Її ефективність залежить від застосування до конкретних порушників договору, при цьому потерпіла сторона за принципом диспозитивності самостійно вирішує, чи застосовувати відповідні санкції. До цивільно-правової відповідальності відносяться: 1) відповідальність за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань; 2) відповідальність, передбачена нормативно-правовими актами (ст. 625, гл. 61 ЦК); 3) відповідальність, визначена договором підряду у межах закону [4, с. 20]. Отже, цивільно-правова відповідальність у підрядних відносинах виступає засобом захисту прав сторін, поєднуючи превентивний ефект із можливістю індивідуального застосування санкцій у межах договору та закону. Окремо звернемо увагу, що ця відповідальність базується на засадах диспозитивності.

У Загальних умовах укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668, визначено, що відповідальність сторін є істотною умовою договору будівельного підряду. Відтак питання відповідальності за порушення зобов'язань та порядок врегулювання спорів у договорі підряду окремо охарактеризовано. Водночас слід зазначити, що деякі положення цих Загальних умов, зокрема пункт 110, мають архаїчний характер: порушення зобов'язань за договором підряду визначається як підстава для застосування господарських санкцій, передбачених ГК України, іншими нормативно-правовими актами або самим договором підряду [5]. Відповідно до цих Загальних умов підрядник несе відповідальність за втрату, пошкодження або неналежне використання матеріалів, наданих замовником, а також за результати робіт субпідрядників, яких він залучив. Порушення зобов'язань за договором може призводити до розірвання договору, зміни його умов, стягнення неустойки та відшкодування збитків, при цьому сторони зобов'язані шукати взаємоприйнятні рішення через переговори або експертну оцінку. У разі недосягнення згоди застосовується судовий захист, а при роботах із бюджетними коштами відповідальність сторін регулюється спеціальними законодавчими нормами [5]. Внаслідок ліквідації ГК України щодо відповідальності застосовується Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [6], водночас в цьому нормативно-правому акті не визначені господарські санкції. Це створює пріоритет для договірно-правового регулювання відповідальності, зокрема у випадках договору будівельного підряду.

В умовах сучасного регулювання, коли норми щодо відповідальності за договором будівельного підряду є фрагментарними та частково застарілими, виникає потреба у договірно-правовому регулюванні цієї відповідальності, зокрема для окремих підрядних відносин. Таке індивідуально-правове регулювання має забезпечувати чітке визначення прав і обов'язків сторін,

порядок застосування санкцій за порушення зобов'язань, а також механізми превентивного впливу та врегулювання спорів.

Відповідальність за договором будівельного підряду можна класифікувати залежно від суб'єкта. Так, підрядник відповідає за невиконання або неналежне виконання робіт, порушення строків, пошкодження, втрату чи неналежне використання матеріалів, переданих замовником, а також за недотримання умов щодо залучення субпідрядників і контроль за їхньою роботою. Замовник несе відповідальність за несвоєчасну передачу матеріалів, приміщень та послуг, необхідних для виконання робіт, за неповну або несвоєчасну оплату та порушення умов приймання та перевірки робіт. У разі порушення зобов'язань сторонами застосовуються різні санкції, зокрема стягнення неустойки або штрафу, відшкодування збитків і моральної шкоди, усунення дефектів, одностороння відмова від договору або його розірвання, а також врегулювання спорів через претензійно-судові процедури за участю експертів. Значення такої відповідальності полягає у забезпеченні відшкодування завданих збитків, зниженні ризику порушень та створенні превентивного правового впливу на поведінку сторін, а також у сприянні своєчасному та якісному виконанню будівельних робіт.

Підсумовуючи, підкреслимо, що відповідальність за договором будівельного підряду є істотною умовою договору, а її застосування є необхідним при розробці будь-якого виду договору підряду. Вона має визначатися для кожної сторони, встановлюючи права та обов'язки, порядок застосування санкцій і механізми відшкодування збитків, що забезпечує належне виконання зобов'язань і превентивний вплив на учасників підрядних відносин. Наведена проблематика вимагає подальшого наукового дослідження, зокрема в межах європеїзації інституту відповідальності в цивільному праві.

Список використаних джерел:

1. Денисяк Н.М. Договори будівельного підряду в системі речових прав на нерухоме майно. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО.* 2025. Вип. 92: ч. 1. С. 368-373.

2. Зозуляк О.І. Підходи до розуміння договору як форми реалізації правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин. *Приватне право і підприємництво. 2023.* №. 22. С. 23-29.

3. Берназ-Лукавецька О.М., Наумов А.С. До питання загальних засад договору підряду за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 9. С. 60-63.

4. Гриняк А.Б. Систематизація та характеристика договорів підряду: окремі питання оновлення глави 61 Цивільного кодексу України. *Нове українське право*. 2021. Вип. 1, 2021. С. 14-21.

5. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-%D0%BF#Text.

6. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text.

Мудрий Ярослав Віталійович

аспірант кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗА СТ. 54 ЦК УКРАЇНИ У СКЛАДІ МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – ПІДПРИЄМЦЯ

1. Правове регулювання відносин, що виникають у сфері управління майном, яке використовується в підприємницькій діяльності, становить особливу складність у системі цивільного права України. Стаття 54 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) є спеціальною нормою, що встановлює механізм забезпечення безперервності господарської діяльності у випадках, коли її безпосередній власник позбавлений можливості самостійно здійснювати свої повноваження внаслідок певних юридичних або фізичних обставин. Цей інститут поєднує в собі елементи приватноправового договору управління майном та публічно-правового елементу втручання органу опіки та піклування з метою захисту майнових прав підопічних та забезпечення стабільності економічного обороту.

Мова йде про управління майном фізичної особи – підприємця (ФОП), яка визнана безвісно відсутньою, недієздатною, або цивільна дієздатність якої обмежена. Крім того, ця норма застосовується, якщо власником майна, що використовувалося в підприємницькій діяльності, стала малолітня або неповнолітня особа. Загалом слід погодитися з Р. А. Майдаником, що метою договору управління майном може бути підтримання майна в належному стані через здійснення різноманітних дій або його примноження (отримання доходів тощо) шляхом передання в оренду, інвестування тощо [2, с. 55]. Правова конструкція, визначена в ст. 54 ЦК України, відрізняється від загального режиму опіки та піклування над майном. На відміну від опікуна, який зазвичай забезпечує збереження майна для потреб підопічного, управитель має здійснювати й активну підприємницьку діяльність, що вимагає специфічного правового статусу та професійних компетенцій.

2. Насамперед варто зауважити, що предмет договору управління майном за ст. 54 ЦК України не обмежується лише переліком матеріальних об'єктів. Це складна юридична категорія, що охоплює сукупність активів, які за своїм

цільовим призначенням інтегровані в процес отримання прибутку. Ст. 54 ЦК України є спеціальною та містить посилання на загальні положення про управління майном, що містяться в главі 70 ЦК України, але з урахуванням підприємницького призначення об'єктів цих правовідносин та специфіки їх суб'єктного складу.

Згідно з положеннями ст. 1030 ЦК України та з огляду на зміст ст. 54 ЦК України, предметом договору можуть бути всі види майна, призначені для підприємницької діяльності: будівлі, споруди, обладнання, інвентар, сировина, продукція, права вимоги та борги, цінні папери та інші фінансові інструменти.

За загальним правилом ч. 2 ст. 1030 ЦК України, грошові кошти не можуть бути самостійним предметом договору управління. Проте в контексті підприємницької діяльності це правило має певні особливості. Грошові кошти, що знаходяться на розрахункових рахунках ФОП, є невід'ємним елементом відповідної діяльності. Управитель отримує право доступу до них не як до об'єкта накопичення чи збереження, а як до оборотного капіталу для розрахунків із контрагентами, сплати податків та виплати заробітної плати. Право здійснювати управління грошовими коштами у таких випадках випливає з мети договору – забезпечення безперервності підприємництва.

3. Особливістю предмета договору управління майном за ст. 54 ЦК України є його динамічний характер. Майно, набуте управителем у процесі виконання договору (наприклад, купівля нової сировини за виручку від реалізації товару), автоматично стає частиною предмета управління та переходить у власність підопічного (вигодонабувача за таким договором, оскільки установником управління тут є орган опіки та піклування), але залишається в режимі довірчої власності управителя.

4. Майно, що становить предмет договору управління майном, що використовується в підприємницькій діяльності за ст. 54 ЦК України, має бути суворо відокремлене від іншого майна власника та від власного майна управителя. Іншими словами, у договорі управління майном обов'язково має бути чітко визначений предмет договору [3, с. 25]. Насамперед йдеться про те, щоб кредитори управителя за його власними боргами не мали змоги звернути стягнення на майно, що перебуває в управлінні. Крім того, існує ризик, коли управитель може використовувати активи підопічного для посилення власного бізнесу або виведення прибутків через афілійовані структури. Для запобігання цьому в договорі слід чітко прописувати заборони на правочини з пов'язаними особами та встановлювати жорсткі ліміти на операційні витрати.

Водночас, формулюючи зміст договору за ст. 54 ЦК України, слід розуміти необхідність розмежування майна самого ФОП за його призначенням, оскільки ФОП відповідає за зобов'язаннями усім своїм майном (ст. 52 ЦК України), проте управління за ст. 54 стосується винятково майна, що використовується в підприємницькій діяльності.

Для коректного опису предмета договору варто використовувати такі критерії, як цільове використання майна, його документальне оформлення та економічна відокремленість. По-перше, йдеться про те, що до предмета договору включаються лише ті об'єкти, що безпосередньо забезпечують

виробничий або комерційний цикл (цехи, торговельне обладнання, сировина). Майно, що використовується тільки для особистих потреб (житло, предмети побуту), залишається в режимі загальної опіки над майном за ст. 72, 74 ЦК України. По-друге, до предмета цього договору зараховуються активи, на які оформлено правовстановлювальні документи саме як на суб'єкта підприємництва (наприклад, техніка, придбана за рахунок ФОП з відповідним відображенням у бухгалтерському або податковому обліку). По-третє, майно, що використовується в підприємницькій діяльності, повинно бути чітко відокремлене від іншого майна власника та обліковуватися управителем на окремому балансі.

Водночас слід зважати, що деяке майно може мати подвійне призначення, тобто коли річ використовується і в побуті, і в бізнесі (наприклад, житловий будинок, частина якого обладнана під офіс або майстерню, власний автомобіль, що використовується для доставки товарів, комп'ютерна техніка). Вирішуючи питання про внесення такого майна у склад предмета договору управління майном слід керуватися декількома правилами. Насамперед варто з'ясувати, для якої мети переважно використовується це майно. Так, якщо об'єкт є критично важливим для безперервності бізнес-процесів (наприклад, єдиний автомобіль для логістики), він має зараховуватися до складу предмета договору управління майном за ст. 54 ЦК України. Крім того, може йтися про режим спільного доступу до такого майна як управителя, так і підопічного чи осіб, які використовували це майно до укладення такого договору. Водночас для майна подвійного призначення в договорі необхідно чітко розподілити обов'язки щодо тягаря його утримання, зокрема сплати комунальних послуг, податків та ремонту між управителем (з доходів від підприємницької діяльності) та опікуном загальної маси майна (з пенсії чи інших виплат підопічного).

5. Варто пам'ятати, що згідно зі ст. 52 ЦК України, ФОП відповідає за зобов'язаннями усім своїм майном. Однак укладення договору управління за ст. 54 ЦК вносить істотні корективи в реалізацію цієї норми. Це пов'язано з тим, що майно, передане в управління за ст. 54 ЦК України, стає відокремленим. Відповідно до загальних норм про управління майном (ст. 1040 ЦК України), звернення стягнення на майно, передане в управління, за вимогою кредитора власника майна не допускається, крім випадків визнання власника банкрутом або звернення стягнення за вимогою заставодержателя на майно, що є предметом договору застави [1]. Це означає, що особисті борги ФОП (наприклад, аліменти чи споживчі кредити) не можуть бути погашені за рахунок активів, що перебувають в управлінні, до моменту припинення договору управління майном або визнання ФОП банкрутом.

Тож оскільки управитель веде окремий баланс та рахунок, то, з одного боку, майно, що використовується в підприємницькій діяльності, отримує своєрідний захист від швидких стягнень за боргами, не пов'язаними з цією конкретною діяльністю. З другого боку, за борги, які виникли вже в процесі та внаслідок управління (дій управителя), відповідальність реалізується насамперед за рахунок майна, що перебуває в управлінні. Особисте майно підопічного, яке не увійшло до складу предмета договору за ст. 54 ЦК України,

залишається захищеним від претензій контрагентів в межах підприємницької діяльності. Таким чином, укладення договору за ст. 54 ЦК природно обмежує абсолютний характер відповідальності ФОП усім майном, створюючи правовий бар'єр між комерційними активами та іншим майном підопічного.

6. Договір управління за ст. 54 ЦК України є механізмом тимчасової заміни особи підприємця у правовідносинах. Його головна функція – не відновлення чи санація бізнесу, а забезпечення його функціонування у період неможливості реального власника висловлювати свою волю щодо підприємницької діяльності.

Визначальним правовим наслідком укладення такого договору, пов'язаним з його предметом, є трансформація відповідальності ФОП: завдяки відокремленню майна на окремий баланс, створюється тимчасовий імунітет бізнес-активів від особистих кредиторів власника, а також особистого майна власника від кредиторів щодо його підприємницької діяльності. Водночас ретельний опис майна подвійного використання дає змогу чітко розмежувати сферу відповідальності професійного управителя та опікуна, що здійснює загальний нагляд за особою та її майном.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Майданик Р. А. Фідуціарні правовідносини та фідуціарне управління майном в умовах рекодифікації цивільного права. *Приватне право і підприємництво*. 2025. Вип. 25. С. 40–69. URL: https://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2025/5.pdf.

3. Бажанов В. О., Бажанова В. О. Договір управління майном у цивільному праві України. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 23–26. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/6_2020/6.pdf.

Рудик Данило Артемович

аспірант НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

АНТИКОНКУРЕНТНІ УМОВИ У ДОГОВОРАХ: ВИДИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

В статті 3 ЦКУ закріплено свободу договору як одну із загальних засад цивільного законодавства [1]. Зміст принципу свободи договору визначений в статті 627 ЦКУ, зокрема щодо можливості вільно укладати договір, вибирати контрагента та визначати умови договору з урахуванням вимог законодавства, зокрема статті 6 ЦКУ [1]. При цьому свобода договору обмежена імперативними нормами законодавства, зокрема вимогами законодавства про

захист економічної конкуренції щодо договорів між суб'єктами господарювання (надалі – «**СГ**»).

Будь-який договір між СГ є узгодженими діями (надалі – «**УД**») згідно з статтею 5 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [2]. Якщо певні положення договору призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, такий договір є антиконкурентними УД та укладення такого договору забороняється. Відповідно до частини 2 статті 6 Закону, антиконкурентними УД, зокрема, визнаються узгоджені дії, які стосуються:

1) встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів;

2) обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними;

3) розподілу ринків чи джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи придбання, за колом продавців, покупців або споживачів чи за іншими ознаками;

4) спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів;

5) усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців;

6) застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у невигідне становище в конкуренції;

7) укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними звичаями в підприємницькій діяльності не стосуються предмета цих угод;

8) суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин [2].

Відповідно, СГ не можуть без дозволу Антимонопольного комітету України (надалі – «**АМКУ**») укладати договори, які містять в собі антиконкурентні положення, зокрема такі, що передбачені вище.

Залежно від кількості учасників СГ (сторін договору) та характеру господарських відносин між СГ, узгоджені дії законодавчо діляться на чотири великі категорії: вертикальні, горизонтальні, конгломератні та змішані.

У вертикальних УД беруть участь два або більше СГ, що в межах таких УД діють на різних рівнях ланцюга виробництва або постачання, та учасники яких можуть купувати, продавати або перепродавати окремі товари [3]. Тобто, при вертикальних узгоджених діях СГ не конкурують між собою, а перебувають між собою у вертикальних відносинах, наприклад, виробник та дистриб'ютор, оптовий постачальник та роздрібний продавець, замовник та підрядник тощо. Прикладом вертикальних УД в договорах є положення про ексклюзивне (виключне) постачання в дистриб'юторських договорах, які зобов'язують або стимулюють постачальника продавати товари лише чи переважно одному покупцю.

Горизонтальні УД мають місце, коли учасники УД конкурують або можуть конкурувати між собою на одному ринку товарів. В конгломератних УД учасники не конкурують і за існуючих умов не можуть конкурувати між собою

на одному ринку товарів і при цьому не перебувають або не можуть перебувати у відносинах купівлі-продажу на відповідних товарних ринках (продавець - покупець, постачальник - споживач). Змішані УД – це такі узгоджені дії, коли учасники конкурують або можуть конкурувати між собою на одному ринку товарів і при цьому перебувають або можуть перебувати у відносинах купівлі-продажу на відповідних товарних ринках (продавець - покупець, постачальник - споживач), а інша частина учасників УД не конкурують і за існуючих умов не можуть конкурувати між собою на одному ринку товарів і при цьому не перебувають або не можуть перебувати у відносинах купівлі-продажу на відповідних товарних ринках (продавець - покупець, постачальник - споживач) [4, п.1.3-1.5].

Варто зазначити, що деякі види УД можуть про різному проявлятися на практиці залежно від складу учасників. Наприклад, положення про ексклюзивність на певній території в дистриб'юторських договорах як правило є вертикальними УД (між продавцем та покупцем), що можуть дозволятися у разі, якщо частки постачальника та покупця на ринках, де вони відповідно продають та придбавають товар, не перевищують 30 відсотків у кожного [3, пп.1 п.1 р.II]. Схожа домовленість між конкуруючими СГ проявляється у вигляді розподілу ринків за територіальним принципом, що прямо забороняється незалежно від ринкових часток учасників [4, п.2.2].

Встановлення цін може проявлятися як в горизонтальних УД, так і у вертикальних УД. В горизонтальних УД це є суворим порушенням антимонопольного законодавства [4, п.2.2]. У вертикальних УД обмеження покупця визначати ціну перепродажу вважаться теж жорстким обмеженням, проте за деяких обставин може дозволятися без отримання дозволу АМКУ, а саме щодо визначення максимальної або рекомендованої ціни реалізації, якщо це не призводить до встановлення фіксованих або мінімальних цін реалізації внаслідок тиску з боку одного з учасників узгоджених дій або вигод (стимулів), що пропонуються таким учасником [3, пп.1 п.1 р.II].

Поширеними УД є окремі угоди або положення про утримання від конкуренції. Як правило такі угоди є горизонтальними УД, оскільки укладаються між СГ, які конкурують чи потенційно можуть конкурувати між собою. Проте угоди про неконкуренцію можуть проявлятися також і як вертикальні УД. Наприклад, угоди про утримання від конкурентних дій передбачені також в статті 27 Закону «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». Вертикальні УД передбачені в пункті 1 частини 3 статті 27 Закону, а саме можливість резидента Дія Сіті зобов'язати фахівця утримуватися від укладання цивільно-правових договорів щодо надання своїх послуг третім особам – конкурентам резидента Дія Сіті. При цьому пункти 2-4 частини 3 статті 27 Закону фактично дозволяють горизонтальні УД – резидент Дія Сіті може зобов'язати свого фахівця не конкурувати як фізична особа-підприємець, або як власник частки або посадова особа юридичної особи, які будуть конкурентами резидента Дія Сіті [5].

На практиці, положення про неконкуренцію (*non-compete agreement*) є найбільш поширеним видом УД, щодо яких АМКУ розглядає заяви та надає

дозвіл на узгоджені дії. Наприклад, у 2025 році АМКУ розглянув 33 заяви та видав 32 рішення про надання дозволи на узгоджені дії [6, с.67]. З наданих рішень лише 1 рішення стосувалося УД у вигляді створення консорціуму, 2 рішення стосувалися вертикальних УД у вигляді положень про ексклюзивну дистрибуцію, а всі інші рішення стосувалися УД у вигляді положень договорів про утримання від конкуренції [7]. Варто зазначити, що майже всі рішення АМКУ про надання дозволу на УД стосувалися горизонтальних УД та надавалися одночасно з рішенням АМКУ про надання дозволу на концентрацію між тими самими СГ.

Отже, свобода договору як одна із загальних засад цивільного права не є абсолютною та підлягає обмеженню. При укладенні договорів між суб'єктами господарювання необхідно враховувати вимоги законодавства про захист економічної конкуренції щодо узгоджених дій.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15
2. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 №2210-III. База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14
3. Про затвердження Типових вимог до вертикальних узгоджених дій суб'єктів господарювання та внесення змін до Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.10.2017 №10-рп. База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1364-17
4. Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 №27-р. База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0239-02#Text
5. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#n357
6. Звіт Антимонопольного комітету України за 2025 рік: Антимонопольний комітет України. База даних «Офіційний вебсайт АМКУ». URL: https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2025
7. Рішення АМКУ щодо надання дозволу на узгоджені дії за період з 01.01.2025 по 31.12.2025: База даних «Офіційний вебсайт АМКУ». URL: https://amcu.gov.ua/npasearch?&category=12&tags=nadannya-dozvolu-na-uzgodzheni-diyi&from=1/1/2025&to=31/12/2025

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

«ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ»

Безклубий Ігор Анатолійович

професор кафедри цивільного права
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,
професор

ЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКОГО ПРАВОЧИНУ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКОГО НАДАВАЧА ПЛАТІЖНИХ ПОСЛУГ

У сучасному глобалізованому світі структура фінансового ринку має тенденції до розширення. Це зумовлено багатьма економічними та соціальними чинниками, які, з однієї сторони, стають підставою для збільшення кола певних груп надавачів фінансових та/або супровідних послуг на відповідному ринку, а з іншої сторони, завдяки технологічним складовим, делегують окремі повноваження самим клієнтам, розширюючи можливості для їхнього самообслуговування. За таких обставин правове регулювання відносин при наданні фінансових послуг, потребує зваженого і розумного підходу у вибудові юридично обґрунтованих правил поведінки їх учасників, на що й зорієнтовані норми спеціальних законів та нормативно-правові акти відповідного регулятора в Україні. Незважаючи на значну кількість учасників фінансового ринку і досить розширений спектр фінансових послуг, одна з ключових ролей відводиться банкам з їх специфічним фінансово-правовим інструментарієм. У цьому дослідженні спробуємо розібратися, яку роль відіграє банк у відносинах небанківського надавача платіжних послуг із своїми клієнтами.

Предмет діяльності банку досить часто збігається з предметом діяльності інших фінансових інституцій. Так, наприклад, банк, як й інші надавачі платіжних послуг, може надавати всі ті фінансові платіжні послуги, що зазначені у ст. 5 Закону України "Про платіжні послуги". Разом з тим, *виняткова* банк має право у повному обсязі обслуговувати відкриті клієнтам рахунки, за якими обліковуються їхні кошти та здійснювати операції, спрямовані на їх обіг. Відповідно до закону та Положення про організацію бухгалтерського обліку в банках України до клієнтських рахунків належать кореспондентські, поточні, вкладні (депозитні) рахунки, рахунки умовного зберігання (ескроу), розрахункові рахунки, а особливості руху коштів за відповідними рахунками забезпечується здійсненням банківських операцій. Ці рахунки використовуються банками для виконання платіжних операцій. Операція банку — дія або подія, внаслідок якої відбуваються зміни у фінансовому стані банку та яка відображається за балансовими або позабалансовими рахунками банку [п. 3, 1]. Окрім норм актів цивільного законодавства, належне цивільно-правове регулювання відносин банк — клієнт забезпечується рядом договірних конструкцій. Раніше нами розкривалася теоретична та практична складова такого цивілістичного інституту як банківський правочин — загального поняття для односторонніх та двосторонніх правочинів за участі банку. Наголошувалося, що однією з ознак

банківського правочину є здійснення банком певної юридико-технічної дії — проведення банківської операції [2] [1].

Така дія як банківська операція не розглядається під кутом цивілістичного правочину, оскільки вона сама по собі не породжує, не змінює й не припиняє прав і обов'язків учасників відносин, хоча і є важливим чинником у зв'язках з надання фінансових послуг. Під час виконання банківських операцій, у досить стислий термін, відбувається ряд складних процедур щодо обміну даними (наприклад, індивідуальною обліковою інформацією) між банками та оформлення регістрів аналітичного обліку рахунків клієнтів, що відображають записи про здійснені операції. Ці процедури потребують досить серйозної професійної підготовки і технічного забезпечення, з метою своєчасного і безпечного обігу грошових коштів. Саме банки зі своїм капіталом і страховими активами під наглядом регулятора, мають законодавчо закріплені виняткові можливості здійснювати такі операції. У свою чергу, НБУ нормативно-правовими актами встановлює вимоги щодо управління банками операційними ризиками та визначає критерії істотності операційних інцидентів.

Наближеними до діяльності з надання банками окремих фінансових послуг є небанківські надавачі платіжних послуг, до яких відповідно до закону належать: платіжні установи (у тому числі малі платіжні установи); філії іноземних платіжних установ; установи електронних грошей; фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг; оператори поштового зв’язку; надавачі нефінансових платіжних послуг [П. 2-7 ч. 1 ст. 10, 3]. При цьому, платіжні установи, оператори поштового зв’язку та установи електронних грошей мають право надавати всі або окремі фінансові платіжні послуги, за умови визначення відповідних фінансових платіжних послуг у ліцензії НБУ та включення таких осіб до Реєстру відомостей про надавачів платіжних послуг.

Узагальненим предметом діяльності небанківських надавачів, як фінансових так й нефінансових платіжних послуг є обслуговування платіжного рахунку клієнта. Для своїх клієнтів небанківські надавачі фінансових платіжних послуг мають право відкривати платіжні рахунки, які використовуються для виконання платіжних операцій щодо будь-якого внесення, переказу або зняття коштів. Так, платіжні операції з готівкою у національній валюті відносяться до касових операцій, за якими кошти обліковуються на балансових та позабалансових рахунках. Зобов'язання надавача фінансових платіжних послуг випливають з укладеного з користувачем (клієнтом) договору платіжного рахунку. При цьому, безпосередньо, банк у цих відносинах не бере участі. Разом з тим, правовий режим платіжного рахунку досить обмежений, у порівнянні з рахунками відкритими у банку. Наприклад, імперативною нормою закону заборонено небанківським надавачам платіжних послуг нараховувати проценти на залишок коштів на платіжному рахунку користувача [Ч. 2 ст. 65, 3].

---

[1] Див. Безклубий І.А. Банківські правочини: Монографія. – К. Концерн Видавничий Дім “Ін Юре”. 2007. – 456 с.

В який момент у відносинах небанківського надавача фінансових платіжних послуг з користувачем “повстає” банк і хто той суб'єкт, з ким може бути укладений банківський правочин? Небанківські надавачі платіжних послуг забезпечують виконання платіжних операцій користувачів через розрахункові рахунки, відкриті в банках або в розрахунковому банку платіжної системи, учасниками якої вони є. Розрахунки між небанківськими надавачами платіжних послуг для забезпечення виконання платіжних операцій користувачів (крім платіжних операцій у межах одного надавача платіжних послуг) здійснюються шляхом проведення суми платіжної операції між розрахунковими рахунками небанківських надавачів платіжних послуг, що відкриті в банках. При цьому, банки забезпечують виконання операцій небанківських надавачів платіжних послуг, шляхом виконання міжбанківських платіжних операцій або платіжних операцій, що виконуються в межах одного банку [Ч. 1-3 ст. 50]. Таким чином, у відповідності до закону, в реалізації діяльність небанківських надавачів платіжних послуг активну роль відіграють банки. Для виходу на ринок фінансових послуг надавач платіжних послуг має укласти з банком договір на відкриття та ведення розрахункового рахунку, за яким будуть обліковуватися кошти за платіжними операціями. Такий договір є двостороннім банківським правочином, за яким опосередковано забезпечуються розрахунки за платіжними операціями в платіжних системах в процесі надання платіжної послуги небанківським надавачем.

У підсумку слід зазначити, що вплив економічних чинників на якісне і кількісне зростання різного роду фінансових послуг, а також розширення кола їх надавачів та технологічні можливості для самообслуговування користувачів не применшують значення інституту банківського правочину, а, навпаки, підкреслюють його вагоме місце, як в практичній сфері надання фінансових послуг, так, й надають йому теоретичних важелів на доктринальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Постанова правління НБУ від 04.07.2018 № 75 Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку в банках України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18#Text

2. Безклубий І.А. Банківські правочини: Монографія. К. Концерн Видавничий Дім “Ін Юре”. 2007. 456 с.

3. Закон України Про платіжні послуги від 30 червня 2021 року № 1591-IX https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text

Банасевич Ірина Іванівна

доцент кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

В сучасних умовах розвитку ринкової економіки питання захисту прав споживачів набуває особливої актуальності. Це зумовлено тим, що споживач у договірних правовідносинах, як правило, є слабшою стороною, що потребує підвищеного рівня правового захисту. Особливого значення питання захисту прав споживачів набувають у контексті євроінтеграційних процесів, оскільки нагальною є гармонізація національного законодавства України із правом Європейського Союзу та впровадження ефективних механізмів захисту прав споживачів.

Правовою основою забезпечення співпраці країн Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів є ст. 169 Договору про функціонування ЄС, якою передбачено, що з метою сприяння інтересам споживачів і забезпечення високого рівня їхнього захисту Європейський Союз робить свій внесок у охорону здоров'я, безпеки й економічних інтересів споживачів, а також у розвиток їхнього права на інформацію, освіту й самоорганізацію для захисту своїх інтересів. Споживча політика ЄС, яка до недавнього часу була визначена однією з ключових цілей Європейського Союзу, спрямована на створення внутрішнього ринку товарів і послуг. Також захисту прав споживачів присвячено ст. 38 Хартії основних прав Європейського Союзу, згідно якої «захист прав споживачів» визнано як один із законних інтересів усього населення країн Європейського Союзу, що повинно було гарантовано забезпечити один з найвищих рівнів захисту. Хартія ЄС про основні права є частиною Договору про функціонування ЄС та, відповідно, передбачає гарантії захисту прав громадян ЄС як споживачів послуг [1, с. 48-49].

Політика захисту прав споживачів у Європейському Союзі переглядалася впродовж декількох десятків років не тільки з метою підвищення ефективності способів захисту їх прав, але й удосконалення процедур інформування споживачів, створення освітніх програм, організацій по захисту їхніх прав.

З метою гармонізації національного законодавства про захист прав споживачів до європейського 10 червня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про захист прав споживачів» [2], оскільки Закон України «Про захист прав споживачів» від 1991 р., який є чинним на цей час, незважаючи на численні зміни та доповнення, не відповідає європейській системі захисту і є застарілим. Його норми не пристосовані до сучасних реалій і не працюють, зокрема значні прогалини є у сфері регулювання електронної

торгівлі, захисту прав при гарантійному обслуговуванні та обігу харчової продукції тощо.

Незважаючи на істотне оновлення системи захисту прав споживачів у Законі України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 р., основною перешкодою виступає не відсутність правових механізмів, а недостатній рівень їх практичної реалізації, що проявляється у низькому рівні правової обізнаності споживачів, складності та тривалості судових процедур, недостатньому розвитку альтернативних способів вирішення спорів, обмеженій ефективності контролюючих органів.

У контексті євроінтеграційних процесів особливого значення набуває імплементація стандартів Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів.

Європейський підхід до захисту прав споживачів базується на принципі високого рівня захисту слабшої сторони правовідносин та включає як нормативні, так і інституційні механізми, які є доволі розвинутими в ЄС. Так, зокрема, існує позасудова мережа: European Extra Judicial Network – «EEJ – Net»; «ICPEN-Європа» – підгрупа, створена Європейською 51 Комісією; Європейська асоціація координації споживчого представництва у процесах стандартизації (ANEC, Брюссель); Європейська мережа споживчих центрів [1, с. 50-51]. При цьому з метою захисту прав споживачів на різних етапах широко застосовуються: практика консультування споживачів; позасудові механізми вирішення спорів; заповнення споживачем спеціальних форм, які надаються з метою вирішення спору з постачальником будь-якої країни-члена. До укладення угоди споживачу повинна бути надана інформація про основні характеристики товару чи послуги. Відповідно до Директиви про дистанційні договори інформація може бути надана у необхідний строк у процесі виконання чи в момент передачі товару, а у Директиві про споживчий кредит – тільки у момент укладення договору [1, с.51].

У сфері електронної комерції на внутрішньому ринку споживачу має бути надана повна та доступна інформація щодо порядку укладення договору, зокрема про дії, які необхідно вчинити до його укладення, а також про наявність і зміст кодексів поведінки, яких дотримується суб’єкт господарювання. Щодо мовного аспекту інформування, на рівні Європейського Союзу сформовано підхід, відповідно до якого нормативні приписи спрямовані на забезпечення належного інформування споживачів про характеристики товарів і послуг через маркування, інструкції та інші засоби комунікації, з одночасним дотриманням принципу свободи мови. Особливої актуальності ця проблема набула у зв’язку з розширенням ЄС та зростанням кількості офіційних мов.

Відповідно до правових актів Європейського Союзу у сфері захисту персональних даних, у процесі їх збору обов’язковим є інформування особи про мету подальшої обробки таких даних, а також про її права, зокрема право доступу до інформації та можливість її виправлення. Зазначені підходи імплементовані у Закон України «Про захист персональних даних».

Водночас сучасний розвиток світової економіки характеризується інтенсифікацією виробництва та загостренням конкуренції, що призводить до явища перевиробництва. За таких умов суб'єкти господарювання змушені активно конкурувати за споживача, використовуючи різноманітні маркетингові та комерційні інструменти.

У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення належного рівня захисту прав споживачів, що зумовлює необхідність постійного вдосконалення правових механізмів їх реалізації та гарантування їх ефективності на практиці.

Особливістю європейської моделі є розвинена система позасудового захисту, що включає: мережі споживчого консультування, спеціалізовані органи вирішення спорів, цифрові платформи.

Важливим елементом європейської системи є механізми: ADR (Alternative Dispute Resolution) та ODR (Online Dispute Resolution).

ADR (Alternative Dispute Resolution) – це позасудові способи вирішення конфліктів між споживачем і продавцем. Альтернативне вирішення спорів включає: медіацію, арбітраж та діяльність спеціалізованих комісій. Його перевагами є: оперативність, економічність, гнучкість процедур, мінімальний рівень формалізму.

ODR (Online Dispute Resolution) – це електронна система вирішення спорів, яка дозволяє не тільки подавати скарги онлайн, а й розглядати спори дистанційно та залучати до участі в них уповноважені ADR-органи. Застосування ODR є особливо ефективним у сфері електронної комерції, транскордонної торгівлі, цифрових послуг.

Україна перебуває на етапі становлення таких механізмів, що визначає перспективність їх подальшого розвитку.

Європейський Союз сформував комплексну систему захисту прав споживачів, яка базується на високих стандартах. Зокрема, Directive 2011/83/EU передбачає право споживача відмовитися від дистанційного договору протягом 14 днів без пояснення причин. Важливе значення має також Directive 93/13/EEC, яка спрямована на захист споживачів від несправедливих умов договору. Крім того, Regulation (EU) 524/2013 запроваджує механізм онлайн-врегулювання спорів, що значно спрощує доступ до захисту прав споживачів.

Відтак, європейська модель демонструє ефективність за рахунок поєднання судових і позасудових механізмів захисту прав споживачів, високого рівня інституційної підтримки та цифровізації процесів захисту.

Українська практика, незважаючи на нормативний прогрес, потребує подальшого вдосконалення.

У контексті євроінтеграційних процесів основними напрямками гармонізації вітчизняного законодавства з правом ЄС є: розвиток електронних сервісів захисту прав споживачів, впровадження ефективних ADR та ODR механізмів, а також підвищення правової культури населення.

Отже, аналіз національного та європейського законодавства, а також судової практики свідчить про поступове формування ефективної системи

захисту прав споживачів в Україні. Водночас ключовою проблемою залишається не відсутність правових механізмів, а їх практична реалізація.

У контексті євроінтеграції України доцільним є подальше впровадження європейських стандартів, зокрема розвиток альтернативних способів вирішення спорів (ADR) та онлайн-врегулювання спорів (ODR), що сприятиме підвищенню рівня захисту прав споживачів.

Список використаних джерел:

1. Тарасенко І.О. Європейська та українська практика захисту прав споживачів фінансових послуг: навч. посіб. Київ: КНУТД, 2023. 208 с.

2. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року №3153-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text (дата звернення: 10.04.2026 р.).

Трубаков Євген Олександрович

старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, кандидат юридичних наук

ДИНАМІЧНЕ ТА ПЕРСОНІФІКОВАНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ: ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Договірна умова про ціну товару або послуги зазвичай сприймається як стале явище. Насамперед, це викликано тим, що чинне законодавство спрямоване на забезпечення покупця (споживача) інформацією про ціну товару або послуги до укладення договору, а також фіксацію визначеної ціни після його укладення. Зазначене вбачається, наприклад, зі статті 13 Закону України «Про захист прав споживачів» [1], де зазначається, що перед укладенням договорів на відстані продавець (виконавець) повинен надати споживачеві інформацію про ціну, включаючи плату за доставку, та умови оплати, а в статті 706 Цивільного кодексу України [2] визначено, що покупець зобов'язаний оплатити товар за ціною, оголошеною продавцем у момент укладення договору, якщо інше не встановлено законом або не випливає із суті зобов'язання.

Проте розвиток сучасних комп’ютерних технологій та штучного інтелекту дає підстави для зміни такого уявлення про ціну. В цифрову епоху процес визначення ціни як привілею продавця або надавача послуг має тенденцію до алгоритмізації через делегування цієї функції відповідному програмному забезпеченню. Визначення вартості поїздки в таксі, кімнати в готелі або квитка на літак вже давно не залежить виключно від відстані до точки призначення, місцезнаходження (країни, міста) готелю та відстані перельоту літака відповідно. В таких сферах дедалі більше застосовується динамічне ціноутворення, яке в Керівництві з тлумачення та застосування Директиви

2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо недобросовісної комерційної практики по відношенню до споживачів на внутрішньому ринку визначається як «гнучка та швидка зміна ціни на продукт у відповідь на потреби ринку» [3]. Динамічне ціноутворення також називають «ціноутворенням в режимі реального часу» [4], а одним із його різновидів є персоніфіковане ціноутворення, яке залежить від факторів, нерозривно пов'язаних із потенційним покупцем. Набір критеріїв для персоніфікованого ціноутворення залежить від обраного продавцем або надавачем послуг алгоритму, який може включати, наприклад, використання стаціонарного комп'ютера або смартфона, тип використаного браузеру, операційної системи, рівня освіти, геолокації покупця тощо [5, с. 166].

В науковій літературі є детально розробленою типологія цінової дискримінації: дискримінація першого ступеню («досконала») характеризується встановленням різної ціни на один і той самий товар з метою доведення ціни до максимальної в залежності від індивідуальної готовності платити за такий товар. Метою такої дискримінації є позбавлення «споживчого надлишку» та можливості покупця заощадити; цінова дискримінація другого ступеню здійснюється через встановлення різних цін в залежності від різних варіантів товару (наприклад, надання знижок на товар в об'ємних пакуваннях або у більшій тарі); дискримінацію третього ступеню можна описати як встановлення різних цін і пропонування їх окремим групам покупців (наприклад, встановлення знижок для студентів на залізничні квитки) [6, с. 3]. За своїм змістом динамічне та персоніфіковане ціноутворення тяжіють до першого ступеню цінової дискримінації, і якщо раніше втілити її в життя було складно, то наразі це завдання успішно виконує алгоритмічне програмне забезпечення, включаючи штучний інтелект та моделі, засновані на машинному навчанні.

Необхідно відзначити, що динамічне та персоніфіковане ціноутворення не є забороненою практикою, ані в Україні, ані в країнах ЄС [6, с. 13]. У літературі відзначається, що такий тип ціноутворення, в залежності від мети його застосування, може мати переваги як для покупця, так і для продавця: наприклад, застосування алгоритмічного ціноутворення допомагає вирішити проблему харчових відходів шляхом зменшення ціни на товари, термін придатності яких закінчується, зниженні ціни на товари при покупці їх «не в сезон», балансування попиту і пропозиції на ринку електричної енергії, в залежності від наявних потужностей генерації (наприклад, збільшення виробництва електричної енергії джерелами «зеленої» енергетики, яка залежить від погодних умов) тощо [4].

Очевидним недоліком є непрозорість ціноутворення, що порушує приписи статті 15 Закону України «Про захист прав споживачів» [1], де вказано, що споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Досвід ЄС засвідчує, що динамічне та персоналізоване ціноутворення залишається в регуляторній «сірій зоні»: формально не заборонене, але потенційно може бути несумісним з вимогами прозорості та

добросовісності у споживчих відносинах. Наприклад, у статті 6 Директиві ЄС від 25.10.2011 № 2011/83/EU про права споживачів зазначається, що до того, як споживач буде пов'язаний договором, укладеним на відстані або поза приміщенням, або будь-якою відповідною пропозицією, продавець повинен надати споживачеві наступну інформацію в чіткій і зрозумілій формі, зокрема загальну ціну товару або послуги, включаючи податки, або, якщо характер товару або послуги такий, що ціна не може бути обґрунтовано розрахована заздалегідь, *спосіб розрахунку ціни*. У статті 6 Директиви ЄС від 11.05.2005 № 2005/29/ЕС щодо недобросовісної комерційної практики бізнесу по відношенню до споживача на внутрішньому ринку вказано, що комерційна практика вважається такою, що вводить в оману, якщо вона містить неправдиву інформацію або вводить в оману або може ввести в оману пересічного споживача, зокрема стосовно *ціни або способу розрахунку ціни*, або наявності конкретної цінової переваги. Також в літературі зазначається, що якщо відповідне програмне забезпечення встановлює ціну в залежності від цін конкурентів, то це потенційно може призвести до змови на ринку та неконтрольованого зростання цін [4].

Зазначене вище свідчить про те, що під час проведення рекодифікації цивільного законодавства доцільно було б виокремити окрему норму щодо можливості визначення ціни договору шляхом динамічного та персоніфікованого ціноутворення, а в Законі України «Про захист прав споживачів» присвятити окрему норму щодо гарантій прав споживачів. До таких гарантій можна віднести обов’язок продавця або надавача послуг повідомляти споживача про застосування динамічного та персоніфікованого ціноутворення, надати доступ до опису переліку факторів, які впливають на ціноутворення. Щодо останнього положення, то слід зауважити, що все одно залишається проблема, яка полягає у тому, що споживач, без доступу до змісту програмного алгоритму, не може перевірити наскільки у відсотковому значенні той або інший фактор впливає на кінцеву ціну. Крім того, в літературі відзначається, що необхідно визначити ринки, на яких динамічне та персоніфіковане ціноутворення не повинно застосовуватися (наприклад, товари першої необхідності, такі як базовий набір продуктів, ліки, паливо тощо), а також заборонити можливість підвищення ціни під час розпочатого процесу купівлі товарів або послуг [4]. Означене питання встановлення обмежень застосування динамічного та персоніфікованого ціноутворення є складним ще і тому, що в цьому контексті потрібно враховувати той факт, що таке ціноутворення може розглядатися як дискримінація одних покупців, порівняно з іншими.

Отже, алгоритмічне ціноутворення потребує окремого нормативного регулювання, оскільки в умовах діджиталізації суспільного життя та поширення технологій штучного інтелекту й машинного навчання доступ до відповідного програмного забезпечення спрощується, а кількість продавців, які використовують його для збільшення своїх прибутків, неухильно зростатиме.

Список використаних джерел:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 31.03.2026).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 31.03.2026).
3. Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market (Text with EEA relevance) : C/2021/9320. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021XC1229(05) (дата звернення: 31.03.2026).
4. Maybe? Definitely! Navigating the curious case of dynamic pricing / Euroconsumers. Brussels, 2024. URL: https://www.euroconsumers.org/wp-content/uploads/2024/11/Dynamic-Pricing-Definitely-Maybe.pdf (дата звернення: 02.04.2026).
5. Artigot Golobardes M., Gómez Pomar F. Personalized Prices and Contractual Controls in EU Consumer Law. *The Cambridge Handbook of Algorithmic Price Personalization and the Law* / ed. by F. Esposito, M. Grochowski. Cambridge : Cambridge University Press, 2025. C. 165–191. DOI: 10.1017/9781009367912.010.
6. Each consumer a separate market? BEUC position paper on personalised pricing : BEUC-X-2023-097 / BEUC – The European Consumer Organisation. Brussels, 2023. 26 c. URL: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2023-097_Price_personalisation.pdf (дата звернення: 02.04.2026).

Гришко Уляна Петрівна

доцент кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

СВОБОДА ДОГОВОРУ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧА

Серед основоположних засад цивільного законодавства, закріплених у статті 3 Цивільного кодексу України ключовим у договірних відносинах сторін є принцип свободи договору, який встановлює можливості сторін самостійно визначати умови своїх правовідносин. Даний принцип має важливе значення для розвитку ринкових відносин і водночас дозволяє сторонам найбільш ефективно задовольнити свої інтереси шляхом укладення договорів. Певні аспекти реалізації принципу свободи договору прослідковуються і в статтях 6 та 627 Цивільного кодексу України.

Зміст принципу свободи договору, а особливо окремі аспекти його прояву стали предметом вивчення багатьох вітчизняних та іноземних цивілістів.

Зокрема, сутність, особливості реалізації та обмеження принципу свободи договору досліджували у своїх працях І.В. Спасибо- Фатєєва, М.І.Баженов, І.П. Іванець, А.В. Луць, М.В. Менджул, Ю.О. Расько, Т.Я.Схаб -Бучинська та ін. Крім того, особливості свободи договору в аспекті споживчих відносин досліджувалися у науковій статті Р.В.Пожоджука. Тим не менш, актуальним залишається питання дослідження проявів обмеження реалізації принципу свободи у договорах за участю споживачів, а також вплив таких меж принципу свободи на обсяг прав споживачів та їх захист.

На законодавчому рівні принцип свободи договору регламентується у п.3 ч.1 ст. 3 Цивільного кодексу України як загальна засада цивільного законодавства. Безпосереднє розкриття змісту принципу свободи договору здійснюється законодавцем в ст. 6 та ч. 1 ст.627 Цивільного кодексу України [1]. Основні законодавчі твердження зводяться до наступних правил прояву свободи договору: «сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства», «сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами», «сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд», «сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами», «сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості».

В той же час наукова доктрина більш широко підходить до тлумачення змісту принципу свободи договору.

А.В. Луць, зазначає, що свобода договору, окрім можливості вибору контрагента та визначення змісту договору, включає також: а) вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; б) свободу вибору сторонами форми договору; в) право сторін укладати як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать; г) право сторін за своєю згодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору; ґ) визначати способи забезпечення договірних зобов’язань; д) право встановлювати форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов’язань тощо. Зазначені аспекти договірної свободи закріплені іншими положеннями цивільного законодавства, але в узагальненому вигляді мають розкривати зміст поняття свободи договору [2, с. 5].

Основними прикладами обмеження принципу свободи договору в межах цивільного законодавства України є: неможливість відступу від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов’язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами (абз. 2 ч. 3 ст. 3 ЦК); обов’язковість дотримання вимог, необхідних для чинності правочину (ст. 203

ЦК); 3) укладення публічного договору (ст. 633 ЦК); 4) укладення договору приєднання (ст. 634 ЦК); 5) укладення попереднього договору (ст. 634 ЦК) [3, с.13].

Крім того, даний перелік таких прикладів обмеження договірної свободи доповнюється статтями Цивільного кодексу, які визначають публічні договори, у тому числі договори роздрібної купівлі-продажу (ч. 2 ст. 698), прокату (ч. 3 ст. 787), побутового підряду (ч. 2 ст. 865), перевезення транспортом загального користування (ч. 2 ст. 915), зберігання (ч. 3 ст. 936), складського зберігання (ч. 2 ст. 957) та зберігання автотранспортних засобів (ч. 1 ст. 977), банківського вкладу (ч. 2 ст. 1058).

З. Ф. Самчук-Колодяжна звертає особливу увагу в аспекті обмеження договірної свободи на статтю 633 ЦК України. Зокрема, підприємць, який має намір продавати товар, надавати послуги чи виконувати роботи зобов'язаний виконати зміст зобов'язання і в жодному разі не може відмовити клієнту від укладення із ним договору [4, с. 131].

Пожоджук Р. доводить також, що загалом у правовідносинах за участю споживача споживач та виконавець мають різні договірні позиції, насамперед, через мету вступу в такі правовідносини. Це водночас позначається і на рівності сторін у визначенні змісту зобов'язання. В таких правовідносинах норми законодавства мають визначальне значення для захисту прав споживачів [5].

Свобода у договорах за участю споживачів полягає у таких можливостях: вільно укладати договори, обирати виконавця договору, отримувати повну, достовірну та своєчасну інформацію, право на справедливі та недискримінаційні умови договору, а також право на захист від недобросовісної поведінки з боку виконавця. Дана концепція, яка знаходить своє відображення у нормах законодавства спрямована на збалансування традиційних принципів договірного права з потребами захисту прав споживачів.

Реалізація принципу свободи договору за участю споживача визначає, наскільки ефективно забезпечується належний захист споживачів, які часто вважають такими, що перебувають у слабкому становищі при укладенні договорів з виробниками (виконавцями).

Одним із аспектів, що перешкоджає належній реалізації принципу свободи договору за участю споживача є типова (стандартна) форма, яка притаманна договору приєднання (ст.634 ЦК України). Особливість цієї форми зумовлена тим, що умови даного договору визначаються тільки однією стороною, інша ж – позбавлена такої можливості, що значно позначається на реалізації права на свободу визначення умов договору. У переважній більшості випадків застосування конструкції договору приєднання, його умови розробляються підприємцем. Феномен стандартних форм договорів, спричинений нерівним становищем між двома сторонами може бути наслідком несправедливих умов та зловживання правами споживачів.

З метою уникнення порушень прав споживачів та забезпечення балансу прав сторін договору ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів»

покладає на виробника (виконавця) обов'язок ознайомити споживача з умовами договору. Характерним у даній ситуації є рішення Солом`янського районного суду м. Києва № 126083118 від 25.03.2025 року. Відповідно до його змісту: споживач банківських послуг при укладенні договору приєднання був позбавлений можливості ознайомитися з актуальними умовами та правилами надання банківських послуг, а відтак і договір не був належним чином підписаний. Суд встановивши, в даному випадку, відхід від загальних засад цивільного законодавства, зокрема і обмеження принципу свободи договору та на підставі п. 19 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівних принципів для захисту інтересів споживачів», яка проголошує, те що «споживачі повинні бути захищені від таких контрактних зловживань, як односторонні типові контракти, виключення основних прав в контрактах і незаконні умови кредитування продавцями», відмовив виконавцю у стягненні суми за нарахованими відсотками [6].

Таким чином, досягнення правильного балансу між свободою договору та захистом прав споживачів – це складне завдання, яке вимагає постійного перегляду та удосконалення. Хоча свобода договору є фундаментальним принципом, що стимулює розвиток договірних відносин та конкурентоспроможність, вона не повинна впливати на порушення, обмеження чи зловживання правами споживачів та їх захист. Ґрунтовне розуміння динаміки принципу свободи договору може забезпечити основу для розробки збалансованої правової політики, гарантуючи споживачам не тільки свободу в договорах, але і захист від несправедливих умов та нечесної підприємницької практики.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Електронний ресурс.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. С. 5.
3. Баженов М.І. Принцип свободи договору за законодавством України, Франції та Німеччини: порівняльно-правовий аспект. *Нове українське право.* 2022. № 1. С.9-15. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.1
4. Самчук-Колодяжна З. Ф. Особливості застосування публічного цивільно-правового договору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 9-1. С. 131–133.
5. Пожоджук Р. В.Свобода договору в аспекті споживчих відносин. *Приватне право і підприємництво.* 2020. Вип. 20. С. 106-111. https://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/21.pdf
6. Рішення Солом`янського районного суду м. Києва № 126083118 від 25.03.2025 року. Електронний ресурс.URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/126083118/

Островський Андрій Михайлович

асистент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філософії

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

Сучасна доктрина цивільного права визнає договір універсальною правовою формою опосередкування майнових відносин [1]. Водночас у сфері споживчих правовідносин договірні зобов'язання набувають специфічних рис, зумовлених необхідністю забезпечення підвищеного рівня захисту прав та інтересів фізичної особи як слабшої сторони. Така специфіка обумовлює модифікацію класичних засад договірного права, зокрема принципу свободи договору.

Відповідно до ст. 626 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), договір є домовленістю сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [10]. Водночас у контексті споживчих відносин реалізація свободи договору, закріпленої у ст. 627 ЦК України, зазнає обмежень, зумовлених імперативними приписами законодавства, спрямованими на захист прав споживача [10].

У тому числі, відповідно до ст. 633 ЦК України, договори за участю споживачів часто мають характер публічних договорів, а згідно зі положеннями статті 634 ЦК України — договорів приєднання, що суттєво впливає на механізм формування їх змісту [11]. У таких правовідносинах споживач позбавлений можливості впливати на умови договору, що підвищує ризик включення до нього несправедливих положень [5].

Нормативне закріплення спеціальних гарантій прав споживачів здійснюється, зокрема, Законом України «Про захист прав споживачів». Відповідно до ст. 4 зазначеного Закону, споживач має право на належну якість продукції та обслуговування, а також на безпеку продукції [6]. Стаття 15 цього Закону встановлює обов'язок продавця (виконавця) надавати споживачу необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, що є передумовою свідомого та обґрунтованого вибору [6]. При цьому законодавець розширив права споживача в оновленому Закон України «Про захист прав споживача» (від 10.06.2023), який набере чинності після завершення воєнного стану, а саме додав право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції та на захист своїх прав та вільний вибір механізму захисту прав [7].

Особливе значення має інститут несправедливих умов договору. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів», умови договору, які порушують принцип добросовісності та призводять до істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків на шкоду споживачеві, визнаються несправедливими та є недійсними [6]. Судова практика підтверджує активну роль суду у захисті прав споживачів та коригуванні змісту договірних зобов'язань [5]. Правова позиція Великої Палати Верховного Суду, викладена у постанові від 20.03.2019 у справі № 761/26293/16-ц, свідчить про обмеження принципу свободи договору у споживчих правовідносинах, зокрема через пріоритет імперативних норм законодавства над умовами договору. Такий підхід кореспондує з концепцією несправедливих умов договору, оскільки допускає втручання суду у договірний баланс сторін з метою захисту слабшої сторони — споживача.

В українському праві інститут несправедливих умов договору не сформований як самостійна категорія договірних умов, а їх правова природа та вплив на структуру зобов'язання залишаються недостатньо дослідженими. Практичне значення цієї категорії, як правило, актуалізується лише у випадку звернення споживача до суду із вимогами, заявленими на підставі статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів» [6].

Чинне законодавство України не містить чіткого визначення системного зв'язку несправедливої умови з іншими положеннями договору. Аналіз положень Закону України «Про захист прав споживачів» дає підстави для висновку, що законодавець фактично орієнтується на ізольований підхід до оцінки несправедливості — окрема умова розглядається автономно, без урахування її функціонального та змістовного зв'язку з іншими умовами договору. Натомість положення Цивільного кодексу України, зокрема у межах загальної частини договірного права (Розділ II «Загальні положення про договір»), виходять із принципу системності договірної конструкції, відповідно до якого умови договору утворюють єдину взаємопов'язану сукупність.

У цьому контексті визнання окремої умови договору недійсною може впливати на дійсність або виконуваність інших його положень, оскільки порушується внутрішній баланс прав та обов'язків сторін. Питання про те, чи зберігає договір чинність у решті частини, має вирішуватися з урахуванням того, чи можна вважати, що він був би укладений без включення такої умови, що узгоджується із загальними положеннями цивільного законодавства щодо часткової недійсності правочину.

З огляду на євроінтеграційний курс України та зобов'язання щодо наближення національного законодавства до acquis Європейського Союзу, правове регулювання договірних відносин за участю споживачів має здійснюватися з урахуванням відповідних актів права ЄС, насамперед директив у сфері захисту прав споживачів. Це передбачає не лише формальну імплементацію їх положень у національне законодавство, але й застосування європейських підходів до тлумачення та оцінки змісту договірних умов.

Зокрема, при визначенні правової природи та наслідків включення несправедливих умов до договорів доцільно орієнтуватися на положення

Директиви 93/13/ЄЕС, яка закріплює принцип недопущення істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків на шкоду споживача, а також на практику її застосування. Такий підхід сприятиме формуванню узгодженої та передбачуваної правозастосовної практики, забезпеченню належного рівня захисту споживачів та гармонізації українського договірного права із європейськими стандартами. Проблематика включення несправедливих умов до договорів за участю споживачів перебуває у полі зору законодавців держав Європейського Союзу протягом тривалого часу. Ключовим етапом розвитку правового регулювання у цій сфері стало закріплення в статті 3(1) Директиви 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року уніфікованого підходу до визначення поняття несправедливих умов споживчого договору та правових наслідків їх застосування. Відповідно до зазначеного положення, умова договору, яка визнається несправедливою, не створює юридичних наслідків для споживача, що фактично означає її недійсність або непридатність до застосування у договірному зобов'язанні [3].

Крім того, відповідно до ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів», держава гарантує захист прав споживачів, зокрема шляхом судового захисту, що включає можливість відшкодування матеріальної та моральної шкоди [6]. У цьому контексті положення ст. 16 ЦК України щодо способів захисту цивільних прав набувають практичної конкретизації у сфері споживчих відносин [10].

Таким чином, договірні зобов'язання за участю споживачів становлять особливий різновид цивільних зобов'язань, що характеризується поєднанням диспозитивного регулювання із суттєвим впливом імперативних норм. Обмеження свободи договору в даному випадку є виправданим та необхідним інструментом забезпечення фактичної рівності сторін і досягнення балансу їх інтересів. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має орієнтуватися на європейські стандарти захисту прав споживачів та підвищення ефективності механізмів їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Дзера О. В. Зобов'язальне право України: підручник. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 910 с.

2. Директива 2011/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2011 року про права споживачів

3. Директива 93/13/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств від 5 квітня 1993 року про несправедливі умови у споживчих договорах.

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і до пов./ за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер 2019. Т. І. 752 с.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 761/26293/16-ц

6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII: Редакція від 24.12.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення 10.04.2026)

7. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 р. № 1023-XII: Редакція від 02.03.2026 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення 10.04.2026)

8. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: Постанова, Пленум Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5 База даних «Законодавство України». URL: http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96. (дата звернення: 01.04.2026)

9. Харитонов Є. О., Цивільне право України: підруч.: у 3 кн. / Одеська національна юридична академія. - О.: Юридична література, 2005 - 2006. Кн. 2 / Є. О. Харитонов [та ін.]. - О. 2006. - 440 с.

10. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003р. № 435-VI: Редакція від 01.02.2026 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення 01.04.2026).

11. Яновицька Г.Б. Несправедливі умови у споживчих договорах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Науковий збірник Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара. №4. 2019. С.67-71.

Давидович Андрій Віталійович

аспірант кафедри цивільного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ЗА ДОГОВОРАМИ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙБУТНІХ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ

Вже понад три роки в Україні діють норми Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» № 2518-IX від 15.08.2022 р. [1], який набрав чинності 10.10.2022 р (далі – Закон № 2518-IX). Цим актом уперше на рівні закону системно врегульовано гарантування державою речових прав на об'єкти незавершеного будівництва та майбутні об'єкти нерухомості, а також закладено нову договірну модель інвестування у будівництво нерухомості, яка має посилити захист прав інвесторів, – договір купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості.

Окрім численних новел щодо регулювання первинного ринку нерухомості та нормативного закріплення нових правових конструкцій, заслуговують окремої уваги також приписи частини 5 статті 11 вказаного Закону№ 2518-IX, відповідно до якої договір про відчуження майбутнього об'єкта нерухомості, який укладається з фізичною особою, не може містити умови, які є несправедливими згідно із Законом України «Про захист прав споживачів» [2] (далі – Закон № 1023-XII). При цьому ідеться не про поширення норм в цілому, а про їхнє правозастосування у частині захисту споживача від недобросовісної

практики сильнішої сторони формувати зміст договору, керуючись винятково власними інтересами.

Таким чином, Закон № 2518-IX встановлює спеціальне обмеження автономії волі сторін як при формуванні умов договору купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості, так і у випадках зміни його умов, оскільки сторони позбавлені можливості доповнити договір умовами, які є несправедливими згідно із законодавством у сфері захисту прав споживачів.

Слід зазначити, що законодавче обмеження свободу договору для захисту більш слабшої сторони вважається прийнятним у правовій доктрині [3, с. 72; 4, с. 125]. Правова концепція захисту слабкої сторони в договорі виступає як непрописані в законодавстві, доктринальні принципи цивільного права, що доповнюють, розвивають і посилюють теоретико-правові принципи гуманності і справедливості [5, с. 172]. Обмеження свободи та автономії волі через штрафні санкції слугують забезпеченню паритету сторін і надає слабкій стороні можливість захистити свої інтереси, які іноді не забезпечені суб'єктивним правом [6, с. 135]. Не варто забувати і те, що встановлення справедливого балансу інтересів учасників договірних відносин через обмеження свободи договору спрямоване на насамперед на забезпечення досконалого договірного середовища [7, с. 12].

В умовах асиметрії правового статусу учасників договірного правовідношення нормативно інкорпоровані санкції за порушення зобов'язання повинні звужувати широку автономію з детермінування договірних положень задля вирівняння диспропорції через посилення позицій більш уразливої сторони. Вони органічно впорядковують суспільні відносини задля досягнення цілей правового регулювання та утвердять фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах.

Недосконалість законодавчого регулювання відповідальності за порушення умов договору купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості може проявлятися не лише у негативних тенденціях реалізації сторонами широкої автономії волі з формулювання умов договору, але й у ігноруванні окремих аспектів наслідків неналежного виконання такого зобов'язання. Так, Закон № 2518-IX містить випадки обмеженого формулювання положень про відповідальність, які зводяться до декількох загальних за своїм змістом пунктів та стосуються виключно порушень покупця. За відсутності спеціальних норм про відповідальність за порушення зобов'язання з купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості надміру широка свобода у визначенні наслідків порушення умов договору, яка поєднана із привілеєм продавця диктувати такі умови, призводить до того, що покупець опиняється у менш захищеному становищі, а відтак його цілком обґрунтовано можна вважати слабшою стороною такого правочину. Оскільки відповідальність за порушення умов договору має однаковою мірою стосуватися обох сторін, аби не створювати надмірних переваг та необґрунтованого навантаження на продавця, не може бути виключенням і відповідальність за порушення зобов'язань за договорами купівлі-продажу майбутніх об'єктів нерухомості.

Однак, наведені висновки не узгоджується із мотивами прийняття Закону

№ 2518-IX в частині необхідності створити такий спосіб інвестування та фінансування будівництва об'єктів нерухомості, який буде у повній мірі захищати права інвесторів [8], та свідчить про те, що його чинна редакція не забезпечує належної рівноваги між сторонами, а тому потребує вдосконалення.

Попри підвищення рівня гарантованості прав інвестора, як слабшої сторони правочину з купівлі-продажу об'єкта, що будується, досі продовжує існувати ряд важливих проблем, які потребують належного реагування із сторони законодавця.

Крім введення у правове поле конкретних санкцій за типові порушення договору купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості, практичними також можуть вважатися правові конструкції, що закріплені іншими актами законодавства. Враховуючи наявність прямих відсильних норм у № 2518-IX, таким релевантними прикладом слід, в першу чергу, вважати саме Закон № 1023-XII (Закон України «Про захист прав споживачів»). Цей головний нормативно-правовий акт у сфері захисту прав споживачів також покликаний забезпечити охорону слабшого учасника у правовідносинах зі стороною, що має домінантне становище.

Напрацювання у сфері захисту прав споживачів демонструють виправданість встановлення у законі мінімальних стандартів відповідальності. Л. Д. Менів вважає цивільну-правову відповідальність за порушення прав споживачів одним із найважливіших інструментів захисту та взагалі пропонує розшири коло підстав застосування неустойки у законі [9, с. 76].

Поширення законодавства про захист прав споживачів на зобов'язання за договорами купівлі-продажу майбутніх об'єктів нерухомості надає фізичній особі покупцю додаткові гарантії, адже зрівнює її за своїм правовим статусом зі споживачем. Такий статус очевидно посилює захист покупця як слабшої сторони у договірному зобов'язанні з купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості.

В наведеному контексті практичне значення має припис статті 18 Закону № 1023-XII, згідно із якою покупець за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості, використовуючи статус споживача, має право змінити умову договору та визнати її недійсною з моменту укладення договору у судовому порядку, якщо вона є несправедливою, тобто такою, що призводить до істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків на шкоду споживача.

Також у частинах 2, 3 статті 18 Закону № 1023-XII розкривається зміст категорії «несправедлива умова», що очевидно суттєво спрощує практичні аспекти захисту прав споживача, яким також виступає покупець за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості.

Таким чином, закріплення Законом № 2518-IX обов'язкового застосування головного нормативно-правового акта у сфері захисту прав споживачів безумовно є позитивними фактором для захисту покупця як слабшої сторони у зобов'язаннях за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості. Оскільки сфера гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, тісно пов'язана із реалізацією прав

споживачів, є підстави для розширення механізмів гарантування таких прав шляхом застосування за аналогією також інших норм Закону № 1023-XII в частині конкретних штрафних санкцій.

Список використаних джерел:

1. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України № 2518-IX від № 2518-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text

2. Про захист прав споживачів: Закон України № 1023-XII від 12.05.1991 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

3. Басай О. В. Принцип свободи договору за цивільним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. №1(3). С. 117-126.

4. Борисова В. І. Принципи цивільного права. *Право України*. 2017. № 7. С. 67-75.

5. Яновицька Г. Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні: Монографія. Львів: Видавництво «Райстр -7», 2018. 400 с.

6. Воловик О. А. Еволюція мети договірного права крізь призму економічного підходу: (історія та сучасні тенденції). Вісник Вищої ради юстиції. 2013. №2 (14). С. 125-138.

7. Великанова М. М. Обмеження свободи договору: оновлення приватноправового регулювання. Нове українське право. 2024. №2. С. 7-13.

8. Пояснювальна записка від 18.02.2021 р. до проєкту Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» № 5091 від 17.02.2021 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5091&conv=9

9. Менів Л. Д. Правове регулювання юридичної відповідальності за порушення прав споживачів: перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. №2. С. 73-76.

Коваленко Микола Миколайович

аспірант НДІ приватного права і
підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
НАПрН України

МОРАТОРІЙ У ПРОЦЕДУРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ БОРЖНИКА -ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ, ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ТИМЧАСОВОЇ ЗМІНИ УМОВ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ТА БАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН

Своєчасне, повне виконання договірних зобов’язань є запорукою нормальних ринкових відносин. Водночас коли юридична особа опиняється на межі неплатоспроможності, твердження «договори мають виконуватися» стикається з реальністю фінансового занепаду однієї зі сторін договору. У цей критичний момент на зміну індивідуальним вимогам кредитора (сторони за договором) приходить мораторій на задоволення вимог кредиторів — один з важливих правових інструментів у процедурі розпорядження майном боржника.

За своєю суттю мораторій у процедурі розпорядження майном боржника не є простою забороною на стягнення боргів. При мораторії виникає особливий правовий режим, який по-перше тимчасово трансформує договірні зобов’язання, змінюючи умови виконання договорів. Договірне зобов'язання з приватного стає об'єктом публічного регулювання. А по-друге мораторій забезпечує баланс інтересів сторін у процедурі розпорядження майном, надаючи боржнику час для відновлення платоспроможності, що в перспективі створює можливості для розрахунку з кредиторами. Функціональне значення мораторію полягає у створенні «захисного бар'єру» для активів юридичної особи, що є необхідним для пошуку компромісу між збереженням суб’єкта господарювання та майновими інтересами кредиторів.

Запровадження мораторію у процедурі розпорядження майном боржника змінює порядок виконання договірних зобов'язань юридичної особи. Мораторій фактично втручається у принцип «свободи договору». Надається час для оцінки фінансового стану боржника та пошуку шляхів відновлення його платоспроможності, здійснюється судовий контроль за правочинами боржника. Якщо до мораторію діяв принцип «виконання договору — це особиста справа сторін», то після його введення з’являється публічний елемент.

Перехід у площину судового контролю договорів боржника має декілька практичних наслідків. Боржник втрачає автономію волі. Навіть якщо він хоче виконати зобов’язання перед конкретним партнером, він не має права цього робити в обхід судової процедури, щоб не порушити черговість задоволення вимог кредиторів. Значні правочини боржника погоджуються комітетом кредиторів [1]. Суд стає арбітром, який вирішує, чи є певний договір життєво необхідним для функціонування боржника. Це захищає боржника від агресивних дій кредиторів, одночасно захищаючи кредиторів від зловживань

самого боржника. Фактично, мораторій перетворює договір на об'єкт правового регулювання у межах справи про банкрутство. Це вимушене обмеження свободи договору, що направлене на збереження боржника або справедливого розподілу його активів.

При цьому мораторій у процедурі розпорядження майном боржника виступає не лише як процесуальна зупинка стягнень за договором, а й як специфічний регулятор окремих видів договорів (кредитні та позикові договори, договори застави та іпотеки, договори оренди та лізингу, господарські договори з зустрічними вимогами, та інші).

При мораторії виникає специфічний правовий стан, що впливає на виконання сторонами умов договору та має такі наступні особливості. Пролонгація договору під час мораторію відбувається без згоди сторін, оскільки строки виконання зобов'язань, що настали, фактично продовжуються на весь період дії мораторію. Кредитор не може розірвати договір на підставі прострочення, яке виникло через введення мораторію, оскільки таке прострочення фактично санкціоновано державою. По-друге, встановлюється пріоритет поточних платежів боржника. Тимчасово припиняється виконання грошових зобов'язань за договором, строк яких настав до дня введення мораторію. Водночас, поки «старі» борги за старими договорами заморожені, боржник зобов'язаний виконувати нові зобов'язання (поточні), що виникають після відкриття провадження у справі про банкрутство. Для юридичної особи стає можливим продовження операційної діяльності. Це дозволяє контрагентам працювати з боржником без страху, що їхні гроші залишаться разом з боргами минулих років. Наступна особливість полягає у припиненні нарахування неустойки (штрафів, пені) та інших фінансових санкцій за невиконання або неналежне виконання боржником договірних зобов'язань. Зупинення нарахування штрафів та пені виконує підтримуючу функцію, оскільки фінансове навантаження на боржника перестає зростати, даючи розпоряднику майна можливість побачити реальну, а не збільшену через договірні та податкові санкції картину заборгованості для підготовки плану санації. Варто підкреслити, що основна сума боргу за договором залишається незмінною протягом дії мораторію. Крім того, забороняється стягнення за договором на підставі виконавчих документів, крім випадків, передбачених законом. Заборона стягнення за виконавчими документами зупиняє агресивні дії окремих кредиторів. Це забезпечує дотримання принципу рівності кредиторів, адже ніхто не може отримати перевагу над іншими, намагаючись першим привласнити актив, належний боржнику. Мораторій не поширюється на обов'язки за договорами, що мають немайновий характер (наприклад, передача речі за договором оренди після його закінчення, виконання робіт чи надання послуг).

Мета мораторію в законодавстві про банкрутство розглядається в контексті завдань такого законодавства, а саме у збереженні майна боржника від майнових вимог кредиторів, що виникли до порушення провадження у справі про банкрутство [2, с. 56]. Водночас мораторій часто стає інструментом для зловживань з боку боржників (затягування часу, виведення активів), що

фактично відтерміновує реалізацію законними кредиторами своїх прав на невизначений термін. Як приклад доцільно звернутись до постанови Верховного Суду у складі суддів палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 10.12.2019 у справі № 906/1290/15 від 10.12.2019, у якій обгрунтовуючи власну правову позицію по справі суд, серед іншого, звернув увагу на те, що «чинний у справі про банкрутство мораторій упродовж тривалого часу забороняв задоволення вимог конкурсних кредиторів боржника і гарантування правової певності кредиторів, вимоги яких визнані судом, включені до реєстру згідно з ухвалою попереднього засідання у справі про банкрутство і не можуть бути задоволені понад три роки через дію мораторію у справі про банкрутство»[3].

Як правовий засіб для балансування інтересів сторін мораторій виконує різні функції. Для боржника мораторій виконує захисну функцію, при якій призупиняються стягнення, забороняються фінансові санкції, боржник отримує час для фінансового оздоровлення. Для кредиторів мораторій виконує гарантійну функцію, при якій забезпечується збереження активів боржника, рівні можливості для кредиторів та судовий контроль за діями над майном боржника.

Варто зазначити, що успіх процедури розпорядження майном залежить від того, чи вдасться знайти межу, при якій захист боржника не перетворюється на дискримінацію кредитора та чи буде забезпечено баланс інтересів сторін. При цьому потрібно пам’ятати, що межа між допомогою в оздоровленні боржника та ухилення останнього від боргів під час дії мораторію доволі тонка. Саме тому доречно навести ключові аспекти, які допомагають забезпечити баланс інтересів сторін під час дії мораторію. По-перше, розпорядник майна боржника має бути незалежним арбітром. Якщо він діє лише в інтересах боржника, баланс руйнується. Кредитори мають право через збори вимагати звітності та контролювати діяльність розпорядника. По-друге, суд має право припиняти дію мораторію щодо окремих активів боржника, якщо бачить очевидні зловживання або якщо майно не є критично необхідним для санації. Також важливо, щоб майно, що перебуває в заставі, не знецінювалося за час мораторію. Якщо боржник не може забезпечити збереження вартості застави, кредитор повинен мати право на її реалізацію. І наостанок варто зазначити про важливість чіткого дотримання процесуальних строків мораторію для недопущення порушення балансу прав учасників провадження у справах про банкрутство. Невиправдане затягування строків фактично позбавляє кредиторів права на доступ до правосуддя та захист майнових інтересів, перетворюючи мораторій на інструмент ухилення від боргів. Для боржника порушення процедури може призвести до хаотичного стягнення активів, що унеможливлює відновлення платоспроможності. Саме тому судова практика зараз орієнтована на те, що мораторій не є абсолютним і нескінченним — він має чіткі часові рамки, визначені Кодексом України з процедур банкрутства, а будь-яке їх штучне подовження порушує принцип «процесуальної справедливості».

Таким чином мораторій можна розглядати як правовий засіб захисту, що трансформує договірні відносини при неплатоспроможності. Призупинення

стягнень та тимчасова зміна умов виконання договірних зобов'язань дозволяють зберегти активи боржника та запобігти їх хаотичному розпродажу. Саме завдяки мораторію досягається необхідний баланс інтересів сторін: боржник отримує час для відновлення платоспроможності, а кредитори — гарантію, що їхні вимоги будуть задоволені в межах прозорої судової процедури.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України з процедур банкрутства. Стаття 41 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text (дата звернення 02.04.2026).

2. Матеріали розширеної наради суддів Касаційного господарського суду, апеляційних та місцевих господарських судів, присвяченої річниці введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства. С. 249 URL: https://surl.li/zpavlh (дата звернення 02.04.2026).

3. Постанова Верховного Суду у складі суддів палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду по справі № 906/1290/15 від 10.12.2019 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86400486 (дата звернення 02.04.2026).

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

«КОНЦЕПЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ В ІНШИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА»

Давидова Ірина Віталівна

професор кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ЦИФРОВИХ ТА ІТ-АКТИВІВ

Стрімка цифровізація економіки та розвиток ІТ-сфери зумовлюють появу нових об’єктів цивільних прав, які дедалі частіше включаються до майнової маси подружжя. Йдеться про криптовалюти, токени, NFT, доменні імена, акаунти на цифрових платформах, програмне забезпечення, а також права інтелектуальної власності на ІТ-продукти. У сучасних умовах такі активи можуть становити значну частину спільного майна подружжя, однак їх правовий режим залишається недостатньо визначеним.

Особливої складності набуває питання розподілу цифрових активів у разі розірвання шлюбу. Це зумовлено їх нематеріальною природою, високою волатильністю, відсутністю централізованого обліку, а також технічною складністю доступу (наприклад, через приватні ключі). У чинному сімейному та цивільному законодавстві України відсутні спеціальні норми, які б прямо регулювали порядок поділу таких об’єктів, що породжує неоднозначність судової практики.

У цьому контексті особливого значення набуває шлюбний договір як інструмент превентивного врегулювання майнових відносин подружжя. Він потенційно дозволяє заздалегідь визначити правовий режим цифрових активів, порядок їх розподілу, а також мінімізувати ризики спорів. Водночас питання включення цифрових активів до змісту шлюбного договору, визначення їх правового статусу та механізмів реалізації відповідних умов залишаються недостатньо дослідженими в науці приватного права.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного наукового осмислення можливостей використання шлюбного договору для регулювання відносин щодо цифрових та ІТ-активів в умовах цифрової економіки.

Незважаючи на активний розвиток цифрових технологій та зростання ролі ІТ-активів у майнових відносинах, сучасне сімейне законодавство не враховує специфіку таких об’єктів при визначенні правового режиму майна подружжя.

Основними проблемами є:

відсутність чіткого визначення цифрових активів як об’єктів цивільних прав та їх правової природи;

складність віднесення ІТ-активів до спільної сумісної власності подружжя;

відсутність ефективних механізмів їх оцінки та поділу;

труднощі доказування належності таких активів одному чи обом із подружжя;

відсутність усталених підходів до включення цифрових активів у шлюбний договір;

неврегульованість питань доступу до цифрових активів (паролі, ключі, акаунти) у разі поділу майна.

В контексті даного дослідження необхідно звернути увагу на такі аспекти:

1. аналіз правової природи цифрових та ІТ-активів, зокрема: визначення їх місця у системі об'єктів цивільних прав; співвідношення понять «майно», «майнові права», «цифрові активи»;

2. дослідження правового режиму майна подружжя щодо цифрових активів: застосування презумпції спільної сумісної власності; критерії віднесення ІТ-активів до особистої або спільної власності;

3. аналіз змісту та меж шлюбного договору, а саме: можливість включення цифрових активів до предмета договору; встановлення індивідуального режиму для ІТ-активів; обмеження та імперативні норми;

4. дослідження механізмів договірного врегулювання розподілу цифрових активів: визначення порядку доступу до активів (ключі, паролі); способи поділу (у натурі, компенсація, передача прав); фіксація вартості та умов переоцінки;

5. виявлення проблем реалізації шлюбного договору щодо цифрових активів, а саме: технічні та юридичні труднощі виконання; питання примусового виконання та судового захисту;

6. порівняльно-правовий аналіз, зокрема: підходи іноземних правопорядків до регулювання цифрових активів у сімейному праві; можливість імплементації позитивного досвіду в Україні;

7. формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства: розширення предмета шлюбного договору; закріплення правового статусу цифрових активів; розробка рекомендацій для правозастосовної практики.

Отже, шлюбний договір у сучасних умовах цифровізації суспільних відносин набуває якісно нового значення як ефективний правовий інструмент врегулювання майнових відносин подружжя, зокрема щодо цифрових та ІТ-активів. Розширення об'єктного складу цивільних прав за рахунок цифрових активів (криптовалюти, NFT, доменні імена, акаунти, програмні продукти, інтелектуальні права тощо) зумовлює необхідність їх належної правової ідентифікації та включення до предмета шлюбного договору.

Традиційні підходи до визначення правового режиму майна подружжя не повною мірою враховують специфіку цифрових активів, яка полягає у їх нематеріальному характері, високій волатильності, складності ідентифікації власника та доступу до них. Це зумовлює доцільність використання шлюбного договору як превентивного механізму визначення правового режиму таких активів, порядку їх поділу, управління та розпорядження.

Шлюбний договір дозволяє:

чітко визначити правовий статус цифрових та ІТ-активів (особиста чи спільна власність);

встановити порядок доступу до цифрових ресурсів (логіни, паролі, ключі доступу з урахуванням вимог безпеки);

врегулювати питання розподілу доходів від ІТ-діяльності та цифрових інвестицій;

мінімізувати ризики втрати активів у разі розірвання шлюбу або смерті одного з подружжя.

Існує низка проблем правового регулювання, серед яких: відсутність чіткої законодавчої дефініції цифрових активів у сімейному праві, недостатня узгодженість норм цивільного, сімейного та інформаційного законодавства, складність доказування належності цифрових активів конкретній особі, а також ризики, пов'язані із забезпеченням конфіденційності та кібербезпеки.

Для підвищення ефективності застосування шлюбного договору у сфері розподілу цифрових активів доцільно: удосконалити законодавче визначення цифрових активів та їх правового режиму; розробити типові умови шлюбних договорів щодо ІТ-активів; передбачити механізми захисту доступу до цифрових ресурсів із дотриманням вимог інформаційної безпеки; забезпечити міжгалузеву гармонізацію норм права.

Таким чином, шлюбний договір слід розглядати як гнучкий та перспективний інструмент правового регулювання, який здатний адаптуватися до викликів цифрової економіки та забезпечити баланс інтересів подружжя в умовах трансформації майнових відносин.

Дракохруст Тетяна Вікторівна

професор кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного Університету, доктор юридичних наук, професор

ДОГОВІРНІ МЕХАНІЗМИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: МІЖГАЛУЗЕВИЙ ВИМІР

У сучасних умовах зростання масштабів вимушеного переміщення населення, спричиненого збройними конфліктами, особливого значення набуває трансформація правових механізмів захисту прав людини. Традиційно регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб належить до сфери публічного міжнародного права, однак сучасні тенденції свідчать про поступове розширення ролі договірних конструкцій, які застосовуються як інструмент реалізації не лише приватних, але й публічних інтересів [1].

У класичному розумінні цивільно-правовий договір базується на принципі автономії волі сторін і спрямований на встановлення, зміну або припинення майнових чи немайнових правовідносин. Однак у сучасній правовій дійсності його функціональне призначення значно розширюється, що зумовлює його використання у сферах, які традиційно не належали до приватного права.

Однією з таких сфер є міжнародний захист переміщених осіб, де договірні механізми починають відігравати допоміжну, але дедалі більш значущу роль.

Основу міжнародно-правового захисту біженців становить Конвенція про статус біженців 1951 року, яка закріплює базові стандарти поводження з особами, що змушені покинути країну походження через обґрунтовані побоювання переслідування, а також принцип non-refoulement, що забороняє їх примусове повернення до держави, де існує загроза їхньому життю чи свободі [2]. Даний акт формує ядро міжнародної системи захисту біженців і визначає мінімальні стандарти, які держави зобов'язані дотримуватися.

Поряд із цим, внутрішньо переміщені особи залишаються поза сферою дії спеціального міжнародного договору, що створює суттєвий правовий вакуум. У цьому контексті важливу роль відіграють Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, які, хоча і не є юридично обов'язковими, формують міжнародні стандарти захисту цієї категорії осіб [3]. Вони закріплюють принципи недискримінації, захисту від насильства та права на належні умови життя, які повинні враховуватися державами при формуванні національної політики.

У практичному вимірі договірні механізми у сфері міграції проявляються через різні форми співпраці між державами, міжнародними організаціями та недержавними суб'єктами. Зокрема, йдеться про угоди про співробітництво у сфері гуманітарної допомоги, реадмісійні угоди, а також договори щодо забезпечення соціального захисту переміщених осіб. Такі інструменти дозволяють координувати дії різних суб'єктів та забезпечувати більш ефективне реагування на міграційні кризи.

Особливого значення набуває регіональний рівень правового регулювання, зокрема практика Європейського Союзу. Запровадження Директиви про тимчасовий захист стало одним із найяскравіших прикладів колективного договірно-координаційного механізму реагування на масове переміщення осіб. Цей інструмент дозволяє забезпечити оперативний захист переміщених осіб без проходження тривалих процедур індивідуального надання статусу біженця [4]. Таким чином, договірно-нормативні механізми на рівні ЄС демонструють здатність забезпечувати баланс між суверенітетом держав та необхідністю колективної відповіді на кризові ситуації.

Водночас застосування договірних конструкцій у сфері захисту переміщених осіб породжує низку теоретичних і практичних проблем. По-перше, існує ризик розмивання імперативних стандартів міжнародного права шляхом їх заміщення договірними механізмами, що можуть мати менш обов'язковий характер. По-друге, асиметрія сторін у таких правовідносинах, особливо у випадку участі вразливих категорій осіб, ставить під сумнів реальну рівність сторін та ефективність принципу автономії волі.

Крім того, спостерігається фрагментація правового регулювання, коли різні договори та міжнародні акти діють паралельно без належної системної узгодженості. Це ускладнює формування єдиного підходу до захисту переміщених осіб та знижує ефективність правозастосування. У таких умовах

особливої актуальності набуває необхідність гармонізації міжнародного, регіонального та національного регулювання.

Важливо також враховувати, що договірні механізми не можуть і не повинні замінювати собою публічно-правові гарантії захисту прав людини. Вони можуть виконувати лише допоміжну функцію, спрямовану на підвищення ефективності реалізації вже існуючих міжнародних стандартів. Саме тому їх застосування має супроводжуватися належними механізмами контролю та забезпечення відповідальності держав і інших суб'єктів.

У підсумку слід зазначити, що цивільно-правовий договір у сфері міжнародного захисту переміщених осіб поступово трансформується у міжгалузевий правовий інструмент, який поєднує елементи приватного та публічного права. Його розвиток відображає загальну тенденцію до гнучкості та адаптивності правових систем у відповідь на сучасні глобальні виклики. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на концептуалізацію ролі договірних механізмів у системі міжнародного захисту та визначення меж їх застосування.

Список використаних джерел:

1. UNHCR. (2023). *Global Trends: Forced Displacement*. URL: https://www.unhcr.org/global-trends Access date: 3 April 2026.

2. United Nations. (1951). *Convention Relating to the Status of Refugees*. URL: https://www.unhcr.org/3b66c2aa10 Access date: 3 April 2026.

3. United Nations. (1998). *Guiding Principles on Internal Displacement*. URL: https://www.unhcr.org/internal-displacement Access date: 3 April 2026.

4. European Commission. (2022). *Temporary Protection Directive and implementation*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en Access date: 3 April 2026.

Левківський Богдан Казимирович

провідний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, Заслужений юрист України, старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ "FAIRNESS" ПРИ ОСКАРЖЕННІ УМОВ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Останніми роками, в Україні відбувається динамічний розвиток та поширення застосування інституту шлюбного договору. Такий розвиток

супроводжується також і певними змінами в судовій практиці, зокрема посиленням судового контролю за дотриманням балансу прав, обов'язків, а головним чином інтересів кожного з подружжя.

Ми можемо спостерігати як останнім часом, під впливом міжнародних стандартів та англо-американської судової практики зокрема, почала змінюватися вітчизняна судова практика саме в питані визнання шлюбного договору недійсним. І в цьому вбачається поширення застосування судами концепції справедливості, яка в нашому законодавстві трансформується через заборону встановлення умов, що ставлять одного з подружжя у надзвичайно невигідне матеріальне становище (ч. 4 ст. 93 Сімейного кодексу України). Цікаво, що такі зміни відбуваються на фоні рекодифікації Цивільного кодексу України, який внесено на розгляд законодавчого органу нашої країни для обговорення у першому читанні (Законопроект № 15150), що передбачає суттєві зміни статусу та правових конструкцій шлюбного договору. [1, 2]

Основні зміни, які наразі пропонуються законопроектом № 15150 щодо шлюбного контракту та майнових відносин подружжя надання подружжю значно ширших можливостей для укладання правочинів про майно, ніж чинний Сімейний кодекс України. Інструментарій шлюбного договору залишається недоступним для осіб які перебувають у фактичних шлюбних відносинах та шлюбних союзів або одностатевих пар. Однак майбутній нормативний акт, який буде регулювати порядок укладення шлюбного контракту та його змістовні межі ще може докорінно змінитися після обговорення, тому наразі більш актуальним вбачається дослідження саме чинного законодавства України та судової практики, яка формувалася в цій царині у продовж останніх років.

Отже, повертаючись до правового аналізу судової практики, зокрема правових позицій Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, необхідно зазначити, що вона демонструє відхід від попередніх правових позицій які характеризувалися суворим формалізмом на користь змістовного аналізу справедливості договору як на момент його укладення, так і на момент виконання чи розірвання шлюбу, при цьому залишаючись на позиції дослідження надзвичайної невигідності.

Ураховуючи складність диференціації простої невигідності від надзвичайної невигідності, дослідження критеріїв справедливості при оскарженні шлюбних контрактів є критично важливим для забезпечення єдності судової практики та захисту фундаментальних прав людини у сімейних відносинах [3, с. 2].

Завдяки комплексному теоретико-практичному аналізу змісту та особливостей застосування концепції справедливості як правової підстави для визнання шлюбного договору недійсним або оскарження окремих його умов у судовому порядку, розкриваючи сутність справедливості у сімейному праві, визначити правові критерії «надзвичайно невигідного матеріального становища» на основі аналізу останніх рішень Верховного Суду та охарактеризувати співвідношення принципів свободи договору та справедливості [5, с. 224].

Сучасна доктрина приватного права розглядає концепцію справедливості не лише як абстрактну етичну категорію, а як фундаментальний правовий фільтр, що обмежує абсолютну автономію волі сторін у сфері сімейних відносин. У науковому дискурсі справедливість шлюбного договору традиційно поділяють на два вектори, перший процесуальний, другий матеріальний.

Щодо процесуальної справедливості, то вона зосереджена на обставинах, що передували укладенню правочину, оскільки ключовим моментом є саме свідома згода, яка неможлива без повного та добросовісного розкриття фінансового стану обох сторін [4]. Процесуальна несправедливість виникає тоді, коли одна зі сторін використовує свою фінансову чи емоційну перевагу для нав'язування умов, які інша сторона не підписала б за наявності рівних переговорних позицій. Сучасна тенденція свідчить, що суди все частіше звертають увагу на наявність незалежної правничої допомоги для кожного з майбутнього подружжя. Відсутність рівних можливостей для отримання кваліфікованої консультації розцінюється як дефект процедури, що в майбутньому стає підставою для оскарження.

У свою чергу матеріальна або змістовна справедливість апелює безпосередньо до результату розподілу прав та обов'язків. У вітчизняній правозастосовній практиці цей аспект реалізується через оцінку «надзвичайно невигідного матеріального становища» (ч. 4 ст. 93 СК України). Л. М. Мозолюк-Боднар наголошує, що концепція справедливості у цьому контексті вимагає від суду оцінювати не просто економічну ефективність угоди, а порушення сутності шлюбного партнерства як союзу, заснованого на взаємній підтримці та повазі [5, с. 227]. Матеріальна несправедливість визнається судом тоді, коли умови договору позбавляють сторону права на будь-яку частку в майні, набутому за роки спільного життя, без належної компенсації.

Окрему увагу в сучасній літературі приділяють динамічному аспекту справедливості. Якщо на момент підписання договір відповідав критеріям справедливості, він може стати несправедливим через суттєву зміну обставин (народження дітей з особливими потребами, втрата працездатності, кар'єрна жертовність одного з подружжя). Науковці підкреслюють, що тест на справедливість має бути гнучким інструментом, який дозволяє суду коригувати умови договору, якщо вони призводять до маргіналізації особи після розірвання шлюбу [2, с. 46]. Слід звернути увагу, що центральною проблемою при оскарженні шлюбних договорів в Україні є тлумачення оціночного поняття надзвичайно невигідне матеріальне становище. Сучасна судова практика демонструє відхід від суворого формалізму, де підпис під договором вважався остаточним підтвердженням згоди на будь-які умови.

Як вказує О. В. Ступак, суди при вирішенні таких спорів розрізняють «невигідність» (яка є допустимою в межах свободи договору) та «надзвичайну невигідність», що порушує публічний порядок [1 с. 2]. Ключовим критерієм тут виступає повне позбавлення одного з подружжя права на майно, набуте в шлюбі, за умови, що ця особа не має іншого власного майна чи стабільного доходу. У таких випадках суд констатує, що договір фактично анігілює саму ідею спільної сумісної власності, перетворюючи шлюб на інструмент

збагачення однієї особи за рахунок іншої. Важливим критерієм є також принцип пропорційності.

Суд оцінює, чи є обмеження майнових прав одного з подружжя виправданим у світлі конкретних обставин справи. Наприклад, якщо договір передбачає, що все майно належить тому, на чиє ім'я воно зареєстроване, але при цьому одна сторона займалася вихованням дітей та веденням домашнього господарства (що позбавило її можливості купувати майно на своє ім'я), така умова визнається несправедливою [3, с. 3]. Отже, концепція справедливості захищає негрошовий внесок у сім'ю, прирівнюючи його до фінансових інвестицій.

Крім того, суди враховують фактор «раптовості» несправедливості. Це стосується ситуацій, коли на момент укладення договору сторони перебували у відносно рівних умовах, але з часом виникла диспропорція, яку неможливо було передбачити. Сучасні дослідники підкреслюють, що справедливість договору має перевірятися «тут і зараз», тобто на момент розгляду спору, оскільки шлюбний договір є триваючим правочином, виконання якого розтягнуте в часі [2, с. 47].

Аналіз міжнародних стандартів дозволяє краще зрозуміти вектор розвитку української юриспруденції. У світовій практиці концепція справедливості є наріжним каменем сімейного права, особливо в англо-американській правовій сім'ї. Еталонним прикладом застосування цієї концепції є рішення Верховного Суду Великої Британії у справі *Radmacher v Granatino* (2010). Це рішення запровадило трирівневий тест на справедливість, в якому має бути визначено зокрема: відсутність тиску, розуміння наслідків та справедливість результату. І розкриваючи кожен із них окремо остаточно визначається і дотримання принципу справедливості.

Якщо ж повернутися в наші реалії, в реалії сучасної України, то як зазначалося на початку, вітчизняна судова практика змінюється, демонструє поступове впровадження елементів описаного вище тесту. Так, Верховний Суд у своїх постановах систематично акцентує, що шлюбний договір не може бути кабальним правочином. Якщо сторона доведе, що умови договору позбавляють її будь-яких перспектив на житло чи фінансову стабільність після розірвання шлюбу, суд застосовує концепцію справедливості для анулювання найбільш дискримінаційних пунктів [3, с. 5].

Однак, вітчизняна судова практика сповнена на несподіванки. Так, в одній із справ про визнання шлюбного договору недійсним, позивачка зазначила суду, що шлюбний договір було підписано під тиском, надано докази на підтвердження такого тиску, а головне маніпуляцій з боку її чоловіка, суд першої інстанції задовільнив позов, а суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову в повному обсязі [6].

Науковці наголошують, що сучасний судовий процес у таких справах має бути інквізиційним у хорошому сенсі цього слова, оскільки суддя не повинен бути пасивним спостерігачем, а має активно з'ясовувати реальний майновий стан сторін, щоб не допустити ситуації, коли формальна рівність призводить до

фактичної несправедливості [2, с. 49]. Це вимагає від адвокатів не лише знання норм права, а й навичок економічного аналізу та психології.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що концепція справедливості може стати дієвим інструментом судового контролю за змістом шлюбних договорів і в Україні. Вона дозволить судам виходити за межі буквального тексту договору для захисту слабшої сторони. Проте для підвищення ефективності цього інституту необхідні законодавчі зміни, які сподіваємося найближчим часом завершиться шляхом ухвалення принципово нового за якістю кодифікованого нормативного акту.

Список використаних джерел:

1. Ступак О. В. Актуальні проблеми застосування шлюбних договорів у судовій практиці. *Судово-юридична газета*. 2025. 5 травня. URL: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/330198-sudya-bp-vs-olga-stupak (дата звернення: 02.04.2026).
2. Шлюбний договір: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал «Ваш юрист». 2024.* URL: https://vash-yuryst.ua (дата звернення: 02.04.2026).
3. Ольга Ступак і Василь Крат. Шлюбний договір як цивілізований механізм: судді ВС розповіли про принципи та підводні камені на основі судової практики (листопад 2025 р.). *Верховний Суд : офіц. вебсайт*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr (дата звернення: 02.04.2026).
4. Левківський Б. К. До питання удосконалення нормативного регулювання права спільної сумісної власності подружжя : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Договірне регулювання суспільних відносин»](Запоріжжя, 19-20 квітня 2013 р.) / Міністерство освіти і науки України, Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет», НДІ приватного права і підприємництва [та ін..]. – З. : ЗНУ, 2013. – 128 с.
5. Мозолюк-Боднар Л. М. Принцип справедливості в правових системах сучасності: Теоретико-правовий вимір. *№ 11(21) (2025): Успіхи і досягнення у науці / СЕРІЯ «Право»* С. 222–230.
6. Печерський районний суд міста Києва. Рішення від 04.09.2023 року в цивільній справі № 757/54510/17-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: court.gov.ua https://reyestr.court.gov.ua/Review/113629761 (дата звернення: 02.04.2026).

Петровська Ірина Ігорівна

завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ З ЛОБІЮВАННЯ В ПРАВОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах правової дійсності важливою частиною регулювання публічно-приватних відносин є законодавство про лобіювання. Відповідні правові акти (норми) є всіх економічно розвинених країнах, і доцільно позитивно оцінити появу такого закону в Україні.

Отож, на основі положень Закону України «Про лобіювання» (надалі – закон) [2] лобіювання визначено як діяльність, що здійснюється суб'єктом лобіювання (фізичною або юридичною особою) з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання (суб'єктів правотворчої діяльності та/або суб'єктів правотворчої ініціативи) в комерційних інтересах бенефіціара (іноземної держави, фізичної, юридичної особи або групи таких осіб), за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення, або у власних комерційних інтересах (різновид приватного інтересу) особи, та стосується предмета лобіювання (нормативно-правового акту, який планується для розроблення, прийняття (видання), внесення змін, втрати чинності (скасування) у конкретній сфері суспільних відносин [2].

Діяльність з лобіювання здійснюється згідно договору (тобто є офіційною діяльністю суб'єктів приватного права). Договір про надання послуг з лобіювання - правочин, вчинений у письмовій формі, відповідно до якого суб'єкт лобіювання здійснює лобіювання на замовлення клієнта в комерційних інтересах бенефіціара [2]. Зразок договору про надання послуг з лобіювання розробила Національна асоціація адвокатів України [3]. І цей договір є різновидом договорів про надання послуг. Відповідно до договору , предметом лобіювання може бути прийняття законопроекту (альтернативного проекту), скасування (чи визнання таким що втратив чинність) закону, внесення змін до чинного законодавства [4] тощо.

Серед послуг суб'єкта лобіювання можуть бути: аналіз правових актів, підготовка пропозицій, аналітичних, інформаційних та роз'яснювальних матеріалів, довідок; організація конференцій, участь у робочих групах, консультування, обговорення, інші форми комунікацій, в тому числі з державними органами, профільними організаціями, експертами та іншими дотичними до предмету договору суб'єктами; моніторинг законодавчих ініціатив щодо їх впливу на інтереси бенефіціара; підготовка й розповсюдження

реклами, пропозицій, програмних і позиційних документів, аналітичних матеріалів, результатів соціологічних та інших досліджень щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання, у тому числі з використанням медіа або мережі Інтернет; використання інших методів, не заборонених Конституцією та законами України, які полягають у здійсненні суб'єктом лобіювання впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання щодо предмета лобіювання.

На рівні Закону України «Про лобіювання» [2] закріплено принцип прозорості під час його здійснення, який передбачає, що інформація про здійснення лобіювання є відкритою і підлягає оприлюдненню у межах, строки і порядку, визначених законами, а лобіювання здійснюється виключно особою, яка отримала статус суб'єкта лобіювання та відомості про яку внесено до Реєстру прозорості [2]. Реєстрі прозорості Національного агентства з питань запобігання корупції – це відкрита публічна платформа, яка збирає, обробляє й оприлюднює дані про суб'єктів лобіювання та їхню звітність. Діяльність з лобіювання є досить популярною, оскільки, на основі статистичних даних, протягом 1 місяця з моменту вступу в дію Закону [2] в Реєстрі було зареєстровано 73 суб'єкти лобіювання, з яких 39 – це юридичні особи (від імені яких можуть лобіювати 113 людей) та 34 фізичні особи. Одна особа припинила статус лобіста. Загалом, 147 лобістів офіційно могли впливати на ухвалення рішень в країні станом на 30 вересня 2025 року [5].

Отож, лобіювання є діяльністю суб'єктів приватного права (які виступають в ролі бенефіціарів та суб'єктів лобіювання); предмет договору пов'язаний з нормотворчою діяльністю - в якій беруть участь суб'єкти публічного права та які є об'єктами лобіювання за договором), а формування Реєстру прозорості суб'єктів лобіювання – з антикорупційними відносинами.

Приватні особи на основі договору лобіювання реалізують приватні (комерційні, індивідуальні) інтереси, а під час нормотворчої діяльності законодавчий орган має реалізувати публічний інтерес. В антикорупційному законодавстві лобіювання пов'язане з конфліктом інтересів (публічного та приватного), тобто діяльністю, яку можна кваліфікувати як корупційне адміністративне правопорушення [6]. Правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень визначає Закон України «Про запобігання корупції» [7]. Серед заходів запобігання корупції для юридичних осіб доцільно виділити оцінку корупційних ризиків. Корупційний ризик - імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність організації [8]. За статтею 19 Закону України «Про запобігання корупції» розроблено Методологію управління корупційними ризиками у діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, у яких приймаються антикорупційні програми, яка включає процедури оцінювання корупційних ризиків, підготовки, моніторингу, оцінки виконання та перегляду антикорупційних програм [8].

Теоретично, немає заборони суб'єкту публічної влади вступати у відносини лобіювання, можливо навіть враховувати запропоновані рекомендації змін законодавства, але за умови, якщо комерційний (приватний) інтерес бенефіціара співпадає з публічним інтересом. Проте правомірність таких дій мала б забезпечуватись (гарантуватись) на основі чіткого опису мотиваційної частини, та за умов, що такі зміни не завдають шкоди іншим приватним особам (фізичним і юридичним - резидентам України), національним інтересам, й не погіршують становище інших людей (принципи рівності, заборони дискримінації), а також з дотриманням принципу соціальної справедливості [4].

Загалом, принцип соціальної справедливості є фундаментальним для стабільного розвитку України, випливає зі змісту конституційних норм [1], відіграє вирішальний вплив на формування цінностей та ідей, притаманних правовій, соціальній, демократичній державі, а також забезпечує спрямування механізму правового регулювання на досягнення балансу публічних і приватних інтересів, дотримання прав і свобод людини та створення гідних умов її життя. Варто погодитись з дослідниками [4], які зазначають, що регулювальний потенціал принципу соціальної справедливості недостатньо задіяний у процес правотворчої та правозастосовчої діяльності, через це розвиток правового регулювання відповідних сфер суспільних відносин відбувається в напрямку, що суперечить ідеології справедливості, надаючи акцент формі (законності) над змістом та якістю правового регулювання суспільних відносин (верховенство права).

Отже, відносини лобіювання є частиною як приватних (договір про надання послуг з лобіювання та реалізація приватного інтересу бенефіціарів і суб'єктів лобіювання), так і публічних правовідносин (дотичні до діяльності щодо запобігання правопорушенням (зокрема корупційним), правотворчості).

Чітка правова регламентація лобіювання, як у міжнародних правових системах економічно розвинених країн, а також з урахуванням основоположних принципів (верховенства права, соціальної справедливості), особливостей національної правової системи, дозволить покращити нормотворчу діяльність, якість законів, підвищити ефективність правозастосовчої діяльності.

Відсутність системного підходу до регулювання правовідносин з лобіювання може спричинити сплеск соціального незадоволення, несправедливість, виникнення правопорушень, тому доцільно чітко прописати систему оцінки ризиків у публічних відносинах та обґрунтовувати предмет договору лобіювання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року зі змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n2472 (дата звернення 9 квітня 2026 року)

2. Про лобіювання: Законі України від URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text (дата звернення 9 квітня 2026 року)

3. Договір про надання послуг з лобіювання: зразок для адвокатів. URL: https://unba.org.ua/news/10944-dogovir-pro-nadannya-poslug-z-lobiyuvannya-zrazok-dlya-advokativ-rozrobili-u-naau.html (дата звернення 9 квітня 2026 року)

4. Устименко В.А., Джабраілов Р.А., Малолітнева В.К., Гудіма Т.С. Принцип соціальної справедливості та особливості його застосування у взаємозв'язку із принципом верховенства права. Economics and Law, 66 (3), 2022. С.3-14. https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.003 https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/view/5893/5228 (дата звернення 9 квітня 2026 року)

5. Реєстр прозорості: найпопулярніші сфери лобіювання – економічний розвиток, регуляторна, правова, фінансова, податкова, митна політики. Офіційний сайт НАЗК 8.10.2025. URL: https://nazk.gov.ua/uk/bez-kategoriyi/reestr-prozorosti-naypopulyarnishi-sfery-lobiyuvannya-ekonomichnyy-rozvytok-regulyatorna-pravova-finansova-podatkova-mytna-polityky/ (дата звернення 9 квітня 2026 року)

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10/conv#n41 (дата звернення 9 квітня 2026 року)

7. Про запобігання корупції: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 9 квітня 2026 року)

8. Методологія управління корупційними ризиками. Затверджена Наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 № 830/21 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#n18 (дата звернення 9 квітня 2026 року)

Сеник Світлана Василівна

доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ УЧАСНИКІВ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідно до ст. 42 ЦПК України учасниками справи окремого провадження є заявник та заінтересовані особи. Також до учасників справи належать органи та особи, які у випадках, передбачених законом, звертаються у справі окремого провадження в порядку ст. 56 ЦПК в інтересах інших осіб.

Коло осіб, які можуть бути ***заявниками*** у справах окремого провадження, здебільшого чітко визначений ЦПК України. Наприклад:

- заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подана членами її сім'ї, органом опіки та піклування, наркологічним або психіатричним закладом;

- заява про обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права – батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування;
- заява про визнання фізичної особи недієздатною – членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, психіатричним закладом;
- відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» заява про обмеження фізичної особи у відвідуванні грального закладів та участі в азартних іграх може бути подано членами сім'ї першого ступеня споріднення або законними представниками такої особи;
- заява про усиновлення може бути подана особами, які передбачені ст. 211 СК України. У ст. 212 СК України визначено перелік осіб, які не можуть бути усиновлювачами.

У справах окремого провадження не виключається можливість спільного звернення до суду декількох осіб, пов'язаних спільними інтересами, із заявою, наприклад, про визнання фізичної особи недієздатною.

Заінтересовані особи у справах окремого провадження – це ті учасники процесу, на суб'єктивні права чи обов'язки яких потенційно можуть вплинути межі законної сили рішення суду у конкретній справі; рішення суду може торкнутись прав або охоронюваних законом інтересів цих осіб, що може спричинити виникнення обов'язку здійснення ними будь-яких дій чи змінити їх правовий статус. Ці учасники є особами, які заінтересовані у правильному вирішенні справи. **У постанові КЦС ВС у справі № 686/11198/22 від 10 липня 2024 р. зазначено, що заінтересованими є особи, які беруть участь у справі та мають юридичну зацікавленість. Це коло осіб визначається відносинами із заявником у зв'язку з обставинами, які підлягають встановленню та можуть вплинути на їхні права та обов'язки.** Наприклад, заінтересованою особою може бути такий учасник процесу, як держатель цінного паперу на пред'явника, член сім'ї особи, щодо якої вирішується вимога про визнання її недієздатною.

Для цих осіб характерним є те, що їхні суб'єктивні права та обов'язки мають юридичний зв'язок із суб'єктивними правами і обов'язками заявників. Права заінтересованих осіб перебувають у юридичному зв'язку із суб'єктивними правами заявників і обумовлюються встановленням юридичного факту. Інтереси заінтересованих осіб можуть суперечити інтересам заявника.

Заінтересовані особи користуються усім обсягом прав, передбаченим ст. 43 ЦПК України. Їх залучення у цивільну справу окремого провадження відбувається на прохання заявника, за ініціативою суду або за заявою самої заінтересованої особи. Залучення до участі у справі окремого провадження всіх заінтересованих осіб має важливе значення, оскільки допомагає суду уникнути ухвалення незаконного рішення та виключити можливість появи в майбутньому конкуруючого рішення з іншою заінтересованою особою, а також сприяє повному і всебічному дослідженню всіх обставин справи. Вирішуючи питання

про те, яка саме заінтересована особа повинна бути залучена до участі у справі окремого провадження, слід також враховувати і взаємовідносини із заявником у зв'язку з обставинами, які підлягають встановленню і які можуть вплинути на їх інтереси та (або) обов'язки.

В окремому провадженні є певна специфіка правового регулювання інституту ***судового представництва***. Зокрема, провадження у справі про усиновлення може бути відкрито лише за заявою, що подана безпосередньо особою, яка бажає бути усиновлювачем. Це правило випливає з імперативної норми закону, а саме ст. 223 СК України встановлює, що подання заяви про усиновлення через представника не допускається. Водночас після відкриття провадження у таких справах поряд із заявником може брати участь також і його представник.

Згідно ч. 5 ст. 293 ЦПК України у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу – розгляд справ проводиться судом за обов'язковою участю адвоката особи, стосовно якої розглядається справа. У разі якщо особа не залучила адвоката, суд залучає його через орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правничої допомоги. Ухвала суду про доручення призначити адвоката негайно, але не пізніше двох робочих днів, надсилається відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правничої допомоги, для виконання.

У ч. 2 ст. 345 ЦПК України зазначено, що участь у розгляді справи представника особи, стосовно якої вирішується питання про примусову госпіталізацію або про продовження строку примусової госпіталізації, є обов'язковою. Законодавець не уточнює про якого представника йде мова, а тому в цьому випадку мова може йти як про законного, так і про договірного судового представника.

Звичайно, участь законного представника можлива лише за умови, якщо особі призначено законного представника.

У ч. 4 ст. 294 ЦПК України зазначено, що справа про розірвання шлюбу за заявою особи, засудженої до позбавлення волі, може бути розглянута судом за участю представника такої особи. І в цьому випадку законодавець не уточнює про якого представника йде мова, а тому в цьому випадку мова може йти як про законного, так і про договірного судового представника.

Особливістю суб'єктного складу учасників справи окремого провадження є й те, що при розгляді справи про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку законодавець передбачив ***обов'язкову участь прокурора*** (ч. 2 ст. 341 ЦПК України). У зв'язку з цим виникає запитання: яку роль у цьому випадку виконуватиме прокурор? Передбачення законодавцем обов'язкової участі прокурора у цих категоріях справ можливо переслідує мету уникнення судової помилки, врівноваження односторонності процесу, додержання прав та охоронюваних законом інтересів фізичної особи у справі, де існує значна вірогідність порушення прав особи. Водночас варто наголосити, що участь

прокурора у таких випадках не повинна спричинити втручання в автономію учасників справи, у діяльність суду, а повинна пов'язуватись лише із забезпеченням законності в розгляді та вирішенні цих справ. Видається, що у цьому випадку за процесуальним статусом прокурор належатиме до заінтересованих осіб як учасників справи та користуватиметься усім обсягом загальних процесуальних прав та обов'язків, передбачених ст. 43 ЦПК України.

Також у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, про визнання фізичної особи недієздатною, про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, про усиновлення ***обов'язковою є участь органу опіки та піклування.***

Богданець Андрій Володимирович

здобувач освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право» НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ДОГОВІР ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДОВОМУ РІШЕННЮ

Сучасна цивілістична доктрина України та багатьох країн Східної Європи, зокрема колишніх республік, що входили до складу РСР, а нині самостійних держав, розглядає сімейний договір не просто як правочин, а як інструмент приватно-правового регулювання, що має пріоритет над державним примусом.

Так, в українській науці договір про реалізацію батьківських прав визначається як форма «саморегулювання» сімейних відносин. Зокрема, професор З. Ромовська наголошує, що такий договір є виявом диспозитивності, де держава делегує батькам право самостійно визначити «баланс інтересів» без втручання судової влади, якщо це не суперечить благу дитини [1]. У свою чергу доцент С. Антошкина виокремлює таку характеристику договору, як «превентивність», оскільки він усуває потенційний конфлікт ще до його переходу в судову площину [2].

Такого ж висновку дотримуються і науковці найближчого нашого сусіда – Молдови. Так, відповідно до наукових праць наших колег Молдовська доктрина розглядає ці угоди через призму «сімейної автономії». Професор А. Кожокару підкреслює, що договір є вищим проявом батьківської відповідальності, оскільки судове рішення часто є «мертвим правом», якщо сторони внутрішньо з ним не згодні [3]. В. Чеботарі зазначає, що в Молдові договірне регулювання розглядається як частина соціального партнерства між сім'єю та державою [4].

Також, важливим аспектом є те, що обидві правові системи імплементували міжнародний стандарт ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, щодо пріорітетного дотримання принципу найкращих інтересів дитини підчас вирішення будь-яких питань які стосуються інтересів, прав та обов'язків дитини, проте доктринальне тлумачення з цього приводу має певні нюанси:

Відповідно до українського підходу увага акцентується на тому, що «найкращі інтереси», це оціночна категорія, а відповідно треба брати до уваги кожного разу конкретну ситуацію і ретельно досліджувати обставини. Укладення договору дозволяє наповнити цю категорію індивідуальним змістом, який неможливо передбачити в типовому судовому рішенні. І. Жилінкова зазначає, що договір дозволяє врахувати суб'єктивні потреби конкретної дитини (освітні, медичні, релігійні), що є недоступним для стандартного судового алгоритму [5].

Науковці ж Молдови акцентують увагу у цьому питанні на психологізації права. У доктрині Республіки Молдова договір розглядається як гарантія «психологічного комфорту» дитини, що є ключовим елементом її найкращих інтересів. Зокрема, Т. Візідомі стверджує, що консенсуальний характер правочину мінімізує «синдром відчуження батьків» (PAS), який часто провокується змагальним судовим процесом [6].

Щодо самого процесу укладення такого роду договору, його обов'язкової форми, то слід звернути увагу, що і в цьому питанні існують певні розбіжності, зокрема в Україні акцент зміщується на нотаріальну модель легітимації такого договору, де важливою є роль саме нотаріуса, який фактично виступає «квазі-суддею», перевіряючи відсутність дискримінаційних умов як для сторін такого договору так і для дитини відносно якої цей договір укладається [7].

У Республіці Молдова доктрина тісно пов'язана з інститутом медіації. На відміну від України, де медіація є цілком добровільною, молдовські дослідники обґрунтовують необхідність саме судової медіації як обов'язкового гарантованого фільтра, де договір є результатом професійного супроводу посередника, а головним чином відбувається за участі суду [8].

Отже доктрина обох країн визначає, що договір про батьківські права не є суто приватним правочином окремих громадян, оскільки він зачіпає інтереси недієздатної особи (дитини).

В українській науковій школі домінує підхід, згідно з яким нотаріальне посвідчення є формою державного контролю за законністю змісту договору. Професор В. Ватрас зазначає, що нотаріус у цьому процесі виконує «превентивну правосудну функцію», оскільки зобов'язаний відмовити у посвідченні угоди, що явно порушує права дитини (наприклад, повна відмова від спілкування з одним із батьків) [9 с. 245; 10, с. 114].

Однак молдовська доктрина виокремлює специфічну роль судового затвердження навіть позасудових угод. Дослідник С. Баїш вказує на те, що угода про виховання дитини в Молдові часто інтегрується в процедуру «розлучення за взаємною згодою». У цьому випадку правочин набуває статусу судового акта, що, на думку молдовських вчених, надає йому вищого ступеня легітимності порівняно з чисто нотаріальним актом [11, с. 182; 12].

Одним із найбільш дискусійних питань у доктрині на сьогодні залишається реалізація положень такого договору, перетворення паперових домовленостей у реальні дії у разі можливого або фактичного конфлікту

Відповідно до наукових робіт українських дослідників, якщо частина договору про аліменти має статус виконавчого документа (ст. 189 СК), то

частина про «графік побачень» такої сили позбавлена. Ю. Черняк обґрунтовує необхідність запровадження в Україні інституту «виконавчого напису нотаріуса» і на немайнові вимоги батьківських договорів, щоб уникнути повторного звернення до суду для підтвердження вже існуючого правочину [13, с. 98].

Разом з тим, слід зауважити, що органи виконавчої служби виконують рішення судів про визначення графіку спілкування з дитиною того з батьків, котрий проживає окремо від дитини. Також, в Україні існує і Єдиний реєстр осіб які порушують права того з батьків, котрий проживає окремо від дитини на спілкування з дитиною та побачення з нею. Але справедливості для, слід зазначити, що такі процедури супроводжують виключно судові рішення, тобто є частиною процесу примусового виконання судового рішення, а у випадку існування такого спору при затвердженому графіку спілкування з дитиною у договорі виконавець відмовить у забезпеченні виконання його положень і запропонує звернутися до суду. З огляду на це в Україні і виникає ситуація за якої батьки звертаються частіше до суду для вирішення таких питань, і не довіряють договореному врегулюванню.

У свою чергу правники Молдови, погоджуючись з необхідністю збереження стороннього контролю за виконання такого роду договору, визначають найбільш компетентним органом у цьому процесі Органу опіки (Autoritatea tutelară locală). Згідно з доктринальними положеннями, такий договір не просто фіксує права, а створює «публічне зобов'язання» для кожного із учасників такого договору, у разі порушення яких в Молдові передбачено спрощений механізм звернення до судового виконавця на підставі судової ухвали про затвердження угоди, що є процедурно простішим, ніж ініціювання нового позову «з нуля» так як це відбувається в Україні [14, с. 42; 16, с. 134].

В Україні доктрина обстоює право дитини, яка досягла 14 років, бути активним учасником (стороною) договору, або принаймні висловлювати свою згоду (з 10-12 років). на сьогодні на практиці, нотаріус вимагає від батьків забезпечити участь дитини у процесі підписання договору, якщо в ньому вирішується питання не тільки встановлення місця проживання дитини, а і графіку спілкування кожного з батьків з дитиною, яка досягла такого віку, оскільки цивільне законодавство України пов'язує досягнення дитиною цього віку з розширенням його прав, зокрема права на визначення місця проживання самостійно, незалежно від волі батьків[7, с. 56; 15, с. 210].

У Молдові науковці роблять акцент на обов'язковому висновку психолога, який супроводжує укладення правочину, якщо дитина досягла віку 10 років . Це трактується не як формальність, а як «захисний фільтр» від маніпуляцій з боку батьків, що на наше глибоке переконання такий досвід є позитивним оскільки фіксує факт усвідомлення дитиною ситуації, а також розуміння наслідків цієї процедури. Важливим також є те, що у контексті Конвенції про права дитини є чітка фіксація забезпечення права дитини на інформацію у цьому процесі [16].

Сучасна практика в Україні поступово відходить від застарілої позиції щодо визначення місця проживання дитини з одним із батьків. Так, Верховний Суд підкреслює, що рівність прав батьків є основоположним принципом, і

проживання дитини з одним із них не повинно перетворювати іншого на «гостя».

Так, у справі № 465/6496/19 (Постанова від 16 лютого 2024 року) було встановлено прецедент**,** ВС вперше чітко встановив правове підґрунтя для моделі спільної фізичної опіки. Суд визначив, що почергове проживання (наприклад, два тижні з батьком, два тижні з матір'ю) є життєздатною моделлю, якщо батьки здатні до конструктивної співпраці. У справі № 183/3958/20 (Постанова від 10 січня 2024 року), ВС підтвердив, що спільна опіка за наявності позитивного висновку органу опіки відповідає інтересам дітей, оскільки сприяє збереженню тісного емоційного зв'язку з обома батьками.

З огляду на наведені рішення, відповідно до їх змісту ми можемо визначити необхідні умови для застосування моделі 50/50 оскільки суд не призначає спільну опіку автоматично. Для її впровадження мають бути дотримані такі критерії зокрема, батьки мають проживати неподалік один від одного, щоб дитина могла стабільно відвідувати ту саму школу, садок чи гуртки. Обов'язково відсутність гострого конфлікту між батьками з метою забезпечення здатності батьків узгоджувати ключові питання виховання без агресії. Врахування звичного середовища дитини та її власної думки (особливо після досягнення 10-річного віку).

Підсумовуючи зазначене, слід звернути увагу, що тенденція до спільної фізичної опіки після розірвання шлюбу, відображає перехід від моделі «один з батьків виховує, інший лише бачиться» до моделі спільної батьківської відповідальності, де обидва повноцінно залучені до щоденного життя дитини.

Отже, проведений вище аналіз свідчить, що інститут договору про реалізацію батьківських прав в Україні потребує модернізації. Головною проблемою залишається відсутність ефективного механізму примусового виконання умов договору в частині немайнових відносин (графіка зустрічей, участі у вихованні), що ставить батька/матір, які проживають окремо, у повну залежність від волі того з батьків, з ким мешкає дитина.

З метою забезпечення реального захисту прав дитини та батьків нами пропонується закріплення на рівні чинного законодавства норми, яка надасть такому договору сили виконавчого документа в частині немайнових прав, а відповідно необхідно внести зміни до ст. 157 СК України та ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження». Передбачити, що нотаріально посвідчений договір про участь у вихованні дитини та визначення її місця проживання є виконавчим документом.

Законодавчо закріпити вимогу, що при укладенні договору щодо дитини віком понад 10 років, нотаріус повинен пересвідчитися у відсутності тиску на дитину, шляхом долучення до процесу та матеріалів нотаріальної справи короткого висновку (чек-листа) дитячого психолога.

Список використаних джерел:

1. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К.: ВД «Дакор», 2020.

2. Антошкина С. К. Договірне регулювання сімейних відносин в Україні: теоретичні та практичні аспекти. Вісник ЛНУ, 2019.
3. Cojocaru A. Dreptul familiei. Curs universitar. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. (А. Кожокару. Сімейне право. Університетський курс).
4. Cebotari V. Protecția drepturilor copilului în Republica Moldova: abordări doctrinare. Revista Națională de Drept, 2018.
5. Жилінкова І. В. Договір як засіб регулювання сімейних відносин. Право України, 2021. № 4.
6. Vizidomi T. Interesul superior al copilului: standarde internaționale și aplicarea lor în RM. - Chișinău, 2019.
7. Дякович М. М. Сімейне право України (у схемах та таблицях): навч. посіб. - К.: Алерта, 2022.
8. Tabuncic M. Medierea în conflictele de familie: de la teorie la practică. Studia Universitatis Moldaviae, 2020.
9. Ватрас В. А. Нотаріат в Україні: підручник / за заг. ред. В. В. Комарова. - К.: Юрінком Інтер, 2021.
10. Коцеба О. В. Договірні засади виховання дітей батьками, що проживають окремо. Альманах права, 2020.
11. Băieș S., Roșca N. Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. - Chișinău: Cartier, 2018. (С. Баїш. Цивільне право).
12. Gramma M. Procedura medierii în litigiile de familie. Revista Studia Universitatis, 2021.
13. Черняк Ю. В. Виконання іноземних судових рішень у сімейних справах: теорія та практика. — К.: Osvita, 2019.
14. Dorica O. Protecția juridică a drepturilor copilului în dreptul internațional și național. - Chișinău, 2020. (О. Доріка. Юридичний захист прав дитини).
15. Слотюк О. В. Участь дитини у вирішенні питань, що стосуються її життя. Науковий вісник УжНУ, 2022.
16. Sprîncean A. Psihologia judiciară în cauzele cu participarea minorilor. - Chișinău: CEP USM, 2019.

Гончарова Ганна Миколаївна

здобувачка освітньо-наукового ступеня
«Доктор філософії» за спеціальністю 081
«Право» НДІ приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України

ДОГОВІРНЕ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ

Коли на початку 2022 року почалося повномасштабне вторгнення ворожих військ, звичні правила сімейного права фактично перевернулися з ніг на голову. Якщо раніше батьки сперечалися про те, де дитині буде зручніше жити з точки

зору побуту чи близькості до школи, а інколи, безумовно з огляду на інші аспекти взаємовідносин батьків, то сьогодні це питання стало критичним, тепер це вибір безпечного місця для дитини, де дитина просто зможе вижити разом із татом чи мамою. На практиці це виглядає як важкий та болісний вибір. Так, наприклад, коли сім'я змушена покинути рідну домівку в обстрілюваному Чернігові чи Запоріжжі, щоб знайти хоча б відносну безпеку в орендованій квартирі на заході України або в модульному містечку за кордоном.

Війна спровокувала колосальну хвилю міграції з України фактично, перетворивши пошук прихистку як для мігрантів так і для країни, яка надає прихисток на справжню гуманітарну кризу. У цьому контексті науковці наголошують, що старі юридичні формули більше не працюють. Як зазначає дослідниця Т. В. Курило: «В умовах збройного конфлікту категорія «місце проживання дитини» трансформується із суто географічної прив'язки у динамічний процес пошуку безпекового середовища, що потребує негайного договірного закріплення між батьками для уникнення правового вакууму» [1, с. 22]. Отже, сьогодні безпека дитини стала у цьому процесі єдиним пріоритетом, що стоїть вище за будь-які формальності».

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на початок 2024 року понад 6,3 мільйона українців стали біженцями в усьому світі, а близько 3,7 мільйона осіб залишаються внутрішньо переміщеними особами (ВПО) всередині країни [2]. Значну частку цих категорій становлять діти, чиє право на безпечне середовище та сталість виховання було порушене руйнацією їх звичного способу життя.

Сьогодні ми мусимо чесно визнати: старі судові процедури, які роками тягнулися в мирних залах засідань, просто «не встигають» за війною. Коли над головою летять ракети, у батьків немає розкоші місяцями чекати на рішення суду про те, з ким має жити дитина. Судовий механізм став занадто громіздким і повільним для зон бойових дій, де ситуація змінюється щогодини. Саме тому мирна домовленість між мамою і татом, цей добровільний договір, став справжнім «рятівним колом». Це вже не просто юридичний документ, а спосіб миттєво зреагувати на небезпеку, схопити дитину і вивезти її в безпечне місце, маючи на руках чітку згоду обох сторін.

Масштаб цієї трагедії та необхідність швидких рішень розуміють і наші європейські сусіди, країни, що стали для українських дітей другим домом. Так, Президент Польщі Анджей Дуда, підкреслюючи безпрецедентність ситуації, зазначав: *«Ми не просто відкрили кордони, ми відкрили свої серця для мільйонів українських дітей, які тікають від жахів війни. Наш обов'язок забезпечити їм стабільність у цей нестабільний час»* [3].

Цю думку поділяють і в Німеччині, де наголошують на важливості правової визначеності для мігрантів. Канцлер Олаф Шольц під час одного зі своїх виступів зауважив: *«Українські родини, які шукають захисту в Німеччині, стикаються з викликами, що вимагають від нас не лише солідарності, а й гнучких правових підходів, щоб кожна дитина відчувала себе в безпеці та під захистом закону»* [4].

Отже, на сьогодні, в умовах війни та масової міграції, договірне визначення місця проживання - це не що інше як прояв батьківської зрілості, що дозволяє уникнути юридичного хаосу в моменти, коли кожна хвилина на рахунку

О. В. Калатенко у своїй роботі слушно зауважує, що «договірне регулювання сімейних відносин в умовах воєнного стану виступає не лише проявом диспозитивності, а й механізмом мінімізації конфліктності між батьками в інтересах безпеки дитини» [5, с. 14].

Окреслена проблема ускладнюється тим, що значна частина українських сімей опинилася у стані «транскордонного розриву», коли дитина перебуває за кордоном з одним із батьків, а інший залишається в Україні. Така ситуація заганяє батьків у справжній «правовий лабіринт». Коли дитина опиняється за кордоном, виникає болюче питання, закони якої країни тепер головні? Батько чи матір, які залишилися в Україні, часто відчувають безсилля, бо фактична зміна місця проживання дитини відбулася стихійно, під тиском обстрілів, а не через юридичну обопільну згоду. Це створює небезпечну сіру зону, де один із батьків може спробувати самовільно «переписати» долю дитини на новому місці, ігноруючи думку іншого з батьків. Без чіткого договору, будь-яка поїздка за межі області чи країни може перетворитися на тривалу судову війну за звинуваченням у незаконному вивезенні дитини.

На ці ризики вказують і правознавці, наголошуючи на важливості Гаазької конвенції 1980 року навіть у часи війни. Зокрема, дослідник Ю. М. Бисага зазначає: «Транскордонне переміщення дитини без попереднього договірного регулювання в умовах воєнного стану створює критичні ризики порушення права на контакт із батьками та породжує тривалі юрисдикційні конфлікти між державою походження та державою перебування» [6, с. 54]. Отже, договір сьогодні - це не просто формальність, а єдиний спосіб «забронювати» за собою право брати участь у житті дитини, де б вона не опинилася.

Вітчизняні науковці підкреслюють, що «масова стихійна евакуація дітей за кордон актуалізувала потребу в переосмисленні змісту батьківських домовленостей, де безпековий критерій тепер домінує над критерієм матеріального добробуту чи територіальної прив’язки до конкретного житла» [7, с. 42].

Сімейний кодекс України (ст. 109, 157) надає батькам право самим вирішувати долю дитини. В умовах війни, держава має ще менше підстав втручатися в сімейну автономію, якщо батьки діють злагоджено. У науковій літературі панівною є позиція, що саме договірне регулювання сімейних відносин дозволяє адаптувати абстрактні норми закону до екстремальних обставин, в яких опинилася конкретна сім’я [8, с. 45], з якою слід погодитися та підтримати.

З урахуванням «мобільної міграції» актуальним стає принцип динамічного безпекового простору, особливості визначення локації: від «статичної адреси» до «динамічного безпечного простору», оскільки війна робить постійне місце проживання нестабільним. Саме тому, у договорах варто прописувати не конкретну адресу місця проживання дитини в безпечній локації, а алгоритм

вибору безпечного місця на території, де не ведуться активні бойові дії або за межами України, в країнах ЄС, що надають статус тимчасового захисту. Також, в такому договорі необхідно зазначити і згоду на виїзд за кордон того з батьків, котрий лишається в Україні (як правило це батько). Такого роду пункт у самому тексті договору, дозволить в подальшому уникнути звинувачень у міжнародному викраденні дітей та убезпечить від запуску процедур передбачених Гаазькою конвенцією 1980 року.

Необхідність включення в договір «застереження про зміну обставин» (rebus sic stantibus). Якщо місто стає небезпечним, місце проживання дитини змінюється автоматично за попередньо погодженим планом без суду.

Важливим є також забезпечення права того з батьків, котрий залишається в Україні на спілкування та участь у вихованні дитини. Отже, якщо дитина за кордоном з одним із батьків, договір має чітко визначати графік відеозв'язку саме через масову міграцію, яка актуалізує потребу деталізації в такого роду договорах прав та обов'язків того з батьків, хто проживає окремо, яка в свою чергу також забезпечує і право дитини щодо збереження зв'язків з кровними родичами та на ідентичність, в решті зв'язок із батьківщиною [9, с. 112].

Цікавим, з огляду на практику застосування договірного регулювання сімейних правовідносин є питання форс мажорних обставин, в яких фактично перебуває кожен громадянин України, який лишився в охопленій війною країні. Отже, чи є ракетні обстріли підставою для невиконання договору?

Щодо процедури укладення, то навіть в умовах війни, процесуальні аспекти посвідчення передбачають нотаріальне посвідчення такого роду договору, оскільки виключно нотаріальне посвідчення створює умови для доведення в подальшому волевиявлення того з батьків, котрий лишився в Україні, а також процесуальну життєздатність такого договору при можливому його оспоренні. Сьогодні нотаріуси — це «фільтри» законності. Важливо, щоб договір був не просто папірцем, а виконавчим документом. Нотаріально посвідчений договір між батьками є ефективною превенцією тривалих судових спорів, які в умовах воєнного стану можуть розтягуватися на роки через завантаженість системи [10, с. 89].

Підбиваючи підсумок, варто наголосити, що в умовах війни договір між батьками перестав бути просто «додатком до розлучення», оскільки сьогодні він фактично став тим стратегічним документом, що рятує дитину від правового хаосу, а батьків від погіршення відносин через несприйняття одне одного та системні спори з приводу будь-якого питання виховання дитини.

Ми маємо визнати, що класична прив'язка дитини до конкретної адреси (прописки) у договорах більше не працює. Висновки дослідження підтверджують, що місце проживання дитини під час війни має визначатися не географічною точкою, а «безпековим стандартом». Батькам варто фіксувати у договорах не назву міста, а критерії безпеки (відсутність бойових дій, наявність укриттів, доступ до освіти). Свого часу І. В. Жилінкова зазначала, що гнучкість договірного регулювання дозволяє батькам діяти в інтересах дитини без огляду на заскорузлі бюрократичні процедури, що є життєво необхідним у кризових станах, ця теза лишається актуальною і нині [11, с. 34].

Договір виступає як запобіжник від звинувачень у міжнародному викраденні. Масова міграція створила ризик того, що виїзд з дитиною за кордон може бути трактований як порушення прав іншого з батьків. Детально прописаний договір, де зафіксовано згоду на тимчасову зміну країни проживання та порядок повернення в Україну, є єдиним надійним захистом від тривалих суперечок у межах Гаазької конвенції 1980 року. Це визнають і європейські партнери, зокрема в контексті солідарності з українськими родинами.

Цифрова підтримка зв'язку. Висновок полягає і в тому, що місце проживання «з одним із батьків» не повинно означати ізоляцію від іншого. В умовах міграції договори мають обов'язково включати «цифрову опіку» чіткий графік відеодзвінків та участі у вихованні онлайн. Це те, що політики називають «збереженням національної ідентичності та родинних зв'язків» навіть на відстані.

Нотаріальне завірення як державна гарантія. У висновках важливо підкреслити: нотаріус під час війни виконує роль «квазі-судді», який перевіряє, щоб умови договору не порушували інтересів дитини. Наукова спільнота погоджується, що «нотаріально посвідчена домовленість батьків є найбільш оперативною формою правового захисту, що мінімізує навантаження на судову систему та прискорює отримання дитиною необхідної допомоги за кордоном» [12, с. 88].

Отже, договірне визначення місця проживання дитини в часи війни це не про юридичну сухість, а про дорослу відповідальність, здатність домовлятися заради майбутнього і, зрештою, про людяність у нелюдських обставинах.

Список використаних джерел:

1. Курило Т. В. Захист прав дитини в умовах воєнного стану: цивільно-правовий аспект. Часопис цивільного судочинства. 2023. № 45. С. 20–26.

2. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. *Operational Data Portal*. URL: unhcr.org (дата звернення: 19.03.2024).

3. Виступ Президента Польщі Анджея Дуди на спільній прес-конференції з Президентом України (22 травня 2022 р.). Офіційне інтернет-представництво Президента України.

4. Rede von Bundeskanzler Olaf Scholz bei der Generaldebatte im Deutschen Bundestag (1. Juni 2022). Die Bundesregierung.

5. Калатенко О. В. Договірне регулювання сімейних відносин: теоретичні та практичні аспекти в умовах особливих правових режимів. Право та інновації. 2023. № 2 (42). С. 12–19.

6. Бисага Ю. М., Дешко Л. М. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту: міжнародний та національний аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 75 (2). С. 52–57.

7. Коротюк О. В. Захист інтересів дитини в умовах воєнного стану: виклики для національної системи права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 40–44.

8. Мазур О. С. Актуальні проблеми сімейного права в умовах воєнного стану : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 210 с.

9. Прокопенко В. В. Міжнародна міграція та захист прав дитини: нові виклики для України. Право і безпека. 2022. № 4 (87). С. 108–115.

10. Збірник методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій у сфері сімейних відносин / за заг. ред. Н. М. Кузнєцової. Харків : Право, 2024. 304 с.

11. Жилінкова І. В. Дитина в системі сімейних правовідносин: виклики сьогодення. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. Т. 30, № 2. С. 31–40.

12. Світлична Г. О. Нотаріальне провадження у справах за участю дітей: нові реалії воєнного стану. Мала енциклопедія нотаріуса. 2024. № 1 (91). С. 85–92.

Качмар Олег Йосипович

аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса

ДОГОВІР ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ

Містобудівна діяльність належить до сфер суспільних відносин, у яких договір набуває особливого значення як універсальна форма правового регулювання. Якщо традиційно договір розглядався як інструмент реалізації приватних інтересів сторін, то в сучасних умовах його роль істотно трансформується. У сфері містобудування він дедалі частіше виступає засобом досягнення публічно значущих цілей, пов'язаних із розвитком територій та забезпеченням інтересів територіальних громад.

Стаття 13 Конституції України закріплює, що земля є об'єктом права власності Українського народу, а частина перша статті 143 – що територіальні громади управляють майном комунальної власності [1]. Це зумовлює особливу роль договорів щодо використання земель комунальної власності, які виступають не лише формою реалізації приватної ініціативи забудовників, але й механізмом забезпечення публічних інтересів територіальної громади.

Містобудівна діяльність характеризується необхідністю узгодження різних за своєю природою інтересів. Відповідно до статті 2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», вона охоплює планування територій, визначення напрямів сталого розвитку, функціональне зонування, визначення і раціональне взаємне розташування житлових, громадських, виробничих, транспортних, рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих та історико-культурних зон, розвиток інженерно-транспортної інфраструктури та забезпечення балансу державних, громадських і приватних інтересів [2].

Ключовим серед них є інтерес територіальної громади, який полягає у забезпеченні збалансованого розвитку території, у раціональному використанні земельних ресурсів для розміщення житлової, громадської, виробничої та іншої забудови, в узгодженості містобудівних рішень із генеральними планами, у збереженні довкілля та історико-культурного середовища громади, в розвитку інженерної та соціальної інфраструктури, у забезпеченні надходжень до місцевого бюджету, у створенні належних умов проживання. Саме цей інтерес визначає зміст і межі договірного регулювання у сфері містобудування.

У практиці містобудування договір використовується для регулювання різних аспектів забудови територій. Йдеться, зокрема, про договори оренди земельних ділянок для будівництва та обслуговування об'єктів, інвестиційні договори, а також (до 2020 р.) договори пайової участі у розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури. Через такі договори визначаються параметри забудови, строки освоєння і забудови території, обсяг зобов'язань забудовника та економічні параметри використання земельних ресурсів.

Особливого значення у цьому контексті набуває питання про межі свободи договору у сфері містобудування. Свобода договору у таких відносинах має обмежений характер і підпорядковується вимогам земельного та містобудівного законодавства. Зокрема, Закон України «Про оренду землі» покладає на орендаря обов'язок використовувати земельну ділянку за її цільовим призначенням, дотримуватися встановлених режимів використання, своєчасно та в повному обсязі сплачувати орендну плату [3]. Порушення цих умов безпосередньо зачіпає інтереси територіальної громади і може бути підставою для припинення права користування земельною ділянкою.

Судова практика свідчить, що саме через договірні механізми часто виникають порушення інтересів громади. Поширеним є використання земельних ділянок не за цільовим призначенням. Так, Верховний Суд у постанові від 18 жовтня 2023 року у справі № 910/20745/20 зазначив, що використання земельної ділянки не за встановленим у договорі цільовим призначенням (використання ділянки для будівництва житлового багатоквартирного будинку замість будівництва будівель громадських і релігійних організацій) є істотним порушенням умов договору оренди та є підставою для його одностороннього розірвання [4].

Аналогічно у практиці підкреслюється недопустимість забудови територій, які за функціональним призначенням належать до земель громадської забудови, житловими будинками, оскільки така територія призначена для задоволення публічних інтересів [5].

Іншою проблемою є тривале невикористання земельних ділянок, що суперечить умовам договору щодо строків освоєння території. Так, на практиці нерідко мають місце ситуації, коли земельні ділянки протягом тривалого часу залишаються незабудованими, що не сприяє ефективному та раціональному розвитку територій. Такі ситуації гальмують розвиток територій, порушують інтереси громади та можуть бути підставою для розірвання договору і повернення ділянки громаді [6, с. 138].

Окрему групу порушень економічних інтересів громади становлять випадки, пов'язані з неправильним визначенням у договорі умов оренди, зокрема розміру орендної плати. Наприклад, коли орендна плата встановлюється виходячи з одного виду використання території, а фактично ділянка використовується для іншого виду, або коли надання земельних ділянок в оренду здійснюється на неконкурентних засадах, що призводить до неефективного їх використання та недоотримання надходжень до бюджетів громад.

Так, у справі № 904/186/23 прокурор звернувся до суду з позовом, у якому просив визнати недійсним договір оренди земельної ділянки, посилаючись на те, що внаслідок протиправного віднесення ділянки, на якій розташована належна ТОВ на праві власності АЗС, до земель житлової та громадської забудови, замість земель автомобільного транспорту, в укладеному відповідачами договорі визначено розмір орендної плати за ставкою меншою, ніж має бути. Однак Верховний Суд зазначив, що визнавати недійсним цей договір лише в частині визначення розміру орендної плати не вбачається за можливе в силу норм статті 217 ЦК України, а визнання його недійсним у цілому не є об'єктивно виправданим, обґрунтованим способом захисту і спричинить порушення / обмеження законних прав та інтересів відповідачів. Тож належною та ефективною позовною вимогою є визнання незаконним і скасування відповідного рішення ради, внаслідок чого воно не породжуватиме жодних правових наслідків і в сторін договору оренди виникне необхідність оформлення змін до нього щодо орендної плати [7]. Такий підхід дозволяє відновити баланс інтересів, наповнити бюджет територіальної громади і повернути правове регулювання у відповідність до містобудівних рішень.

Окреме місце у договірному регулюванні займали договори пайової участі у розвитку інфраструктури (до 2020 р.). Відповідно до статті 40 Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» (у редакції, що діяла до 2020 р.), замовники будівництва зобов'язані були брати участь у створенні та розвитку інженерно-транспортної інфраструктури населеного пункту [2]. Несплата або несвоєчасна сплата забудовниками коштів пайової участі призводила до порушення економічного та інфраструктурного інтересів громади. Верховний Суд у постанові від 04 березня 2020 року у справі № 910/8472/18 підтвердив, що зобов'язання щодо сплати пайової участі, встановлене договором, підлягає виконанню незалежно від подальших змін законодавства [8].

Отже, договори у сфері містобудування забезпечують узгодження публічних і приватних інтересів та спрямовані на збалансований і сталий розвиток територій, створення інфраструктури та визначення умов забудови територій територіальної громади. Вони виступають правовою формою балансування приватного інтересу забудовника та публічного інтересу громади. Саме через механізм договору відбувається узгодження цих інтересів та встановлення взаємних обов'язків сторін.

Особливість договору у сфері містобудування полягає також у тому, що він виступає не лише інструментом реалізації, але і механізмом захисту інтересів територіальної громади. Саме через договір встановлюються

конкретні юридичні обов'язки забудовника, невиконання яких дає територіальній громаді підстави для застосування заходів правового впливу, зокрема розірвання договору, припинення права користування земельною ділянкою або стягнення збитків.

Таким чином, договір у сфері містобудування є комплексним правовим інструментом, що поєднує приватноправові та публічно-правові елементи і забезпечує реалізацію інтересів територіальної громади як самостійного об'єкта правового захисту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р.
2. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р.
3. Закон України «Про оренду землі» від 06.10.1998 р.
4. Постанова Верховного Суду від 18.10.2023 у справі № 910/20745/20.
5. Постанова Верховного Суду від 19.04.2021 у справі № 640/11650/20.
6. Качмар О.Й. Судовий захист інтересів територіальних громад у разі тривалого невиконання договорів щодо забудови територій, реставрації пам'яток. Матеріали ВНПК, м. Івано-Франківськ, 2024. С. 136-138.
7. Постанова Верховного Суду від 17.04.2025 у справі № 904/186/23.
8. Постанова Верховного Суду від 04.03.2020 у справі № 910/8472/18.

Ногін Володимир Володимирович

аспірант кафедри політики в сфері боротьби
зі злочинністю та кримінального права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЩОДО ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Концепція договору є одним із найвагоміших досягнень світової правової культури, а цивільно-правовий договір — центральним елементом приватного права, що завдяки принципу автономії волі дає змогу суб'єктам самостійно врегульовувати взаємні відносини [1, с. 57; 2, с.17-18]. Водночас договір не залишається явищем суто цивілістичним: він поширює свою дію на інші галузі права, набуваючи в них сервісного значення з врахуванням специфіки відповідної галузі. Це наочно виявляється у сфері обігу віртуальних активів (далі — ВА), де цивільно-правовий договір (купівлі-продажу, міни, дарування) є основною підставою набуття прав на актив і водночас юридичним фактом, який кримінальне право змушене тлумачити для встановлення предмета та правомірності діяння. Саме тому осмислення цивільно-правового договору в інших галузях права, зокрема в кримінальному, в контексті обігу ВА постає важливим науковим завданням.

Звичайно, на сьогодні вихідною є цивілістична характеристика ВА. Закон України «Про віртуальні активи» визначив ВА як сукупність даних в електронній формі, яка має вартість та існує в системі обігу віртуальних активів, при цьому віртуальний актив може бути як самостійним об'єктом цивільного обороту, так і посвідчувати майнові або немайнові права, зокрема, права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [3]. Однак цей Закон не набрав чинності, оскільки його запровадження прив'язане до декількох подій, в першу чергу відповідних змін до податкового законодавства, [4, с. 303; 6, с. 139]. За таких умов визначальною стала новела Цивільного кодексу України — стаття 179-1, запроваджена Законом № 3320-IX, яка відносить ВА до цифрових речей, поширює на них положення про речі та розміщує відповідну норму у главі 13 «Речі. Майно» [5; 4, с. 307]. Отже, наразі режим майна для ВА надає саме цивільне законодавство, а не профільний закон, що не набрав чинності.

Така цивілістична кваліфікація має пряме кримінально-правове значення. Визнання ВА різновидом майна дає підстави розглядати їх предметом злочинів проти власності, адже їм притаманні фізична (вимірюваність, оборотоздатність), економічна (мінова та споживча вартість) і юридична (належність іншій особі — «чуже майно») ознаки предмета [6, с. 138–139]. Останню ознаку неможливо встановити поза договірною конструкцією: саме цивільно-правовий договір і момент переходу права власності за ним визначають, чи є актив «чужим» для винного. При цьому перехід права власності на ВА пов'язується з моментом прив'язки активу до публічної адреси набувача, що уможливлює користування й розпорядження ним за допомогою приватного ключа [1, с. 62]. Невизначеність цього моменту безпосередньо впливає на кваліфікацію, як і висока мінливість та швидкість зміни ціни ВА, що ускладнює встановлення розміру заподіяної шкоди [6, с. 140].

Договірна форма має й зворотний бік — вона стає інструментом або прикриттям кримінально протиправної діяльності. ВА використовуються для легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, де низка договірних операцій забезпечує етапи розміщення та приховування [7, с. 44]. Невипадково на міжнародному рівні Рекомендація 15 ФАТФ поширила вимоги протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму на постачальників послуг, пов'язаних з ВА, а право ЄС закріпило відповідні стандарти, що зумовлює потребу контролю саме договірних відносин на цьому ринку [7, с. 44; 9]. У кіберпросторі фіктивні договори обміну й купівлі-продажу ВА є типовим способом шахрайства, а самі ВА виступають засобом вчинення діянь, передбачених, зокрема, статтями 190 та 209 КК України [8, с. 162]. Поширеними є й фішингові схеми, за яких потерпілого через підроблені інтерфейси криптобірж спонукають розкрити приватні ключі, після чого актив автоматично переходить під контроль зловмисника, а зворотне витребування стає технічно неможливим [8, с. 162; 1, с. 62]. Таким чином, та сама універсальна форма, що опосередковує правомірний оборот, може імітуватися для надання протиправним діям вигляду законних правочинів.

Викладене засвідчує міжгалузевий характер договірної конструкції: у кримінальному праві вона виконує допоміжну, але незамінну функцію —

окреслює предмет посягання та межу між правомірним і неправомірним володінням. Оскільки профільний закон не чинний, кримінально-правова охорона ВА має спиратися на цивілістичну основу (ст. 179-1 ЦК України) і потребує узгодження з європейською моделлю — Регламентом (ЄС) 2023/1114 (MiCA) та перспективним національним регулюванням (в першу чергу щодо оподакування - за проєктом № 10225-д) [9; 11]. Удосконалення вітчизняної моделі протидії доцільно здійснювати насамперед через регуляторні й організаційно-правові механізми, відводячи кримінально-правовій складовій умовно другорядну роль [7, с. 49], а також через нормативне визначення моменту переходу права власності на ВА та методики оцінки їх вартості [6, с. 140].

Список використаних джерел

1. Посполітак В. В., Савченко Є. Ю. Момент набуття права власності на віртуальні активи за цивільно-правовим договором. Київський часопис права. 2025. № 4. С. 57–63.

2. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків : Право, 2012. 432 с.

3. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (дата звернення: 02.04.2026).

4. Савченко Є. Віртуальні активи: нематеріальні блага чи окремі об'єкти цивільних прав? Юридичний вісник. 2023. № 6. С. 301–310.

5. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text (дата звернення: 02.04.2026).

6. Овсійчук Т. П. Віртуальні активи як предмет злочинів проти власності. Європейський правничий часопис. 2025. Вип. 8. С. 137–142.

7. Каменський Д. В., Титаренко С. С. Віртуальні активи як інструмент легалізації майна, одержаного злочинним шляхом: порівняльно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 80, ч. 2. С. 41–50.

8. Думчиков М. О. Особливості кваліфікації шахрайства в кіберпросторі, засобом вчинення якого є віртуальні активи. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2022. Вип. 14(26). С. 159–165.

9. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). Official Journal of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj (дата звернення: 02.04.2026).

10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 02.04.2026).

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в

Україні : проєкт Закону від 17.11.2023 № 10225-д. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271 (дата звернення: 02.04.2026).

Юр-Капінос Андрій Євгенович

приватний нотаріус відділення Нотаріальної палати України в м. Києві, член Правління Відділення НПУ в м. Києві

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СІМЕЙНІ ДОГОВОРИ ІЗ ПРАВОМ ЄС: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ "NOTARIAT2030@EU

Сучасний етап державотворення в Україні характеризується інтенсивною адаптацією національної правової системи до стандартів Європейського Союзу. Актуальність цієї теми зумовлена масовою транскордонною міграцією українських сімей, що вимагає створення єдиного правового поля, де сімейні договори (шлюбні контракти, договори про поділ майна, про виховання та утримання дітей) визнаватимуться та виконуватимуться без перешкод у будь-якій країні-члені ЄС.

Процес гармонізації не обмежується лише зміною норм Сімейного кодексу України, він тісно пов’язаний із реформуванням інституту нотаріату як ключового суб’єкта превентивного правосуддя. Особливої ваги у цьому контексті набуває стратегічний документ Notariat2030@EU, розроблений Радою нотаріатів Європейського Союзу (CNUE). Як зазначено у програмних положеннях Ради нотаріатів, нотаріат майбутнього має стати цифровим містком між національними правовими системами, забезпечуючи автентичність документів та вільний рух публічних актів у межах ЄС [3].

Процес гармонізації договірного регулювання сімейних відносин в Україні вимагає глибокої концептуальної перебудови інституту сімейного договору. На сучасному етапі право ЄС здійснює потужний вплив на національні системи через регламенти «посиленого співробітництва».

Ключовим викликом є імплементація принципу широкої автономії волі. Відповідно до Регламенту Ради (ЄС) 2016/1103, європейський правовий стандарт дозволяє подружжю самостійно обирати право, яке буде застосовуватися до їхнього майнового режиму [4, с. 12]. В Україні ж сфера дії шлюбного договору за ст. 92 СК України залишається обмеженою переважно майновими питаннями, що створює дисонанс при розгляді транскордонних справ [1].

З. В. Ромовська наголошує на тому, що сімейний договір є інструментом саморегулювання, де держава має мінімізувати втручання [6, с. 245]. Проте українська судова практика часто використовує оціночні поняття для визнання договорів недійсними. Це суперечить європейському принципу правової визначеності, який лежить в основі стратегії Notariat2030@EU. Як зазначають

Є. О. Харитонов та О. І. Харитонова, адаптація має відбуватися шляхом відходу від імперативності на користь диспозитивності [5, с. 14].

Програма Notariat2030@EU встановлює конкретні технологічні індикатори. Зокрема, йдеться про інтеграцію до мережі ARNE (Authentic Records Network Europe), що має забезпечити швидкість обміну даними між нотаріусами ЄС у режимі реального часу. Стандарти передбачають, що до 2030 року 100% сімейних договорів повинні мати цифровий дублікат у реєстрах на базі технології Blockchain (EBSI) для запобігання фальсифікаціям [3].

Цифровізація нотаріального процесу є невід'ємною частиною адаптації України до стандартів ЄС [5, с. 16]. Особлива увага приділяється принципу превентивного правосуддя. Нотаріус розглядається як «перший суддя», який запобігає виникненню спорів. Згідно з Регламентом ЄС 2016/1103, нотаріус повинен гарантувати, що вибір права у договорі є свідомим кроком обох сторін [4, с. 21]. Важливою частиною є запровадження електронного апостиля (e-Apostille), що дозволяє українським документам набувати юридичної сили в ЄС миттєво.

Ключовою проблемою залишається конфлікт між повною автономією волі та патерналізмом держави. З. В. Ромовська зазначає, що неозначеність термінології створює ризики правової нестабільності [6, с. 251]. Гармонізація вимагає звуження критеріїв втручання суду до стандартів *ordre public*.

Практична значущість стандартів Notariat2030@EU підтверджується статистикою: у країнах із розвиненим латинським нотаріатом рівень оскарження нотаріальних сімейних договорів не перевищує 0.2-0.5%. В Україні цей показник у певних категоріях спорів сягає 5-7% [7, с. 12]. Впровадження європейських стандартів має на меті скоротити витрати бюджету на судові спори щонайменше на 30% за рахунок посилення ролі нотаріуса [5, с. 17].

Гармонізація законодавства про сімейні договори із правом ЄС, це шлях до побудови сучасної системи приватного права. Впровадження стандартів Notariat2030@EU дозволить трансформувати нотаріат в інструмент превентивного правосуддя, забезпечити цифровий обіг документів та гарантувати абсолютну юридичну безпеку українських сімей у будь-якій точці Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.

2. Про нотаріат : Закон України від 02 вер. 1993 р. № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.

3. Notariat 2030: The Proposals of the Notariat to the European Institutions. Council of the Notariats of the European Union (CNUE). 2024. URL: notaries-of-europe.eu.

4. Регламент Ради (ЄС) 2016/1103 від 24 червня 2016 року про впровадження посиленого співробітництва у справі щодо режимів майна подружжя. Офіційний вісник ЄС. L 183. 2016. С. 1–28.

5. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Адаптація сімейного законодавства України до права ЄС. Часопис цивілістики. 2022. Вип. 45. С. 12–18.

6. Ромовська З. В. Сімейне право України : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2017. 520 с.

7. The European Notariat in Figures: Statistics on Civil Law Notariats. Brussels: CNUE, 2023. 45 p.

ЗМІСТ

«ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ» 3

Кохановська Олена Велеонінівна
ЦИВІЛЬНО – ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ПРАВОВОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ 4

Харитонов Євген Олегович, Харитонова Олена Іванівна
ДОГОВІР ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ФОРМА ПРИВАТНОГО ПРАВА: СУЧАСНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ВИКЛИКИ ОНОВЛЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СИСТЕМИ 7

Яроцький Віталій Леонідович, Філонова Юлія Михайлівна
ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ В ЦИФРОВОМУ СИГМЕНТІ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ 11

Гриняк Андрій Богданович
ВИКОНАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ОГЛЯД НОВЕЛ ПРОЕКТУ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ 15

Беляневич Олена Анатоліївна
СПІРНІ ПИТАННЯ «ТРАНСФОРМАЦІЇ» ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У НАТУРАЛЬНЕ 17

Великанова Марина Миколаївна
ЗАСАДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: НОВИЙ ПОГЛЯД 21

Заіка Юрій Олександрович
ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ І DARK PATTERNS У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ 24

Зозуляк Ольга Ігорівна
РОЛЬ ДОГОВІРНИХ МЕХАНІЗМІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ 28

Коссак Володимир Михайлович
ФРАУДАТОРНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ (ДОГОВОРІВ) ВЧИНЕНИХ (УКЛАДЕНИХ) ОРГАНАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ 31

Міловська Надія Василівна
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 33

Мічурін Євген Олександрович
ЗАСТОСУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ДОГОВОРУ ЩОДО ПРАВОВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 37

Примак Володимир Дмитрович
ДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРОЄКТІ КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО 40

Гнатів Оксана Михайлівна
ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ І СУДОВА ПРАКТИКА 43

Кочин Володимир Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМ БУДИНКОМ *45*
Марценко Наталія Степанівна
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОГОВОРУ У НЕПОІМЕНОВАНИХ ДОГОВОРАХ *49*
Савченко Віктор Олександрович
КОГНІТИВНІ УПЕРЕДЖЕННЯ В ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «РАЦІОНАЛЬНОГО АКТОРА» *53*
Ромась Марія Іванівна
РЕКОДИФІКАЦІЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ *56*
Глушкова Дар'я Валентинівна
ЕВОЛЮЦІЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ. ВІД КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ ДО ГІБРИДНИХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНИХ ФОРМ *58*
Музика Тетяна Олександрівна
РОЗУМНІСТЬ У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ НА ПРИКЛАДІ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ ТА В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ *60*
Вовчок Руслан Володимирович
СВОБОДА ДОГОВОРУ В ІТ-СФЕРІ: МЕЖІ АВТОНОМІЇ ВОЛІ СТОРІН В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ *64*
Йосипенко Максим Сергійович
ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ *67*
Озарко Назарій-Ростислав Любомирович
ДОГОВІР ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ *70*
Яковенко Микита Сергійович
ЗНАЧЕННЯ ДУМКИ ДИТИНИ У ДОГОВІРНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ *73*

«ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ» 78

Боднар Тетяна Валеріївна, Щербина Валентин Степанович
ЗАСНОВНИЦЬКИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА *79*
Борисова Валентина Іванівна
ДО ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОГОВОРІВ, ЩО ОПОСЕРЕДКОВУЮТЬ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ *84*
Вінник Оксана Мар'янівна
ДОГОВІР ПАРТНЕРСТВА *87*

Галянтич Микола Костянтинович
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ШЛЯХОМ ОРЕНДИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 91
Майданик Роман Андрійович
РЕЧОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ВПРОВАДЖЕННЯ КРАЩОЇ ПРАКТИКИ В ПРАВО УКРАЇНИ..... 95
Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна
ОСОБЛИВОСТІ УМОВ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ТА НАСЛІДКІВ ЙОГО НЕВИКОНАННЯ..... 102
Герц Алла Анатоліївна
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ УЧАСТІ В ЖИТЛОВО-БУДІВЕЛЬНОМУ КООПЕРАТИВІ..... 106
Зеліско Алла Володимирівна
ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ..... 109
Лукасевич-Крутник Ірина Степанівна
ДОГОВІР ПРО ПЕРЕРОЗПОДІЛ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ..... 112
Мироненко Ігор Віталійович
РОЗВИТОК КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ПРАВОЧИНІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ..... 115
Полюхович Валерій Іванович
ДОГОВОРИ У СФЕРІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ... 117
Федорченко Наталія Володимирівна
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ..... 120
Юркевич Юрій Миколайович
КОНЦЕПЦІЯ ДОГОВІРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ..... 124
Яворська Олександра Степанівна
ДОГОВІР ПРО СТВОРЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ТВОРУ НА ЗАМОВЛЕННЯ: ЛЕГІТИМНО ЧИ ПРОВОКАТИВНО?..... 126
Якубівський Ігор Євгенович
ДОГОВОРИ ЩОДО РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПРОЄКТІ ОНОВЛЕНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 130
Аврамова Ольга Євгенівна
ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ ПЕРЕДАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ МАЙНОВИХ ПРАВ НА СЛУЖБОВИЙ НАУКОВИЙ ТВІР..... 132
Булат Євгенія Анатоліївна
ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ДОГОВОРІВ У НАУКОВИХ УСТАНОВАХ

Жорнокуй Валентина Григорівна
ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРПОРАТИВНИМ ДОГОВОРОМ *138*
Бек Юліан Богуславович
ПРЕДМЕТ ДОГОВОРІВ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ *141*
Грущинська Наталія Ігорівна
ДОГОВІР КУПІВЛІ – ПРОДАЖУ НЕПОДІЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА *144*
Гудима-Підверебецька Марія Мирославівна
ОНТОЛОГІЯ СУБСИДІАРНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОРУЧИТЕЛЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ *148*
Кравчик Марта Богданівна
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ЧЕРГОВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА ДОГОВОРОМ *151*
Парута Юлія Іванівна
ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ *154*
Селіванова Ірина Анатоліївна
ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВЕТЕРАНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО" ТА ДОГОВОРИ СУБ'ЄКТІВ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА *157*
Сіщук Ліліана Василівна
ВПЛИВ СТАНДАРТІВ ОЕСР НА ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У КОРПОРАТИВНОМУ ДОГОВОРІ *161*
Спєсівцев Денис Сергійович
ДОГОВІР ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА НЕРУХОМОСТІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН ТА ТРЕТІХ ОСІБ *165*
Стефанишин Наталія Михайлівна
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОГОВОРІВ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ *168*
Суха Юлія Олексіївна
CONVERTIBLE LOAN ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ВКЛАДІВ ДЛЯ РЕЗИДЕНТІВ ДІЯ СІТІ *171*
Схаб-Бучинська Тетяна Ярославівна
ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ *174*
Тарасенко Леонід Леонідович
ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ДОГОВІР: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ... *177*
Чудик-Білоусова Надія Іванівна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ЧЕРЕЗ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЯК СКЛАДНИК РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ *180*

Ясечко Світлана Вадимівна
ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ДАНИХ ТА РОЗПОДІЛУ ПРАВ У СФЕРІ БІОМЕДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ *184*
Вінтоняк Наталія Дмитрівна
NDA: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА *187*
Мартинюк Віктор Анатолійович
ДОГОВІР ЕМФІТЕВЗИСУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ОРЕНДІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У СУЧАСНИХ УМОВАХ..... *190*
Сигидин Мар'яна Михайлівна
ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ НАСТАВНИЦТВА *193*
Сех Юрій Зіновійович
ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ *196*
Голик Данiл Романович
ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ ЩОДО ЦИФРОВИХ БЛАГ *198*
Дуркач Іван Іванович
ОЗНАКИ ДОГОВОРУ ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПІДСТАВИ СТВОРЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПАРКУ *201*
Книшов Ілля Георгійович
ДОГОВІРНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВІДНОСИНАХ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ *205*
Мудрий Ярослав Віталійович
ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗА СТ. 54 ЦК УКРАЇНИ У СКЛАДІ МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – ПІДПРИЄМЦЯ *208*
Рудик Данило Артемович
АНТИКОНКУРЕНТНІ УМОВИ У ДОГОВОРАХ: ВИДИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ..... *211*

«ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ» 215

Безклубий Ігор Анатолійович
ЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКОГО ПРАВОЧИНУ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКОГО НАДАВАЧА ПЛАТІЖНИХ ПОСЛУГ *216*
Банасевич Ірина Іванівна
ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА *219*
Трубаков Євген Олександрович
ДИНАМІЧНЕ ТА ПЕРСОНІФІКОВАНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ: ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ..... *222*

Гришко Уляна Петрівна
СВОБОДА ДОГОВОРУ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧА..... 225
Островський Андрій Михайлович
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ДОГОВОРУ..... 229
Давидович Андрій Віталійович
ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ЗА ДОГОВОРАМИ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙБУТНІХ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ..... 232
Коваленко Микола Миколайович
МОРАТОРІЙ У ПРОЦЕДУРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ БОРЖНИКА - ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ, ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ТИМЧАСОВОЇ ЗМІНИ УМОВ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ТА БАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН 236

«КОНЦЕПЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ В ІНШИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА»..... 240

Давидова Ірина Віталівна
ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ЦИФРОВИХ ТА ІТ-АКТИВІВ 241
Дракохруст Тетяна Вікторівна
ДОГОВІРНІ МЕХАНІЗМИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: МІЖГАЛУЗЕВИЙ ВИМІР..... 243
Левківський Богдан Казимирович
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ "FAIRNESS" ПРИ ОСКАРЖЕННІ УМОВ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ 245
Петровська Ірина Ігорівна
ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ З ЛОБІЮВАННЯ В ПРАВОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ УКРАЇНИ..... 250
Сеник Світлана Василівна
ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ УЧАСНИКІВ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ..... 253
Богданець Андрій Володимирович
ДОГОВІР ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДОВОМУ РІШЕННЮ 256
Гончарова Ганна Миколаївна
ДОГОВІРНЕ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ..... 260

Качмар Олег Йосипович
ДОГОВІР ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ 265
Ногін Володимир Володимирович
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЩОДО ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ..... 271
Юр-Капінос Андрій Євгенович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СІМЕЙНІ ДОГОВОРИ ІЗ ПРАВОМ ЄС: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ "NOTARIAT2030@EU..... 271

Наукове видання

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за матеріалами

Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Івано-Франківськ, 17 квітня 2026 р.).

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка: Ігор КОЗИЧ
Правка: Уляна ГРИШКО

Підписано до друку 14.05.26 Формат 60х84/16. Папір офсетний. ум.друк.арк. 20,5 Наклад 100 прим. Зам. №4/25-26.

Віддруковано в навчально-науковому юридичному інституті Карпатського національного університету імені Василя Стефаника»

76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а